370.5
BU
v.25
no.5-6

370.5
BU

Год. XXV. май и юний 1926 г. Кн. 5 и 6.

УЧИЛИЩЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

THE LIBRARY OF
AUG 17 1926
UNIVERSITY OF ILLINO

ИЗДАВА

МИНИСТЕРСТВОТО НА НАРОДНОТО ПРОСВѢЩЕНИЕ

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА УЧЕБНИЯ КОМИТЕТЪ

Печатница „Ив. К. Божиновъ"
НА СПАСЪ И НИКОЛА ИВ. БОЖИНОВИ
София — 1926

Умоляватъ се г. г. абонатитѣ на сп. „Училищенъ прегледъ“ да внасятъ абонамента за сѫщото списание въ Българската земледѣлска банка съ вносенъ листъ, образецъ посоченъ по-долу, като наименованието на учреждението или лицето, което внася сумата, градътъ, селото и околията се означаватъ най-четливо.

Образецъ № А. 1925 година.

(Отрѣзъкъ за вносителя)

МИНИСТЕРСТВО НА НАРОДНОТО ПРОСВѢЩЕНИЕ

фондъ „Училищенъ прегледъ“.

.....

.....

№.....

.....192.....г.

Гр. (с.).....2)

Околия.....

Вносенъ листъ

Вносниятъ листъ, надлежно подписанъ отъ банката и подпечатанъ съ печата на сѫщата, служи вмѣсто квитанция.

§§		Сума лева	ст.	
.....	Внесена сума въ Българската земледѣлска банка въ .....3) на приходъ на фонда „Училищенъ прегледъ“ за полученото *презъ 192*.....4) *календарна година* списание „Училищенъ прегледъ“ по *абонаментъ* № ..... 5)	.....	—	6)
	Всичко . .	.....		6)

Контроленъ № ..... **Вносителъ:** .....7)

Провѣрилъ контрольоръ или счетоводитель: .....

Получихъ напълно сумата лева (словомъ) 8) .....

.....

Гр. ....., ...192.....г. **Касиеръ:** .....

Упѫтвания за попълване вносния листъ:

1) Означава се четливо наименованието на училището (първоначално, основно или прогимназия и пр.)

2) Градътъ или селото, гдето се намира училището, което внася сумитѣ, като се означава и околията.

3) Градътъ или селото, дето се намира Българската земледѣлска банка, въ която ще се внесе сумата.

4) Годината, за която се внася сумата.

5) Абонаментниятъ номеръ презъ годината, за която се внася абонаментътъ.

6) Означава се съ цифра сумата, която се внася.

7) Подписва се вносителътъ.

8) Означава се съ думи сумата, която се внася.

Гербовата марка отъ единъ левъ се залепя отвесно (съ герба отгоре на бѣлото поле) между двѣтѣ половини на вносния листъ и при разрѣзването се гледа едната половина отъ марката да остане върху едната половина отъ вносния листъ, а другата половина отъ марката — върху другата половина на вносния листъ.

Год. XXV. май и юний 1926 г. Кн. 5 и 6.

УЧИЛИЩЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

ОФИЦИАЛЕНЪ ОТДѢЛЪ.

Докладъ
отъ секцията на вещи лица за литературни награди и поощрения, съгласно закона за поощрение родната литература и изкуство.

Възъ основа на чл. 5 отъ закона за поощрение на родната литература и изкуство и § 9 отъ правилника къмъ сѫщия законъ, комисията на вещи лица за литературни награди и поощрения въ съставъ - председатель - Директорътъ на народната библиотека Б. Ангеловъ и членове: М Николовъ и В. Пундевъ реши:

1. Да бѫдатъ наградени съ по 10,000 лв. следнитѣ писатели: *Николай Райновъ* за сборника разкази — „Сиромахъ Лазаръ".

Съ досегашното си творчество Николай Райновъ се издига въ литературата ни отъ последнитѣ десеть години като една отъ най-значителнитѣ фигури. Още първата му книга „Богомилски легенди" го посочи като белетристъ съ рѣдка дарба, който внесе въ поезията ни голѣмо образно богатство и, което е още по-сѫществено, новъ белетристиченъ видъ: стилизуваната легенда. Извънредно работливъ, художникъ съ култура, самокритика, нарастващи и усложняващи се стремежи, Николай Райновъ въ развитието си като разказвачъ е миналъ презъ всички проблеми на разказа: езикъ, стилъ фабула, композиция. Само той у насъ следъ Петко Тодоровъ е творилъ при съзнанието за цѣлата сложность на задачитѣ, които белетристътъ трѣбва да си постави и реши.

Разказитѣ въ тая книга свидетелствуватъ една завидна зрѣлость. Между тѣхъ нѣкои могатъ да бѫдатъ посочени като образцови творби на белетристично майсторство. Такива сѫ напримѣръ „Цѣлувка насъне", „Сиромахъ Лазаръ",

„Драма“. Сложното и значително съдържание на тия разкази, въ психологическата дълбочина на което се откриватъ важни нравствени проблеми е изнесено съ изпитанитѣ вече срѣдства на рѣдко художествено умение. Езикътъ е чистъ, стегнатъ. Движението му е твърде разнообразно и увлича. Авторътъ държи напрегнато вниманието ни, развива образитѣ и положенията енергично, просто съ художествена убедителность. Докато по-рано белетристиката на Райновъ представяше отдѣлни лирични части, сега той запазва, тъй да се рече, драматичното единство и динамика на разказа. Майсторъ на едрия и внушителенъ образъ, на ясната контура, Райновъ стига и до особено ценна композиция, съ каквато напримѣръ се отличава споменатия разказъ „Драма“.

Както съ първитѣ си работи, така и сега Райновъ е самобитенъ и новъ творецъ въ нашата литература. Макаръ нагледъ да върви сега въ познатата у насъ посока на реалистичния психологически разказъ, той се отдѣля отъ другитѣ ни разказвачи не само по предимството, които има въ езикъ, стилъ, форма, но и по тази сѫществена особеность: разказитѣ му отбѣгватъ фабулата като нанизъ отъ външни случки. Райновъ следи и задълбочава психологическитѣ моменти, и душевнитѣ събития сѫ фабулата на разказитѣ му, които при видимия си реализъмъ оставатъ фантастични. Това може би най-добре личи въ „Сиромахъ Лазаръ“, чието начало напомня техниката на класицитѣ фантасти.

Може смѣло да се твърди, че споменатата книга е една отъ най-интереснитѣ и художествено ценни белетристични творби у насъ

К. Константиновъ за книгата „Любовь“.

Онова, което свързва отдѣлнитѣ разкази въ книгата на Константинова е тѣхната обща тема — любовьта, поставена сполучливо и като заглавие на книгата. Пристрастието на автора къмъ тази тема не е случайно: въ начина, по който той я схваща и разработва, се разкриватъ основнитѣ качества на неговия поетически натюрелъ и за това книгата е интересна като синтезъ на досегашното творчество на Константинова.

Само любовьта осмисля сѫществуването на неговитѣ херои,—само тя прави живота имъ съдържателенъ и значителенъ. Безъ нея животътъ е летаргия, отиде ли си—дохожда досадата, отвращението и най-после и смъртьта. Така я изживява и младия докторъ Велиновъ въ Буря, само въ нея намира опора и единствено оправдание на сѫществуването си Вѣра, а нейната загуба се преживява като неразрешима трагедия отъ младия асистенъ Планински въ „Любовь“.

Ценни сѫ опититѣ на автора да даде сложнитѣ и разнообразни прояви на това чувство, макаръ че не винаги тѣ сѫ сполучливи. Най-убедителенъ е той, когато разкрива нѣ-

370.5
BU
v. 25
no 5-6

тата, блаженството на постигнатата любовь, душевната размекченость и физичната наслада, които я придружаватъ. Неговитѣ херои обичатъ да тънатъ въ топлата атмосфера на това сладко чувство, въ което има много натураленъ сантиментализъмъ. За това на Константинова се удаватъ изображенията на женската душа — съ нейната лека влюбчивость, лѣсно възбудима чувствителность и мечтателность, качества, които не сѫ чужди и на мѫжетѣ въ разказитѣ му. Типътъ на мечтателния, „изтънчения“ интелегентъ е основниятъ типъ въ неговитѣ разкази. Правдиво и живо е дадена у Константинова и мѫката при неосѫществената или изгубена любовь—раздразнението и отвращението, които сѫпѫтствуватъ това неудовлетворено чувство, но стремежътъ на автора да изобрази опустошителната трагедия на любовьта е цененъ повече като опитъ, отколкото като постижение. Въ страницитѣ, дето се домогва да стори това има вѣрно олучени моменти, но общата атмосфера е натегната, тонътъ е изкуствено повдигнатъ (краятъ на „Любовь“). Такъвъ е той и въ мѣстата, дето поставя на разрешение голѣмитѣ и вѣчни въпроси—за смисъла на живота, за великата космическа сила на любовьта и пр.

Но Константиновъ не се ограничава изключително въ кръга на любовнитѣ преживявания. Той се опитва да даде характерни образи и картини отъ съвремения ни животъ —особено отъ живота на нашия малъкъ провинциаленъ градъ. Особено добре познава атмосферата на планинския градецъ и подробно, любовно говори за неговата обстановка, за топлитѣ му и удобни кѫтове: за кѫщата на бай Димитраки, за стаичката на Вѣра съ старитѣ дулапи и мендери, за улицитѣ, околностьта и казармата на града У. въ „Любовь“. Задушевно и съ умиление той говори и за неговитѣ прости и добродушни обитатели (бай Мичо, стариятъ у-ль, бай Димитраки, войницитѣ и отношението на Планински къмъ тѣхъ въ „Любовь“). Интересенъ е опитътъ на К. да даде образа на единъ новъ типъ отъ нашата интелигенция—нѣкога идейникъ и народникъ, а сега трезвенъ и практиченъ (Кирилъ въ „Вѣра“). Въ „Любовь“ той отдѣля мѣсто за възсъздаване на провинциалната дребнавость и пошлость, но намѣсте неумѣрено шаржира.

Важенъ, характеренъ моментъ въ неговото творчество е субективното му отношение къмъ изобразяванитѣ факти и явления: той е повече лирикъ, отколкото епикъ. Любовьта, природата, атмосферата на провинциалния градецъ сѫ не само представени, но и опоетизирани отъ него. Този лиризъмъ заразява и увлича въ всички моменти, кѫдето авторътъ не излиза отъ кръга на онѣзи преживявания, които сѫ сродни на неговата душа. Вънъ отъ тѣхъ той избива въ сълзливъ сантиментализъмъ.

Каквито и недостатъци да иматъ, новитѣ разкази на К. сж показатель на несъмненото развитие и оформяване на неговия белетристиченъ талантъ.

Той умѣе особено живо и интересно да ни въвежда въ развитието на разказа и макаръ че има слабость къмъ психологическитѣ анализи, знае да оживи и разнообрази разказа, като вплита интересни епизоди и природни картини, които иматъ отношение къмъ изобразяванитѣ лица.

Мара Бѣлчева — за сбирката ѝ „Сонети"

Втората книга на М. Бѣлчева носи въ сжществениятѣ си успѣхи зрѣлостьта на лирическото съзерцание, въ което отъ по-рано се движи духътъ на поетката. Значително повлияна отъ лириката на Пенчо Славейковъ, тя отправя поетическитѣ си настроения въ една отъ посокитѣ на неговото творчество: замреженото въ тжга и споменъ съзерцание, въ което нѣщата ставатъ чувственъ елементъ на трайна, тиха душевна преживѣлица. Колкото се отдалечава тя отъ непосрѣдния жизненъ моментъ, толкова повече се избистря лирическото чувство и видение, а заедно съ тѣхъ и стихотворниятъ имъ изразъ. Сега езикътъ е още по пречистенъ, стихътъ—сигуренъ, простъ, познава границитѣ си, не търси ефекти и се слага въ синтактични единици, повторението на които отлива ритмиката на настроението. Успокоени въ яснитѣ очъртания на сонета, мотивитѣ, еднообразни, прости, но задълбочени добиватъ понѣкога формитѣ на особена визионерска живопись или дори изваяния.

Но въ даденото така съдържание на лириката нѣма хладни отражения и аскетически бездушни образи. То остава лирично, защото се развива отъ една кротка обичь, самопонятна въ своята беззаветна преданность и отъ една широка религиозна струя. Отъ тѣхъ всичко несвое и далечно получава жизненъ трепетъ, одухотворява се—„и сливатъ се душа въ душа полека въ едно море на обичъ и смирение". Въ сонетитѣ има нѣщо, което напомня най-хубавия лиризъмъ на Елизабетъ Баретъ-Браунингъ и Райнеръ Мария Рилке.

А. Каралийчевъ — за разказитѣ „Моста на Росица", „Орли" и „Паричката".

Въ нашата най-нова белетристика, разказитѣ на Каралийчевъ заематъ особено мѣсто поради новия начинъ, по който авторътъ схваща и изобразява свѣта. Въ сравнение съ другитѣ млади писатели, неговиятъ стилъ е най-оригиналенъ, изненадващъ съ нови и смѣли олицетворения, съ странни асоциации и при все това или по-добре - тъкмо за това се налага на читателя. Характеренъ за неговитѣ малки разкази е непринудениятъ лиризъмъ, изразенъ въ импресионистичното, че и експресионистично изображение и въ задушевния наивенъ тонъ на разказа. Връзкитѣ му съ народния битъ, съ нар. творчество и родното село сж тъй силни, че

безъ тѣхъ, освенъ че не можемъ да си представимъ творчеството на Каралийчевъ, но не бихме могли да обяснимъ —тайната на неговото въздействие върху насъ.

Първитѣ му разкази сѫ почти безъ фабула, разпокѫсани, капризно разхвърлени и повече действуватъ съ отдѣлни мѣста, отколкото като цѣлостни завършени творения. Новото въ миналогодишнитѣ му разкази е присѫтствието на опредѣлена фабула, засилване на епичнитѣ елементи при изобразяването, стремежъ къмъ спояване, органично свързване на отдѣлнитѣ части. Поетизацията на народния битъ, оригиналната преработка на нар. пѣсни и вѣрвания и тука е на лице, но наредъ съ това поличава стремежътъ на автора да бѫде по-конкретенъ и по-реалистиченъ (особено въ „Орли").

Каралийчевъ гледа на свѣта съ погледа на детето, за което всичко е ново и свежо, и отъ тамъ иде завладяващата непосрѣдность и свежестьта на разказитѣ му и онова странно, но сѫществено смѣсване и преливане на фантастичното въ реалното, на приказката въ действителностьта. Той е най-добриятъ, най-естественятъ представитель на примитивизма у насъ.

Характерно е неговото близко родство съ миниатюрното, кроткото, тихото, добило изразъ въ гальовнитѣ умалителни названия и съ тѣсно локалното (разказитѣ му изобилствуватъ съ мѣстни названия и провинциализми). Сѫщинската му область сѫ елементарнитѣ преживявания: опиянението отъ пролѣтьта, любовно зашемедяване, стихийната радость на сѫществуването.

По всичко изглежда, че широкото, исполинското, бурното не сѫ присѫщи на негозата поетическа природа и затова, когато се опитва да ги нарисува, изобразителнитѣ му срѣдства побледняватъ, тонътъ му става натегнатъ. И съ тѣзи и други още недостатъци—почти неизбежни за всѣки младъ авторъ, новитѣ работи на Каралийчевъ покрай тия на оформилитѣ се наши писатели—сѫ най-оригиналнитѣ въ нашата белетристика презъ изтеклата година.

2. Да бѫдатъ поощрени съ по 5000 л. следнитѣ писатели:

Н. В. Ракитинъ за стихотв. сбирка „Цвѣтя отъ моитѣ градини".

Новата книга на Ракитинъ е отборъ отъ пѣснитѣ, излѣзли въ редъ сбирки отъ десетина години насамъ. Тя носи печата на една опредѣлена, оформена писателска индивидуалность, за която нѣма криволици и изненади: творческиятъ пѫть е правъ и равенъ. Лиризмътъ на Ракитина е елементаренъ, натураленъ. Темитѣ на неговитѣ пѣсни сѫ разнообразни; той пише леко и бързо, но е безсиленъ да отдѣли ценното отъ незначителното, истински поетичното отъ подправената проза. Небрежностьта му къмъ формата е органическо негово качество, съ което е безпомощенъ да

се бори. При все това у него има пѣсни съ непосрѣдно вдъхновение, които заразяватъ. Той е сѫщинско чедо на полето, и най-хубавитѣ му пѣсни сѫ пълни съ онова кротко молитвено настроение, съ което нашитѣ простодушни и набожни дѣди сѫ посрѣщали като божи дарове всичкитѣ хубости и блага на земята.

Въ това кротко благоговѣйно настроение, изразено найдобре въ пейзажитѣ му, е силата и значението на неговитѣ пѣсни.

Вл. Поляновъ —за разказа „Детето".

Голѣмиятъ разказъ на Вл. Поляновъ говори за нова ориентация въ творчеството на младия авторъ, който изоставя внушенитѣ отъ вънъ чужди за него теми и обръща погледъ къмъ близкото и родното. Сюжетътъ на „Детето" е отъ нашата съвременность. Поляновъ се е опиталъ да представи единъ типиченъ фактъ отъ нашето време — разложението на семейството, резултатъ на дълбоки социално-економически фактори и както се отразява въ душата на детето. Една трогателна история, написана съ топлота, която би била още по-интересна, ако да не бѣха известни дефекти въ психологическото изображение и въ стила на автора, който още не е свободенъ отъ маниерность.

Ценното на разказа е широкиятъ замисълъ и сравнително сполучливата композиция, качества тъй рѣдки у нашитѣ белетристи.

Асенъ Разцвѣтниковъ —за циклитѣ „Затворъ" и „Мѫка".

Въ двата цикла стихове, печатани презъ изтеклата година, още по-ясно се очъртаватъ характернитѣ особености въ творчеството на младия поетъ, проявени въ книгата му „Жертвени клади".

Важенъ елементъ у Разцвѣтниковъ е присѫтствието на известна регулираность и измѣреность дори и въ най-буйнитѣ му стихове. Отъ тамъ иде неговиятъ формаленъ естетизъмъ—пристрастието му къмъ строгитѣ, правилни форми, къмъ размѣрнитѣ движения.

Въпрѣки бунтарския характеръ на първитѣ му пѣсни, въ които покрай пѣнливата фраза има много енергични, стоманени стихове, Разцвѣтниковъ остава преимуществено поетъ на студената безнадежность. Това поличава особено въ цикъла „Мѫка", интересенъ като новъ моментъ въ развитието на поета, който, освободенъ отъ предвзетитѣ идеи се домогва до сѫщинско свободно творчество.

Н. Фурнаджиевъ — за цикъла „Стихотворения".

Отъ младитѣ поети Н. Фурнаджиевъ е най-добриятъ носитель на тъмното стихийно начало, на хаотичната развихрена динамика, добили сполучливъ изразъ въ сбирката му „Пролѣтенъ вѣтъръ".

Той е поетъ на метежното, бурното и не случайно вихърътъ е най-любимата тема на пѣснитѣ му.

Въ неговитѣ изображения има яркость и широта, въ движението на стиха—необуздана стремителность. Липсва му само грижливо художническо отношение къмъ изобразяването, на което се дължатъ случайнитѣ и произволни образи и несигурната композиция на пѣснитѣ му. Новитѣ стихотворения сѫ интересни като освобождение отъ гнета на близкото минало и като завръщане къмъ родното.

(Завръщане, Родина).

Председатель: Б. Ангеловъ.

Членове: М. Николовъ.
В. Пундевъ.

Протоколъ

№ 6.

Заседание на 10 Мартъ 1926 год.

Присѫтствуватъ: председателя Н. Т. Балабановъ и членоветѣ: Божанъ Ангеловъ и Михаилъ Арнаудовъ.

Комисията проучи доклада на литературната секция отъ 3 т. м. съ който се опредѣлятъ награди на:

1. Николай Райновъ за сборника „Сиромахъ Лазаръ“;
2. К. Константиновъ за книгата „Любовь“;
3. Мара Бѣлчева за сбирката „Сонети“;
4. Ангелъ Каралийчевъ за разказитѣ „Моста на Росица“, „Орли“ и „Паричката“.

и поощрение въ размѣръ на 5000 лв. на:

1. Н. В. Ракитинъ за сбирката „Цвѣтя отъ моитѣ градини“;
2. Вл. Поляновъ за разказа „Детето“;
3. Ас. Разцвѣтниковъ за циклитѣ „Затворъ“ и „Мѫка“ и
4. Н. Фурнаджиевъ за цикъла „Стихотворения“.

Комисията одобрява доклада на литературната секция и възлага на председателя да го представи на Господина министра.

Председатель: Н. Балабановъ.

Членове: Б. Ангеловъ и М. Арнаудовъ (Съ особно мнение).

О. М. На мнение съмъ, че автори, които не сѫ проявили напълно дарби, или не сѫ дали презъ годината по-значителна работа, не трѣбва да бѫдатъ насърдчавани. Това важи специално за г. г. Разцвѣтниковъ и Фурнаджиевъ.

М. Арнаудовъ.

Докладъ
отъ драматическата секция за прилагане закона за поощрение на родната литераттра и изхуство.

Подписанитѣ членове на драматичната секция, действуваща по закона за пощряване на родната литература (чл. . . . .) въ съставъ: председатель проф. Д-ръ М. Арнаудовъ, директоръ на Народния театъръ и членове: Д-ръ М. Тиховъ и В. Пундевъ, събрани на заседание днесъ на 26. мартъ 1926 г. разгледахме окончателно заслужаващитѣ особено внимание пиеси: „Златната Мина“ отъ Ст. Л. Костовъ и „Край Грѣха“ (Пороятъ) отъ К. Мутафовъ (Руменъ).

Златната мина — Комедия въ четири действия, третира сюжетъ напълно изъ нашия животъ, като обсѣга единъ кржгъ хора изцѣло взети изъ срѣдата на съвременното българско общество. Около темата за забогатяване чрезъ разработване на една открита мина за злато, авторътъ е сполучилъ да групира представителитѣ на разнитѣ слоеве отъ нашето общество и по този начинъ да ни нарисува характери, каквито ний, наистина, наблюдаваме почти ежедневно въ нашата действителность. Семейството на срѣдния чиновникъ Хаджиевъ, излѣзълъ въ пенсия и търсящъ да се въздигне въ обществото, е центъра около който се разиграва цѣлото действие на комедията. Около бждещето на мината и бждещето на дъщерята на Хаджиевъ, двата главни пункта въ развитието на действието, сж групирани и другитѣ лица на комедията, всѣки отъ които представлява отдѣленъ за себи си характеръ, изразяващъ цѣла срѣда хора на обществото ни. Такива сж: Любеновъ — учитель, непрактиченъ въ живота, несржченъ въ любовьта си, отличаващъ се съ добротата на своето съсловие; Братановъ — богаташътъ, материялистъ, който преди всичко гледа сигурностьта на свойтѣ пари и не изпуска смѣтката дори и когато му се предлага да реши въпроса на сърдцето си; Божидаровъ — типиченъ лихварь, който само въ нѣколко минутния си разговоръ издава всичката психика на хората отъ своя сортъ; добре представени сж и женскитѣ типове въ лицето на г-жа Хаджиева, наивна домакиня, обхваната отъ съвреммената женска грандомания къмъ външни почести и блѣсъкъ, г-жа Ангелиева и Мария — послушната дъщеря на чиновника, готова да се жертвува за доброто на бащиното си семейство.

Централната личность на комедията е Хаджиевъ, душата на предприятието около мината, който като характеръ е добре даденъ и издържанъ презъ всичкото развитие на действието. Идейното съдържание, което той изнася въ своя характеръ, е такова на цѣла маса хора въ бъл-

гарския животъ, а то е, което предава особено значение на комедията. Хаджиевци сѫ днесъ у насъ хилядитѣ излѣзли отъ релситѣ на своето положение и своя манталитетъ хора, които се лутатъ въ голѣми работи, ставатъ само смѣшни и свършватъ съ трагикомизъмъ новия си пѫть, за да се върнатъ пакъ тамъ, кѫдето сѫ били и за кѫдето живота ги е отредилъ.

Комедията на г-нъ Костовъ има това значение за нашата драма, че тя неприсилено ни рисува комичната действителность, въ която известни срѣди попадатъ по пѫтя на „голѣмитѣ задачи" къмъ каквито днесъ много у насъ сѫ напѫтени. Лицата, които той изважда за постигане художественитѣ цели на своето произведение, сѫ живи типове на нашата действителность, неподправени и наблюдавани само подъ жгъла на комичното, кѫдето е устремена и неговата художествена задача.

Положенията, при които той ни рисува характеритѣ и които образуватъ постепеннитѣ етапи на действието сѫ сѫщо естествени и правдиви, свързани непреривно отъ основната идея на комедията.

Изненадваще и необосновано напълно съ вѫтрешното движение на действието се явява въ края на комедията постѫпката на Любенова, когато той като съ магическа пръчка въ мигъ само спасява положението на пропадащия Хаджиевъ, за да се избѣгне трагичния край, който комедията би взела и безъ това.

Извънъ този дефекъ, комедията страда на много мѣста и отъ претоварена фраза, сѫщо и отъ мудность въ движение въ диалога, нѣща, които биха спирали сценичното въздействие на комедията. Въ туй отношение, комедията би могла да се поправи, и авторътъ ще стори това, ако иска да разчита на сцениченъ успѣхъ на своето произведение.

Край Грѣха (Пороятъ). Драма въ три действия отъ Руменъ (К. Мутафовъ).

На историческа почва авторътъ развива дѝствието на драмата си, стимулъ на което е грѣховната любовь на жената къмъ брата на мѫжа си. Драмата се разиграва при една правдива историческа обстановка въ жупата на Мудра; рисува ни се историческия контрастъ между чисто-българското чувство, межу народностнитѣ строги традиции, понятия и вѣрвания, отъ една страна, и новото вѣяние, което идѣше въ 10 вѣкъ отъ Византия въ България и което се отличаваше ярко съ своя похабенъ моралъ — тъй силно отчертанъ въ лицето на Олимпия. Засѣгнатъ отъ този прогнилъ въ основата си моралъ на Византия се явява и Бела, братъ ни Мудра, който е училъ въ Цариградъ, обаче стигналъ на родна почва, между свойтѣ, той предъ видъ на ужасния грѣхъ, до който би го довела тъмната сила на

византийската чувственость, се пробужда свреме и, като пречиства душата си отъ просмукващата го стихия на възбуяла но грѣховна въ основата си любовь, заживѣва отново въ примирение съ чистото свое национално чувство, което запазва неговия, както социаленъ, тъй и личенъ моралъ.

Този тежъкъ пжть край грѣха, който преминава Бела и който би съборилъ яката фигура на Мудра, който застрашава съ унищожение свѣтлата Меглена и чистия въ своята преданность Гостунъ, който изпълва съ буреносно негудование благия Горанъ — този пжть и неговитѣ завои образуватъ развитието на цѣлото действие на драмата. Съ движението на действието авторътъ ни разгъва чрезъ спретната техника на драматичното изкуство и душитѣ на свойтѣ герои, като ги кара да живѣятъ предъ насъ съ желанията, стремежитѣ, мжкитѣ и разочарованията на оформени характери, добиващи поради психиката въ тѣхнитѣ мотиви и постижения, не само значението на историческото време, но и на съвремени, близки намъ въ сегашния животъ люде. А това доближава и въздига значението на драмата, като й дава едно отъ необходимитѣ качества, за да бжде тя сравнително едно по-завършено драматическо произведение.

Въ техническо отношение драмата „Край Грѣха“ се отличава съ своитѣ преимущества. Вжтрешната връзка въ развитието на действието не се кжса почти никжде, напротивъ пулсира безспирно и води бързо къмъ развѣзката, като въ третия актъ то достига своята виша сила, за да разреши напълно идейната замисъль на произведението.

Въ хармония съ тона на действието върви и диалога, който на много мѣста се отличава съ особената си стегнатость, прямота и чистота. Той е при това и лекъ, подвиженъ, винаги въ единение съ духа на драматическото действие.

И тази драма, обаче, не е лишена отъ грѣшки, които сж обаче лесно поправими. Така напримѣръ въ първото действие сцената между Мудра и Бела, когато Мудра иска да провѣри подядащето го съмнение за отношенията между Олимпия и Бела, необосновано психологически е бързото му нахвърляне съ обвинения къмъ Бела. Цѣлата тази сцена може да се съкрати, като се остави само опита на Мудра да склони Бела да се ожени за Меглена, а сжществено за вжтрешната борба у Мудра, която движи и действието тука, да почне отъ момента, когато се чува пѣсеньта на Олимпия. Тогава и психичната ситуация у Бела ще се яви напълно на помощь за борбата у Мудра.

Сжщо чуждо звучи и пресилената готовность на Алиса въ второто действие, да премахне Меглена отъ пжтя на любовьта на Олимпия къмъ Бела. Тази предварително обявена, настойчива дори готовность, която нѣма вжтрешна връзка въ отношенията на Алиса, нито къмъ Бела, нито

къмъ Меглена, действува до известна степень, като разрушаещъ елементъ въ психиката на Олимпия и трѣбва да се обоснове съ нѣкакви отношения, или пъкъ да се подчертае само като желано и търсено срѣдство на Олимпия.

Но както казахме и по горе, тия грѣшки сж лесно поправими и автора ще трѣбва да стори това въ интереса на вжтрешната цѣлость на своето произведение.

Заслужава да се отбележи покрай разгледанитѣ две пиеси и драмата *„Жълти Пламъци“* на Ив. Кириловъ, която издава щастливъ поетически усѣтъ на нашия животъ, но въ техническо отношение, като драматическо произведение, е далечъ отъ добритѣ страни, които драмата като произведение за сцена трѣбва да има. Самото действие е дадено въ твърде повествователенъ тонъ, безъ онова драматическо темпо, което е необходимо за сценичната стойность на пиесата.

Следъ преценката на всички качества, изтъкнати въ разгледанитѣ пиеси, драматическата секция изказва мнение предъ главната комисия досежно премиране на драматически произведения, че отъ всички представени напълно завършено такова тя не намира. Обаче, поради достойнствата, които отбелязахме въ *„Златната Мина„* и *„Край Грѣха“*, намираме за целесъобразно и напълно въ духа на закона да се поощрятъ авторитѣ на тия пиеси Ст. Л. Костовъ и К. Мутафовъ, като имъ се дадатъ награди по 7.000 лева всѣкиму.

26 мартъ 1926 год.

М. Арнаудовъ.
Д-ръ М. Тиховъ.
В. Пундевъ.

Протоколъ
№ 8.

Заседание на 28 мартъ 1926 год.

Присжтствуватъ председателя Н. Т. Балабановъ и членоветѣ: М. Арнаудовъ и Б. Ангеловъ.

I. Комисията одобрява доклада на драматическата секция отъ 26 мартъ т. г., съ който се опредѣля насърдчение на Ст. Костовъ за „Златната мина“ и К. Мутафовъ за „Пороятъ“ (Край грѣха).

I. Комисията опредѣли: Ст. Костовъ и К. Мутафовъ да получатъ насърдчение въ размѣръ на 5000 лв. (§ 31 отъ Правилника за прилагане на закона за поощряване на родната литература и изкуство) и да се откупятъ за 3000 лв. екземпляри отъ тѣхни печатани вече драматически произведения.

Председатель: Н. Т. Балабановъ. Членове: М. Арнаудовъ, Б. Ангеловъ.

Докладъ

за опредѣляне награди по детска литература.

Между представенитѣ за конкурса произведения изпъкватъ работитѣ на *Ранъ-Босилекъ*, на *Симеонъ Андреевъ* и на Violino Primo.

Първиятъ, когото съ право бихме могли да наречемъ единъ отъ най-виднитѣ представители на новата генерация поети за деца, ни представя сборницитѣ отъ народни приказки: *Кумчо-Вълчо* и *Кума-Лиса*. Негови сѫ и детскитѣ пàлавини, събрани подъ общото заглавие *Патиланчо* — име на героя — немирникъ, мѫченикъ и мѫчитель на баба Цуцулана. Приказкитѣ въ *Кумчо-Вълчо* и *Кума-Лиса*, макаръ на гледъ да не внисатъ нищо ново въ нашата детска приказна литература по форма и по концепция, въ сѫщность стоятъ много настрани отъ досегашнитѣ обработки на народни приказки и далечъ ги превишаватъ. Превишаватъ ги главно по чисто народния лъхъ, който пазятъ въ себе си и по свежата чистота на своя езикъ. Тѣ, сякашъ, сѫ откѫснати на готово отъ стеблото на българската народна поезия и сѫ пустнати между хората съ всичкия чаръ на своята самобитность. И въ тая облагородена самостоятелность именно, е голѣмото ново, което внисатъ въ детската ни поезия. Четецътъ поглъща — безразлично: малъкъ или голѣмъ — тия дъхави страници и не му се ще да вѣрва, че подъ тѣхъ, все пакъ, се крие една авторска индивидуалность. Така горскиятъ присадъ крие подъ себе си рѫката, която го е облагородила, за да изпъкне на яве само хубавото на поправената, но и не на подправената природа.

Къмъ тия три творения на *Ранъ-Босилекъ* трѣбва да притуримъ и сборничето стихотворения за деца подъ надслова Чикъ-Чирикъ, което бихме могли да наречемъ най-добрия приносъ къмъ детската поезия презъ последнитѣ две-три години. Оригинални по замисъль, — съ малки изключения почти безукорни по изпълнение, тѣ изненадватъ и съ своя чистъ, ритмиченъ езикъ, и съ сочностьта на образитѣ, предадени такива, каквито може да си създаде само детското въображение. Това е сигуренъ белегъ, че Ранъ-Босилекъ познава добре детската природа, и че въ бѫдеще могатъ да се очакватъ отъ него още по-значителни приноси къмъ поетическата история на българската детска душа.

Отъ по-другъ характеръ сѫ творенията на *Симеонъ Андреевъ*: сборникътъ *„Звездобройци“* и повестьта *„Пешо мой-твой“*. Въ тѣхъ народното въ образъ и концепция отстѫпва на заденъ планъ, предъ индивидуалното пресъздаване на битъ и преживѣлица. Всички разкази до единъ сѫ

дѣло на лична замисъль и на лична фабулировка. Въ едни замисловито, а въ други непринудено авторътъ ни разказва свои или чужди преживѣлици, които се четатъ съ живъ, а нѣкжде съ възрастващъ интересъ. Особено се хвърлятъ въ очи разказитѣ съ сюжетъ изъ живота на народа или изъ природата, като: *Керванджийче, Сандьо-Машинистътъ, Босилко, По вършитба, Есенна сутринь* и др. Въ тѣхъ психиката на децата е дадена вѣрно, и народниятъ битъ сь своето старо (Кавалджийче) и своето ново (Сандьо-Машинистътъ) е обрисуванъ образно и живо. А *Есенна сутринь* би могла да се смѣтне не само въ детската поезия за една отъ най-хубавитѣ картини на днитѣ, пропити съ влага и скръбь. Въ нея и Пѣснопоятъ и Чичопѣятъ тръпнатъ предъ тжжното мълчание на настжпващиятъ день и ни каратъ ведно съ тѣхъ да извикаме: „Есень, брей! Не ми се пѣй!" И всичката пълнота на това настроение е дадена съ толкова малко думи, съ толкова голѣмо вжтрешно движение, че и най-малкиятъ четецъ би могълъ да се вживѣе въ тжжнитѣ чувства, усилени отъ дъждовната влага на деня.

„Пешо мой-твой" е една малка, първа по рода си повесть у насъ, главниятъ герой на която е едно селско куче, напустнало родния дворъ, за да се поскита любопитно изъ многолюдния градъ. Предметъ на повестьта сж, именно, патилата и преживяванията на това куче срѣдъ чужда за него срѣда, което, най-после, се връща въ село, добило отъ опитъ убеждението, че нѣма по-милъ, по-приятенъ и по-смисленъ животъ отъ живота срѣдъ свои и родни. Но до това убеждение се дохажда не по пжтя на нравоучителната преднамѣреность, а по пжтя на художественото преуспѣване. И въ това е голѣмата цена на тази малка повесть.

Но съ посоченитѣ качества, не се изчерпватъ достойнствата на Сим. Андреевитѣ разкази. Тѣ се отличаватъ отъ досегашната ни детска белетристика и по своето предметно съдържание, черпено направо изъ отношенията на неща и явления, което или е бивало напълно игнорирвано, или подъ формата на разказъ се е предавало неумѣло по чисто умозрителенъ начинъ. Трѣбва да се отбележи и синтетичния, пъленъ съ движение езикъ, който прави сюжестията по-пълна и по-обхватна. Но той би билъ още по-добъръ, ако на известни мѣста не избиваше на маниерность.

Творчеството на Сим. Андреевъ не е лишено и отъ недостатъци. Такива най-често се намиратъ въ сборничето „Звездобройци". Ала, за щастие, тѣ сж въ позечето случаи външни и технически, следователно недостатъци, които лесно биха могли да се премахнатъ отъ автора при по-внимателна обработка. Отъ вжтрешенъ, органиченъ недостатъкъ страда само разказътъ Тримата Тилилеи — несполучливъ и по замисълъ, и по изпълнение.

Нѣщо по-особено сж работитѣ на *Violino Primo: Царь Вълканъ и царица Ангелина* и *Крали Марко.* Тѣ сж преработки на народнитѣ пѣсни за нашия епиченъ герой, нагодени да се приобщатъ къмъ тѣхъ деца и юноши. Като оставимъ на страна въпроса: трѣбва ли да се преработятъ въ проза поетическитѣ произведения на единъ народъ, върху което може да се спори, трѣбва да признаемъ, че преработкитѣ на Виолино Примо заслужаватъ внимание. Тѣ не само предаватъ легендарното на Крали-Марко, но го свързватъ и съ реалния животъ на българското племе отъ наши дни — войнитѣ презъ 1915—1918 год. въ Македония, дето се намира авторътъ, и дето единъ прилепчанинъ му разказва предание следъ предание, често предизвикано или отъ любопитството на автора, или отъ нѣкое събитие на деня. Това обстоятелство прави и образа на Крали-Марка по-човѣченъ: — той е излѣзълъ да се бие гърди срещу гърди съ Черна-Арапина или съ Филипъ Маджарина, не само защото иска да бжде първи, но и защото иска да върши добро дѣло на слабия, на потиснатия човѣкъ, все едно, близъкъ или далеченъ му е той. Наистина, накрай все пакъ се възгордява Крали-Марко, но тая гордость не трае дълго: идва дѣдо Господъ да го вразуми и да му покаже по единъ мълчаливъ и недвусмисленъ начинъ, че физическата сила не е всичко въ живота, и че вѣчното бждеще е не на тоя, който е крепъкъ тѣлесно, а на оня, който сполучи да отгледа здравъ духъ у себе си.

За жалость, доста задоволителната преработка на легендитѣ за Крали-Марко страда на много мѣста отъ неопредѣлени словесни форми и изрази, а почти вредомъ отъ неоглад ния езикъ. Ако и у Виолино Примо фразата бѣше така изискана, както е у първитѣ двама, то неговата работа би наложила да се подчертаятъ повече достойнства. Но и така даденото заслужава да бжде отбелязано.

Ето защо ние предлагаме да бждатъ наградени съ огледъ на разполагаемия кредитъ:

Ранъ Босилекъ съ 4000 лв., Симеонъ Андреевъ съ 4000 и Violino Primo съ 2000 лева.

Бележка: При преценка на произведенията и опредѣляне на наградитѣ комитета направи отводъ на Симеонъ Андреевъ.

Председатель: **Н. Т. Балабановъ**

Членове: **Ст. Чилингировъ.**
Д-ръ В. А. Мановъ.
С. Андреевъ.
Ст. Пундевъ.

София, 17. Мартъ 1926 год.

Тоя докладъ е одобренъ отъ г-на Министра на народното просвѣщение Н. Найденовъ на 2. IV. 1926 год.

Протоколъ

№ 26

Въ заседанието си днесъ, 11 мартъ 1926 година, *Музикалната секция* при комисията за поощрение на родната литература и изкуство въ съставъ: председатель г-нъ *Н. Балабановъ* и членове г-да *В. Мирчевъ*, *Н. Атанасовъ* и *Ст. Брашовановъ*, следъ като направи обща сравнителна преценка върху всички постжпили и разгледани вече композиции, реши:

I. *Цвѣта (Македонска кървава сватба) отъ М-ро Г. Атанасовъ* заслужава награда отъ 10 хиляди лева предъ видъ на това, че сжщата, въпрѣки известни недостатъци въ разработката на използуванитѣ народни мотиви въ тематично и полифонично отношение, както и въ избора и приложението на нѣкои музикални чуждици, представя едно завършено и художествено ценно дѣло въ областьта на родното ни оперно творчество.

II. *Ein Sommertag отъ Хер. Несторовъ* заслужава награда отъ 10 хиляди лева като проява на голѣмъ художественъ замисъль и сигурна композиционна техника, макаръ че последнята въ известни отношения — напр. непрестано менящия се тактъ и усложнената инструментация — избива въ идейно необоснована виртуозность.

III. *Три пиеси за пияно отъ „Флорестанъ“* заслужаватъ помощь отъ 5 хиляди лева, тъй като въ тѣхъ говори една музикална индивидуалность съ голѣма чувствителность и фантазия спроти народната ни музика и съ белези на художнишка оригиналность; за жалость забелязватъ се известни пресилености въ хармонично отношение и недостатъченъ усѣтъ за вжтрешна съразмѣрность въ композицията.

IV. *Пѣсни отъ Др. Тумангеловъ* заслужаватъ помощь отъ 5 хиляди лева заради това, че сжщитѣ — ако и формално не напълно безупречни — издаватъ творческа устременость на индивидуалность съ сериозни музикални заложби.

Забележка. Понеже нѣкои отъ композициитѣ, представени отъ *Г. Ц. Цанковъ*, сж били наградени при конкурса въ 1924 година, други сж съ текстове на чужди езици, а останалитѣ по художествена стойность не надминаватъ пѣснитѣ на г. *Тумангеловъ*, следва да се даде предпочитание на последния.

гр. София, 11.III.1926 год.

Председатель: **Н. Балабановъ**

Членове: **В. Мирчевъ**
Д-ръ Ст. Брашовановъ
Н. Атанасовъ

Протоколъ

№ 7

Заседание на 26 мартъ 1926 година.

Присжтствуватъ председателя Н. Т. Балабановъ и членоветѣ проф. М. Арнаудовъ и Б. Ангеловъ.

Комисията одобрява протокола № 26 отъ 11 мартъ 1926 год. на Музикалната секция, съ който се опредѣлятъ награди:

а) На М-ро Г. Атанасовъ за операта „Цвѣта" (Македонска кървава сватба) — 10000 лева;

б) На Хер. Несторовъ за „Ein Sommertag" — 10000 лв.

и поощрения по 5000 лева:

а) На Флорентанъ (Веселинъ Стояновъ) за „Три пиеси за пияно" и

б) На Др. Тумангеловъ за „Пѣсни".

Комисията възлага на председателя Н. Т. Балабановъ да го представи на Г-на Министра на утвърждение.

Председатель: **Н. Балабановъ**

Членове: Проф. **М. Арнаудовъ**
Божанъ Ангеловъ

ОКРЖЖНИ.

I. Отдѣление за основнитѣ училища.

До г. г. окржжнитѣ училищни инспектори.

Окржжно Тв. бързо № 6449 отъ 24 мартъ, 1926 год. гр. София.

Представете, господине инспекторе, по тукъ приложения образецъ сведение за броя на ученицитѣ отъ народнитѣ и частни основни училища (първоначални и прогимназиални) къмъ 25 мартъ 1926 год. Ще се впишатъ всички ученици постжпили отъ началото на учебната година до сега, разпредѣлени по отдѣления и класове. Въ първата рубрика, както за народнитѣ, така и за частнитѣ училища, ще се дадатъ сведения по околии. А отдолу подъ всѣка отъ тия рубрики, сжщитѣ сведения, въ два хоризонтални реда, ще се дадатъ по градове и села, на първия редъ ученицитѣ въ градоветѣ, на втория редъ — ученицитѣ въ селата, общо за цѣлия окржгъ, безъ да се дѣлятъ по околии.

Сведенията да бждатъ точни и изчерпателни. Ще се съберетъ отъ всички училища, безъ да бжде пропусната и последната махала, кждето има училище. Ще се поискатъ веднага отъ главнитѣ учители и директоритѣ. Всѣкой помощникъ училищенъ инспекторъ ще сумира сведенията за околията си и, скрепени съ подписа му, ще ги предаде на секретаря на инспекцията, който ще сумира сведенията за цѣлия окржгъ и ще ги изпрати въ Министерството съ разчетъ да се получатъ тукъ най-късно къмъ 20 май т. г.

За всѣка неточность и опущение, както и за ненавременното представяне на сведенията, ще се държатъ лично отговорни окржжнитѣ училищни инспектори.

Главнитѣ учители и директоритѣ, които не дадатъ сведения веднага, да се предопредятъ, че ще бждатъ най-строго наказани.

Приложение: 1 образецъ.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ.**

Началникъ на отдѣлението: **П. Миневъ.**

До г. г. окржжнитѣ инспектори.

Окржжно. Тв. бързо, № 6809 отъ 29 мартъ, 1926 год. гр. София.

Съберете и представете, господине инспекторе, сведения за построенитѣ основни училища въ окржга Ви презъ календарнитѣ години 1920—1926 по представената таблица. За всѣка година ще се вписватъ привършенитѣ и предадени за използуване училища. Сведенията ще се разпредѣлятъ на три категории: 1) построени училища съ заемъ отъ 200 м. кредитъ, 2) построени съ заемъ по закона за кооперативенъ строежъ и 3) построени безъ заемъ. Въ третята категория ще се покажатъ училищата построени на общински, окржжни или каквито и да сж други срѣдства.

За всѣка категория ще се посочи, колко здания сж строени само за първоначално училище, колко само за прогимназия и колко за пълни основни училища (първоначално и прогимназия заедно).

Сведенията да се изпратятъ съ разчетъ да се получатъ въ Министерството най-късно на 15 май т. г.

Приложение: 1 таблица — образецъ.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ.**

Началникъ на отдѣлението: **П. Миневъ.**

До г. г. окржжнитѣ училищни инспектори, г. директоритѣ на пълнитѣ и непълни срѣдни учебни заведения, г. ректора на университета — за сведение и изпълнение.

Окржжно № 6951 отъ 30 мартъ 1926 год. гр. София.

Съгласно окржжното предписание на Главната дирекция на желѣзницитѣ и пристанищата, подъ № 2684 отъ 24 III т. г., повикването на учителитѣ и учащитѣ се да отбиятъ натуралната си временна трудова повиность по постройката на желѣзници и пристанища ще става презъ лѣтнитѣ ваканционни месеци, когато и учителитѣ и учащитѣ сж свободни отъ всѣкакви занятия.

Съобщете на обложенитѣ съ временна трудова повиность учители и учащи се, че тѣ сж длъжни презъ ваканционнитѣ месеци непременно да отбиятъ временната си трудова повиность, защото въ противенъ случай подлежатъ на глоба.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ.**

Началникъ на отдѣлението: **П. Миневъ.**

До г. г. окржжнитѣ училищни инспектори и г. софийския град. училищенъ инспекторъ — за сведение и изпълнение.

Окржжно № 8053 отъ 8 априлъ 1926 год. гр. София.

Застрахователниятъ отдѣлъ на Българската централна кооперативна банка, въ желанието си да привлѣче къмъ застраховката отъ градушка и измръзване всички земледѣлски стопанства, урежда седмица за пропаганда на тая застраховка. Тая седмица обхваща времето отъ третия день на Великдень до понедѣлника на Томината недѣля — 5 до 10 май, т. г.

Министерството на народното просвѣщение, имайки предвидъ голѣмото стопанско значение на застраховката за земледѣлието, смѣта, че се налага на всѣки интелигентенъ гражданинъ, който е въ контактъ съ нашето село, да вземе живо участие въ тая акция на банката. То смѣта и се надѣва, че особено учительтъ би допринесълъ твърде много съ подобни беседи предъ ученицитѣ за популяризирането на въпросната застраховка.

Като Ви се съобщава горното, наредете първия день следъ Великденската ваканция учителитѣ да устроятъ предъ ученицитѣ си по една беседа за значанието на застраховката отъ градушка за нашето земледѣлие.

Заедно съ настоящето изпращатъ Ви се по . . . . . екземпляра отъ позива на Б. ц. к. банка, отправенъ до ученицитѣ.

Главннъ секретарь: **Ал. Радославовъ.**

Началникъ на отдѣлението: **П. Миневъ.**

До г. г. окржжнитѣ училищни инспектори.

Окржжно № 8908 отъ 19 априлъ 1926 год. гр. София

Пловдивскиятъ окржженъ инспекторъ съобщава на Министерството, че нѣкой общински секретарь-бирници, като касиери на училищнитѣ настоятелства, приложили къмъ отчетитѣ си влоговитѣ книжки, срещу които сж вложени капиталитѣ на училищния фондъ въ Б. з. банка.

Преглеждането на отчетитѣ закъснява твърде много; презъ това време се налага да се извършатъ разни операции по влоговитѣ книжки, а най-често да се изтеглятъ капиталитѣ и пренасятъ въ други кредитни учреждения. Българската земледѣлска банка отказвала — твърде основателно — да изплаща сумитѣ, докато не ѝ се представятъ оригиналитѣ на издаденитѣ отъ нея влогови книжки.

За да се отстрани тази аномалия, съобщава се за знание и изпълнение следното:

Прилагането на влоговитѣ книжки къмъ отчетитѣ е една *грѣшка* отъ страна на *отчетницитѣ.* Последнитѣ трѣбва да прилагатъ къмъ отчетитѣ си *завѣрено банково извлѣчение* отъ влоговата книжка, а не самата книжка.

Онѣзи отчетници, които погрѣшно сж приложили влоговитѣ книжки къмъ отчетитѣ си, ще поискатъ отъ респективнитѣ клонове на Б. з. банка да имъ се издаде завѣрено банково извлѣчение отъ влоговата книжка за положението на смѣткитѣ въ нея въ последния день на периода, който се отчита.

Тѣзи *завѣрени банкови смѣтки — извлѣчения* ще се изпратятъ на надлежнитѣ учреждения, дѣто погрѣшно сж депозирани къмъ отчетитѣ оригиналнитѣ влогови книжки, и ще се поиска връщането на последнитѣ.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ.**

Началникъ на отдѣлението: **П. Миневъ.**

До г. г. окржжнитѣ училищни инспектори.

Окржжно № 9312 отъ 24 априлъ 1926 год. гр. София.

Съгласно чл. 85, алинея IV отъ закона за народното просвѣщение, касиери на училищнитѣ настоятелства могатъ да бждатъ само членове на сжщитѣ или главнитѣ учители, ако сж на постоянни мѣста. Секретарь-бирницитѣ, следователно, не могатъ да заематъ длъжностьта касиери на училищнитѣ настоятелства и да получаватъ предвиденото въ бюджетитѣ възнаграждение. Въ тази смисъль е и решението на Върховната смѣтна палата отъ 19. XII 1925 год.

Въ Царството, обаче, има много селища, дето училищнитѣ настоятели не могатъ да намѣрятъ измежду си лице, което да изпълнява касиерската длъжность, нито пъкъ иматъ главни учители на постоянно мѣсто, вследствие на което длъжностьта дълго време е стояла свободна, безъ да бжде заета отъ когото и да е и сж страдали училищнитѣ интереси. Отъ много мѣста се отправиха оплаквания и настоявания за разрешаване на въпроса. Този последниятъ се внесе отъ Министерството въ Върховната смѣтна палата и тя въ заседанието си отъ 17 IV т. г. като го е проучила обстойно, е взела следното решение, което се изпраща за изпълнение:

„Избраниятъ отъ училищното настоятелство касиерь е отчетникъ предъ съответната окржжна смѣтна палата даже и въ случаитѣ, когато лицето избрано и изпълнявало тази длъжность нѣма право на избираемость. Въ тия случаи, обаче, за допуснатитѣ нередовности или злоупотребления сж отговорни, наредъ съ отчетника и солидарно съ него и членоветѣ на училищното настоятелство. — Избранитѣ лица за касиери иматъ право на съответно възнаграждение“.

Споредъ това решение на Върховната смѣтна палата съ касиерската длъжность могатъ да бждатъ натоварени и лица, които по чл. 65, ал. IV отъ закона за народното просвѣщение не могатъ да бждатъ касиери на училищнитѣ настоятелства, като напр. секретарь-бирницитѣ и главнитѣ учители не на постоянни мѣста. Въ такива случаи, обаче, за указалитѣ се въ последствие нередовности и злоупотрѣбления наредъ съ отчетника ще отговарятъ солидарно и членоветѣ на училищното настоятелство.

Горното като се съобщава, умоляватъ се г. г. окржжнитѣ училищни инспектори да наредятъ потрѣбното за селищата въ окржзитѣ си, дето касиерската длъжность при училищнитѣ настоятелства до сега не е била заета, да се възложи споредъ случая или на секретарь-бирницитѣ, или на главнитѣ учители, които не сж на постоянно мѣсто, като въ заповѣдитѣ за натоварването имъ съ тази длъжность

изрично споменатъ горното решение на Върховната смѣтна палата. Преписи отъ заповѣдитѣ да се изпращатъ до съответнитѣ училищни настоятелства за знание и съобразяване.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ.**

Началникъ на отдѣлението: **П. Миневъ.**

До г. г. директоритѣ на учителскитѣ институти, пълнитѣ и непълни срѣдни училища, окржжнитѣ училищни инспектори и столичния градски училищенъ инспекторъ.

Окржжно. № 5939 отъ 19-мартъ 1926 год. гр. София.

Между изданията на редица организации, които развиватъ една крайно симпатична дейность и които чрезъ своитѣ издания допринасятъ твърде много на нашата младежь Министерството намира за умѣстно да спре вниманието на училищата и върху изданието на Българското туристическо дружество:

а) „*Туризъмътъ въ България*", една ценна книга, издадена по случай 25 годишния юбилей на Б. Т. Д.;

б) *Библиотека „Туристическа просвѣта*", първиятъ номеръ на която библиотека е книгата „Витоша" — популяренъ очеркъ на Павелъ Делирадевъ, и

в) списанието на организацията: „*Български туристъ*".

Министерството препоржчва горнитѣ издания на всички училища. Справки и запитвания до Българското туристическо дружество, централно настоятелство, София.

Началникъ на бюрото: **Н. Балабановъ.**

До г. г. директоритѣ на учителскитѣ институти, пълнитѣ и непълни срѣдни училища, окржжнитѣ училищни инспектори и столичния градски училищенъ инспекторъ.

Окржжно. № 6563 отъ 25 мартъ 1926 год. гр. София.

Нашитѣ израстнали сънародници братята близнаци *Панчо и Любенъ Владигерови*, следъ две годишно отсжствие сж се завърнали пакъ въ България. Тѣ идатъ не само съ нови голѣми успѣхи въ своето изкуство, но Панчо ни носи нѣколко нови композиции върху български народни мотиви, чрезъ които, спокойно може да се признае, той възсъздава художествено нашата народна музика. Между тѣхъ сж и българската рапсодия „Вардаръ", вече изпълнявана въ България и най-новитѣ му композиции, изпълнени за пръвъ пжть въ Берлинъ — „Български парафрази за

цигулка и пияно“ Ор. 18 — а) хоро и в) ржченица. Д-ръ Ерихъ Урбанъ, единъ отъ първитѣ музикални критици на Берлинъ, пише въ „Берлинеръ цайтунгъ амъ митагъ“:

„Панчо е щастливъ, че е българинъ. Той може да вземе една национална тема, да я върти и превръща, да я освѣтлява отъ всички страни и да изтръгне — чисто трографско — въздействие, което инакъ би останало заключено за него.

Азъ слушамъ дветѣ български парафрази, които формално сж построени по единъ и сжщъ начинъ. Една интродукция — изразъ на копнежъ и стенание — и следъ туй, темата на танца, която стига до дивъ викъ. „Ржченица“ има още една особеность: звукътъ на понтичелото въ началнитѣ тактове, който трѣбва да наподобява български кавалъ — и заплетениятъ $^{7}/_{16}$ тактъ, който се употрѣбява много нарѣдко.

Народна музика! Народна музика!

Примитивно замислена като природата — като избликъ на народната душа! Отъ само себе си тя се влива въ душата на зрителя — чрезъ виртуознитѣ удари на Панчо по пияното, чрезъ цигулката, по която Любенъ пламенно тегли лъкътъ. Една мелодична тема, която, чрезъ своя развихренъ ритъмъ, раздвижва зрителя“.

А Ото Зигелъ, единъ отъ голѣмитѣ музикални критици на Виена, пише въ „Музикботе“, по поводъ последния концертъ на Владигерови:

„Партията за цигулка се изпълни отъ Любенъ Владигеровъ, братъ — близнакъ на компониста, виолонистъ отъ необикновена раса, съ чудни технически познания. Той пѣе на своята цигулка тъй, както най-добритѣ не биха могли. Той кове своитѣ стакати съ устремъ, на който би могълъ да завиди дори Хуберманъ. Наистина, голѣма наслада бѣше да се чуе тоя съвременен бохемъ, на чието лице можеше да се прочете свѣтлата радость отъ собственото му изпълнение. Темпераментътъ изтръгна темпераментъ — дори отъ Залцбурчани! Двамата Владигеровци бѣха увѣнчани съ успѣхъ, какъвто отдавна не сж имали дори най-добритѣ любимци на публиката“.

Братята близнаци ще направятъ изъ България едно турне и между другото ще дадатъ концерти специално и за учащитѣ се и то предимно съ програма отъ собствени композиции на народни мотиви.

Като съобщава това, Министерството препоржчва на учителството и учащитѣ се концертитѣ на братя Владигерови и моли сжщевременно всички училищни власти да имъ укажатъ пълно съдействие, както по отношение на салони,

така и съ пияно, не само за училищнитѣ концерти, но и за общогражданскитѣ, толкозъ повече, че последнитѣ ще бждатъ дадени въ полза на бежанцитѣ.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ.**

Началникъ на бюрото: **Н. Балабановъ**

До г-да директоритѣ на учителскитѣ институти, пълнитѣ и непълни срѣдни училища.

Окржжно № 7249 отъ 31 мартъ 1926 год. гр. София.

Известно е, че българинътъ обича земята и отъ далечни вѣкове, макаръ държавата му да е граничила съ море, той си е оставалъ по-силно привързанъ къмъ земята и почти отчужденъ отъ морето. Нѣщо повече дори — чужденци предъ неговитѣ очи сж използували благата на морето, което мие българскитѣ брѣгове. Между другитѣ, една отъ главнитѣ причини за това отношение на българина къмъ морето е и тази, че той не е познавалъ, па и до сега още не познава напълно грамадното значение на морето за страната, като стопански факторъ. Трѣбва да обърнемъ очитѣ на българина къмъ морето — тоя неизчерпаемъ източникъ на блага. За да се постигне това налага се упорна работа — трѣбва да се превъзмогнатъ традиции, трѣбва да се създаде съзнание за море, трѣбва да се превъзпита народътъ.

Работата, която въ това направление развива отъ нѣколко години насамъ *Българскиятъ народенъ морски сговоръ*, намира справедливи симпатии, и Министерството не може да не подкрепи усилията на сговора за разпространение на неговитѣ идеи срѣдъ учащата се младежь, която утре ще ржководи живота на своята страна. Предъ видъ на това Министерството препоржчва на господа преподавателитѣ по история и география при срѣднитѣ учебни заведения, при случай или чрезъ специални беседи, да запознаятъ учащитѣ се съ целитѣ и стремежитѣ на Българския народенъ морски сговоръ, както и да препоржчатъ на учащитѣ се да образуватъ ученически групи при морския сговоръ.

Тамъ кждето се образуватъ такива ученически групи, необходимо е да се съставятъ списъци на ученицитѣ членове на групитѣ, които списъци заедно съ сумитѣ за право на членство (70 лева годишно за действителни членове, които получаватъ сп. „Морски сговоръ“ безплатно и 30 лева годишно за спомагателни членове, които не получа-

ватъ списанието) да се внасятъ въ мѣстнитѣ клонове на Б. Н. М. С., или направо на главното управително тѣло въ гр. Варна.

Сп. „Морски сговоръ“ е препоржчано отъ Министерството съ окржжно № 447 отъ 9. I. 924 год.

Справки и запитвания се отправятъ до мѣстнитѣ клонове на Б. Н. М. С. или до главното управително тѣло въ гр. Варна.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ**

Началникъ на бюрото: **Н. Балабановъ**

До г-да директоритѣ на учителскитѣ институти, пълнитѣ и непълни срѣдни училища, окржжнитѣ училищни инспектори и столичния градски училищенъ инспекторъ.

Окржжно № 8050 отъ 8 априлъ, 1926 год. гр. София.

Едно голѣмо зло, единъ опасенъ врагъ на човѣчеството и културата е алкохолизма и неговитѣ неминуеми съпжтници. Основа на лоши пороци, рушитель на тѣло и душа, той всѣкога е носилъ и носи угроза за твърде пагубенъ мораленъ и материаленъ упадъкъ.

Това съзнание, както у всички културни страни, така и у насъ извика въздържателнитѣ организации, които сж си поставили за цель да се борятъ срещу едно голѣмо социално зло.

Съюзътъ на ученическитѣ въздържателни дружества въ България въ изпълнение на своитѣ цели е решилъ да устрои въздържателна агитация въ цѣлата страна отъ 12 до 26 априлъ т. г.

Като съобщава това Министерството препоржчва на училищнитѣ власти да укажатъ пълно съдействие на младитѣ приятели на въздържателната идея. Особено въ желателни сказки и беседи отъ страна на господа учителитѣ.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ**

Началникъ на бюрото: **А. Балабановъ**

До г. г. директоритѣ на учителскитѣ институти, пълнитѣ и непълни срѣдни училища, окржжнитѣ училищни инспектори и столичния градски инспекторъ.

Окржжно — Бързо. № 9098 отъ 21 априлъ 1926 год. гр. София.

На 3 май т. г. се навършватъ 50 години отъ деня на *Априлското възстание — 20 априлъ 1876 година.* Това е

една отъ най-свѣтлитѣ дати въ най-новата история на българското племе. 20 априлъ 1876 година е изразъ на усилията на събуденитѣ български синове, презъ нѣколковѣковно тежко робство, да извоюватъ за своя родъ, свое господарство въ родна земя. 20 априлъ е великата награда на народнитѣ будители и зората на нова епоха въ живота на нашия народъ — епоха на културно и национално строителство. Тая дата трѣбва да се запечати въ съзнанието на ония, които сж се родили подъ българското небе — отъ нея тѣ ще почерпятъ много поуки и вдъхновения.

По случай тържествата, които ще станатъ на 3 май т. г. за ознаменуване Априлското възстание, нарежда се въ всички училища презъ последнитѣ часове на последния учебенъ день преди великденската ваканция, да се държатъ на учащитѣ се беседи, въ които да се даватъ сведения за събитията и дейцитѣ по Априлското възстание, като се изтъкне и значението на това възстание.

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ**

Началникъ на бюрото: **Н. Балабановъ**

До г. г. директоритѣ на пълнитѣ и непълни гимнази и педагогически училища и г. г. окржжнитѣ училищни инспектори, и софийския градски училищенъ инспекторъ.

Окржжно № 5246 отъ 11 мартъ 1925 год. гр. София.

Въ бждеще, училищнитѣ гимнастически салони, въ свободнитѣ отъ училищни занятия часове да се разпредѣлятъ равномѣрно презъ седмицата за ползуване по желание отъ следнитѣ извънучилищни организации: *Гимнастическо дружество „Юнакъ“, Българска национална спортна федерация и Българскитѣ младежи разузнавачи*, като тия организации спазватъ напълно утвърдениятъ отъ училищната власть правилникъ за ползуване отъ тия салони.

При наличностьта на повече отъ една организация въ даденъ пунктъ, само една организация отъ изброенитѣ погоре не трѣбва да има изключителната привилегия да се ползува отъ това голѣмо удобство.

До края на м. мартъ да се донесе въ Министерството, Инспекторътъ по физическото възпитание, въ кое училище, въ кои дни и часове и на коя организация сж дадени салонитѣ за ползуване.

Главенъ секретарь: **А. Радославовъ.**

За началникъ на отдѣлението,

Глазенъ инспекторъ: **Д-ръ Г. К. Славчевъ.**

До г. г. директоритѣ на пълнитѣ и непълни гимназии и педагогически училища.

Окржжно № 5647 отъ 17 мартъ 1926 год. гр. София.

Запрещението, предписано отъ Министерството съ окржжно подъ насрещния номеръ, се отнася до въвеждането на учебното пособие по руски езикъ — христоматия „Цвѣть" за VI класъ, съставена отъ група автори, 3-то издание, книгоиздателство Ал. Паскалевъ, върху началната корица на която е означена заповѣдьта за одобрение съ № 43:5 отъ 20. IX 1625 год., каквато заповѣдь Министерството не е издавало презъ 1925 год. — Това издание именно, а не предущитѣ на него, не може да се въвежда като помагало за срѣднитѣ училища.

За началнкъ на отдѣлението,

Главенъ инспекторь: **Д-ръ Г. К. Славчевъ.**

До г. г. директоритѣ на пълнитѣ и непълни гимназии и педагогическитѣ училилища, г. г. окржжнитѣ училищни инспектори, софийския градски училищенъ инспекторъ и г. директора на института за слѣпитѣ.

Окржжно № 8308 отъ 10 IV 1926 год. гр. София.

Напоследъкъ сж постжпили и постжпватъ въ Министерството редица оплаквания, че е започната отъ страна на нѣкой директори и учители, предимно такива на физическото възпитание, една непочтена агитация въ полза на едни и въ врѣда на други организации за физическото възпитание у насъ. До като Министерството на народната просвѣта съ редица окржжни напомня и препоржчва необходимостьта отъ сътрудничество между различнитѣ извънучилищни организации, защото всички макаръ и по различни пжтища и методи иматъ еднакви крайни цели — физическо и морално възпитание на младежьта и обществото, като съ това косвено помагатъ на самото училище, нѣкой училищни фактори вървятъ срѣщу тия така ясни и категорични разбирания на Министерството и насаждатъ единъ съ нищо неоправданъ антагонизъмъ между тия организации и главно между самитѣ ученици.

Подобно поведение на учители и възпитатели показва колко слабо, едностранчиво и кжсогледо разбирание иматъ тия лица за значението и ролята на тия организации, колко далечъ сж отъ разбирането да се работи за внасянето духъ на хармония и взаимна почить и обичь между дейци-

тѣ въ областьта на физическата култура и какъ неправилно се тълкуватъ изричнитѣ предписания на Министерството въ това отношение.

Крайно време е подобни непрепоржчителни действия отъ страна на учители и възпитатели да бждатъ прекратени и да дадатъ мѣсто на единната, хармонична дейность за цѣлостното възпитание на родната младежь. Това предопреждение къмъ лица, числящи се подъ ведомството на Министерството на народното просвѣщение и проявяващи дейность противна на изричнитѣ наредби на Министерството, ще бжде последна.

Министъръ: **Н. Найденовъ.**

Главенъ секретарь: **А. Радославовъ.**

До г. г. директоритѣ на пълнитѣ и непълни срѣдни училища и окржжнитѣ училищни инспектори.

Окржжно № 8542 отъ 14 априлъ 1926 год. гр. София. Къмъ № 25146. отъ 12. X, 1925 год.

По поводъ на нѣкои постжпки за отмѣняване на приемния изпитъ за ученицитѣ, свършили прогимназия, който изпитъ трѣбва да полагатъ при постжпването си въ IV класъ на гимназията, считамъ за необходимо да напомня, че окржжното съ насрѣщния номеръ относно този въпросъ остава въ сила и ще бжде точно приложено за учебната 1926-1927 год.

Г. г. окржжнитѣ училищни инспектори да задължатъ директоритѣ на прогимназиитѣ да уведомятъ за горната наредба ученицитѣ и тѣхнитѣ родители.

Главанъ секретарь: **А. Радославовъ.**

Зз началникъ на отдѣление,
Главенъ инспекторъ: **Д-ръ Г. К. Славчевъ.**

До г. г. директоритѣ на пълнитѣ гимназии и педегогическитѣ училища и до господина ректора иа Софийския държавенъ университетъ.

Окржжно № 8764 отъ 17 априлъ 1926 год. гр. София.

Френската легация въ София уведомява Министерството, че въ Централното техническо училище за изкуство и индустрия въ Франция, въ което сж били приемани до сега

чужденци чрезъ конкурсенъ изпитъ, като следъ свършване на тригодишния курсъ на училището сж получавали дипломи съ подписа на министра на народното просвѣщение, — за въ бждеще чужденцитѣ ще се приематъ, възъ основа на документитѣ имъ, само като слушатели и безъ конкурсенъ изпитъ. Тѣ ще следватъ пакъ три години, както и редовнитѣ студенти, но следъ свършването на курса ще имъ се издава свидетелство подписано само отъ директора на училището.

Като Ви се съобщава това, поканвате се да го разгласитѣ между учащитѣ се.

Главенъ секретарь: **А. Радославовъ.**

За началникъ на отдѣлението,

Главенъ инспекторъ: **Д-ръ Г. К. Славчевъ.**

До г. г. директоритѣ на срѣднитѣ училища и учителскитѣ институти и г. г. окржжнитѣ училищни инспектори.

Окржжно № 1573 отъ 19. III. 1926 год. София.

Министерството на народното просвѣщение съобщава, че е наредено да се отпуснатъ кредити за изплащане премията на уволненитѣ по чл. 128 отъ закона за народното просвѣщение учители. Отъ тоя кредитъ ще се изплати за сега само на ония учители, които иматъ изслужена 35 годишна служба по ведомството на Министерството на народното просвѣщение. Ако има учители, които сж изслужили 35 години по разни ведомства, за такива да се съобщи на Министерството

При това съобщава се, че право на премия по казания членъ отъ закона иматъ само лицата, които сж уволнени следъ влизането въ сила на измѣнението на закона за народното просвѣщение (Д. В. брой 79 отъ 19 юлий 1924 г.). а не и уволненитѣ по-рано.

Началникъ-счетоводитель: **П. А. Богдевъ.**

До г. ректора на университета, г. г. окржжнитѣ учил. инспектори, г. г. директоритѣ на учителскитѣ институти, пълнитѣ и непълни гимназии и педагогическитѣ училища и културнитѣ институти.

Окржжно № 1851. отъ 2. IV. 1926 год., София.

Тукъ приложенъ изпраща Ви се преписъ отъ писмо № VII — 2285 отъ 1. III. 1926 г. на Върховната смѣтна палата, за изпълнение.

Началникъ-счетоводитель: **П. А. Богдевъ.**

До Господина Министра на финанситѣ и до всички Министерства и Дирекции.

Окржжно № VII — 2285. отъ 1.III1926 год., София.

По поводъ решението за визирането на платежната заповѣдь № 1839 отъ 26 януари 1926 г. на Министерството на общественитѣ сгради, пжтищата и благоустройството, Върховната см. палата, общо събрание на отдѣленията й, въ заседание отъ 26.II.1926 г. се занима съ въпроса по приложение на чл. 141 ал. последна отъ закона за бюджета, отчетностьта и предприятията и

Реши:

задължението на предприемача по втората часть на алинея последна отъ чл. 141 отъ закона за Б. О. П., именно задължението му самъ да узнае за утвърждението или неутвърждението на търга въ опредѣления въ поменатата наредба срокъ, не освобождава администрацията отъ задължението да съобщи своевременно на предприемача въ уречения седмодневенъ срокъ за утвърждаване или неутвърждаване на търга. Това положение не освобождава отъ отговорность спрѣмо държавата длъжностното лице на което е възложено това задължение, вследствие на което тоя държавенъ служитель неминуемо е длъженъ да съобщи писмено на предприемача било за утвърждението на търга, било за неутвърждението му отъ една страна, а отъ друга — той е длъженъ да направи това съобщение на предприемача своевременно, въ уречения отъ закона седмодневенъ срокъ.

Това положение се налага още и главно по съображението, че конкурента, върху когото е утвърденъ търга не става по право контрагентъ на държавата, само съ факта на утвърждаването на търга и на узнаването отъ него за станалото утвърждение: за да пристжпи къмъ изпълнение

на предприятието и следователно да бжде контрагентъ на държавата необходимо нуждно е, да му бжде съобщено писмено, че търга е утвърденъ върху него, защото на администрацията принадлежи правото да се откаже отъ реализиране на предприятието и следъ като е билъ утвърденъ търга, ако това налагатъ интереситѣ на държавата.

Задължението на предприемача да узнае за утвърждаването или неутвърждаването на търга въ срока предвиденъ въ чл. 141, алинея последна отъ закона за бюджета, отчетностьта и предприятията, се изразява въ сезиране на администрацията съ писмено заявление по тоя въпросъ.

Настоящето решение да се съобщи на Министра на финанситѣ и на всички Министерства и Дирекции, за сведение.

Председатель: **Генадиевъ.**
Секретарь: **Шалварджиевъ.**

До г. г. окржжнитѣ училищни инспектори и Софийския градски училищенъ инспекторъ.

Окржжно № 1886 отъ 3.IV.1926 год., София.

Съобщава се на г. г. окржжнитѣ училищни инспектори, че въ бюджета за 1926/1927 год. по параграфа за заплати на учителитѣ въ прогимназиитѣ не фигуриратъ прислужници при сжщитѣ, тъй като съгласно чл. 80 отъ закона за народното просвѣщение, за смѣтка на фонда „Учителски заплати", се изплащатъ отъ държавата само заплатитѣ на учителитѣ въ основнитѣ училища, а всички други разноски по издръжката на сжщитѣ училища се посрещатъ отъ общинитѣ. Затова г. г. инспекторитѣ да наредятъ, тамъ кждето до сега въ ведомостьта за заплатитѣ на нѣкоя прогимназия е вписанъ прислужникъ, за напредъ, отъ 1 априлъ т. г., заплатата му да не се вписва, понеже отъ тая дата насетне ще се изплаща по бюджета на училищното настоятелство.

Началникъ-счетоводитель: **П. А. Богдевъ.**

До всички подведомствени на Министерството на народното просвѣщение учреждения.

Окржжно № 2569. отъ 12. V. 1926 г. София.

Понеже финансовата 1925/1926 год. изтече, а скоро изтича и бюджетното упражнение за сжщата година, плащанията по което ставатъ до 30 юний т. г., поканватъ се учрежденията да представятъ незабавно на II-степеннитѣ

разпоредители документитѣ за произведенитѣ разходи презъ изтеклата финансова година въ кржга на делегиранитѣ имъ кредити, за да се издадатъ и изплатятъ своевременно платежнитѣ заповѣди по тѣхъ. Платежнитѣ заповѣди по бюджета за 1925/26 г. следъ 30 юний 19 6 г. не се изплащатъ и длъжностнитѣ лица, които по небрежность не сж ги представили въ банката за изплащане, носятъ отговорность за това (чл 52 отъ Правилника за прилагане закона за бюджета, отчетностьта и предприятията).

Началникъ на отдѣлението: **П. А. Богдевъ.**

До всички подведомствени на Министерството на народното просвѣщение учреждения.

Окржжно № 2913. отъ 20.V.1926 год., София.

Съгласно съ окржжното на Министерството на финанситѣ № 1864 отъ 28.IV. т. г., поканватъ се учрежденията, подведомствени на Министерството на народното просвѣщение, които отопляватъ помѣщенията си съ дърва, да съобщатъ, може ли да се отопляватъ сжщитѣ съ каменни вжглища, като се приспособятъ скаритѣ на печкитѣ, или набавятъ нови печки за вжглища и каква сума ще струва това, като се посочи и икономията, която ще се добие годишно въ разхода между дървата и каменитѣ вжглища.

Съобщава се при това, че управлението на мина „Перникъ" е изготвило разни типове печки пригодени за отопление съ камени вжглища и съ готовность би дало сведения за ценитѣ имъ и пр. на всѣко учреждение, стига то да се обърне за тая цель къмъ сжщото управление.

Началникъ на отдѣлението: **П. А. Богдевъ.**

До господина ректора на Университета, г. г. окржжнитѣ училищни инспектори, директоритѣ на пълнитѣ и непълни гимназии и педагог. училища и г. г. директоритѣ на културнитѣ институти.

Окржжно № 2914. 21.V.1926 год. София.

Приложенъ къмъ настоящето изпраща Ви се преписъ отъ окржжно № 1415 отъ 2.IV.1926 г. на Министерството на финанситѣ, отдѣлъ за бюджета и отчетностьта, за сведение и изпълнение.

Началникъ на отдѣлението: **П. А. Богдевъ.**

До бюджетно-контролнитѣ отдѣления и счетоводствата при министерствата и дирекциитѣ.

Окржжно № 1415.2.IV.1926 г., София.

Съобщава ви се, че В. см. палата въ общо събрание на отдѣленията ѝ, въ заседанието на 26 февруарий т. г., е взела следното решение:

„Задължението на предприемача по втората часть на алинея последна отъ чл. 141 отъ закона на бюджета, отчетностьта и предприятията, именно задължението му самъ да узнае за утвърждаването или неутвърждаването на търга въ опредѣления въ поменатата наредба срокъ, не освобождава администрацията отъ задължението да съобщи своевременно на предприемача въ уречения седмодневенъ срокъ за утвърждаване или неутвърждаването на търга. Това положение не освобождава отъ отговорность спрѣмо държавата длъжностното лице, на което е възложено това задължение, вследствие на което тоя държавенъ служитель неминуемо е длъженъ да съобщи писмено на предприемача било за утвърждаването на търга, било за неутвърждаването му, отъ една страна, а отъ друга той е длъженъ да направи това съобщение на предприемача своевременно, въ уречения отъ закона седмодневенъ срокъ.

Това положение се налага още и главно по съображението, че конкурента, върху когото е утвърденъ търга, не става по право контрагентъ на държавата, само съ факта на утвърждаването на търга и на узнаването отъ него за станалото утвърждение: за да пристжпи къмъ изпълнение на предприятието и следователно да бжде контрагентъ на държавата необходимо нуждно е, да му бжде съобщено писмено, че търга е утвърденъ върху него, защото на администрацията принадлежи правото да се откаже отъ реализиране на предприятието и следъ като е билъ утвърденъ търга, ако това налагатъ интереситѣ на държавата.

Задължението на предприемача да узнае за утвърждаването или неутвърждаването на търга въ срокъ предвиденъ въ чл. 141, алинея последна отъ закона за бюджета, отчетностьта и предприятията, се изразява въ сезиране на администрацията съ писмено заявление по тоя въпросъ“.

Министъръ: **Вл. Молловъ.**

Началникъ на отдѣла: **Б. Ивановъ.**

До всички учреждения подведомствени на Министерството на народното просвѣщение.

Окржжно № 2915. отъ 21.V.1926 год., София

Съгласно чл. 4 отъ закона за бюджета на държавата за 1926/27 фин. год. дълговетѣ за минали години отъ държавни учреждения, останали неизплатени къмъ държавни учреждения и стопанства до 1 априлъ 1926 г. се анулиратъ, т. е. нѣма да се плащатъ. Въ тая категория задължения влизатъ и ония останали отъ бюджета за 1925/1926 г. Поради това дължимитѣ суми на държавната печатница и др. държавни учреждения и стопанства до 1 априлъ т. г. нѣма да се изплащатъ, затова за тия дългове не трѣбва да се иска кредитъ отъ бюджетно-контролното отдѣление.

Началникъ на отдѣлението: **П. А. Богдевъ.**

До г. г. директоритѣ на пълнитѣ и непълни гимназии, педагогическитѣ училища и учителскитѣ институти, г. г. окржжнитѣ училищни инспектори и Софийския градски училищенъ инспекторъ.

Окржжно № 4435.

Съ окржжно № 25732 отъ 15. X. 1925 год. се искаше отъ г-да директоритѣ на пълнитѣ и непълни гимназии, педагогическитѣ училища и учителскитѣ институти да набележатъ въ специални заседания на учителскитѣ съвети конкретно мѣроприятията, чрезъ които мислятъ, че биха се постигнали посоченитѣ въ окржжното задачи и цели. Въ отговоръ на тая покана, 90 директори изпращатъ извадки отъ протоколитѣ, въ които се излагатъ схващанията на учителскитѣ съвети и решенията имъ по подигнатитѣ въ окржжното въпроси.

Отъ рапортитѣ на директоритѣ се вижда, преди всичко, че директори и учителски съвети сж посрещнали окржжното съ най-голѣмо внимание и заинтересованость, което говори, че тия въпроси, които Министерството подига съ него, сж отъ върховно значение за училището и страната и сж занимавали и занимаватъ българското учителство, както занимаватъ и самото Министерство. Та друго яче не може и да бжде, щомъ наша обща задача е да творимъ бждещето и прогреса на своята страна, като подготвимъ и оформимъ новото българско гражданство, което утре иде да ни смѣни.

Учителскитѣ съвети сж погледнали всестранно на въпроса, който се подига отъ Министрството и сж набелязали посокитѣ, въ които предстои планомѣрна и продължителна

работа. Едни отъ съветитѣ сѫ съсрѣдоточили вниманието си въ нѣколко само посоки; други сѫ схванали задачитѣ си по-широко и по-изчерпателно сѫ посочили, въ какво направление има да се работи. За да могатъ всички учители да използуватъ въ равна степень опита, расѫжденията и начертанитѣ планове и програми за работа и въздействие надъ учащата се младежь, Министерството — изпълнявайки изказаното пожелание на нѣколко учителски съвети — изброява тукъ, какви решения сѫ взели различнитѣ съвети.

1. Почти всички учителски съвети единодушно намиратъ, че е необходимо да се държатъ предъ ученицитѣ цѣла редица беседи и реферати отъ страна на учителитѣ въ духа на окрѫжното, като се уреждатъ отъ специаленъ учителски комитетъ при училището. По-долу ще се посочи, върху какви теми учителството иска да се говори въ тия реферати.

2. Вънъ отъ беседитѣ и рефератитѣ всички преподаватели, а особено тия по български езикъ, история, география и философска пропедевтика, трѣбва да използуватъ уроцитѣ си и всички моменти и случай отъ живота на училището, за да постигнатъ небелязанитѣ задачи и цели, а именно: да насадятъ у ученицитѣ здрави и трезви понятия за народъ, държава, общество и религия, да имъ помогнатъ да си изработятъ наученъ мирогледъ, и да имъ вдъхнатъ стремежъ къмъ нравствена чистота и служене на обществото. Само тъй ще можемъ да вземемъ ученицитѣ въ свои рѫце и ще напѫтваме ума, сърдцето и волята имъ.

3. Много съвети препорѫчватъ, да се насърдчаватъ, подтикватъ и уреждатъ беседи и реферати въ сѫщия духъ и отъ самитѣ ученици, като последнитѣ се подпомагатъ, упѫтватъ и контролиратъ отъ учителитѣ си.

4. Освенъ върху политико-обществени, национални и нравствени въпроси, трѣбва да се подтикватъ учащитѣ се и къмъ беседи и реферати по чисто научни въпроси, за да се подигне интересътъ къмъ науката и къмъ изучванитѣ въ гимназията предмети.

5. За да се привържатъ ученицитѣ къмъ училището и да се откѫснатъ отъ странични влияния, трѣбва да се устройватъ въ самитѣ училища по-често подходящи литературно-музикални забави и утра, устройвани отъ ученицитѣ за самитѣ ученици и за родителитѣ имъ.

6. Родителско-учителскитѣ срещи сѫщо могатъ твърде много да допринесатъ за постигане на набелязанитѣ цели, защото ще дадатъ възможность да се използуватъ за цельта силитѣ и влиянието на родителитѣ и обществото.

7. Силно и сигурно срѣдство за опознаване на ученицитѣ, за привръзването имъ къмъ училището и учителя сѫ сѫщо екскурзиитѣ и излетитѣ.

8. Да се ревизиратъ по-често ученическитѣ квартири.

9. Ученишкитѣ дружества да се не ползуватъ съ твърде голѣма автономия и да се поставятъ подъ ржководството и контрола на училището и учителя, като се ржководятъ разумно, като се уяснятъ по-добре целитѣ и задачитѣ имъ, като имъ се даде по-практическо направление и като се избѣгва участието на ученицитѣ въ много дружества.

10. Значителенъ брой учителски съвети препоржчватъ *ученическитѣ читални* при гимназиитѣ, като добре мотивиратъ ползитѣ отъ тѣхъ.

11. Личниятъ примѣръ и заинтересованость на учителя е едно отъ най-сигурнитѣ срѣдства да се засили влиянието ни надъ ученицитѣ.

12. Да се уредятъ добре *класнитѣ библиотеки.*

13. Да се съживятъ и организиратъ по-добре *другарскитѣ сждилища*, като срѣдство за самоконтролъ и самообуздаване на учащитѣ се.

14. Да се подкрепятъ, насърдчаватъ и поддържатъ тия отъ ученишкитѣ дружества и организации, които иматъ за цель насаждане на родолюбие, въздържане, религиозно чувство, спестовность, милосърдие, самоконтролъ и опознаване на родината, като туристическото, червенъ кръстъ, въздържателното, юнашкото, християнското, спестовното, скаутското, археологическото и др.

15. Да се създадатъ родителско-учителски комитети, които да послужатъ като *постоянна връзка* между родители и учители при възпитанието на школската младежь.

16. Да се използува кинематографътъ и кинофилмитѣ за научнитѣ цели на училището.

17. Да се апелира къмъ общество и партиитѣ, да не увличатъ преждевременно младежьта (школска и следшколска) въ политическия и партийния животъ и да не я закърмятъ въ нашитѣ партизански ежби и нрави преди още да е добре узрѣла.

18. Учителството да простре свойтѣ възпитателни грижи и надъ тия младежи, които напущатъ гимназията отъ долнитѣ класове и оставатъ безъ всѣкакво опжтване и благотворно въздействие. И тѣ да се третиратъ като младежи, за които държавата и училището сжщо има да се грижатъ.

19. Националнитѣ праздници представятъ удобни случаи за влияние върху децата и насаждане на положителни качества. Ето защо трѣбва да се използуватъ и тѣ, като на ученицитѣ се дава по-подходящо мѣсто при празднуването имъ и съответни освѣтления.

20. Да се украсятъ гимназиитѣ съ портретитѣ на нашитѣ обществени и национални дейци и съ картини отъ нашата история.

Освенъ гореизброенитѣ мѣрки, учителскитѣ съвети препоржчватъ още и следнитѣ:

Да се уравновесатъ грижитѣ за умствено и физическо развитие на младежьта.

Да се доближатъ ученицитѣ до религията и църквата.

Да се съблюдава строго ученишката форма.

Да се контролира литературата, що се чете отъ ученицитѣ.

Да се зпознаятъ ученицитѣ по-основателно съ нашата история.

Да се уредятъ игрища за физическо възпитание.

Да се уреди училището тъй, че да бжде то истински храмъ на науката и мѣсто за здраво и приятно прекарване въ неговата ограда.

Да се даватъ закуска и обѣди на беднитѣ ученици и да не се оставятъ тѣ изобщо безъ грижа и подкрепа.

Да се уреждатъ ученишки колонии.

Да се даватъ отъ ученицитѣ малки пиески.

Да се устройватъ при училищата оркестри и хорове.

Да се дава възможность на ученицитѣ презъ свободното отъ занятия време да се занимаватъ съ нѣкаква сржчность, — ржчна работа или занаятъ.

Да се обърне по-голѣмо внимание и да се уреди по-целесъобразно настойническиятъ институтъ.

Да се уреждатъ пансиони за външни ученици.

Да се устройва „генерална“ годишна родителско-учителска среща, въ която да се даде отчетъ, какво е направено за ученицитѣ презъ годината и какво предстои съ общи усилия да се направи.

Да се привлѣкатъ въ дѣлото на възпитанието интелигентни и подготвени граждани, които биха били полезни съ своитѣ съвети, беседи и реферати.

Да се държатъ реферати и беседи и въ самитѣ учителски заседания за уяснение и освѣтление на въпроса за ржководство и превъзпитанието на учащата се младежь.

Да се апелира къмъ книжаритѣ да не продаватъ и разпространяватъ книги съ безнравстено съдържание и книги, които проповѣдватъ превратни идеи.

Да се даватъ пиеси отъ нашата история, особено на голѣми национални праздници и следъ това да се устройватъ беседи върху идеитѣ на тия пиеси.

Да се създаде по-тѣсно сближение и интимность между възпитатели и възпитаници.

Ето накрай, и *темитѣ*, върху които различнитѣ съвети намиратъ, че трѣбва да се четатъ реферати и да се държатъ

беседи на ученицитѣ или пъкъ да се изработватъ реферати и кореферати отъ и за самитѣ ученици:

1. Любовьта къмъ отечеството е необходимо и естествено условие за благополучието и преуспѣването на единъ народъ и вѣренъ признакъ за единъ здравъ народенъ организъмъ.

2. Съсловия и народъ. Съсловни и общонародни интереси. Съсловенъ сепаратизъмъ и обществено и национално сцепление.

3. Гражданственость. Граждански духъ и граждански добродетели. Насадени ли сж тѣ достатъчно у насъ.

4. Значение и роля на държавната дисциплина въ живота и развитието на единъ народъ.

5. Влиянието на робството върху гражданския и общественъ духъ у насъ и върху отношенията ни къмъ държавата.

6. Международното положение на нашето отечество преди и следъ свѣтовната война и какъвъ дългъ ни налага то.

7. Народни идеали и задачи и какъ се реализиратъ тѣ въ историята.

8. Гражданитѣ на една страна не принадлежатъ само на себе си; тѣ принадлежатъ и на своето отечество.

9. Какви хора възродиха българския народъ и го повикаха за новъ народенъ и държавенъ животъ.

10. Какви хора сж потрѣбни за напредъка и благоустройството на нашия народъ и държава.

11. Национални и общо човѣшки проблеми. На кои отъ тѣхъ българския народъ трѣбва да посвети усилията си.

12. Примѣри и героизъмъ и отечестволюбие въ нашата история.

13. Добродетели и положителни качества на българския народъ.

14. Недостатъци и неджзи на нашия народъ. Борби съ тѣхъ.

15. Шовинистиченъ ли е българския народъ, и законни и справедливи ли сж националнитѣ му идеали и стремежи.

16. Вѣрата въ народа и въ осжществяването на националнитѣ му идеали и задачи е пулсътъ на единъ крепъкъ и жизнеспособенъ народъ. Примѣри изъ историята. Да поддържаме тая вѣра.

17. Качества на културния човѣкъ.

18. Самоконтролътъ и самодейностьта като главни условия на самоусъвършенствуване.

19. Физическа и нравствена чистота.

20. Да облагородимъ нравитѣ си и да се очистимъ отъ грубитѣ привички.

21. Възпитание на волята.

22. Трудътъ осмисля живота на човѣка и му дава най-висше задоволство.

23. Да щадимъ физическитѣ си и душевни сили, за да ги посветимъ за по-висока и благородна кауза.

24. Младежьта трѣбва да бжде носителка на високи идеали и благородни цели въ живота.

25. На обществена служба.

26. Значение на обичаитѣ и традициитѣ на единъ народъ.

27. Идея за еволюционно и постепенно развитие на политико-общественитѣ форми и приемственость. Само оная държава е силна, която е съумѣла да свърже сегашното съ миналото си.

28. Права и задължения. Чувството на редъ и дисциплина. Доброволно подчинение на дълга и на законитѣ.

29. Идея за Бога. Религия, вжтрешния ѝ смисъль и социално значение.

30. Религията и църквата като зовъ за нравствено самоусъвършенствувание и изпълнение на дълга.

31. Мѣстото и значението на църквата и религията въ западнитѣ страни.

32. Що дължимъ на българската църква презъ срѣднитѣ вѣкове.

33. Що дължимъ на българската църква презъ времена робството и на възраждането ни.

34. Намъ предстои още значителна зиждителна работа за дограждене на българската държава, българската гражданственость и за облагородяване на нравитѣ.

35. Саморазвитие и самовъзпитание.

36. Културни ценности на нашата история.

37. Успѣхи и проблеми на естествената история, химията, физиката, философията, изкуствата и др.

38. Образуване на мирогледъ.

Като излага всички тия решения и искания на българското срѣдношколно учителство, Министерството добавя следното:

1. Министерството удобрява почти всички изказани мисли, проекти и решения.

2. То заявява, че учителскитѣ съвети сж свободни, съгласно мѣстнитѣ условия, нуждитѣ на училището и силитѣ, съ които разполагатъ, да си изработятъ планъ на мероприятията и веднага да ги приложатъ, безъ да чакатъ специално одобрение и разрешение отъ Министерството.

3. За да може успѣшно и системно да се води дѣлото, не е зле при пълнитѣ и при по-голѣмитѣ непълни гимназии да се избира специаленъ комитетъ отъ учители, който, подъ председателството на дирктора, да ржководи начертаната въ духа на окржжното № 25731 работа.

4. Министерството напълно възприема идеята — да се продължи и засили издаването на достжпни книги за запознаване на учаштитѣ се съ произведенията на нашата литература, като се издаватъ и исканитѣ отъ учителството биографии на бележити българи.

5. Ако учителскитѣ съвети решатъ да открият ученическа читалня, като използуватъ сумитѣ отъ ученическитѣ такси, то тия си решения трѣбва да отнасятъ въ Министерството за одобрение.

6. Министерството заявява още, че няма да остави безъ насърдчение и дори безъ материялна награда—макаръ и скромна — тия учители, които правятъ усърдие въ изработване и четене на реферати и беседи. То охотно ще печати и разпространява било по отдѣлно, било въ сборници, между учаштитѣ се и между гражданството тия реферати, които — одобрени и препоржчани отъ съответнитѣ комитети — и Министерството сжщо одобри. Въ такъвъ случай авторитѣ на рефератитѣ ще получаватъ особено възнаграждение.

Господа окржжнитѣ и училищни инспектори се умоляватъ да изпратятъ по 1 екземпляръ отъ настоящето окржжно до господа главнитѣ учители и директоритѣ на прогимназиитѣ въ повѣренитѣ имъ учебни окржзи за сведение.

София, 27 февруарий 1926 год.

Министъръ: **Н. Найденовъ.**

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ.**

До всички подведомствени на Министерството на народното просвѣщение учреждения — за сведение и изпълнение.

Окржжно № 6980 отъ 31 мартъ 1926 г. гр. София.

Въ брой 281 отъ 15. III. т. г. на Държавенъ вестникъ е публикувано XV. постановление на Министерския съветъ, взето въ заседанието му на 1. мартъ, 1926 година, протоколъ № 15 и списъка къмъ него, съ което се одобрява, щото освобождаването отъ временна трудова повиность за благоустройствени работи за шестата 1926 трудова година и начина на отбиването ѝ по отдѣлнитѣ ведомства да стане, както е изложено въ приложения къмъ горното постановление списъкъ.

Наредете да се приготвятъ списъци на лицата, които подлежатъ на освобождаване отъ трудова повиность, съгласно цитираното постановление на Министерския съветъ, които да се изпратятъ на респективнитѣ общински управле-

ния, за да бждатъ отметнати по съответнитѣ списъци като отбили трудовата си повиность за 1926 год. при учрежденията, при които служатъ.

Министъръ: **Н. Найденовъ.**

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ.**

До г. г. окржжнитѣ училищни инспектори и директоритѣ на срѣднитѣ пълни и непълни училища.

Окржжно — бързо № 8582 отъ 15 априлъ, 1926 г. гр. София

Мандатътъ на изборнитѣ членове на окржжнитѣ училищни съвети изтече. Поради това съ заповѣдь по Министерството на народното просвѣщение № 878 отъ 10 IV т. г. се нарежда да се изберат на 22 май 1926 год. въ сжбота, 15 часа, за всѣки окржженъ училищенъ съветъ по двама учители отъ колегитѣ за срѣднитѣ училища, за прогимназиитѣ и за първоначалнитѣ училища, съгласно буква „и" къмъ чл. 90 отъ закона за народното просвѣщение, и по двама учители — *български поданници* отъ руждиета и турскитѣ първоначални училища въ окржжнитѣ градове, съгласно буква „к" къмъ сжщия членъ на закона.

Новитѣ избори за учители-членове на окржжнитѣ училищни съвети ще се произведатъ по следнитѣ наредби:

1) Учителитѣ въ народнитѣ срѣдни училища, прогимназиитѣ и първоначалнитѣ училища въ всѣки окржгъ образуватъ три избирателни колегии: 1) за срѣднитѣ училища, 2) за прогимназиитѣ и 3) за първоначалнитѣ училища. Всѣка една отъ тия три колегии избира по двама членове за окржжния училищенъ съветъ, отъ които оня съ повече гласове е редовенъ членъ на съвета, следващиятъ следъ него по брой на гласове — замѣстникъ.

2) Учителитѣ въ частнитѣ турски училища въ всѣки окржгъ, въ които има 20 и повече такива училища, образуватъ две отдѣлни избирателни колегии: една за руждиетата и друга за първоначалнитѣ турски училища. Всѣка отъ тия колегии избира по двама членове за окржжния училищенъ съветъ, отъ които единътъ за редовенъ, другиятъ за подгласникъ. Въ окржзи, дето броя на мюсюлманскитѣ училища е по-малъкъ отъ 20, нѣма да се произвеждатъ такива избори.

3) Г. г. окржжнитѣ училищни инспектори ще съобщатъ на директоритѣ на прогимназиитѣ и главнитѣ учители въ окржга си най-малко 10 дни по-рано деня и часа на избора. Тѣзи съобщения трѣбва да бждатъ придружени съ списъци на прогимназиалнитѣ и първоначалнитѣ учители въ окржжния градъ. Въ тия списъци нѣма да се вписватъ волнонаемнитѣ учители, назначени съ разрешение само за една година.

4) Г. г. директоритѣ на срѣднитѣ училища въ всѣки окржженъ градъ въ сжщия срокъ изпращатъ до всичкитѣ срѣдни пълни и непълни училища въ окржга сжщо такъвъ списъкъ на учителитѣ въ повѣренитѣ имъ училища, безъ стажантитѣ и лекторитѣ.

5) Тамъ, дето има непълни гимназии подъ едно управление, учителитѣ отъ първата ще гласоподаватъ отдѣлно за кандидати отъ колегията на срѣднитѣ училища, а учителитѣ отъ прогимназиитѣ — отдѣлно за кандидати отъ колегията за прогимназиитѣ.

Сжщо така и тамъ, дето има пълни основни училища или прогимназията и първоначалното училище, макаръ и раздѣлени, сж подъ едно управление, учителитѣ ще гласоподаватъ по отдѣлно за кандидати на съответнитѣ колегии.

6) Учитель, който е самъ въ прогимназия или първоначално училище, изпраща въ деня на избора на окржжния училищенъ инспекторъ гласа си въ затворенъ пликъ, поставенъ въ другъ, на който отбелязва училището и името си.

7) Волнонаемнитѣ учители, на които е разрешено да учителствуватъ само за една година, както и стажантитѣ и лекторитѣ въ срѣднитѣ училища, нѣма да взематъ участие въ избора.

8) Изборитѣ ставатъ чрезъ тайно гласоподаване и се извършватъ споредъ изборнитѣ колегии така:

а) членоветѣ на избирателнитѣ колегии на прогимназиитѣ и първоначални училища гласоподаватъ въ опредѣления изборенъ день и часъ въ специално заседание на учителския съветъ, ржководено отъ директора, или главния учитель (или тѣхнитѣ замѣстници). Всички членове на съвета подредъ гласуватъ като поставятъ бюлетината си въ еднообразни затворени чисти пликове. Следъ като се провѣри броя на пликоветѣ и числото на присжтствуващитѣ, отдѣлнитѣ пликове се поставятъ въ единъ общъ, който запечатанъ съ червенъ восъкъ и подписанъ отъ всички гласували, се изпраща веднага и заедно съ протокола за избора и всички постжпили оплаквания по последния на окржжния училищенъ инспекторъ. Седемь дни следъ деня на избора окржжниятъ училищенъ инспекторъ свиква директоритѣ на прогимназиитѣ и главнитѣ учители въ окржжния градъ, които подъ негово председателство образуватъ изборно бюро, което отваря пликоветѣ, провѣрява правилностьта на изборитѣ, констатира резултатитѣ отъ тѣхъ, съставя за всичко това два протокола — по единъ за изборитѣ на всѣка колегия, които веднага се изпращатъ въ Министерството. Въ тия протоколи се отбелязватъ имената на всички до единъ, които сж получили гласове и числото на последнитѣ. Заедно съ тѣхъ се изпращатъ и всички заявления, подадени противъ правилностьта на изборитѣ.

Забележка. Изборното бюро за Софийския окржгъ се състои отъ окржжния училищенъ инспекторъ, представителя на директоритѣ на столичнитѣ прогимназии, председателя на столичнитѣ главни учители и по единъ директоръ и единъ главенъ учитель отъ столичнитѣ прогимназии и първоначалнитѣ училища, назначени отъ градския училищенъ инспекторъ.

б) Членоветѣ на избирателнитѣ колегии на срѣднитѣ училища и непълнитѣ гимназии гласоподаватъ сжщо въ заседание на учителския съветъ и по сжщия начинъ, както и членоветѣ на избирателнитѣ колегии на прогимназиитѣ и първоначалнитѣ училища, но пликоветѣ и книжата по избора се изпращатъ на директора на мжжката гимназия въ окржжния градъ, за Пашмаклийския и Кърджалийския окржзи до директоритѣ на непълнитѣ смѣсени гимназии въ с. Райково и гр. Кърджали, а за Кюстендилския, Хасковския и Горноджумайския окржзи до директоритѣ на смѣсенитѣ гимназии въ Кюстендилъ, Хасково и Горна-Джумая.

в) Директорътъ на мжжката гимназия въ окржжния градъ образува подъ свое председателство бюро отъ директора на девическата гимназия (за Ст.-Загора и Шуменъ отъ директора на девическото педагогическо училище) и по двама учители отъ мжжката и девическа гимназии (респективно педагогическо училище или непълна гимназия), избрани отъ учителскитѣ съвети на съответнитѣ училища. Това бюро, най-късно до петия день следъ избора, констатира резултатитѣ отъ изборитѣ и веднага изпраща въ Министерството протокола и подаденитѣ заявления противъ правилностьта на изборитѣ.

Забележка. Изборното бюро на тая колегия за Софийския окржгъ се образува отъ I мжжка и I девическа гимназии въ гр. София, а това на сжщата колегия за Пашмаклийския, Кърджалийския, Кюстендилския, Хасковския и Горноджумайския окржзи ще се състои само отъ по трима души — директора на пълната или непълна смѣсена гимназия въ Райково, Кърджали, Кюстендилъ, Хасково и Горна-Джумая и по двама учители, избрани отъ учителския съветъ на респективната пълна или непълна смѣсена гимназия.

9) Избора се смѣта за редовенъ, колкото и членове отъ избирателната колегия да сж гласували. При равно число гласове, тегли се жребие отъ изборнитѣ бюра.

10) Въ избора участвуватъ всички учители отъ избирателната колегия, но избранъ може да бжде само учитель отъ окржжния градъ на сжщата колегия, освенъ волнонаемнитѣ само за една година, стажантитѣ и лекторитѣ. Ако въ една бюлетина има написани повече отъ две имена, броятъ се само първитѣ; ако нѣкой членъ е подалъ две или повече бюлетини, не се брои ни една.

11) Изборнитѣ бюра, следъ преброяване на гласоветѣ, запечатватъ бюлетинитѣ въ пликъ, скрѣпенъ съ восъченъ печатъ и подписитѣ на членоветѣ на бюрото, докато бжде провѣренъ и приетъ избора.

Новоизбранитѣ по този начинъ членове на окржжнитѣ училищни съвети ще почнатъ да се канятъ въ заседанията на последнитѣ, следъ като бждатъ провъзгласени за такива съ заповѣдь отъ Министерството на народното просвѣщение и следъ като г. г. окржжнитѣ училищни инспектори бждатъ уведомени за това.

Министъръ: **Н. Найденовъ.**

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ.**

До г. г. директоритѣ на учителскитѣ институти, пълнитѣ и непълнитѣ гимназии, педагогическитѣ училища, г. г. окржжнитѣ училищни инспектори и Софийския градски училищенъ инспекторъ.

Окржжно № 8583 отъ 15 априлъ, 1926 г. гр. София.

Отъ 11 до 18 включително т. м. Българската национ. спортна федерация, въ която сж организирани повече отъ 170 клуба отъ всички краища на Царството, рекрутиращи своитѣ членове въ голѣма степень между учащата се младежь, устройва агитационна седмица. За тая цель нейното управление е отпечатало специални възвания къмъ учащата се младежь, отворено писмо до българския учитель и моралния законникъ на спортиста.

Като съобщава това, Министерството препоржчва на училищнитѣ власти да укажатъ пълно съдействие на тия млади труженици за тѣлесното и нравственно добруване на нашата младежь, като улеснятъ разпространението на горе-казанитѣ възвания, а особенно четенето на беседи върху спорта като срѣдство за физическо и нравствено възпитание на учащата се младежь.

Министъръ: **Н. Найденовъ.**

Главенъ секретарь: **Ал. Радославовъ.**

Професоръ Ж. Радевъ.

Географска и етнографска България въ нейнитѣ исторически граници.

I.

Основата на държавната цѣлость съставятъ земята или земитѣ, които включватъ въ себе си едно географско единство. Въ нѣкои случаи това географско единство обема само една, а въ други случаи и нѣколко отдѣлни географски области, въ по-тѣсенъ смисъль на думата.

Като втори елементъ на държавата се явява народътъ или народитѣ, които обитаватъ въ предѣлитѣ на земята, що съставя географското единство.

Чрезъ политическата организация на поселцитѣ въ географското единство се дохожда до държавата. Чрезъ политическото устройство държавата се обръща въ организмъ, чиито необходими елементи сѫ народътъ и земята.

Докато вѫтрешната споителна материя между отдѣлнитѣ индивиди, които влизатъ въ състава на държавното единство отъ една страна е духовното сродство, къмъ което трѣбва да се притури и етническата еднаквость, а отъ друга и особната структура на материални културни запаси, придобивки и съвършенства, то силата и устойчивостьта на държавния организъмъ въ неговото географско разпространение, зависи преди всичко отъ неговитѣ *политически граници*. Тѣ въ всѣки случай трѣбва да бѫдатъ най-естественитѣ очертания и ограничения на живия държавенъ организъмъ. Въ тѣзи очертания поселцитѣ трѣбва да намѣрятъ всичко необходимо за развитие и закрепване на тѣхната духовна и материялна култура. А това може да се постигне само при условие, когато земята или земитѣ, които влизатъ въ държавнитѣ граници иматъ или образуватъ едно пълно географско единство. Географското единство отъ своя страна се изразява въ съответни геоморфологични очертания и обликъ, въ климатични особности, въ съобщителна пригодность, въ валежи и напояване, въ удобна защита и пр. Това сѫ, така да се каже, необходимитѣ условия, необходимитѣ органи, чрезъ които държавата извършва и задоволява сѫщественнитѣ и жизнени функции на своя цѣлокупенъ животъ. Понеже въ основата на белезитѣ, които опредѣлятъ географското единство или географската область стои геоморфологичния белегъ, то обикновено и естествено е, щото държавнитѣ граници да се съвпадатъ съ морфологичнитѣ на географското единство. Така тѣ сѫ пригодени да изпълняватъ една отъ най-сѫщественитѣ функции на държавата —

именно да пазятъ държавния организъмъ отъ вънкашни действия, които биха попречили или повредили неговия правиленъ животъ и развитие.

Особно изразително се изтъква силата и стойностьта на географския елементъ въ живота на държавитѣ и народитѣ при старитѣ и средновѣковни държави. Докато въ нашитѣ времена развилитѣ се силно материялна култура и техника, могатъ за известни моменти да смекчатъ и привидно да оставятъ на по-заденъ планъ силата на географскитѣ фактори, въ по-прежнитѣ времена човѣкъ е билъ напълно подъ тѣхната власть. Въ тѣзи времена на първо мѣсто сж географскитѣ фактори, що опредѣлятъ живота и развитието на нациитѣ, бидейки най-сжществениитѣ предподставки за културното имъ ниво̀ и развитие. Не само това, но отдѣлнитѣ засебни географски единства, включвайки въ себе си редица взаимно подпомагащи се географски фактори, спомагали сж, спомагатъ и днесъ да се закрепи и развие въ тѣхъ и засебна, господствующа въ страната етническа единица. Така развилата се етническа цѣлость, свързана яко съ спойката на националность, на материялна и духовна култура, подкрепена отъ якитѣ и взаимно допълнящи се връзки на географското единство, сж необходимитѣ основни елементи за създаване и развитие на така наречениитѣ *национални държави.*

Следъ тѣзи кратки уводни думи азъ ще означа главнитѣ пунктове, чието разяснение ще даде отговоръ на поставената задача, имено да се очертае *географска и етнографска България въ нейнитѣ исторически граници.* Тѣзи главни пунктове могатъ да се изразятъ въ следната форма:

1. Географски единства, що влизатъ въ земята на Балканския полуостровъ.

2. Географски единства въ сжщия полуостровъ, очертани съ облика на български етнически елементъ.

3. Значението на българскитѣ географски единства за развитието на българската държава и за нейния исторически животъ. Въ този пунктъ влиза още и въпросътъ за развитието и промѣнитѣ на държавнитѣ граници на България, въ зависимость отъ очертанията на българскитѣ географски единства.

II.

Макаръ и свързанъ съ континента чрезъ широка ивица отъ земя, Балканския полуостровъ се отдѣля твърде чувствително отъ срѣдищната маса на Европа. Леглото на Дунавъ отъ Черно море до устието на Сава и отъ тамъ, тази последна рѣка и продължението, по земята до севернитѣ огради на Адриатическо море, съставятъ ясна и типична предѣла на полуострова откъмъ туловището на конти-

нента. Съ тѣзи очертания Балкански полуостровъ се отдѣля като типиченъ географски индивидъ, сѫщо така, както сѫ изтъкнати и другитѣ два полуострова на южна Европа, при все, че последнитѣ сѫ отдѣлени откъмъ континента съ високи планински огради.

Освенъ геоморфологични и геотектонични разновидности и различия, нашия полуостровъ, благодарение на широката му връзка съ континента, а сѫщо намирайки се въ източната половина на Средиземноморието и въ близость съ Предня Азия, има и голѣми климатични разновидности. Факторитѣ, които опредѣлятъ географскитѣ разновидности на Балканския полуостровъ сѫ: 1. Характерътъ и физическитѣ особености на моретата, що ограждатъ полуостровната земя, 2. Геоморфологичнитѣ особености на тази земя и 3. Особнитѣ му връзки съ материка. Не по всичкитѣ части на полуострова тѣзи фактори сѫ изразени въ еднаква мѣрка, не по всичкитѣ му земи тѣ оказватъ еднакво влияние. Вънъ отъ това тѣ не обхващатъ и по отдѣлно цѣлата му земя. Ако не изключително, то поне въ голѣми черти, областитѣ, които отдѣлнитѣ фактори обхващатъ изцѣло и тамъ дето тѣ се преливатъ и преминаватъ едно въ друго, се опредѣлятъ отъ геоморфологичнитѣ особености на полуостровната земя. При този случай меродавни тукъ сѫ голѣмитѣ геоморфологични линии на полуострова. Планинскитѣ нагънати зони, които обхващатъ северо-източната и западната страни на Балканския полуостровъ, сѫ отъ решително значение за неговата геоморфология. Това сѫ Стара планина, която ограждa източната половина на севернитѣ му очертания и Динарската система, която се протяга почти по цѣлото му западно очертание. Не по-малко е значението и на земята между тѣзи нагънати зони, дето се издигатъ планинитѣ отъ Родопската система. Между тази централна маса отъ земята на Балканския полуостровъ и нагънатитѣ оградни планини се разтилатъ други по-малки планини, които се явяватъ като преходни между двата главни типа. На западъ сѫ Западно-македонскитѣ планини, които преминаватъ въ Албанскитѣ нагънати планини (а тѣзи последнитѣ сѫ часть отъ общата Динарска система), на северо-истокъ пъкъ сѫ българскитѣ срѣдни планини (Българското Срѣдногорие), които започватъ отъ Краище и свършватъ чакъ до Черно море.

Родопската маса и междиннитѣ преходни планини се отличаватъ предимно съ своята флексурна и разломна структура. Като последица на тѣзи тектонични процеси сѫ многобройнитѣ котловини и полета, които сѫ дали най-типичнитѣ геоморфологични единици въ централната зона на Балканския полуостровъ.

Колкото нагледъ безсистемно и да сж разхвърлени негативнитѣ тектонични форми въ нашия полуостровъ, все пакъ въ срѣдището на централната маса се очертава — макаръ и не съ най-високитѣ орографски индивиди — една планинска область, която е напжтила оточнитѣ повърхни води къмъ околовръстнитѣ морски дълбини на Черно, Егейско и Адриатическо морета. Това е планиската зона, която се разтила между Шаръ, Рило-Родопа и Стара планина. По-точно може да се опредѣли тази земя съ очертанията, които се обхващатъ отъ голѣмитѣ полета Косовско, Скопско, Нишко и Софийско. Отъ тази срѣдищна планинска область взематъ начало и най-типичнитѣ рѣки, каквито сж: Вардаръ, Струма, Искъръ и Морава. Водитѣ на тѣзи рѣки модифицираръ по-голѣмата часть отъ полетата и котловинитѣ на централната Родопска маса и по този начинъ откриватъ широкъ достжпъ на балканскитѣ земи къмъ всички небесни посоки. Докато най-високитѣ планини на полуострова — каквито сж Родопа, Рила, Пиринъ, Шаръ, Стара планина — иматъ повече мѣстно антропогеографско значение и то поради простата причина, че отдѣлятъ или свързватъ само съседни полета и котловини, то централната планинска область е отъ значение общо за цѣлия Балкански полуостровъ.

Друга една планинска область, която сжщо така се изтъква съ централность и съ геотектонични форми, но вече въ преходната зона на запада, е Охридо-Преспанската депресия. По този начинъ тя се явява като втори хидрографски центъръ въ Балканския полуостровъ, но вече между водитѣ на Егея и Адриатическо море.

Както централния четирежгълникъ, така и Охридо-Преспанската депресионна область, наредъ съ нагънатитѣ вериги на полуострова, сж отъ решающе значение за отчертанието и включилитѣ се въ него отдѣлни географски области.

Както казахъ по-горе, основния елементъ, който опредѣля отчертанията на географската область, е геоморфологичния. Този последния елементъ се опредѣля отъ физикогеографскитѣ отношения, които пъкъ, заедно съ морфологичнитѣ опредѣлятъ до голѣма степень климатичнитѣ отношения на земята. За климатичнитѣ отношения, наредъ съ морфологичнитѣ и физикогеографскитѣ особности, трѣбва да се притури и влиянието на морскитѣ повърхнини. Така че, казано по конкретно, това сж: геоморфологичнитѣ, физикогеографскитѣ и климатични отношения, чието хармонично единство и взаимнозависимость опредѣлятъ границитѣ на географската область.

Като се изхожда отъ очертанитѣ голѣми форми на Балканския полуостровъ, отъ една страна и отъ друга — отъ главнитѣ елементи на климатичнитѣ отношения на

сѫщия — именно температурнитѣ и валежни отношения[1]), то той може да се подѣли на следнитѣ характерни географски области:

1. Мизия. (Дунавска България, Дунавска столова земя). Това е онази часть отъ Балканския полуостровъ, която обема цѣлата земя, що слиза отъ Старопланинското вододѣлно било и съ посока къмъ северъ допира до коритото на Дунавъ и на Черно Море. Въ низката си часть тя представя типична столова земя, и носи името *Дунавска столова земя.*

2. Тракия. Тя обема цѣлото порѣчие на Марица заедно съ тѣсната ивица на земя покрай Егейско и Черно Море, като се започне отъ устието на рѣка Марица, та покрай Дарданелитѣ и Босфора, се стигне чакъ до носъ Емине на Черно Море Отъ осьта на родопското вододѣлно било и неговото протежание на изтокъ и юго-изтокъ презъ Странджа и Босфора, Тракия се дѣли на северна или Маришка Тракия и южна или Бѣломорска Тракия.

3. Балкански четирижгълникъ. (Вѫтрешна балканска земя, или срѣдищна, планинска область, Висока България). Тази земя се разтила отъ Ихтиманска Срѣдна гора и завоя на западна Стара планина къмъ юго-западъ, дѣто се ограждa отъ полетата Нишко, Скопско и Косовско. На югъ тя опира до Осогово и Рила планина. Презъ нея минаватъ дветѣ най-важни пѫтищни артерии на полуострова. Софийско и Кюстендилско полета съставятъ нейната главна ось.

4. Македония. Най-типичното географско единство на Балканския полуостровъ съставлява Македонската земя. Оградена е съ западна Родопа и Рила, Осогово и срѣдната балканска зона, отъ Шаръ и планинитѣ, слизащи юго-западно отъ нея до източнитѣ Албански планини, що граничатъ съ Десаретската депресионна область и отъ тамъ, обхващайки горния басейнъ на Бистрица, нейната ограда стига до Солунския заливъ. Разпадайки се на дребни полета, котловини и широки долини, които, колкото се отдалечаватъ отъ Егейското крайбрежие къмъ северъ или пъкъ отъ Родопа къмъ западъ, придобиватъ все по-голѣми физико-географски различия, все пакъ тѣзи малки и засебни очертания образуватъ едно географско единство, което се обхваща съ едно общо географско понятие *Македония*[2]).

5. Континентална (северозападна область). Тя започва отъ зап. Стара планина и, опирайки се на югъ съ Балкан-

---

[1]) Ж. Радевъ „Геоморфологичнитѣ белези на българскитѣ земи и пр.“ сп. Естествознание и География, год. IV, кн. 2, стр. 97—128.

[2]). Гледай Ж. Радевъ „Географска и Етнографска Македония“, сп., „Македонски прегледъ“ г. 1. кн. 2, 1924 год.

ския четирежгълникъ и до Шарската верига, свършва съ Динарскитѣ Алпи на западъ.

6. *Адриатико-Динарска область.* Макаръ Динарската планинска система и да се простира и до най-южнитѣ части на Пелопонесъ, подъ името Динарско-Адриатическа область ще трѣбва да се схване земята, която започва отъ северното начало на Динаритѣ и като заема крайбрѣжнитѣ адрически земи на Далмация, Черна-Гора и Албания, допира до напрѣчнитѣ Акрокеравнийски високи хълмища (западно отъ Янина и до Валонски заливъ на Адриатическо море). Тукъ срѣдиземноморското влияние, макаръ и модифицирано отъ водитѣ на Адриатическо море, се изразява много силно.

7. *Динаро-Егейска область.* (Епиръ, Тесалия и Елада отъ една страна и Пелопонесъ — отъ друга). Отъ тесалийската низина и отъ Епирскитѣ равнини на югъ е найтѣсната часть на Балканския полуостровъ. Тя е подъ пълното влияние на срѣдиземноморието и съставя едно напълно сключено въ себе си географско единство. Тукъ сж очертанията на сжщинска Гърция съ главнитѣ ѝ области Елада и Пелопонесъ.

Въ сегашната етническа карта на Балканския полуостровъ се съзира решителното влияние на географския факторъ. Макаръ по-голѣмата часть на полуостровната земя и да е населена съ славянски народи, все пакъ тѣхнитѣ заселения не сж случайни. Пжтьтъ на славянскитѣ заселвания и разселвания — като се изключатъ историческитѣ влияния и създаденитѣ отъ тѣхъ условия — се опредѣля на първо мѣсто отъ границитѣ на голѣмитѣ географски единства, които току що изброихъ и очертахъ и които опредѣлятъ седемь отлични единъ отъ другъ и твърде характерни географски ландшафти на Балканския полуостровъ. Отъ тѣхъ Мизия, Тракия, Срѣдищната планинска область и Македония се опредѣлятъ като български[1]), защото тамъ голѣмото мнозинство и основния етниченъ елементъ сж българитѣ. Континенталната северозападна часть и Динаро-Адриатика, въ северната му половина, се опредѣлятъ като сръбски. Южната половина на Динаро-Адриатика — отъ Албанскитѣ

---

[1]) Като български се схващатъ тѣзи области и въ по-раншни времена. Така още въ 1831 год. единъ анонименъ приписвачъ по историята на Паисия, който добре е познавалъ нашия народъ и неговата земя, е направилъ почти сжщи очертания на българскитѣ географски единства въ Балк. Полуостровъ. Ето що стои въ тази приписка къмъ единъ ржкописъ, намѣренъ у Найденъ Геровъ, издаденъ отъ проф. Ламанский въ 1869 год. Ржкописътъ е отъ 1831 год. Въ статията си „Отецъ Паисий“ [Период. спис. (Браилско) кн. 4,

Алпи до Акрокеравнийскитѣ високи хълмове — пъкъ е албанска земя. Епиръ и Тесалия на югъ, заедно съ Пелопонесъ се изтъкватъ като гръцки земи.

Доколко е силна връзката на географския факторъ съ етническия елементъ въ българскитѣ географски области на Балканския полуостровъ, се установява и отъ обстоятелството, че дори презъ дълговѣковния исторически периодъ, при неблагоприятни и често противни политическн и исторически условия, етническото българско ядро си остава все така здраво, както и въ първитѣ години на заселване и оформяване. Наистина презъ това време между българския етниченъ елементъ се вмъкватъ и други народи, каквито сѫ гърцитѣ и турцитѣ, обаче тѣхното разпространение и влияние винаги се спира и ограничава. Въ главни черти разселването и заселването на гърцитѣ въ нашитѣ географски области се е движило все по периферните части, като е използвало винаги морскитѣ крайбрѣжия. Сѫщо така и заселването на турцитѣ е свързано съ историко-политически моменти. Като се изключатъ тѣзи два народа, четиретѣхъ географски области на нашия полуостровъ все пакъ си оставатъ чисто български. Тѣ се свързватъ въ едно българско географско единство на Балканския полуостровъ. Въ този случай нашитѣ географски единства, обособени и очертани по чисто геоморфологични, тектонични и климатични особности, къмъ които трѣбва да се притурятъ и биогеографски елементи, се преливатъ едно въ друго, за да дадатъ въ етнографско и поселищно отношения картината на едно цѣло. Съ това се подчертава голѣмото значение на физикогеографския факторъ за народностното заселване и разселване. Сѫщиятъ е отъ решающе значение и за културнитѣ влияния, а сѫщо и за зараждане, закрепване и развитие на самобитна култура. Следва, че наредъ съ физикогеографския факторъ, при очертаване границитѣ на географскитѣ единства, твърде важенъ моментъ съставляватъ антропо и културно-географския елементъ.

Всѣка една отъ географскитѣ области, които образуватъ българското географско единство, си иматъ свой географски и колтурно-етниченъ центъръ. А това сѫ:

стр. 19 и 20, 1871 год.] М. Дриновъ вижда въ тоя рѫкописъ преправена и допълнена отъ нѣкой български историкъ, историята на отца Паисия. Тамъ се пише за четиретѣ части на България така:

„Болгарская земля на четири части се раздѣлява. Первая часть Мисиния или (Мизия?); часть вторая, Тракия, восточная страна болгаромъ; часть третая, Македония; часть четвертая, то е западная страна болгаромъ“. Подъ „четвърта часть“ той разбира „Дардания, край на Ванэцияномъ“. Висока България се схваща отъ тоя анонименъ авторъ като часть отъ Македония.

а. За Дунавската Столова земя — Търново, Плиска — Преславскитѣ плитки полета и на западъ — Видинския жгълъ.

б. За тракия — Пловдивъ и Одринскитѣ равнини.

в. За вжтрешната балканска земя — Софийско и Кюстендилско полета.

г. За Македония — Скопското и Солунско полета заедно съ Солунския заливъ.

Тѣзи центрове сж мѣстата, около които се наслояватъ периферните етнични и културни влияния. Колкото буйни и тежки да сж тѣзи периферни етнични и културни заливания, все пакъ географското единство е по-силно и то преодоляза на тѣхната, макаръ и вѣковна работа. При условия, нормални за развитието на мѣстното народностно единство, околоврьстнитѣ културни и етнични наслоения бързо се разрушаватъ, за да бждатъ замѣстени бързо се присжщитѣ и типтчни за областьта кутурни и етнични елементи.

Етнично културниятъ елементъ стои като обединително звено за четиретѣ географски области, които заематъ юго-изтока на Балканския полуостровъ и образуватъ неговото българско географско единство.

Географско-етничнитѣ елементи на балканското българско единство сж отъ решающе значение и за политическата организация и политическата граница на земитѣ, що съставятъ това единство.

III

Като провинции на обширната Византийска империя, нашитѣ земи сж биле подложени на постоянни заселвания и разселвания. При дългъ исторически процесъ, силно надмощие получава слвянскиятъ елементъ. Самиятъ процесъ на заселване и разселване на славянитѣ въ юго-източнитѣ географски области на балканския полуостровъ не е извършенъ бързо. Той е вървелъ съ голѣма истрическа бавность и последователность, при което не малко мѣсто заема и другъ единъ сжщо така исторически процесъ — именно, претопяване и асимилация на по-слабия отъ по-силния етниченъ елементъ.

Българскитѣ географски области започватъ да се организирватъ въ самостоенъ политически животъ въ времето, когато преселцитѣ подъ водителството на Кубратовитѣ наследници сж преминали Дунава и тамъ, въ заетитѣ отъ тѣхъ византийски провинции, сж основали своя самостойна политическа организация. Отъ това време — втората половина на VII-то столѣтие — води началото си и българската държава.

Развитието на българскитѣ държавни граници не е вървѣло произволно и безъ огледъ къмъ географскитѣ единства (географскитѣ области) и етничния елементъ въ тѣхъ.

Най-добрѣ ще се види това развитие, като се държи смѣтка и за очертанията на българскитѣ географски единства, въ даденитѣ тукъ исторически карти на България. Тѣхъ заемамъ отъ атласа на Д. Ризовъ ("Българитѣ въ тѣхнитѣ исторически, етнографски и политически граници", Берлинъ, 1917 год.). За този атласъ картитѣ сѫ изработени отъ проф. В. Н. Златарски. Къмъ последнитѣ азъ прибавямъ линиитѣ за разграничение на изтъкнатитѣ по-горе географски области или единства на Балканския полуостровъ.

При всѣко дадено въ тѣзи исторически карти очертание на държавнитѣ граници, които отбелязватъ важни и типични моменти на държавното развитие, вижда се освенъ етничното влияние, но и голѣмата стойность на географскитѣ области, които съставятъ българското географско единство. За всѣко едно отъ тѣхъ, давайки накратко картината на политическото състояние на държавата, азъ ще се постарая да изтъкна отъ една страна етническото и отъ друга — геоморфологичното значение на земитѣ, които обема държавната граница, а сѫщо така да посоча и голѣмото значение на географскитѣ области — въ тѣхната физикогеографска и етнична цѣлость — за границитѣ на държавата, за политическата граница, отъ гледище на по-голѣма сигурность и удобна защита.

За всичко това ще запазя хронологичния редъ на развитието на нашата държава и нейната политическа граница.

1. Държавни граници при Исперриховото царство.

Етнографски олбикъ на Българскитѣ земи по това време. Между по-старитѣ поселища на Долна Мизия (именно тракитѣ и отчасти дакитѣ, които трѣбва да се предполага, че ще да сѫ били силно романизирани) сѫ се поселвали отъ дълги вѣкове и славянски племена. Последнитѣ не трѣбва да се смѣтатъ откѫснати, а въ непрекѫсната връзка съ славянскитѣ поселци и отвъдъ Дунава — Влашко, Молдавско и Бесарабия. Макаръ етнографския обликъ на тѣзи долно Дунавски земи, въ тази бурна за историческия животъ на народитѣ епоха, и да е билъ твърде често промѣняванъ — следствие нашествие на Келти, Хуни, Готи — все пакъ, покрай първитѣ поселци, славянитѣ ще да сѫ съставлявали голѣмо мнозинство.

Когато Исперихъ се закрепва въ Плиска, той завладѣва цѣлата Дунавска столова земя на западъ до Искуса, като обединилъ заселцитѣ тамъ — седемтѣ славянски племена и сключилъ съ тѣхъ съюзъ за единна държава. Съ това историческо известие се установява, какво още при началото на Исперриховата държава долна Мизия се е очер-

тавала и като етнографско единство съ славянски народностенъ обликъ[1]).

Географското единство, каквото представлява отъ себе си Дунавската столова земя, отъ една страна и етнографското славянско единство тукъ отъ друга — се явяватъ като най-силенъ факторъ за завоевателнитѣ начинания на Исперихoвитѣ българи, и ние виждаме, че въ едно непродължително време последнитѣ успѣватъ съ договорни съглашения[2]) съ славянитѣ да организуватъ почти цѣла долна Мизия.

Двата основни държавни елементи, имено земята и народътъ, сѫ на лице при появата на Исперихoвитѣ българи на полуострова. При наличностьта въ това време и на други условия: исторически моментъ, организационенъ и държавнически духъ, не съ особно голѣми трудности се поставя основа на независимъ държавенъ животъ на славянскитѣ родове въ Мизия[3]).

Като се отиде още по-далечъ и не се гледа дали въ основата на държавата сѫ залегнали чисто политически побуждения — въ смисълъ, създаване на своя самостойна политическа организация, дето да бѫдатъ защитени и запа-

---

[1]). За да може да се уреди Мизийската Аспарухова държава договорно, трѣбва двете страни да сѫ се познавали по-отдавна, защото неможе единъ политически съюзъ, който се изразява въ обединение, да бѫде случаенъ. Българитѣ и славянитѣ въ тѣхното дълго съжителство отвъдъ Дунава сѫ се опознали отблизо. Отъ друга страна политическитѣ условия въ балканскитѣ земи на Византийската империя, особено въ Мизия, дето славянството е било мнозинство, сѫ били достатъчно назрели за опоръ срѣщу империята. Въ такъвъ моментъ се явяватъ Исперихoвитѣ българи. Тѣ сѫ носили съ себе си стегната еднолична организация и по-висока духовна и материялна култура.

[2]) Въ новата държавна организация не ще да се е засѣгналъ вѫтрешния животъ на родоветѣ. Въ новата българска държава не ще да е станало нито дума за победени и победители. Вѫтрешната свобода и главно националната индивидуалность на славянитѣ по този начинъ ще да сѫ биле гарантирани.

[3]). Професоръ В. Н. Златарски (История на първото Българско царство т. I. стр. 142.) цитира известията на Теофанъ, който изрично казва, че българитѣ и славянитѣ, които сѫ заселвали Мизия сѫ били „подъ договоръ". Едното отъ седемтѣ племена се измѣства и згъстява на изтокъ отъ Лопушенски проходъ къмъ морето, а на българитѣ било отредено мѣсто срѣщу Чалѫкавакския проходъ. Съ това се установява, че българитѣ сѫ правили една непрекѫсната ивица отъ Добруджа до Ст. Планина и се явяватъ съюзници, а сѫщо и държавно-политически организатори на славянитѣ въ Мизия и дори до аварскитѣ владения на западъ.

зени тѣхни права и свободи, а сѫщо стопански удобства и блага, или пъкъ тѣзи подбуди сѫ биле отъ моментно и чисто егоистично естество — чрезъ добре организирани нападения да се използуватъ богатствата на византийскитѣ провинции и голѣми градове — все пакъ въ основата на действията на Иепериховитѣ българи и на тѣхнитѣ славянски съюзници лежатъ здрави държавнически схващания и похвати. А силата на всичко това лежи въ геграфския и народностенъ факторъ, които на първо мѣсто се турятъ въ основата на зародилата се държавна организация въ Мизия. Наистина и отъ лѣвата страна на Дунавъ — въ Влашко и Бесарабия, почти половината отъ земитѣ сѫ влизали въ предѣлитѣ и състава на Исперихова та държава, но тя тамъ не се опира на наличнитѣ два елемента — земята и народътъ. Открита и уязвима отъ външни нападения, тя не съставя едно географско единство. Пъкъ етническото единство тукъ не е тъй здраво и ето защо за защита на тази земя се правятъ изкуствени укрепления отъ окопи и други съоръжения.[1])

Очертание на държавнитѣ граници. Още въ първитѣ придобития на Исперих и на неговитѣ славянски съюзници, държавнитѣ граници се очертаватъ съ границитѣ на долномизийската область на Балканския полуостровъ (Дунавската столова земя). При Тервеля разширенито на държавната територия става въ западна Мизия и на югъ отъ Стара планина. На западъ бива заетъ басейна на Тимокъ, който, макаръ и да остава навънъ отъ Старопланинскитѣ очъртания на Мизия, етнографски припада къмъ последнята[2]).

---

[1]) Не само въ учебници и кѫси изложения на нашето историческо минало, но и въ нѣкои по-голѣми исторически трудове, поставя се въ основата на първата организация на Исперихо витѣ българи въ Балканския полуостровъ и влизащитѣ въ нея славянски племена, единственно грабежътъ и съблазънта отъ богатствата на Византийската империя. Отъ географско и историческо гледище такова схващане нито е правилно, нито е научно, защото народитѣ, които се домогватъ до най-съвършенната отъ общественитѣ организации, именно политическата, предполага се, че сѫ изживѣли вече стадия на грабежи и разбойничества. Политическата организация сама по себе си е вече единъ стадий, при който въ народитѣ е настанало пълно съзнание за собственность и културни блага, свързани съ дадена земя, когато тѣзи придобивки трѣбва да се пазятъ съ организирана сила. Всичко това предполага и вѫтрешна държавна структура и организация.

[2]) И днесъ още, следъ 12 столѣтия, макаръ населението тукъ да е било подлагано на етниченъ натискъ отъ къмъ западъ, а сѫщо и да е подпадало подъ неблагоприятни исторически моменти,

На югъ отъ Долна Мизия се заематъ земитѣ, които се обхващатъ отъ Срѣдногорието и Стара планина. Както посочихъ, Тракия се опира до три морета. Черно, Мря-

морно и Бѣло. Освенъ междинната предѣла на Тракийската область, която се очертава отъ билото на Родопа, Сакаръ и Странджа, по протежение на Срѣднитѣ български планини върви сѫщо така една орографска линия, която откъмъ Стара Планина включва дългитѣ подбалкански полета отъ Гълѫбецъ до Айтосъ. Срѣднитѣ планини сѫ свързани орографски тѣсно съ Сакаръ планина. По такъвъ начинъ тѣ отдѣлятъ въ северната половина на Тракия една доста типична область. Тъкмо тази славянска область завзема Тервелъ, като я пази чрезъ естественитѣ крепости на Срѣдногорието.[1])

тукъ е предѣлътъ на българското и сръбско племена. (Глед. Ж. Радевъ „Географска и Етнографска Македония", Македонски прегледъ, год. I, кн. 2, 1924 г.

[1]) Заслужава тукъ да се изтъкне още единъ фактъ, не безъ значение за процеса на понататъшното развитие на бъргарската държава въ рамкитѣ на географски и етнографски единства въ Полуострова. Както споменахъ, преди още да се тури основа на Исперихова славяно-българска държава, нашитѣ области сѫ биле

2. *Държавни граници при Крумъ и Омортагъ.*

Краятъ на VIII в. се ознаменува съ пълното затвърдяване на славянската мощь въ България. Това съвпада съ времето на Кардама, когато става и затвърдѣването на самата княжеска власть. Тѣзи два крупни исторически факта показватъ, какво сѫщината и силата на държавата оставатъ въ Балканския полуостровъ, дето обединенитѣ въ Мизия, часть отъ Тракия и Тимошкия басеинъ славяни, сѫ водили енергична борба за обединение и на останалитѣ сродни славянски земи.

Кардамъ поддържалъ тѣсни връзки съ тия сродни славянски племена на балканскитѣ български географски области, особено съ македонскитѣ славяни, и се е стремилъ да ги привлече подъ единъ държавенъ скиптъръ[1]). Въ основата на тѣзи връзки и сношения особено ясно поличава твърде важния за целостьта и стегнатостьта на една държава националенъ принципъ. Отъ друга страна това издава

заети отъ славянски племена. Нѣщо подобно, което се извършва въ Мизия, се случва и въ Македония, само че въ по-малъкъ масщабъ.

Въ Македония, идящъ отъ Панония, дето билъ васалъ на Аваритѣ, преминава четвъртиятъ братъ на Исперихa. Съ своитѣ българи и ромеитѣ — вѣроятно пакъ славяни, пленници при разни войни на Аваритѣ съ източната империя — той се настанява въ западна Македония, въ Керамисийското поле, дето е живѣло найсилното отъ славянскитѣ племена — Драговититѣ. По примѣра на своитѣ едноплеменници въ Мизия, тѣ влизатъ съ Кубеновитѣ сили въ доброволенъ съюзъ и подчинение. Това събитие показва, че и у македонскитѣ славяни не е било чуждо движението да се откѫснатъ отъ Византия. Отъ това време почва да се говори и за Македонски българи. Колко открито и чувствително започва да се проявява срѣдъ славянитѣ отъ тѣзи области движение за отдѣлно политическо сѫществувание и за образуване на самостойна държава, се вижда отъ факта, че по това време наслѣдникътъ на Константинъ IV, Поганатъ, Юстиниянъ II. Ринотметъ, ясно съзрѣлъ горната опасность. За да се потуши това движение, въ 688 год. той потегля противъ „Славиния и България", като миналъ презъ Тракия къмъ Солунъ (Златарски „История на първото Б. Царство", стр. 160). Този исторически фактъ ни открива какво голѣмо значение сѫ отдавали въ Цариградъ на Македонската земя въ реда на областитѣ въ Балканския полуостровъ. А Македонската географска область има особно положение не само къмъ западнитѣ отдѣли отъ земитѣ на полуострова, но и за северъ и за северо-западъ.

[1]) Телерикъ е водилъ преговори съ македонското племе Берзити, за да го присъедини къмъ българо-славянския съюзъ. По всѣка вѣроятность, на национално движение срѣдъ славянитѣ въ

едно доста издигнато национално съзнание въ славянскитѣ племена, населяващи горна и западна Тракия, Балканския четирежгълникъ и Македония.

Особно много нѣщо за изпълнение на държавно-обединителнитѣ планове се извършва въ времето на Крума. Вече въ 809 год. той завзема Сердика и цѣлата Софийска область. Съ това се прави решителна стжпка къмъ Македонската область, защото Софийското поле се намира въ пжпа на Балканския полуостровъ и на Балканския четирежгълникъ, дето се кръстосватъ и най-важнитѣ пжтища на полуострова. Това отъ голѣма важность придобитие въ обединителния процесъ на българскитѣ славяни се затвърдѣва окончателно съ победата надъ Византия въ 811 год. Тази победа открива въ сжщото време свободенъ пжть и на обединителното дѣло къмъ Македония[1]).

Макаръ управлението на Омортагъ, наследникъ на Крума, да се счита като време на пълна реакция въ процеса на сливане между българи и славяни, но тя не ще да е надхвърляла далечъ околноститѣ на престолния градъ, дето е населявала компактната маса на българитѣ съ тѣхната аристокрация. Процесътъ на сливане не спира, защото покрай етническия елементъ въ това време се закрепва и другъ по-силенъ обединителенъ елементъ, именно религиозния. Поради това дѣлото на присъединяване на еднопле-

---

Македония и Елада, което е имало въ основата си далечнитѣ цели за присъединяване къмъ България, ще да се дължи походътъ на византийския полководецъ Ставракий противъ славянитѣ въ 783 г. Не само вжтрешни и чисто политически и културно-стопански интереси на славянитѣ въ Висока България, Македония и Адриатико-Егейскитѣ области може да обясни тѣхнитѣ движения. Голѣмъ дѣлъ за това ще трѣбва да се отдаде и на племенното родство съ българската държава — както това показватъ посоченитѣ два факта въ тази бележка, а сжщо и на културно-стопанскитѣ и политически удобства, които може да получатъ отъ своя държава, отколкото отъ една империя, дѣто националностьта е имала съвсемъ малко значение.

[1]) Идеята за обединителния процесъ на славянитѣ, населяващи Тракия и тритѣ области, опасващи околовръсть тази земя, като държавна идея ясно се изразява въ времето на Телерига. За тази цель, особно при Крума, се даватъ на славянитѣ голѣми концесии, като къмъ държавното управление, покрай българскитѣ боили, се приближаватъ и славянскитѣ племенни князе — архонти. Така въ 812 год. Крумъ изпраща славянския велможа Драгомиръ въ Цариградъ да преговаря за миръ. Правятъ се концесии и по отношение езика и културата на славянскитѣ съюзници. Съ това се потвърдява и по официаленъ пжть началото на процеса на етничното сливане.

менни славянски области презъ времето на Омортага не само не спира, но се развива даже и въ по-голѣми размѣри, отколкото въ по-раншнитѣ години.

Наистина, при Крумъ и Омортагъ предѣлитѣ на държавата се разширяватъ къмъ северъ, къмъ северо-западъ и западъ, като обхващатъ цѣла Карпата и Трансилвания и стигатъ чакъ до р. Тиса, но държавната мощь е все пакъ въ Балканския полуостровъ, дето сѫ българскитѣ етнографски единства. Важни придобития тукъ се правятъ въ Тракия — като се присъединява северната ѝ половина, въ Висока България, като се заема северо-източната ѝ половина, а отъ континенталната часть се заематъ земитѣ отъ Долна Морава и Стремъ.

И въ очертанитѣ държавни граници къмъ началото на IX вѣкъ, решающи фактори сѫ два: етничната общность и географското единство. Наистина при разширението въ източната часть на Континенталния дѣлъ, географското единство не е ясно изразено, обаче тукъ е налице и силенъ присѫщиятъ за държавната цѣлость етниченъ елементъ. При това географскиятъ елементъ пъкъ е подпомогнатъ, така да се каже, отъ Трансилванската и Долнодунавска низини отвъдъ Дунава чакъ до р. Тиса.

3. Държавни граници при Пресияна и Бориса.

Въ времето на Пресияна (836—852) владенията на България се разширяватъ къмъ юго-западъ, въ Македония. Присъединяването на тѣзи земи, дето още отъ VIII в. сѫ се поддържали усилени връзки съ племенно сроднитѣ славяни на Мизийската область и то презъ Балканския четиримѫгълникъ, се извършва въ моменти, тежки за Византийската империя[1]). Разширяването на българската държава въ тази посока е било мирно[2]). То обхванало главно земитѣ на северна, централна и западна Македония, а на сев. западъ като е обхващало Косово поле, стигало е до р. Рашка. За пръвъ пѫть въ нашата история, по времето на Пресияна, поради това, че сърбитѣ създавали трудности за правилни съобщения и връзки между северо-западни и юго-западни части на балканскитѣ български владения, България почва война съ тѣхъ. Въ това време сръбскитѣ земи сѫ биле далечъ по северо-западната честь на полуострова — именно по Адриатико-Динарската область и по сев.-западнитѣ части на континенталния дѣлъ на полуострова, обхващали сѫ покрайнинитѣ на днешна Черна-Гора и сѫ допирали до р. Рашка на изтокъ.

Понеже новоприсъединенитѣ земи отъ Македония не съставятъ цѣлостна географска единица, то, за да се подсигурятъ, трѣбвало е да се закрѫглятъ откъмъ югъ и изтокъ. Поради това голѣма часть отъ обединителната работа на Пресияна е насочена именно въ грижи за затвърдяването му въ Македония. За тази цель той трѣбвало да заеме естествената бариера откъмъ изтокъ, именно планинския масивъ, който се спуща отъ Рила и, между долинитѣ на Места и Струма, стига до бѣломорското крайбрѣжие — това сѫ височинитѣ на Пиринската планинска система. Освенъ тѣхъ по-наизтокъ той заема и височинитѣ по западна и срѣдна Родопа.

Къмъ срѣдата на X в. — при Пресияна и Бориса въ балканскитѣ владения на българската държава влизатъ: цѣлия четиримѫгълникъ, цѣла северна Македония и Моравската часть на Континенталния дѣлъ. Чисто Срѣдиземноморскитѣ покрайнини на Тракия и Македония оставатъ въ Византийската империя.

Съ това се събиратъ подъ политическата власть на България почти всички най-важни дѣлове на четиритѣ географски области, които съставятъ Българското географско единство на полуострова. Това спомага да се затвърди едно национално българско съзнание у мощната славяно-

---

[1]) Въ това време тя е била заета въ тежки войни съ Арабия.

[2]) Златарски, „Истор. на първ. Б. Ц.“ стр. 341.

антска група — населяваща източната, срѣдната и южна часть на балканскитѣ земи. Мощьта и силата на държавата се измѣстватъ окончателно отсамъ Дунава, дѣто тя се въплотява въ яко свързанитѣ помежду си *земя и народъ*

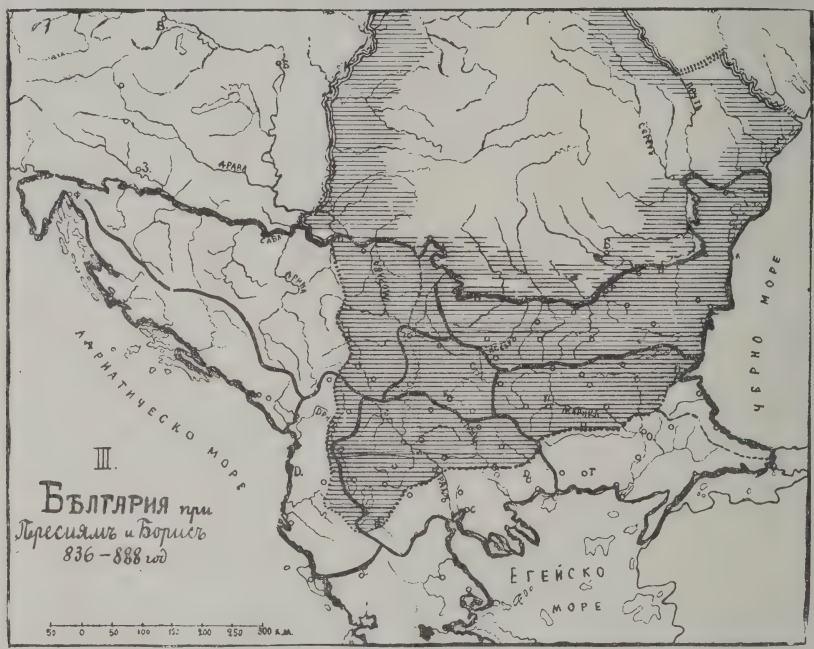
III.
БЪЛГАРИЯ при
Пресиянъ и Борисъ
836 – 888 год
АДРИАТИЧЕСКО МОРЕ
ЧЕРНО МОРЕ
ЕГЕЙСКО МОРЕ
Драва
Сава
Дрина
Морава
Вардар
Марица
Струма
Дунав
Тиса
Прут
Днестъ
Днепъръ
Донъ
Волга
Кубанъ
Терекъ
Кура
Ерасъ
Ефратъ
Тигръ
Ниръ
Ибаръ
Ситница
Нишава
Искъръ
Тунджа
Черна
Вардар
Марица
Струма
Вардар
Марица
Струма
Тунджа
Черна
Вардар
Марица
Струма
Тунджа
Черна
Вардар
Марица
Струма
Тунджа
Черна

Балканска държава. Съ това заваренитѣ и създадени етнически и географски единства, върху които държавата се заражда и крепи, не отслабватъ, а все повече и непрекжснато се засилватъ.

При Симеона става пълно обединение на българскитѣ географски единства въ полуострова въ една българска държава, крепяща се върху мощьта на една напълно сформирана славяно-българска народность. Вънъ отъ държавнитѣ предѣли отъ четиретѣ български географски единства остава само незначителна часть отъ юго-източна Македония и Срѣдиземноморска Тракия.

5. Държавни граници презъ времето на Царь Самуилъ.

Географската стойность на засебнитѣ географски единства, които опредѣлятъ съ своитѣ очертания границитѣ на българската държава,никога не намалява.Отдѣлнитѣ географски области, обаче, отъ общото георафско единство, могатъ да се развиватъ, както въ културно, така и въ народностно отношение и самостойно. Като такива тѣ могатъ да станатъ

силно дакийско-славянския елементъ. Така отслабениятъ славянски елементъ не е могълъ да се крепи вече чрезъ географския факторъ, какъвто представя Влашката низина съ Трансилванитѣ.

приключени въ себе си области и за политически засебенъ животъ. Въ усилни исторически моменти и нашитѣ географски области служатъ за срѣдища на движения, на чело на които стоятъ племенни князе. Особно ясно за развоя на нашата политическа граница това се изтъква следъ Симеона, когато централната власть на царството отслабва твърде много, отъ една страна поради вжтрешни причини, а отъ друга — поради бързитѣ нападения на Святославъ, които нанесоха неочаквани и бързи сътресения на цѣлия държавенъ животъ въ страната. Въ това време почти цѣла Тракия подпада подъ властьта на Византия, а отъ Мизийската область — цѣлата източна половина до къмъ Искърския проломъ.

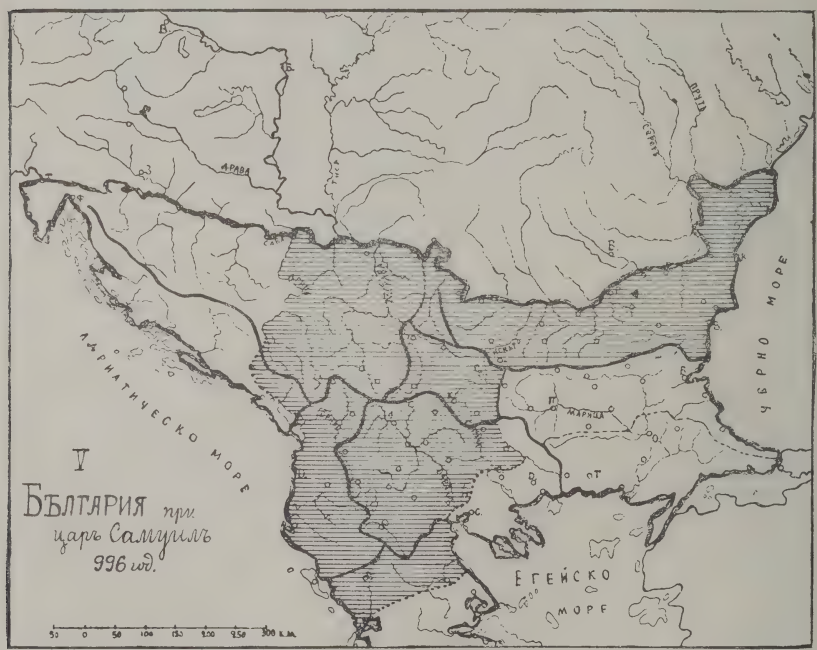

При тѣзи тежки за цѣлостната държава исторически моменти, западната половина на Мизия, заедно съ Тимошка и Моравска покрайнини, Балканския четирежгълникъ и Македонската область се запазватъ и то предимно по силата на своята географска обособеность и цѣлость. Следъ подпадането на Мизийската область и Тракия подъ Византия, въ Македонската область се затвърдява единъ отъ синоветѣ на князъ Никола — Самуилъ. На Самуила се удава да възвърне въ българскитѣ държавни предѣли цѣлата Мизийска область. Така, че въ края на X в. България е лишена само отъ Тракийската область, като останалитѣ три области

остават пакъ обединени, но вече подъ господството на Македония. При тѣзи условия, почти въ сѫщитѣ размѣри се запазватъ и владенията въ Континенталната и Динарска область. Освенъ Македонската область, въ това време решително значение за държавното ни сѫществуване добива и Балканския четирежгълникъ. Тѣ, дветѣ, служатъ освенъ за връзка съ Мизийската область, но съ тѣхното компактно етнографско единство, почти презъ цѣлия X в, се владѣятъ голѣми дѣлове отъ Континенталната и отъ Динарската области.

6. Държавни граници въ края на XII и началото на XIII в.

Колко здраво прикрепенъ къмъ земята си е билъ българския народъ и колко той е билъ силенъ въ очертанитѣ географически области, които е населявалъ, се вижда отъ жилавостьта и устойчивостьта, които той показва презъ епохата на византийското робство[1]). Жилавостьта на нашия етниченъ елементъ се изтъква особно въ Мизийската область, дето презъ това време той е подлаганъ на разредяване и денационализация и отъ многобройни нашествия на печенези и кумани. Въ уединени добре защитени отъ естествена недостѫпность покрайнини се създаватъ центрове за национални движения. Тѣзи силни национални ядра крѣпятъ етническата твърдость на населението и на тѣхъ се гради новосъздадената, нововъзродената българска държава на Асеновци.

Къмъ края на XII-то и началото на XIII-то столѣтия се отчертаватъ владенията на II-та българска държава и се окрѫгляватъ съ предѣлитѣ на географскитѣ български единства, както следва: Презъ първия периодъ, времето на Асеня I, държавнитѣ граници сѫ почти сѫщитѣ, каквито сѫ биле въ началото на IX в. — по времето на Крума и Омортага, безъ отвъддунавскитѣ земи — именно, Дунавската

---

[1]) Още презъ похода на Василия II се очертава особно силно централното значение и стойность на Балканския четирежгълникъ за яката връзка на населенитѣ съ български славяни области. Едва следъ 40 години упорита борба Централната и Македонски области биватъ окончателно покорени отъ Византия. Съ това Византия завладѣва всичкитѣ български области въ полуострова и получава голѣмо облегчение, защото отъ тѣхъ въ голѣма зависимость е не само Цариградъ, но и цѣлата империя. А това се вижда отъ думитѣ на Михаилъ Аталиса, историкъ на Михаила II: „България, която бѣ пресѣкла пѫтя на Византия за превоза на храни и всички други потрѣбни стоки. . . бѣ завоювана и византийската държава получи на западъ миръ и вмѣсто предишната оскѫдность почна да се наслаждава съ изобилие и „благосъстояние“. (Янко Сакъзовъ. „Българитѣ въ своята история“. Соф. 1917 г. стр. 114).

столова земя, Срѣдногорието на северна Тракия и половината на Балканския четиржгълникъ. Вториятъ периодъ съставя времето на Калояна, когато държавнитѣ граници

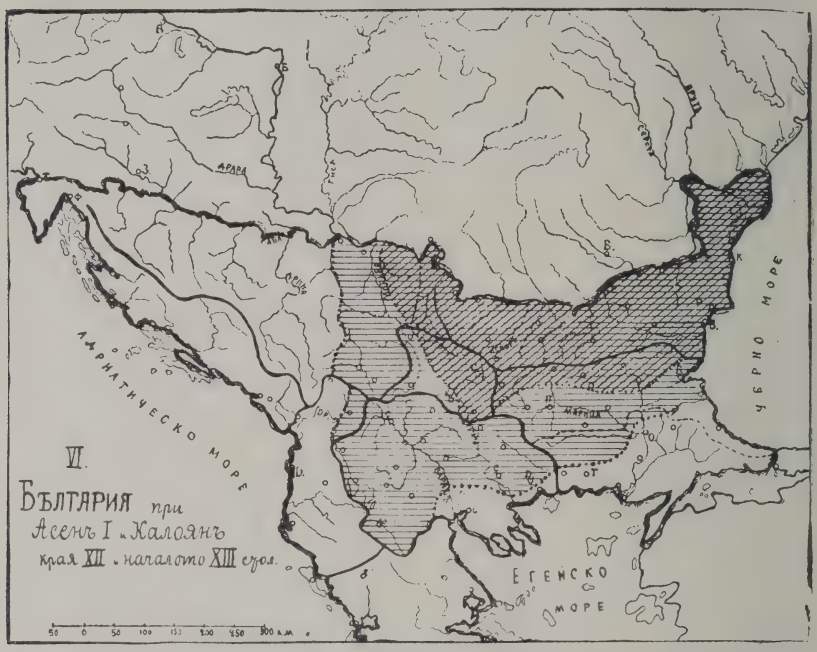

обематъ почти най-сжществениитѣ части отъ българскитѣ географски единства. Въ това време държавнитѣ граници почти се съвпадатъ съ тѣзи въ срѣдата на IX в. — по времето на Бориса.

7. *Държавни граници при Иванъ Асеня* II.

Времето на царь Иванъ Асеня II съ право се сочи като единствено въ българската история, когато, освенъ почти цѣлостното обединение на българскитѣ географски и етнически области на полуострова, къмъ държавата сж припадали и всички земи западно отъ Македонската область до Адриатическо море — южна Динаро-Адриатическа область, и почти всецѣло басейнитѣ на Тимокъ и Морава, които и до това време се изтъкватъ като българска половина на Континенталната область. Македония почти цѣлостна влиза въ предѣлитѣ на българската държава[1]).

[1]) Почти цѣлостна казвамъ, защото земята, околовръсть на Солунъ — именно Халкидика и Воденско, заедно съ Тесалия, сж подъ протектората на държавата, като съставятъ отдѣлна „деспотия“

Въ този най-вишъ фазисъ на териториално разширение се изтъква единъ фактъ отъ доста характерно политико-географско значение. А това е протектората на българската

държава надъ Солунъ и неговата околность — Халкидика и земитѣ около Солунски заливъ. Като се има предъ видъ обстоятелството, че градътъ съ неговата околврънстна область не бѣ завземанъ отъ българитѣ никога, тъй като и приморската часть отъ Тракия, която образува връзка на Солунъ съ Цариградъ, винаги почти е оставала вънъ отъ предѣлитѣ на българската държава, ще може да се прокара една зависимость между тѣзи чисто Срѣдиземно-морски земи — именно, Солунската часть отъ Македонската область, сиречъ приморска Македония и приморска Тракия отъ друга страна. Тукъ, въ тази тѣсна ивица земя сж се развивали, развиваха се и до скоро най-ожесточенитѣ борби между две съседни етнически групи — българската и гръцката.

Освенъ това държавната граница е минавала и отвъдъ Дунава, срѣщу Видинъ. Тѣзи отвъдъ дунавски владения се опредѣлятъ съ една крива отъ устието Олтеница, по течението ѝ нагоре, отъ тамъ на западъ къмъ Крайова до началнитѣ притоци на Жиулъ, отдѣто е слизала на Дунава до Оршово.

На българитѣ, наистина, припада цѣлото задземие на тази ивица, обаче въ историческитѣ борби гръцката народность е била подпомагана отъ организираната сила на Византийската империя, а сѫщо и отъ близостьта на гръцкитѣ етнични земи[1]).

8. Граници на българскитѣ владения следъ 1355 г.

Исторически причини отъ твърде различно естество сѫ докарали бързо да разпадне държавата на Иванъ Асеня II. Въ този периодъ се шири, за смѣтка на Поморавието и Македонската область, сръбската държава, която въ времето на Душана достига върха на своята сила и развитие. Този периодъ — до 1355 год. — се съвпада съ тежкитѣ борби въ българскитѣ земи. Дори и при Стефана Душана Висока България, Мизия и северната половина на Тракия оставатъ като български владения.

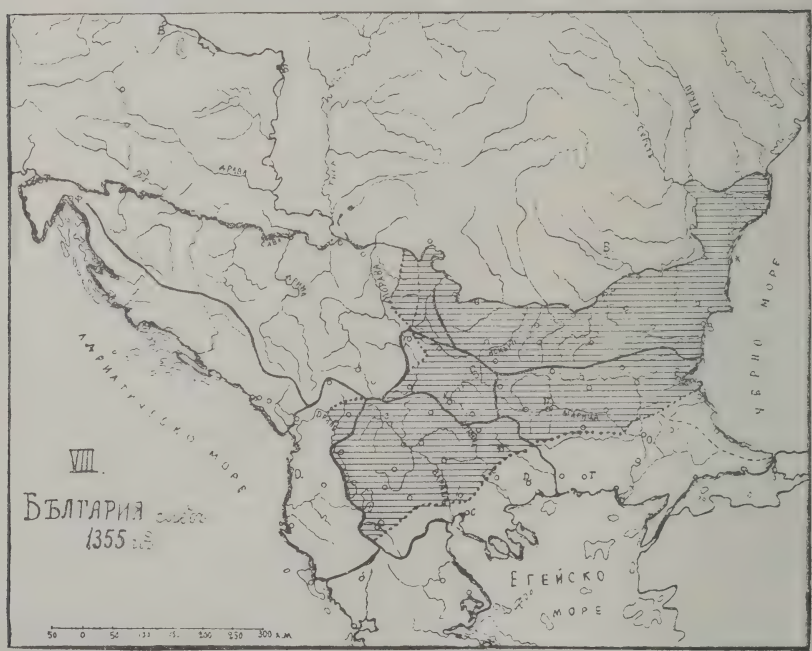

Следъ смъртьта на Душана започва разпадането на сръбската държава, като въ Македонската область изник-

---

[1]) Ето защо като най-мѫчна область за придобития на българщината и българската държава се явява тъкмо тази приморска ивица на Егейско море.

ватъ напълно независими държавици, управлявани отъ мѣстни князе — Вълкашинъ, Углешъ и Деяновци[1]).

По времето на Иванъ Александъръ, дветѣ крайни части на Мизийска България — именно Добруджа съ предѣла до линия, излизаща източно отъ Силистра и протѣгаща се до къмъ Емине, и Видинско, което е обхващало басейна на рѣка Тимокъ, съ прилежащитѣ земи на изтокъ и западъ — се отдѣлятъ въ самостойни — независими и полунезависими — държави.

Така географскитѣ български единства опредѣлятъ очертанията на новитѣ независими и полунезависими държавици, отдѣлени отъ снагата на България. Поради това централнитѣ владения, които сѫ съставяли Търновското царство, въ което сѫ влизали: часть отъ земитѣ на Мизия и четирежгълника, заедно съ северната половина на Тракия, сѫ били вънъ отъ естественитѣ отчертания на съответнитѣ географски единства. Това отъ една страна, отъ друга — вѫтрешното разложение на държавния организъмъ, създадено отъ дълги борби, междуособици и обществени и религиозни движения и, отъ трета — вънкашни исторически причини, всичко взето наедно, докарва бързото падане на българската държава.

Завоевателнитѣ борби на Турцитѣ, освенъ че не намирали сплотено етническо цѣло, но намиратъ и съвсемъ неприлягаща на географскитѣ и етнически отчертания държавна граница.

* * *

Съ тѣзи кратки бележки азъ се постарахъ да посоча взаимозависимостьта на политическия и географския фактори въ историческия животъ и развитие на държавата. Това сторихъ въ размѣри, които историческитѣ сведения за живота и развитието на нашата държава указватъ.

Цельта ми не е толкова да развия изчерпателно този въпросъ, колкото да го поставя и да дамъ нѣкои освѣтления и пояснения по него отъ чисто географско гледище. Азъ ще смѣтна задачата си приключена, ако съ тѣзи бележки дамъ поводъ за щателно изучаване на тази тъй интересна страна отъ развоя на българската държавна граница. Съ това ще се хвърли и особна свѣтлина на борбитѣ за политическа граница, които тъй жестоко се водиха въ последнитѣ години — презъ балканската и голѣмата свѣтовна война.

---

[1]) Рѣка Вардаръ, съ Черногорието на северъ, сѫ съставяли предѣла на Вълкашиновото кралство отъ източното, което се простирало до Рила и Пиринъ.

Н. Начовъ.

Ботьо Петковъ.

(Продължение)

Като всѣки разбранъ баща — и нѣщо повече — уч. Ботьо не преставалъ да мисли за своя буенъ синъ Христа. Той често му пишелъ и все бащински го съветвалъ да слуща учителитѣ и всички училищни власти и да се труди, защото въ новото време на отечеството били необходимо нуждни просвѣтени дейци, пакъ и да си осигури добро бѫдеще. Той още билъ порѫчалъ на калоферчето Христо Д. Павловъ[1]), сѫщо ученикъ въ семинарията, да нагледва Христа. Като се свѣнувалъ да пише направо на Ст. Д. Тошковича и на Н. М. Тошкова, той молѣлъ Герова да имъ пише, та и тѣ да съветватъ Христа като още глупавъ. Христо слабо отговарялъ на баща си. Писмата му били кратки и отривисти. Първата година минала благополучно. Уч. Ботьо вечъ напълно се билъ успокоилъ: „Критическото време, лудориитѣ вечъ били минали, — си мислѣлъ той. Най-сетне Христо, попадналъ въ друга срѣда и при строгъ режимъ, се е вразумилъ и смирилъ, — ще, не ще". Презъ втората година писмата отъ Христа още повече орѣдѣли, па по едно време и съвсемъ престанали. По едно време до ушитѣ на уч. Ботя почнали да пристигатъ кратки, смѫтни и не добри слухове за Христа. Съмнение почнало да измѫчва бащата и то изъ день въ день се усиляло и го тревожело все повече.

Освенъ преподаването въ училището, уч. Ботьо водѣлъ общинската и черковно-училищната кореспонденции.

Но — отъ много житейски грижи, тревоги и ядове уч. Ботьо заболѣлъ; отдавна той се чувствувалъ не добре, ала на това не обръщалъ внимание. Той почналъ да посещава училището не тъй акуратно. По едно време Н. Геровъ си спомнилъ за своя старъ приятель, уч. Ботя, чието незавидно материално състояние добре познавалъ. Съ писмо отъ юлий 1865 год. той го кани да отиде за учитель въ Пловдивъ, но уч. Ботьо бързо му отговаря на 14 сѫщи (изъ арх. № 66), че вечъ билъ условенъ въ Калоферъ и занапредъ, — и то единъ день преди да получи писмото, благодари му и казва, че, наистина, добре щѣло да стане, ако билъ получилъ писмото по-рано: не щѣлъ да се уславя изново въ Калоферъ, или пъкъ не щѣлъ да отстѫпи още отъ заплатата си; добавя, че добре щѣло да бѫде за него въ Пловдивъ, защото веществената (материалната) му полза щѣла да бѫде по-

---

[1]) По-сетне председатель на Върх. касационенъ сѫдъ въ София.

голѣма и щѣлъ да промѣни образа на живота, на който той вече билъ обръгналъ въ Калоферъ, но сега вечъ не могълъ нищо да направи, — доволенъ билъ само отъ това: че приятелитѣ му имали добро мнение за него. Най-сетне той обажда Герову, че и сега пакъ калоферскитѣ черковно-училищни настоятели го убедили, та отстжпилъ отъ заплатата си още 1500 гроша. Още по-отрано той билъ узналъ, че тѣ възнамѣрявали това и мислѣлъ да не скланя, ала въ събранието не могълъ да противостои на тѣхното благородно отнасяне, пакъ и не искалъ да разваля училището.

И на следната (1866) год. Геровъ пакъ кани уч. Ботя за учитель въ Пловдивъ, като го и увещава, че щѣло да бжде полезно за него, ала и сега пакъ уч. Ботьо отговаря сжщото: още преди да получи писмото, той вечъ билъ условенъ и занапредъ. Той добавя: „Тукашната младежь е на умъ да ме не оставя да промѣня мѣстото, докле съмъ живъ. Тя така се показва, но, ако друго мисли, то грѣхъ ѝ на душата, защото азъ я повѣрвахъ и ѝ се врекохъ, че нѣма да оставя Калоферъ. Наистина, честолюбието на нѣкои отъ младежитѣ се пораздразни и едни отъ тѣхъ изказватъ желание да не оставямъ никога Калоферъ, а други, ужъ искатъ да се покажатъ доброжелателни и нѣкакъ далновидни, ми казватъ: „Дурдуунъ кабаатъ дъръ![1]) Ако познавашъ, че ще имашъ значителна полза въ Пловдивъ, не се бави никакъ, върви та приготви запасъ за старостьта си и не се осланяй на думитѣ на тия деца!“ Отъ изговора на първитѣ и вторитѣ лесно се заключава, кои сж истинскитѣ ми доброжелатели. Последнитѣ не сж добре разположени къмъ мене, но не могатъ да противостоятъ на първитѣ. Както и да е, съвестно ми иде да оставя калоферското училище, особено защото миналата година твърде слабо съмъ преподавалъ, защото бѣхъ боленъ, и общината се показа къмъ мене много снисходителна . . .“ (Изъ арх. п. № 68, отъ 23 августъ 1866).

Отъ тона на горното писмо можемъ да заключимъ: 1) че уч. Ботьо билъ вечъ доста отпадналъ и духомъ, 2) че билъ изгубилъ предишното си голѣмо обаяние между известна часть на калоферскитѣ граждани и 3) че главно младежитѣ били на негова страна.

Изглежда, че главната причина да откаже уч. Ботьо да отиде въ Пловдивъ била болестьта му.

Въ гимназията въ Одеса Хр. Ботевъ ставалъ все по-немиренъ, за което билъ мъмренъ, а по нѣкога и наказванъ. Най-сетне Н. М. Тошковъ и Ст. Д. Тошковичъ, строги къмъ всички българчета ученици, а още повече къмъ стипендиантитѣ — съ огорчение отблъснали отъ себе непоправимия и непризнателния Христа. Още въ начало на уч. 1865 —

[1]) Турски думи: „Грѣшишъ, като чакашъ“.

1866 год. — тъкмо билъ почналъ V класъ — той билъ изключенъ отъ гимназията[1]) това било важна крачка въ живота на младия Христа (той не билъ още навършилъ пълни 15 години) и имало решително влияние върху по-нататъшната му сѫдба. Той станалъ вече свободенъ гражданинъ (ако не и по юридически), изплъзналъ се отъ всѣка опека. Сега той се събралъ съ разни студенти революционери — поляци и руси, предалъ се на безделнишки животъ и приключения и сетне станалъ невъзможенъ за Одеса, която и напустналъ.

Напраздно дълго време уч. Ботьо очаквалъ писмо отъ Христа, измѫчвалъ се тежко. Най-сетне отъ писма отъ Одеса той узналъ печалната весть: че Христо билъ изключенъ отъ гимназията. Това съвсемъ сломило болничавия баща, то било гърмотевиченъ ударъ за него. Значи, залудо били отишли всички дотогавашни грижи и разноски по сина, всички голѣми надежди и изтеклото вече скѫпо време! Питалъ се смаяниятъ баща, какво сега да прави. Да билъ могълъ, щѣлъ да отиде самъ чакъ въ Одеса. Отначало той съ голѣмъ срамъ притаилъ дълбоко въ душата си голѣмата скърбь. Тѫжилъ той още и за дето билъ се осрамилъ предъ одескитѣ българи търговци и предъ Герова. Тѫжилъ той и отпосле, като не знаелъ, де се намирало първородното му чедо и още живо ли било: нѣщо и по-лошо могло да се случи. Отначало той пишелъ най-покорни и умолителни писма въ Одеса, но отъ тамъ му отговорили добри хора, съжаляващи, че нищо добро не могли да кажатъ за Христа, а по-сетне пъкъ — че вечъ никой нищо не знаелъ за него.

Не по-малко съкрушена била и милостивата майка на Христа. Постояно тѫжела и плачела, като се криела да я незърне нѣкой отъ съседитѣ.

Скиталъ се немилъ-недрагъ Христо изъ българскитѣ колонии въ Бесарабия. Чрезъ съдействие на попечителя Ив. С. Ивановъ станалъ учитель въ с. Задунаевка (седѣлъ около една година и половина), после отишълъ въ Кишиневъ при своитѣ сродници, арендатори на голѣми земи и найсетне въ единъ прекрасенъ день, презъ пролѣтьта на 1867 г. той живо и здраво пристигналъ въ Калоферъ, порасълъ, разхубавѣлъ, укрепналъ още повече физически и още побуенъ, съ остъръ погледъ, дълга коса и охлузени дрехи. Върховетѣ на Стара-планина още били покрити съ снѣгъ, но доле въ политѣ, огрѣни чудно отъ свѣтлото слънце, и въ

[1]) Въ P. S. на едно писмо отъ 23 октомврий 1865 г. изъ Одеса Н. Палаузовъ пише П. Р. Славейкову, че отъ тамшната гимназия били наскоро уволнени три българчета, та остали три вакантни (стипендиянтски?) мѣста. Мсб. XX. Писма на П. Р. Славейковъ, стр. 97 № CXIII. Едното българче вечъ било Христо Ботевъ, а другитѣ кои сѫ били — неизвестно.

равнището и измежду шубрачкитѣ били вечъ нацъвтѣли бѣли кокичета, жълтъ минзухаръ, моравъ миризливъ съсенъ и кукурякъ и надъ всичко това стояло ясно-синйо небе . . .

При всичкитѣ му голѣми прегрѣшения, отначало уч. Ботьо пакъ добре посрещналъ „блудния синъ", доволенъ поне, че се върналъ живъ и здравъ и съвсемъ не пропаднналъ морално. Майката много се бояла за сина отъ стария му баща, бояла се и за мжжа, поради болестьта му. Но не тъй скоро уч. Ботьо се помирилъ съ новото неприятно положение, той оставалъ навжсенъ и тайно прикривалъ въ себе голѣмия ядъ и скърбь. Не такъвъ чакалъ той да посрещне Христа. Тежко разочарование. Най-първо му задалъ само нѣколко кратки сухи въпроси, на които сжщо тъй отговорилъ Христо, гледайки земята. Уч. Ботьо чакалъ сгоденъ моментъ за по-дълги обяснения. На привета: „Честитъ гостъ!" отъ всички хора той смутено навеждалъ глава и колкото само за очи промълвявалъ нѣщо.

Изпървомъ Христо заживѣлъ въ Калоферъ мирно и тихо, но прозорливото бащинско око скоро съзрѣло отрицателно морална промѣна у него. Не следъ много Христо хвърлилъ маската и се показалъ такъвъ, какъвто и въ сжщность билъ: почналъ смело да критикува всичко: и чорбаджии, и турци и свободно проповѣдвалъ революционни идеи между възрастни, дори и между ученици. Почналъ да упорствува на баща си и скоро му далъ да разбере, че вечъ не се бои отъ неговата тежка ржка. Въ малкия Калоферъ, дето всичко бързо се виждало и узнавало, всички заговорили за Христа Ботевъ. Всичко виждалъ, чувалъ и разбиралъ уч. Ботьо, стариятъ баща и възпитатель, страхувалъ се той за другитѣ синове, пъшкалъ, потилъ се и се срамувалъ отъ сродници, съседи, приятели и неприятели, отъ надменни сега чорбаджии, па — и отъ самия мюдюринъ. Какво съ право всѣки щѣлъ да каже за него? — „Ученъ и уменъ човѣкъ, хорскитѣ деца възпитава, пъкъ своето не могълъ!"...

Но най-вече се отличилъ Христо на тържеството на 11 май, ст. ст. (праздника св. Кирилъ и Методий) при водосвета въ мжжкото училище. Това всѣки вечъ знае, та излишно е и тукъ да го повторя. Отъ станалото най-много се осрамилъ и огорчилъ уч. Ботьо — отношенията между баща и синъ много се влошили. Вечъ чашата на търпението се препълнила. Никакъвъ компромисъ вечъ не билъ възможенъ. Размирникътъ Христо станалъ нетърпимъ. При болката на бащата се прибавили нови голѣми ядове и скърби. Видѣлъ се въ чудо той какво да прави. Въ безсънни тежки нощи той си бъхтѣлъ главата, какво срѣдство да измисли. Найсетне решилъ: какъ—какъ да махне Христа отъ Калоферъ — първо да отиде да продължи учението си и, второ, да не произведе нѣкой по-голѣмъ скандалъ съ калоферскитѣ ко-

нашки заптии. Затова той измѣнилъ дотогавашната си тактика и почналъ да го увещава кротко, да го моли, да го убеждава да се върне пакъ въ Русия, та да свърши гимназия, пакъ — ако желае — и университетъ, може-би щѣли да му помогнатъ сродницитѣ Евлогий и Христо Георгиеви, пакъ — и дѣдо му протосингелъ Кирилъ: за българския народъ се отваряла нова и свѣтла ера, прозирало славно бѫдеще, подобно на нѣвгашното минало, и имало голѣма нужда отъ просвѣтени и енергични дейци. Напомнилъ още той на сина, че вечъ много време билъ изгубилъ напразно и че неговитѣ връстници и съученици го били много надминали. Писалъ пакъ уч. Ботьо въ Одеса на Н. М. Тошкова, на Ст. Д. Тошковича, на Евст. Мутева, на професоръ В. И. Григоровича[1]) и на други, описвалъ имъ тежкото си материялно и здравословно положение и съ сълзи на очи ги молѣлъ да простятъ най-великодушно сина му и да пристоятъ да бѫдѣлъ пакъ приетъ въ нѣкоя гимназия и на стипендия. Много вече билъ претеглилъ той, та вѣрвамъ, че, найсетне, билъ поумнѣлъ. Уч. Ботьо подирилъ и съдействието на Н. Герова. И майка, и сродници всѣкакъ убеждавали Христа да върви на учение: за него работа нѣмало въ Калоферъ. И сега добри хора помогнали, не толкозъ за сина, колкото за бащата. Най-сетне презъ юний дошло отъ Григоровича многоочакваното известие: въ Николаевъ, въ пансиона на Т. Минковъ и въ гимназията, имало готово мѣсто. Нека Христо тръгне часъ по-скоро, та да пристигне на време и да се приготви. Сигурно, съ голѣми усилия и съ влиянието си Григоровичъ билъ издействувалъ казаното мѣсто. Възликувалъ издънъ сърдце и душа отпадналиятъ тѣломъ и духомъ уч. Ботьо и пакъ съ сълзи благославялъ за тази сторена му голѣма милость и провидението, и руския царь, и добритѣ приятели. Сторило му се, че придобилъ цѣлия свѣтъ. Той веднага отговорилъ Григоровичу, благодарилъ най-сърдечно нѣколко пѫти за стореното му добро, което нѣмало никога да забрави, и му обадилъ, че въ уреченото време Христо непремѣнно щѣлъ да бѫде въ Николаевъ. Радость изпълнила квартирата на уч. Ботя. Съ оскѫднитѣ си срѣдства тоя пакъ приготвилъ дрехи на Христа, далъ му около 1000 гроша и любимия си златенъ часовникъ. Презъ всичкото време на приготовлението обаче Христо оставалъ все мълчаливъ и равнодушенъ: като чели всичко това не се отнасяло до него. Най-сетне, единъ день, презъ юлий сѫщата година, пакъ при Орѣхчето подъ Калоферъ, родители, сродници и приятели съ по-голѣми китки цвѣтя и съ още по-много и

[1]) Въ 1864 г. той отъ Казанския университетъ билъ премѣстенъ въ новооснования Новорусийски (Одеския).

по-щедри благословии изпратили Христа за Одеса, презъ Бургасъ.

Простилъ се той съ всички, сѫщо и съ по-малкитѣ си братя и приятели, но все навѫсенъ, мълчаливъ и безъ да се трогне ни най-малко, простилъ се съ своя милъ Калоферъ и съ величествената и тайнствена Стара-планина—за да ги не виде вечъ никога! Какви ли съкровени мисли сѫ го вълнували въ онзи часъ, каква ли страшна буря е бушувала въ неговата глава? Тайна! Болничавиятъ уч. Ботьо повторилъ и потретилъ купъ съвети къмъ сина, не пропустналъ да му напомни, веднага щомъ пристигне въ Николаевъ, да му пише и да му разясни добре въпроса за неговата стипендия, изобщо по-често да му пише, па най-сетне съ трепетнитѣ си костеливи рѫце пригърналъ сина и се просълзилъ: мислѣлъ си: дали ще поживѣе още подълго и дали ще бѫде честитъ да посрещне най-голѣмия свой синъ такъвъ, какъвто отдавна мечтаелъ да стане . . . Николаевъ билъ много далечъ. За мигъ уч. Ботьо тайно у себе простилъ сину всички волни и неволни прегрѣшения. Той още ималъ тази слабость да вѣрва, че, най-сетне, и на момчешкитѣ лудории билъ дошълъ краятъ и че Христо билъ вече поумнѣлъ. Светата надежда, потънала дълбоко въ морето, бързо изплувала надъ повърхностьта, както известното водно цвѣте, и се разцъвтѣла. Такава бърза и чудесна промѣна става въ любвеобилното бащино и майчино сърдце. Презъ всичкото време баба Ботевица, смаяна, само мълкомъ пригръщала сина и плакала безутешно. Много имала да му казва още, но не могла. Христо заминалъ.

Най-сетне уч. Ботьо се успокоилъ, за малко. Голѣма скръбь — като тежъкъ камъкъ — се отвалила отъ сърдцето му.

Но . . . както е известно, вмѣсто за Бургасъ и Одеса, Христо се упѫтилъ къмъ Сливенъ и отъ тамъ презъ Котелъ, Търново, и Русе смогналъ та миналъ въ Гюргево, въ свободна Ромѫния, отъ дето сетне пъкъ презъ Букурещъ се озовалъ чакъ въ Браила и се приютилъ въ скромната квартира на калофереца печатарь дѣдо хаджи Димитра Паничковъ. За хатъра на приятела си уч. Ботя той добре посрещналъ сина му.

Още по-решителна крачка въ живота направилъ смелиятъ момъкъ.

Въ онова време въ Ромѫния най-важни за българитѣ културни центрове били Букурещъ и крайдунавската Браила. Въ последния градъ отъ 35-хилядното население $^1/_5$ часть били българи събудени, между тѣхъ видни търговци, емигранти, революционери и книжовници. Нѣкои квартали напомняли градъ въ Българско. Въ Браила имало и българска черкова и училище и печатница, издавали се и български вестници.

Въ Калоферъ уч. Ботьо дълго време очаквалъ писмо отъ Христа, броелъ днитѣ и ставалъ все по-нетърпеливъ. На многократнитѣ му запитвачия най-сетне отговорили отъ Одеса и Николаевъ, че тамъ Христо нито се билъ мѣрналъ. Въпросътъ за Христа влѣзълъ въ още по-широка трагична фаза. За малко била радостьта на родителитѣ: ядоветѣ и теглилата нѣмали край. Изново лютъ червей загризалъ болното сърдце на окаяния баща, страшни предчувствия го затерзали и денемъ и нощемъ, плашела го нѣкоя голѣма авантюра на сина. И убитата отъ скръбь майка се поболила. Най-сетне дѣдо Паничковъ известилъ на уч. Ботя, че синъ му Христо билъ живъ и здравъ въ Браила при него въ печатницата и наивно и чистосърдечно добавилъ да го не мислятъ много. Тази весть съвсемъ съкрушила уч. Ботя. Убедилъ се най-сетне и той самъ, че вечъ всѣка надежда била пропаднала завинаги, че рухнали всички планове и мечти и че залудо били отишли толкозъ трудъ и мжки. Митологичниятъ Сизифъ по-малко се билъ измжчилъ. При всичко това уч. Ботьо пакъ пишелъ на Христа и съ сълзи на очи го молѣлъ: „Синко, чедо, по-скоро върви въ Николаевъ: мѣстото ти е готово и спокойствието ти. Ще закъснѣешъ, та после много ще се каешъ. Ще ме е срамъ и отъ Г-нъ Григоровича: добриятъ човѣкъ толкозъ много трудъ положи, догде те натъкми, пакъ сега, вмѣсто благодарность, и него самия излагаме на голѣми неприятности. И отъ Г-на Н. Геровъ и отъ нашитѣ тукъ, въ Одеса и въ Цариградъ чорбаджии ще ме е много срамъ. Поне менъ болничавия пожали, ако не другиго. . .“ Понѣкога тѣзи писма уч. Ботьо четѣлъ и на колегитѣ си въ училището. Ала Христо оставалъ все непреклоненъ: нито еднажъ се обадилъ. Почти цѣла година се навърталъ той въ печатницата на дѣда Паничковъ, после се присъединилъ къмъ новосформираната театрална трупа на Д. П. Войниковъ, заедно съ нея отишълъ въ Букурещъ, следъ нѣкое време се отдѣлилъ и отъ нея, постжпилъ да прислужва въ българското читалище „Братска любовь“ и най-сетне, въ начало на уч, 1868—1869 г. той постжпилъ въ медицинското училище като стипендиантъ. Едвамъ тогазъ се той сетилъ за баща си: подирилъ неговото съдействие — за материална помощь и дума не могла да става. А до тогазъ уч. Ботьо все чакалъ, каква нова весть ще му донесе новиятъ день, мислѣлъ, какво да прави, тжжелъ, топилъ се и се борѣлъ съ болката си. На 13 септемврий (1868 г.) Христо пише на баща си и го моли да пише на сродника Хр. Георгиевъ тамъ (въ Букурещъ) или на Г-жа Елисавета (Христовица Т. Пулева и вуйна на последния) да го подкрепятъ материално поне презъ първата година, защото срѣдствата му били оскждни (Изъ арх. п. № 69).

Изведнажъ буйниятъ, изгубениятъ Христо като по единъ вълшебенъ начинъ станалъ ученикъ въ медицинското училище, дето се учели синове на видни бащи и богати, или пъкъ на по-долни, но съ голѣми препоржки и ходатайства на голѣмци! Това възможно ли било? Уч. Ботьо останалъ смаянъ отъ това известие, отъ тази никога не очаквана преголѣма радость. Той просто не вѣрвалъ на очитѣ си и нѣколко пжти прочелъ краткото писмо въ трепетнитѣ си ржце. После припналъ, та съобщилъ всичко на баба Ботевица. Дълго време мжжъ и жена се гледали въ очи и отъ радость и душевно вълнение не знаели, какво да приказватъ. Слънце огрѣяло въ кжщата навредъ!

И уч. Ботьо прибързалъ та изпълнилъ молбата на Христа. Само че писмото му получилъ много късно — чакъ на 22 или на 23 ноемврий, както за това обажда Герову. Де се е било бавило толкозъ време — цѣли 70-ина дена — неизвестно[1]). На 28 ноемврий с. г. уч. Ботьо, като обажда Герову, че Христо му билъ писалъ, какво билъ постжпилъ въ медицинското училище въ Букурещъ, добавя: „. . Моля Ви се, Г-не Найдене, сторете милость та пишете въ Букурещъ до Г-на Христа (Георгиевъ) да привика сина ми, да го посъветва и да му даде надежда, че ще го подкрепя, и, ако има нужда, да му даде нѣкой грошъ за *арашлъкъ*, а азъ отъ гола душа ще се наплатя.“ Въ писмото до Герова уч. Ботьо праща и друго, до сина, и моли Герова да му го изпрати, кога пише Хр. Георгиеву (Изъ арх. № 69). Както Геровъ отбележилъ върху него, той получилъ писмото на 29 сжщи (ноемврий) и на другия день отговорилъ — какво? неизвестно.

Но, и сега пакъ, напраздно била радостьта на уч. Ботя; напраздно билъ и трудътъ да пише на Герова: вечъ на 21 септемврий (8 дена следъ като билъ писалъ на баща си) Христо билъ вънъ отъ медицинското училище. Това узнаваме отъ едно негово писмо отъ казаната дата до Герова.[2]) Въ него писмо и въ друго отъ 8. октомврий пакъ до сжщия (1868) Христо описва мизерното си положение. въ което изпадналъ, следъ като напустналъ медицинското училище. Той разправя, че Хр. Георгиевъ отказалъ да му даде пари, за да се приготви да се върне въ Българско. Той още моли Герова да го препоржча за учитель въ Карлово или въ Стара-Загора. На последното писмо Геровъ от-

---

[1]) 7/ври, 8/ври, 9/ври и 10/ври — значатъ септемврий, октомврий ноемврий и декемврий. Числата 8—10 означаватъ редовния брой на месецитѣ въ годината, но отъ мартъ после.

[2]) Въ сжщото писмо Христо казва Герову, че по-преди му билъ писалъ и друго писмо, но то не фигурира въ кн. Изъ архивата.

бележилъ, че отговорилъ Ботеву на 31 октомврий чрезъ Хр. Георгиевъ. Надали последното писмо било стигнало мѣстоназначението си. (Изъ арх. п. № № 80 и 81.).

Всѣки лесно ще разбере,въ какво печално положение се е намѣрилъ изново уч. Ботьо, кога узналъ, че Христо отдавна билъ напусналъ и медицинското училище. Радостнитѣ прояви, които понѣкога той изпитвалъ, били подобни на фаровата свѣтлина, която сегизъ-тогизъ проблѣсва презъ огромнитѣ морски вълни предъ очитѣ на давящия се пѫтникъ.

Но Ботевъ остава все въ Ромѫния. Въ срѣдата на 1869 г. той става учитель въ Александрия (градче населено съ българи и близу до Букурещъ), после учителува и въ Исмаилъ.

И досега помня добре уч. Ботя. Има хора, които по своята структура и физиономия не се забравятъ лесно. Такъвъ бѣше и той: едъръ, високъ, съ издигнати рамене, съ бозевъ сюртюкъ съ права яка, лице измично, жълто-бѣло, изпито, строго, носъ орлювъ, рѫце едри костеливи и жилести. Плесница удряше само съ двата пръста на огромната си рѫка. Ние, дребнитѣ дечурлига, много се боехме отъ него, макаръ че никога никого отъ насъ не бѣше нито съ пръстъ докосналъ: кога вилнѣехме изъ широкия училищенъ дворъ, щомъ го зърнехме, че влиза презъ вратника, всички като подгонено ято яребици оттърчавахме запъхтяни въ малкото училище и се сгушвахме въ нѣкое кюше. Покойниятъ Стефанъ Ботьовъ много приличаше на баща си.

Каза се и по-рано, че въ Калоферъ отивали да се учатъ и външни ученици. Между тѣхъ билъ и нашиятъ славенъ народенъ поетъ Иванъ М. Вазовъ, отъ близкия Сопотъ, презъ уч. 1866—1867 г. Както самъ се изразява, той билъ отишълъ въ Калоферъ „да изучва езика на Омира и на Платона“[1]. Вазову гръцки и френски преподавалъ уч. С. Зафировъ, който и самъ билъ издалъ още въ 1857 сбирка стихотворения (Българска гѫсля, Цариградъ — Бълг. книгоп бр. 1253) заедно съ уч. Ц. Желевъ. „Греческо-елинскиятъ“ учитель въ Карлово Райно Поповичъ билъ вече умрѣлъ още въ 1858 г.

Ето какъ Вазовъ описва уч. Ботя: „ . . . Високъ, снаженъ, почти колосъ, какъвто бѣше и знаменитиятъ му синъ, старъ и грухналъ вечъ, по бодъръ духомъ и съ ведъръ умъ, той внушаваше неволно уважение. Голѣмото му въздълго кокалесто лице, грапаво отъ сипаница, носѣше страдалческия печатъ на тежъкъ труженишки животъ и грижи. Рѣдко случайно усмивка озаряваше обла(и?)ка на

[1]) И да вземе първитѣ лекции по стихотворство отъ уч Спасъ Съйковъ — ще прибавя азъ. Вижъ писаното въ в. Миръ (София) г. XXVI, бр. 6145 отъ 11 ноемврий 1920 г.

тази сурова физиономия . . . . Азъ и сега го гледамъ въ въображението си като ходи замисленъ изъ училищния дворъ съ бавенъ, тежъкъ ходъ, съ бѣло шаячено са́ко и широки панталони, които се мантаряха на пусталитѣ му крака. Виждамъ го и въ часове на духовенъ подйемъ, въ тържествени дни, когато предъ хилядното множество държеше съ младенчески жаръ пламенни речи, съ гласъ екливъ, трепетенъ отъ вълнение.[1])"

За жалость, ние не притежаваме фотографиченъ или живописенъ ликъ на уч. Ботя. Нека благодаримъ на случая, дето Вазовъ отива да се учи въ Калоферъ, та ни е снабдилъ поне съ другъ видъ портретъ на уч. Ботя — нарисуванъ съ думи, набързо, само съ нѣколко линии, като рисунка на нашия виденъ художникъ А. Божиновъ.

Ние притежаваме само подписътъ му.[2])

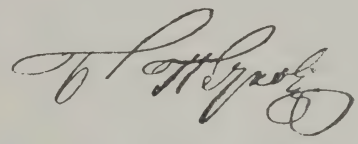

Може-би, въ по̀-раншнитѣ години уч. Ботьо все понѣкога е откривалъ поне отчасти предъ своята вѣрна и предана съпруга яда и възмущението си отъ нѣкои надменни калоферски чорбаджии или черковно-училищни настоятели. Малкото честолюбиво и гордо дете — Христо ще е подслушвало нѣщичко отъ низко-проговореното и още отъ тогазъ сж се били посѣели въ крехкото сърдце семена на умраза противъ чорбаджии и турци и която после нарасте до демонично озлобение.

Въ последнитѣ години уч. Ботьо преподавалъ руски езикъ и гръцки (въ III и IV класове) и пакъ водѣлъ общинската и черковно-училищната кореспонденция и нуфузкия тефтеръ.[3]) Заплатата му била намалена до 4500 гр. и отъ нуфузкитѣ свидетелства получавалъ други около 1500 гр. — по грошъ на свидетелство.

---

[1]) Видено и чуто. София, 1901, стр. 71—72.

[2]) Взетъ отъ училищния похваленъ листъ (отъ 7 авг. 1860 г.) даденъ на Тодора Недѣлковъ (Бракаловъ) ученикъ отъ II кл. на калоферското училище.

[3]) Преписъ отъ общинския списъкъ на мжжкото население въ Калоферъ. Споредъ него уч. Ботьо издавалъ свидетелства съ № и съ общинския печатъ на лицата, които отивали въ Карлово да си извадятъ тескере (пжтно свидетелство), или пъкъ го завѣрявали, кога тръгвали на по-дългъ пжть.

Въ учебнитѣ години 1857—1872 въ калоферското училище учителувалъ и Иванъ Г. Чунчевъ, ученикъ на Иоакимъ Груевъ въ Пловдивъ и отъ с. Паталеница (Т.-Пазарджишко).

VII.

Уч. Ботьо почналъ своята книжовна дейность още около 1843 г. въ Одеса и я продължилъ до 1868 г. — работилъ едно пълно 25-илѣтие. На времето си той билъ единъ отъ добритѣ и плодовити книжовници, лесно се изразява на бащиния езикъ, въ научнитѣ, полемичнитѣ и критичнитѣ статии стилътъ му е сериозенъ и тежъкъ — като самия него. Ако и са́мо съ семинарно образование, той — както вече и по-рано видѣхме — доста умело разисква трудни филоложни и исторични въпроси, за които се изисква специална подготовка. Той усвоилъ добре и руския езикъ. Всичко това го издава за човѣкъ даровитъ и начетенъ. Както вечъ и по-рано видѣхме, той разисква по въпроси отъ българската граматика; най-вече го интересува този за глаголитѣ — най-важниятъ въ етимологията. Уч. Ботевитѣ книжовни трудове и днесъ представятъ известенъ интересъ.

Освенъ разнитѣ статии печатани въ споменатитѣ вечъ много пѫти вестници Ц. вестникъ и Съветникъ, особено първия — уч. Ботьо ни е далъ и тѣзи книги — три преводни и една оригинална:

1. Нѣщо за безграмотнитѣ человѣци. Смирна, типография на А. Дамиана, 1843. 16⁰, 32 стр. — 2. изд.: Нѣщо за неграмотнитѣ человѣци сѫщи: градъ и печатница, 1851.8⁰ м. стр. 32. [Ново — кое? — издание]: Нѣщо за безкнижнитѣ человѣци, Цариградъ, печатница Папазианова, 1858,8⁰ 24 стр. — 3. изд. сѫщи: заглавие и градъ, печатница А. Минасова, 1862,8⁰, стр. (Бълг. книгоп. за 100 години бр. 8297)

2. Психология или душесловие за учение на дѣцата [отъ Т. Х. Галаудетъ, ч. I]. Преведена отъ гречески на българскіятъ езикъ [подписъ въ края на текста: Ф. П. = Фотий (Ботьо) Петковъ или Поповичъ]. Смирна, типография А. Дамианова, 1844.8⁰, 57 стр. — 2. изд. 1851,8⁰, 57 стр. — 3 изд. Психология или душесловие за децата. Разговори между майка и синъ. Цариградъ, книгопечатницата А. Минасова, 1861,16⁰, 137 стр. (Бълг. книгоп. . . бр. 9874).

3. Критически издиряния за историята блъгарска. Отъ Ю. И. Венелина. Отъ прихождението на Тракийския полуостровъ до 968 г. или до покорението на Блъгария отъ великий князъ руски Святослава. Преведе Ботьо Петковъ. Земунъ, въ I. К. Сопроновата бързотискна книгопечатница, 1953,8⁰ ч. I стр. 176 и ч. II стр. 204 + ликътъ на Венелина Ц. [за дветѣ части] 30 гр. (Бълг. книгоп. . . бр. 1659).

4. Кратка всеобща география. Отъ Ботя Петковъ. Издава се отъ книжарницата на Д. В. Манчева въ Пловдивъ.

Въ Виена, у книгопечатницата Л. Соммера. 1868 IV + 264 стр. Ц. 12 гр. (Бълг. книгоп, . . бр. 9022).

Ето, това е нашето книжовно наследство отъ уч. Ботя!

Нѣколко кратки бележки за казанитѣ книги.

1. Въ сп. Български прегледъ (София) г. IV, кн. XI. стр. 68, се казва, че въ 1841 г. Barker, агентъ на библейското общество (дружество) пратилъ на единъ „благочестивъ" шотландецъ въ Одеса нѣколко поучителни книжки отъ американското Tract Société. Този шотландецъ далъ казанитѣ книжки на нѣколцина български студенти [сѫщо непоименувани], та ги превели и после преводитѣ били пратени въ Смирна да бѫдатъ напечатени, следъ като ги прегледатъ И. Ригсъ и К. Фотиновъ. Следната година били напечатани и книжкитѣ: Съвети приятелски на родителитѣ[1]) и Корена на пиянството[2]) Книжкитѣ: Нѣщо за безграмотнитѣ человѣци . . . и Психология — Ригсъ занесълъ въ Цариградъ и ги предалъ на Огняновича [Константинъ]. — Значи, последнитѣ две книжки Ботьо превелъ, още кога билъ ученикъ въ Одеса, и то не отъ английски, както казва г. Теодоровъ-Баланъ, а отъ руски или гръцки.

2. Че уч. Ботьо билъ превелъ кн. Психология, ч. I, твърдятъ нашитѣ най-първи библиографи: Ив. В. Шоповъ (Списокъ. . . Цариградъ, 1852, бр. 66), К. Иречекъ (Книгописъ на новобългарската книжнина 1806—1870. Виена 1872, бр, 395) и А. Теодоровъ-Баланъ (Мсб. IX. Български книгописъ. Дѣлъ I. бр. 817 и Бълг. книгоп. за 100 год. бр. 9874. Последнитѣ двама сѫ се били довѣрили на Шопова, който, като калоферецъ, могълъ е да знае това. Иречекъ, като повтаря казаното отъ Шопова, чете инициалитѣ Ф. П = Фотий [Ботьо] Петковъ]. Това четене е негово, защото у Шопова го нѣма. И наистина, той е правъ. Още по-рано видѣхме, че въ кн. Месецословъ , . . отъ Христодулъ К. Сичанъ Николовъ, Букурещъ, 1840 г. уч. Ботьо, спомощникъ отъ Калоферъ, се е подписалъ Фотий Петковъ; сѫщо видѣхме, че въ допълнение къ книгѣ Денница новоболг. образованія, С.-Петербургъ 1842 стр. 39, Априловъ споменува

---

[1]) По-точно: Приятелски съвети на родителитѣ, какъ трѣбува да отхранватъ децата си (Мото изъ Ефес. 6, 4). Въ Смирнѣ, въ типография А. Дамиянова. 1842. (Бълг. книгоп. бр- 9668.)

[2]) Кореня на пиянството и каква полза принася на ония, що пиятъ много. Въ Смирнѣ, въ типографии А. Дамианова, 1842. (Бълг. книгоп. бр. 5673). И дветѣ казани книги билъ превелъ отъ руски Захария Княжески, сѫщо ученикъ въ одеската духовна семинария, както и по-рано се каза. Г-нъ Теодоровъ-Баланъ бележи, че втората книга била преведена отъ английски. Твърдението е вѣрно, само че, сигурно, Княжески я билъ превелъ книгата отъ руски.

единъ българинъ ученикъ въ одеската духовна семинария Фотий Поповичъ. Както и на мѣстото се каза, този ученикъ не е другъ, а — самиятъ Ботьо Петковъ. Тъй че не е правъ уважаемиятъ г. д-ръ Ив. Д. Шишмановъ дето въ Мсб. XI (К, Фотиновъ) стр. 755—756 и въ Сб. на Бълг. акад. на науки-тѣ, кн. VI (1916, Студии . . .) стр. 176, твърди, че Фотиновъ билъ превелъ и Психология ч. I, като буквитѣ Ф. П. чете: „Фотиновъ превелъ". — Фотиновъ е превелъ, и то отъ гръцки, само Учение душесловно за дѣцата ч. II отъ Т. Х. Галаудетъ. Смирна, 1852. (Бълг. книгоп. бр. 2?85). Ч. I на тази книга е Психология или душесловие за учение на дѣцата (Бълг. книгоп. бр 9874).

3. Следъ 10 години откакъ билъ умрѣлъ (въ 1839 год. въ Москва) Ю. И. Венелинъ, била напечатана въ 1849 год. пакъ тамъ, въ печатницата на Николая Степанова и съ иждивение на софийския житель Ив. Н. Денкоглу — книгата му Критическія изледванія объ исторіи болгаръ (8⁰ г. III + 342 + VI + ликътъ на Венелина. [Цена неозначена]. Както е известно, още въ 1829 год. Венелинъ билъ обнародвалъ първия томъ на кн. Древніе и нынѣшніе болгаре и пр. и сетне последвали и други съчинения по българската история. Венелиновитѣ трудове обърнали внимание на по-събуденитѣ българи, особено въ Русия, както и на славянскитѣ и на другитѣ учени, върху забравения български народъ, нѣвга силенъ и прочутъ а после — изнемогващъ подъ тежко турско иго.

Още въ сѫщата година въ Ц. вестникъ г. В. четъ 67 отъ 1 октомврий 1849 непознатъ българинъ бърза да обади, че превеждалъ отъ оригинала българската история отъ Венелина и бърза да я свърши. Затова предупреждава да не би и другъ нѣкой българинъ да се залови съ сѫщия преводъ и напраздно да превежда отъ руската вечъ напечатана, защото въ нея история липсвала почти $^1/_3$ часть отъ онова, което билъ написалъ Венелинъ: руската цензура я била изхвърлила. Оригиналътъ (рѫкописътъ) на книгата се намиралъ са̀мо у двама души. Въ следния четъ (68, отъ 8 окт. с. г.) другъ сѫщо тъй непознатъ българинъ отговаря на първия преводачъ, че цензурата била изхвърлила само онова, което и самъ Венелинъ щѣлъ да изхвърли, ако билъ живъ: по-рано той не билъ смогналъ да прегледа по̀-внимателно рѫкописа. Последното лице се чуди, какъ тъй могли да сѫществуватъ два оригинала отъ казаната история. Предполагамъ, че второто лице е било уч. Ботьо, защото, сравнени, дветѣ напечатани книги — руската и българската — по нищо не се различаватъ въ текста. И противъ предупреждението на първия преводачъ въ Ц. вестникъ, уч. Ботьо се заловилъ мѫжки за работа и превелъ книгата. И дѣдо Паничковъ разправя, че, кога *около* 1850 год. Ив. В. Шоповъ (споменатъ и преди

малко) си дошълъ въ Калоферъ, донесълъ Венелиновата книга и после уч. Ботьо я превелъ.

Уч. Ботьо раздѣлилъ книгата на 2 части. Отъ втората (съ спомощницитѣ) узнаваме, че земунскиятъ търговецъ Стефанъ С. Андреевичъ пристоялъ та била отпечатана книгата и издържалъ надзорника (коректора?) при печатането ѝ — Пенча Радовъ.[1]) Въ руския текстъ сѫ вложени нѣкои поправки отъ цензора, ала уч. Ботьо ги изоставилъ и вмѣсто тѣхъ въ своя преводъ турилъ обяснения на нѣкои по̀-мѫчноразбираеми за проститѣ читатели думи. Преводътъ на уч. Ботя е вѣренъ и гладъкъ. Той не превежда буквално, но се старае да предаде на чистъ български езикъ точната мисъль на руския оригиналъ.

Но до 1853 г. и по̀ сетне първиятъ горепосоченъ преводачъ не се обадилъ нито съ своя трудъ, нито поне съ дума.

За кн. Критически издиряния за историята блъгарска и по-рано се каза нѣщо. Видѣхме, че при напечатването ѝ уч. Ботьо задлъжнѣлъ и много се объркалъ, За разпространение на книгата побъркала Кръмската война (1853—1856).

По-рано, споредъ тогавашния доста разпространенъ обичай, уч. Ботьо разпратилъ до приятели по разни градове печатни покани за записване спомощници на кн. Критически издиряния . . . Изпраща и въ Пловдивъ на Константинъ Геровъ, по-малъкъ братъ на Н. Геровъ, и нѣколко пѫти го настойчиво моли да се потруди да му събере спомощници, като все му явява да побърза, защото вечъ оставало само да се напечататъ имената на спомощницитѣ въ края на книгата. Моли го да покани и Г-на Стоянча [д-ръ Чомакова] и той да помогне, споредъ както билъ се самъ обещалъ (Изъ арх. п. № № 52 и 53, отъ 1. и 23 септ. 1853), ала К. Геровъ нищо не извършилъ: когато отъ много други градове[2]) били записани доста спомощници, отъ Пловдивъ нѣма нито единъ[3])

Ако и печатана презъ есеньта на 1853 г., а можеби закачила и нѣщо и отъ зимата — чакъ отъ 5 августъ 1855 г.

---

[1]) Бившъ съгражданинъ на уч. Ботя — карловецъ. По-рано той билъ живѣлъ въ Цариградъ и прислужвалъ въ грѫцката патриаршия. Авторъ е на разни календари и на кратъкъ турско-български речникъ и разговорникъ.

[2]) Напр. Калоферъ (94 спом.), Карлово, Сопотъ, Копривщица, Панагюрище, Т.-Пазарджикъ, Казанлъкъ, Сливенъ, Ловечъ, Свищовъ, Тулча, Цариградъ (65). Букурещъ, Галацъ, Бѣлградъ, Виена (Бечъ) и др. —

[3]) По онова време Н. Геровъ билъ въ Одеса.

Ц. вестникъ обажда, че тя се явила за продань. Може би, книгата се е бавила въ печатницата, догде се наплатилъ уч. Ботьо, или догде строгата и бавна турска цензура я била пропуснала, пъкъ, най-сетне, попречила и Кримската война (1853—1856).

И въ 1858 г. уч. Ботьо още се разправя съ книгата. Билъ писалъ и на вратчанския епископъ Доротея да пристои за книгитѣ, които ималъ въ Вратца и въ околнитѣ мѣста (Изъ арх. п. № 56, отъ 24 октомврий 1858). Доротей му обещалъ (изъ арх. п. № 57, отъ 2 февр. 1859), ала какво и той билъ извършилъ — неизвестно.[1])

4. Книгата Кратка всеобща география е последниятъ печатанъ трудъ на уч. Ботя. Както и следъ малко ще видимъ, той година следъ напечатванието ѝ починалъ. Сигурно, ако за напечатванието ѝ не се билъ завзелъ пловдивскиятъ книжаръ Д. В. Манчевъ, тя нѣмало и да бѫде напечатана. Въ предговора ѝ той разправя, че поради липса на добъръ учебникъ по география, нѣкои учители помолили уч. Ботя та му далъ рѫкописа, по който билъ преподавалъ география нѣколко години подъ редъ въ калоферското училище. Покойниятъ уч. Д. Финговъ ми разправяше, че и той билъ помогналъ при съставяне на казаната география: историческата часть на държавитѣ билъ превелъ отъ френска география.

Дълга история има казаната география отъ уч. Ботя.

Още много по-рано (отъ 8 октомврий 1857 г,, отъ Карлово) уч. Ботьо обажда въ Ц. вестникъ (г. 8, № 351. отъ 19 октомврий с. г. и въ № 356), че билъ превелъ отъ руски пълна география отъ А. Ободовски, най-разпространена въ Русия. Цената ѝ опредѣля една рубля и моли спомощницитѣ да предплатятъ половината цена на Никола Пулевъ въ Карлово. Ала казаната география останала ненапечатана. Може-би и въ сѫщность уч. Ботьо да не я е билъ превелъ цѣлата, или пъкъ не можалъ да събере спомощници, а за готови пари у него и дума не могло да става; билъ се и напарилъ отъ издаване на кн. Критически издиряния за ист. българска, пакъ и другъ го изпреварилъ: на следната година (1858) била напечатана въ Одеса въ печатница П. Францова кн. Всеобща география отъ А. Ободовски. Курсъ I превелъ отъ руски С. Радуловъ. (8⁰.XIII + 74 стр. Ц. 22 коп. сребърни). Бълг. книгопис. бр. 8303. Вж. и известие въ сп. Български книжици. Цариградъ, 1859. Съвременна лѣтопись, стр. 265).

Но, както става явно, тази книжка е малка и е предназначена за учебникъ въ I класъ. Разгледахъ я: тя по нищо не прилича на Кратка всеобща география отъ уч. Ботя.

---

[1]) И отъ Вратца нѣма спомощници на книгата.

На 24 октомврий 1858 г. отъ Калоферъ уч. Ботьо пише Герову, че му изпраща географията, която отдавна вечъ билъ преписалъ, но чакъ сега смогналъ да я изпрати. Тя съдържала само Европа и Азия. Много му се билъ поревналъ езикътъ и наредбата. Щѣлъ да продължава и понататъкъ, но билъ улисанъ. Обажда му още, че Й. Груевъ билъ му писалъ, какво Сава (Илиевъ) Радуловъ билъ вече напечаталъ география — сигурно онази, за която се споменувало и въ сп. Български книжици (Цариградъ). И при все това, добавя уч. Ботьо, нѣмало да бжде зле, ако се напечатала и неговата. Той моли Герова да му отговори: да събере ли нѣщо оттукъ-оттамъ за Австралия и Африка. (Изъ арх. п. № 56).

На 2 февруарий следната (1859) година уч. Ботьо обажда Герову, че се говорѣло, какво нѣкой си[1]) билъ превелъ, издалъ и напечаталъ географията отъ Ободовски, обаче тя още не била се явила на бѣлъ свѣтъ[2]). Може би, — добавя уч. Ботьо — този слухъ билъ нарочно пустналъ учительтъ Й. Груевъ за да изпревари да напечата своята география, която тогазъ той превеждалъ[3]). Уч. Ботьо подканя Герова да бжде напечатана казаната география (Изъ арх. п. № 57).

Изминали се били цѣли 5 години. На 2 мартъ 1864 г. отъ Калоферъ уч. Ботьо пакъ пише Герову, че преди години му билъ изпратилъ въ ржкописъ едно земеописание и тогазъ той (Геровъ) му билъ казалъ да го допълни, та да се даде за печатане. Уч. Ботьо това извършилъ, но, понеже изчислителното земеописание било кратко, той го изхвърлилъ и написалъ друго по-обширно, разширилъ и естественото земеописание и гражданското[4]), като се ржководилъ по руското земеописание на А. Ободовски. Сега уч. Ботьо пакъ изпраща Груеву, преработеното земеописание, да го прегледа и, ако го намѣри годно за печатане, да му отговори, какво да прави. Той е на мнение, че, ако това земеописание бждѣло напечатано, щѣло да се предпочете предъ това на Груева, което било сухо и пълно съ собствени

---

[1]) Само следъ 3—4 месеца уч. Ботьо билъ забравилъ името на преводача (С. Ил. Радуловъ).

[2]) Лъжелъ се уч. Ботьо. Както преди малко видѣхме, книгата била напечатана още въ 1858 г., но, види се, тя не могла тъй скоро да стигне въ Турция и частно въ Пловдивъ: морскитѣ съобщения били бавни пакъ и турската цензура била много строга спрямо книгитѣ печатани въ Русия и много ги бавѣла.

[3]) Напраздно уч. Ботьо вини Груева. Чакъ следъ 3 години този издалъ Уроци отъ изчислително земеописание и то — оригиналъ (Бълг. книгоп. бр. 1861).

[4]) Това сж части отъ Кратка всеобща география отъ уч. Ботя.

имена и затова — мжчно за преподаване. Единъ книжаръ искалъ да откупи земеописанието, искало го и калоферското черковно-училищно настоятелство, но на условия малко износни за автора му (Изъ арх. п. № 62).

На 30 юний и 18 августъ 1864 г. и на 17 февруарий 1865 уч. Ботьо постояно пише Герову и го моли, ако билъ прегледалъ земеописанието, да му го повърне, та да го поправи, пакъ и да го посъветва, какво да прави, защото вечъ мислѣлъ да го напечата: страхувалъ се да не се появи друго напечатано. Мислѣлъ, че добре щѣлъ да стори да отиде презъ идната училищна ваканция (въ 1864) въ Букурещъ и да го напечата: презъ колкото градове и села минѣлъ, щѣлъ да събере спомощници и, като се върнѣлъ, щѣлъ да раздаде книгитѣ и да прибере стойностьта имъ. Понеже нѣмалъ готови пари за печатане, той се надѣвалъ, че сродникътъ Хр. Гооргиевъ щѣлъ да му помогне. Ала училищната ваканция дошла и заминала, а Геровъ не отговаря, Тогазъ уч. Ботьо го моли да го посъветва: да прати ли земеописанието въ Букурещъ да се напечата, тамъ да платятъ сродницитѣ, а той да се задължи на Никола Пулевъ въ Карлово за изразходваното, или пъкъ да го прати да бжде напечатано въ Цариградъ. Уч. Ботьо вѣрва, че земеописанието щѣло да бжде въведено въ училищата. особено въ околнитѣ, и че, за неговъ хатъръ, щѣли да се продадатъ до 1000 книги, та да се изкаратъ разноскитѣ. Най-сетне, той добавя, че отъ Болградъ Василъ Беронъ (Джелалски) му билъ писалъ, какво, ако ималъ нѣщо за печатане, да се отнесѣлъ до него и той щѣлъ да пристои да бжде напечатана книгата на изгодна цена (Изъ арх. п. №№ 63, 64 и 65)[1].

Тъй дълго се протакалъ въпросътъ. Геровъ все мълчи и при толковато молба на уч. Ботя. Защо? — неизвестно. Не вѣрвамъ пъкъ да е билъ толкозъ много претрупанъ съ вицеконсулска работа. Пакъ и разстоянието между Пловдивъ и Калоферъ е било, и сега е, само 60-ина километра. Каква голѣма дистанция стояла сега между нѣвгашнитѣ добри приятели Н. Герова и Б. Петкова! На обществената лествица първиятъ — лицеистътъ — се билъ издигналъ доста високо.

Въпросното земеописание не било напечатано ни въ Букурещъ, ни въ Цариградъ, нито пъкъ въ Болградъ. Това, както вечъ и по-рано видѣхме, станало — и то благодарение на пловдивския книжарь Д. В. Манчова, чакъ въ 1868 г. и въ Виена, въ печатницата на Л. Зомеръ!

Г-нъ А. Теодоровъ-Баланъ пише (Българ. книгоп. бр. 5173), че уч. Ботьо билъ съставилъ и календарче за

[1]) По онова време д-ръ Василъ х. Ст. Беронъ билъ директоръ на Българско централно училище въ Болградъ и при това училище имало печатница още въ 1861 г., въ време на директора Д. Мутевъ. —

1851 г. и било печатано въ Цариградъ въ печатницата на Д. Паничковъ. Наистина, само че много по-рано — на 24 февруарий 1847 г. отъ Калоферъ уч. Ботьо пише Герову, тогазъ още новъ учитель въ Копривщица, че, кога презъ изтеклата (1846) година се билъ върналъ отъ Одеса, Калистъ[1]) му билъ далъ нѣколко календарчета да ги продава. Той моли Герова, ако това вечъ билъ извършилъ, да му изпрати стойностьта имъ (Изъ арх. п. № 50). Не може да се разбере добре, чии сѫ били тѣзи календарчета: уч. — Ботьови, Калистови, или пъкъ на друго непознато лице, което може би, ги било оставило да се продаватъ. Уч. Ботьо обаче, прибира стойностьта имъ — обстоятелство, което ни кара да повѣрваме, че въпроснитѣ календарчета сѫ били негови. Друго, На 24 ноемврий 1850 г. отъ Панагюрище учитель Атанасий Чолаковъ пише Герову, че уч. Ботьо му билъ пратилъ календарчета— казамии (сигурно, за идната 1851 г. за да ги продава. Изъ арх. п. № 2885). Значи, имаме работа съ дзе календарчета. За второто съ още по-голѣма сигурность можемъ да кажемъ, че е било уч.-Ботьово и че за него бележи г. Теодоровъ - Баланъ. Но то не е могло да бѫде напечатано въ печатницата на Д. Паничковъ, въ Цариградъ, а — въ Дивитчияновата, патриаршеската гръцка, или пъкъ въ тази на Ц. вестникъ: по онова време Паничковъ си е билъ още въ Калоферъ и шиелъ въ дюкяна си; чакъ следъ 8 години, (въ 1858) той отишълъ въ Цариградъ и следъ други две се сдобилъ съ печатница (съ тази на Д. Цанкова).

Въ предговора на разгледаната вечъ кн. Кратка всеобща география отъ уч. Ботя, Д. В. Манчовъ казва, че авторътъ билъ приготвилъ за печатъ и българска граматика. Манчовъ говори нѣкакъ отъ името и на уч. Ботя, защото този е билъ още живъ тогазъ и билъ прочелъ казаното. С. Велевъ пише, че уч. Ботьо далъ граматиката Манчеву да я издаде, ала този не сторилъ това. Следъ смъртьта на уч. Ботя синоветѣ му дирили казаната граматика, ала не могли да я намѣрятъ (Учил. прегледъ XI (1906) стр. 1029). Зап. генералъ К. Ботевъ пъкъ твърди, че баща му билъ пратилъ граматиката въ Пловдивъ Герову да я прегледа и като наскоро умрѣлъ баща му, никой отъ улисанитѣ домашни, па и после, не я подирили. Какво било станало съ граматиката — нищо не знае.

Следъ смъртьта на уч. Ботя, били останали въ рѫкописъ и други оригинални и преводни негови трудове (това, както ще видимъ следъ малко, твърди и в. Македония), три торбички писма и добра библиотека съ книги наши (по-голѣмата часть отъ всички дотогазъ напечатани) и чужди—особено руски, — ала никой не се погрижилъ да ги запази

[1]) Учитель Калистъ Луковъ Хамамджиевъ отъ Сопотъ.

овреме, та всичко се прахосало: баба Ботевица била сломена отъ скърбь и мизерия, а пъкъ синоветѣ тогазъ още не могли да оцѣнятъ бащиното книжовно наследство. Както сѫщо следъ малко ще видимъ, баба Ботевица продавала нѣкои книги за да купи хлѣбъ на децата. Кога въ 1875 г. турцитѣ дирили Стефана Ботевъ въ Калоферъ, конашкитѣ заптии нападнали квартирата — попъ-Тотевата кѫща — задигнали писма, рѫкописи и ценни книги и ги отнесли въ Пловдивъ. Останалото пъкъ биде опожарено после — въ време на освободителната война (1877), когато изгорѣ и цѣлъ Калоферъ.

Единъ автографъ на уч. Ботя (Слово, което той билъ нѣкога казалъ на 11 май ст. ст. (праздникъ Св. Кирилъ и Методий) въ Калоферъ — грижливо пазѣше за споменъ отъ своя добъръ учитель покойниятъ Никола М. Шишеджиевъ, но после го изгубилъ.

VIII.

Но изъ день въ день здравословното и материалното положение на уч. Ботя се влошавало все повече, тежки беди се струпали една върху друга: болката все повече се усиляла, уч. Ботьо изгубилъ млада едничката си многообична дъщеря Ана[1]), другъ неговъ синъ, Петко, лежалъ парализиранъ на едно мѣсто, пакъ, както вечъ и по̀рано се каза, уч. Ботьо билъ задлъжнѣлъ отъ напечатвание кн. Критически издиряния . . . и дълго време не можалъ да се оправи; видѣхме сѫщо че и болката му пречела да посещава редовно училището[2]) и затова черковно-училищнитѣ настоятели всѣка година намалявали заплатата му. Пакъ и жителитѣ на горнокрайския кварталъ въ Калоферъ — Сийрята (повечето орачи и овчари) начело на своя съмахленецъ и водачъ Генко Ив. Попски постояно роптаели, задето се харчели много пари за училищата, въ които се учели повече деца на богатитѣ съграждани. А пъкъ челядьта на уч. Ботя се множала и растѣла, а съ това—и разноскитѣ за нейната отхрана и възпитание. И вироглави дечурлига въ училището го били не малко изморили. Но най-много сломили бащата ядоветѣ, които му причинилъ синъ му Христо. Въ много отношения баща и синъ стоели вечъ на две диаметрално противоположни точки: първиятъ — човѣкъ на здравия разумъ и на желѣзната логика, на строгия редъ и законность, набоженъ, поклонникъ на миналото, работещъ съ непре-

---

[1]) Тя била омѫжена за Христо Т. Груевъ. Оставила едно малко дете (Тодорчо), което сѫщо скоро умрѣло.

[2]) Та и споредъ днешнитѣ строги хигиенични наставления, той, поради болката си, не трѣбвало вечъ да го посещава.

станно усърдие, прокарващъ възгледитѣ си съ убеждаване, желаещъ да види сина си сериозенъ работникъ надъ още неразрешенитѣ научни въпроси и поклонникъ на еволюцията, а вториятъ — сантименталенъ, припренъ, ентусиастъ, минаващъ въ границитѣ на слободията, свободомислещъ, устременъ изключително въ бждещето, работещъ въ минути на вдъхновение, прокарващъ възгледитѣ си съ порицание, увлѣченъ въ шумния водовъртежъ на новитѣ идеи, презиращъ кабинетната работа и жаркъ поклонникъ на революцията. Видѣхме, че дори Н. Геровъ кани уч. Ботя да отиде за учитель въ Пловдивъ, но той все категорично отказва по една и сжща причина — че късно получава и дветѣ писма. Пакъ и пренасянето въ Пловдивъ щѣло да костува много пари и тамъ разноскитѣ му щѣли да бждатъ по̀-голѣми.

Еднажъ — когато опѣвали въ черкова св. Богородица умрѣлата му дъщеря Ана, изъ устата на уч. Ботя протекла кръвь. Оттогазъ той станалъ много меланхоличенъ.

По онова време билъ заведенъ обичай, че на Православна неделя, първата на Велики пости [1]), въ Пловдивъ се събирали на епархийски учебенъ съветъ учители, свещенници и черковно-училищни настоятели. Били разглеждани педагогични, училищни и черковни въпроси: бюджети, други смѣтки, учебници и учебни помагала, методи на преподаване, програми, дисциплинарни правилници, учителски заплати и пр. Още всички събрани се взаимно опознавали и сприятелявали. Нѣмало тогазъ българско министерство на Народна просвѣта, което чрезъ своитѣ чиновници да ржководи просвѣтното дѣло. Наистина, въ по̀-голѣмитѣ градове е имало архиерейски намѣстници, но тѣ повече се взирали въ чисточерковнитѣ дѣла. Въ 1867 или 1868 г. отъ Калоферъ на казания съборъ били отишли представители уч. Ботьо и дѣдо Стойко Мирчовъ Шишовъ. Кога на връщане минавали придошлата р. Стрѣма (Гйопса) при с. Баня (Карловско, тогазъ днешниятъ голѣмъ мостъ не билъ още направенъ) — уч. Ботьо се измокрилъ и простудилъ, доста боледувалъ, но отсетне се посъвзелъ, ала старата болка стояла загнездена въ гърдитѣ му. Ако и болнавъ, той много не пропускалъ училището.

Въ своитѣ спомени (Сб. на Калоферска дружба въ София, кн. I, София, 1908, стр. 157) архимандритъ Софроний (по̀ рано съ свѣтско име Първанъ Стоевъ и тогазъ учитель въ калоферското взаимно училище) пише: „ . . . Кога се появиха проектитѣ за църковния въпросъ [2]), направи се благо-

---

[1]) Въ нея Православната черкова празднува победата надъ икоборцитѣ.

[2]) Двата проекта за възобновение на българската иерархия. Това било около срѣдата на 1868 г.

дарственъ молебенъ за избавлението ни отъ гърцитѣ. Отъ голѣма радость той (уч. Ботьо) изпѣ съ високъ гласъ Славословието, каза и кратка речь, а като отидохме въ училището на водосветъ и да продължаваме тържеството, дето се казаха още речи, той, отъ голѣма умора, клекна, облег на се на дирека, защото бѣше много слабъ, и блъвна кръвь. Като си отиде у тѣхъ, легна и вечъ не стана. Той се помина презъ юлий . . ."

Дълго и храбро се борилъ уч. Ботьо съ нѣмотията, съ бедитѣ, пакъ — и съ страшната болка, която отначало издалечъ го заобикаляла и съ остървение дебнѣла и найпосле се спустнала и го яко сграбчила. Но и той лесно не се оставилъ да го повали наземи, Сѣкашъ, духътъ укрепялъ тѣлото и окрилялъ мисъльта, Ала, най-сетне, съборенъ билъ на легло този титанъ съ стоманено тѣло и съ крилатъ умъ. Но въ упорития и продължителенъ двубой и болката излѣзла много изморена и изранена.

Най-сетне настжпило вечъ голѣмо разочарование, голѣмо поражение по всички фронтове, изгубенъ билъ и всѣки куражъ и всѣка надежда, Лежалъ уч. Ботьо като орелъ долетѣлъ отъ ближнитѣ балкански висоти и съ счупени отъ куршумъ криле, гаснѣлъ той като кандило, въ което вечъ не билъ останалъ елей. Монотонно, бавне и тжжно се нижели дни, седмици, месеци, , . . Той добре разбиралъ, че болката му е неизлѣчима, че той е сигуренъ пжтникъ за далеченъ край. И любимитѣ му книги и ржкописи лежели въ дебелъ прахъ и въ безредие и любимата му писалка била отдавна захвърлена и ръждясала[1]) и мастилото въ мастилницата засъхнало. Презъ дългитѣ усилни нощи, той, измжчванъ отъ кашлица и обтъналъ въ потъ, се обръщалъ въ леглото ту на една страна, ту на друга, припомнялъ си стотни пжть детинството, младежкитѣ години съ голѣми планове и съ крилати надежди, когато при разцвѣта на физическитѣ и душевнитѣ сили и въ бистрия умъ се зараждали най-свѣтли идеали; припомнялъ си веселия ученишки животъ въ Одеса, дългата си просвѣтна дейность въ Калоферъ, какво нѣвга мечтаелъ, какво извършилъ и сега въ какво окаяно положение се намиралъ. Тжжно и правейки усилия надъ себе си, той оттиквалъ отъ себе последното си тригодишно чедо (Боянъ), което понѣкога искало да се гушне при него, както това правѣло по-рано; тжжно изглеждалъ изподъ вежди другитѣ по-голѣми умислени синове и сломената отъ печаль баба Ботевица, която, съ зачервени отъ плачъ очи и като замаяна влизала въ стаята и излизала. Мислѣлъ уч, Ботьо, какъ ще я остави съ малки

---

[1]) Но понѣкога голѣмата нужда го заставяла да драсне само нѣколко думи Герову.

дечурлига, безъ грошъ и въ чужда кжща. Въ Калоферъ и най-сетниятъ сиромахъ ималъ своята кжщурка. Черковниятъ въпросъ клонѣлъ да се свърши скоро и щастливо, уч. Ботьо прозиралъ, че и политическата свобода не е била много далечъ, за измжчена България приближавали честити дни, и той не ще има това най-велико щастие да ги види. А той не билъ толкозъ старъ. Само 9 години следъ смъртьта му България биде освободена. Семинаристътъ Ботьо съ християнска резигнация обмислялъ стотни пжть неразгаднатата още проблема на човѣшкото суетно битие, въ религията се мжчелъ да намѣри утѣха и успокоение на разбунтуваната и сплашена мисъль. Но . . . синътъ Христо все не излизалъ изъ ума му, бащата най-много за него мислѣлъ.

Ала, както и да се отнасялъ рускиятъ вицеконсулъ въ Пловдивъ Геровъ, уч. Ботьо все го считалъ за свой вѣренъ приятель, съветникъ и благодетель, пакъ тѣ били се и сродили, ако и не толкозъ наблизу[1]) Въ най-тежки дни той все си спомня пакъ за него и му пише, макаръ че Геровъ още и отъ по-рано много рѣдко му отговаря. По-рано посочихъ всичко две писма отъ Герова до уч. Ботя — и то съ многоотдавнашна дата (Изъ арх. п. № № 54 и 55). Интересно е и това обстоятелство: въ първитѣ си писма до Герова уч. Ботьо се подписва: „твой," после: „Вашъ" и най-сетне: „Вашъ покоренъ слуга".

На 6 мартъ 1869 г. уч. Ботьо пише Герову: „Господине Найдене, — два мѣсеца и половина сключвамъ откакъ съмъ легналъ боленъ и лежа на едно мѣсто. Сега, слава Богу, начнахъ малко да се поизправямъ, но още не смѣя да излѣза навънъ. — Много ни е тжжно, че не приехме до сега отъ сина си Христа нѣкое писмо. Ако знаете нѣщо за него, молимъ да ни извѣстите — приятно било, или неприятно. Ако ли не знаете, то ви молимъ да изпитате по-скоро и да ни извѣстите. Лоши предчувствия иногда ме увладяватъ за него. Менѣ [ми се] иска да найдемъ срѣдство да го оттеглимъ отъ Влашко. Моля Ви се, да ни се отговорите." (Изъ арх. п. № 70).

Надали е билъ последвалъ нѣкакъвъ отговоръ. Та и Геровъ малко ше е знаялъ за Христа, а пъкъ сега да пише въ Букурещъ или другадѣ — изисквало доста време и размайване.

Но учитель Ботьо все чака и поглежда за писмо, а трагичниятъ край приближава. Пише и на сина, а той все мълчи. Христо все не му излиза изъ ума. Нѣщо следъ 4 месеца (на 17 юлий с. г) учитель Ботьо пакъ пише Герову:

---

[1]) Н. Геровъ билъ се оженилъ за Мария, дъщеря на Христа Пулевъ отъ Карлово. —

[2]) Нѣма: „Приятелю".

„Г-не Найдене, умолявамъ Ви, като получите писмото ми, въ което приключвамъ и едно друго за сина ми Христа, който се намярва въ Александрия[1]) (близу до Букурещъ въ Влахия), да му го изпратите, колкото е възможно по-скоро; защото става нѣколко писма му писвамъ, а той не ми се отговаря. Въ твърде лошо положение се намирамъ, Г-не Найдене, и само не знамъ, до кога ще се мжча. Пишете на Г-на Хр. Георгиевъ да се постарае, за да изпрати писмото на Христа. Съ този Вашъ трудъ ще ме обяжите премного. За повече прощавайте. Вашъ слуга. . . „(Изъ арх. п. № 71).

Какво поне сега извършилъ Геровъ — пакъ неизвестно.

Приведенитѣ две уч.-Ботеви писма сж вече кжси, отривисти, па дори и небрежни по стилъ и правописъ. Има и пропустнати думи. Всичко това обрисува неговото тревожно душевно настроение и тѣлесната му немощь.

Може би, писмото отъ 17 юлий е било последното на уч. Ботя, защото наскоро следъ това той починалъ.

Важно е да знаемъ и какво е пъкъ билъ писалъ той на сина си въ последнитѣ дни на своя тегловенъ животъ.

Точно кога починалъ уч. Ботьо — това за сега не може да се докаже документално (пакъ и кой знае, дали ще може и отсега да се докаже!). З. Стояновъ посочва 26 юлий 1869 (Хр. Ботевъ . . . стр. 33), а Ив. Г. Клинчародъ—20 юлий с. г. (Хр. Ботевъ. . . стр. 90). Отде е взелъ тази дата, пакъ не казва. И двамата автори грѣшатъ. Въ приведеното преди малко писмо отъ 17 юлий Геровъ отбележилъ, че го получилъ чакъ на 28 сжщи[2]) и още веднага отговорилъ. Ако, наистина, уч. Ботьо билъ умрѣлъ на 20 юлий, както иска да ни убеди Клинчаровъ, — то въ продължение на цѣли 8 дена Геровъ все ще е могълъ да узнае това поне отъ калоферци, които въ това лѣтно време всѣки день отивали въ Пловдивъ, или пъкъ — отъ карловци; пакъ и, ако допустнемъ, че баба Ботевица и синътъ Стефанъ въ голѣмата скърбь и улисани съ смъртника не смогнали да му обадятъ на време, това, безъ друго, щѣла да извърши учителката Парашкева Шушулова, на която Геровъ билъ сродникъ. Смъртьта на уч. Ботя не била обикновена случка, макаръ че вечъ всички я очаквали Азъ съмъ напълно убеденъ, че, ако не още въ сжщия день, то следъ 2—3 дена Ботевото семейство е побързало да съобщи печалната весть Герову, когото всички считали за свой покровитель и благодетель, както и въ сжщность такъвъ билъ, пъкъ и занапредъ нему едничкия се надѣвали, още повече сега, въ но-

[1]) Тамъ нѣкое време Христо билъ учитель.

[2]) Чудно, кжде това писмо се било бавило цѣли 11 дена. По кого ли било изпратено?

вото мизерно положение.[1]) Малко по-иначе стои въпросътъ, ако, както пише З. Стояновъ, уч. Ботьо билъ умрѣлъ на 26 юлий. Тогазъ все още може да се допустне, че на 28 сѫщи Геровъ още не билъ узналъ това.

Знаемъ точно, че на 17 юлий уч. Ботьо билъ още живъ (както видѣхме, въ него день той билъ писалъ писмото № 71 до Герова), а на 2 септемврий той билъ вече умрѣлъ (споредъ споменатото преди малко Стефаново писмо № 76 отъ сѫщата дата). Значи, въ интервала между казанитѣ две дати (17 юлий и 2 септемврий) уч. Ботьо билъ умрѣлъ. По-рано видѣхме, че архимандритъ Софроний пише, какво уч. Ботьо починалъ прѣзъ юлий. Евг. З. Волковъ пъкъ посочва датата 29 августъ на уч.-Ботевата смърть (Сб. на Българ. акад. на наукитѣ XV (1921) стр. 75. Отъ де я е взелъ, и той не казва. Въ нейна полза говорятъ тѣзи две обстоятелства: първо, въ в. Македония г. III, бр. 41 отъ 30 септемврий въ едно антрефиле се казва, че преди нѣколко дена редакцията била узнала, че уч. Ботьо билъ починалъ (за цитата отъ казаното антрефиле ще бѫде казано следъ малко) и, второ: ако наистина уч. Ботьо билъ умрѣлъ на 20 юлий (споредъ Клинчарова) или на 26 (споредъ З. Стоянова), Геровъ нѣмало да се бави толкозъ дълго време, та чакъ на 5 септемврий да съобщи това на сродника му Хр. Георгиевъ. „. . . Ботьо Петковъ се помина — пише Геровъ на Хр. Георгиевъ — Моля, ако е възможно, да се помогне нѣщо на фамилията му, която, наистина, е въ злочесто положение, а пъкъ сиромахъ Ботьо е заслужилъ на народа“. (Изъ арх. п. № 478) — Наистина, тогазъ при труднитѣ пѫтнишки съобщения, Букурещъ още отстоялъ далечъ отъ Пловдивъ, пъкъ и по понятни политически причини, писмата бавно отивали до Влашко и още по-бавно идѣли въ Европейска Турция, но все пакъ датата 5 септемврий е доста късна.

Жалко, че въ тогавашнитѣ три български вестника издавани въ Цариградъ (Турция, Македония и Право), когато често въ дописки отъ Калоферъ се разправя за много други и маловажни факти и случки, дори и за частни дертове и понѣкога доста подробно — за смъртьта на уч. Ботя нѣма

---

[1]) Наистина, такова писмо не се намира въ кн. Изъ архивата на Герова (защото, сигурно, е пропаднало), но отъ писмото на Стефана Ботевъ до сѫщия отъ 2 септемврий с. г. (№ 76) може да се заключи, че такова писмо е имало до Герова. Въ казаното писмо Стефанъ не обажда Герову, че баща му билъ умрѣлъ (защото, сигурно, това той вече по-рано билъ извършилъ), а му обажда само какво следъ това било станало.

нищо отбелезано, нито пъкъ има нѣкакъвъ некрологъ[1]). Само въ едно антрефиле въ в. Македония (г. III, бр. 41, отъ 30 септемврий 1869 г.) вечъ и по-рано споменато, се казва само, че уч. Ботьо починалъ, ала неизвѣстно ни кога, нито пъкъ отъ каква болесть. Редакцията напомня на читателитѣ, че ул. Ботьо заслужено щѣлъ да завземе добро мѣсто въ историята за възраждането на новобългарската литература и че преводътъ на Критически издиряния за историята българска отъ Венелина, географията и други *неиздадени още преводи* — оставали единственитѣ паметници на пълния съ трудъ животъ на този народенъ деецъ и много справедливо мъмри непризнателнитѣ многобройни ученици на покойния задето не се намѣрилъ поне единъ отъ тѣхъ да извести [чрезъ вестници] за смъртьта му. Това мъмрене заслужватъ и калоферскитѣ колеги на уч. Ботя и приятели и черковно-училищнитѣ настоятели. Въ вестника казаното антрефиле е сгушено подъ дългъ некрологъ за свищовския родолюбецъ Атанасъ Г. Аврамовъ. Какво странно съвпадене и съпоставяне!

Г-нъ Иванъ Г. Чунчевъ, тогазъ учитель въ Калоферъ, ми разправя, че при погребението на уч. Ботя участвували всички калоферски свещенници и се билъ стекълъ много народъ — били дошли отъ Карлово и сродници на покойния. При опѣлото, извършено въ черкова св. Богородица, замѣстникътъ на уч. Ботя уч. Д. Финговъ казалъ трогателна речь въ която накратко описалъ живота, дейностьта и заслугитѣ на уч. Ботя къмъ Калоферъ и изобщо къмъ цѣлия български народъ. За разноски на погребението приятели и почитатели на покойния събрали волни помощи. „А де е било калоферското черковно-училищно настоятелство?“ вѣрвамъ, ще попита всѣки. Питамъ се и азъ.

Тъй се случило, че пръвъ уч. Ботьо билъ погребенъ извънъ Калоферъ въ мѣстностьта Лила — издигната продълговата полянка надъ черкова св. Богородица. Тамъ и сега погребватъ умрѣлитѣ енорияши отъ тази черкова.[1])

---

[1]) Та и тогазъ некролозитѣ не били толкозъ на мода, пакъ и кой да даде некрологъ? Баба Ботевица била много улисана, пъкъ и надали се е била сетила за това, а други не го извършили.

[1]) З. Стояновъ пише (Хр. Ботевъ . . . стр. 33), че по инициатива на уч. Ботя, въ Калоферъ гробищата изъ черковнитѣ дворове били премѣстени вънъ на края, че тъй се случило, че той пръвъ билъ закопанъ на Лила и че мнозина счели това за Божие наказание върху него за тази профанация съ гробищата. Г-нъ Клинчаровъ, като парафразиралъ това невѣрно съобщение на З. Стояновъ, го украсилъ пообикновеному съ нови измислици: Калоферъ клонѣлъ *да изпука отъ гърлица и тифусъ*, та уч. Ботьо билъ *издалъ строга заповедь*, че ще обръсне брадата на онзи попъ,

Ако приемемъ, че, кога уч. Ботьо отишълъ за пръвъ въ Калоферъ (около 1839 г.) билъ на 20-25 години, ще излѣзе, че той билъ умрѣлъ на 50-55 години, — тъкмо когато при нормални условия на живота достигатъ пъленъ разцвѣтъ физическитѣ и умствени сили на човѣка и е придобита пълна житейска опитность — та може още много нѣщо да извърши. Но, както видѣхме, уч. Ботьо билъ преуморенъ отъ работа, па и ядове и скърби още повече го сломили. Той учителувалъ въ Калоферъ всичко 22-23 години. Зап. генералъ К. Ботьовъ казва, че баща му умрѣлъ 55-57 годишенъ, а г. Ив. Г. Чунчевъ казва, че — малко по-старъ. Тогазъ ще трѣбва да допустнемъ, че, кога уч. Ботьо постжпилъ въ одеската духовна семинария, билъ около 25-годишенъ.

Преди две години Г. С. Раковски билъ умрѣлъ отъ охтика още по-младъ, 45 годишенъ (на 8 срещу 9 окт. 1867. Д-ръ Б. Петровъ).

Свършили се били вечъ днитѣ, свършило се и теглото! Зажумѣлъ завинаги дългогодишниятъ учитель и народенъ труженикъ Ботьо Петковъ! Не бице той честитъ да дочака само нѣщо следъ половина година важния въ нашата черковна история день 28 февруарий 1870 г.: възстановението на българската самостойна иерархия и България отървана отъ хищни вълци гръцки владици; не доживѣ да види литературната и херойска слава на своя знаменитъ синъ; не доживѣ да види, най-после, България освободена и отъ турци, озарена съ благотворнитѣ зари на слънцето на свободата и извикана за новъ щастливъ животъ — само следъ 9 години! — и да види своитѣ многобройни ученици разни

който е опялъ мъртвецъ закопанъ пакъ въ старитѣ (черковни) гробища (Хр. Ботевъ... стр. 89). Какъвъ е билъ уч. Ботьо и каква власть е ималъ той да издава заповеди и да бръсне попски бради? Първото могълъ да извърши само калоферскиятъ мюдюринъ, а второто — само пловдивскиятъ владика. Пакъ и преди малко видѣхме, какво е било положението на уч. Ботя: отдавна лежещъ на смъртно легло. Истината е тази: отъ черковнитѣ дворове гробищата били премѣстени извънъ Калоферъ по правителствена заповедь отъ околотова време. (Виж. дописка отъ Калоферъ въ в. Право (Цариградъ) г. 4. бр. 41 отъ 1 декември 1869). Сжщото, вѣрвамъ, е било станало и двугаде — ако и не навредъ — въ Българско. Ако тази мѣрка била прилагана по-рано, то, разбира се, уч. Ботьо е могълъ и щѣлъ да извърши само това, ако е имало кой да го слуша: да съветва всички да възприематъ тази хигиенична и профилактична мѣрка. Но тя срещнала силенъ отворъ у населението, особено у повъзрастнитѣ жени: това тѣ счели за светотатство съ умрѣлитѣ и голѣмъ грѣхъ. Тѣ дигнали голѣма врѣва и се готвѣли да биятъ чорбаджиитѣ, онѣзи въ конака, които мислѣли, че тѣ били причина

видни дейци навредъ изъ отечеството ни. И Мойсей само отдалечъ зърна Обетованата земя. къмъ която водѣше израилския народъ, освободенъ отъ тежко робство, и умрѣ.

Бедниятъ одески Фотий Поповичъ!

Миръ на праха ти, многострадалний труженичe и учителю! Великодушно прости, задето ние, всредъ свободата и вихъра на свѣтовната суета, съблазни и изкушения, много издребнѣхме, скоро те забравихме и не знаемъ де е гробътъ ти. Днесъ нашитѣ идеали сж съвсемъ други. Добро назидание на младото поколѣние, което вечъ и почна да подражава намь съ още по-голѣмо остървение...

Ето каква биде участьта на троицата нѣвгашни приятели въ Одеса — Никола Хр. Касапски, Ботьо Петковъ и Найденъ Геровъ: първиятъ още младъ полудѣ и тъй загина, вториятъ умрѣ посредъ лишения и голѣми тревоги и скърби, а само третиятъ се издигна високо въ живота, прекара спокойна и щастлива старость, и преживѣ и двамата.

IX.

Още щомъ умрѣлъ уч. Ботьо, семейството му се намѣрило въ голѣма мизерия: жена вдовица и дребни деца били оставени на произвола на неумолимата сждба. Но... нека оставя да говорятъ самитѣ нещастници, тѣхнитѣ писма.

Въ писмо отъ 2 септемврий 1869 (Изъ арх. № 76), споменато вечъ и по-рано, Стефанъ Ботевъ пише Герову: „Чичо Найдене, следъ смъртьта на баща ние се нахождаме въ голѣма скърбь, защото ни остави въ много бедно положение. Калоферската община, когато бѣше живъ баща ни, се обеща, че ще ни поддържа, догде е живъ и, ако умре, още ще ни поддържа една година. Но следъ смъртьта на баща ни, всичко това се изпълни съ взимането едно кило[1])

за всичко. Имало случаи, кога жени надвивали и нощемъ съ свещенникъ, принуденъ съ сила, закопавали мъртъвци въ черковнитѣ дворове. Подобна случка ми е останала силно запечатана въ паметьта и до днесъ още отъ детинство. Въ Калоферъ нашата кжща бѣше близу до черкова (св. Атанасъ). Презъ една тъмна нощь вънъ на улицата се чу шумъ отъ много хора. Страхотия! . . . Жени носѣха единъ мъртвецъ (отъ Додовитѣ) и бързаха да го погребатъ въ черковата. И мжжетѣ тайно подкрепяха женитѣ. Въ Калоферъ нѣмаше женски затворъ. И самъ мюдюринътъ не смѣелъ да настоява за строгото прилагане на правителствената заповедь, която засѣгала най-интимнитѣ чувства на опечаленитѣ сродници и на цѣлото население.

[1]) Мѣрка за вмѣстимость: То съдържаше 4 шиника или приблизително бѣше равна на единъ хектолитъръ. На шиникъ и кило се продаваше житото тогазъ.

жито за погребението. Затова, чичо Найдене, молимъ Ви като на баща. да пишете на чича Хр. Георгиевъ да привика брата ни[1]) да го накара да ни пише и да ни помогне въ сегашното положение, защото, като нѣма отъ де да вземемъ и той ни не помогне, то трѣбва да умремъ отъ гладъ, и за това моли Ви майка ми заедно съ брата ми Петра[2]), който 6 годони лежи все на едно мѣсто и сега въ много жалостно положение. И сега да кажете на Данови[3]) дано за вашия хатъръ приематъ поне 20 тѣла отъ бащинитѣ ни истории[4]), за да си посрещнемъ нѣкои отъ кѫщнитѣ разноски. . . . . Азъ, чичо Найдене, 18-годишенъ, като свършихъ учението си въ калоферското училище, сега седя празденъ, та ямъ готовия хлѣбъ. За това моля Ви, да пишете на чича Хр. Георгиевъ да ме натъкми въ медицинското училище въ Букурещъ. Азъ писахъ на Станчо Брадински[5]) въ Цариградъ да ме натъкми въ тамшното медицинско училище и той ми отговори, че, ако приема (училището) тази година ученици, ще мога и азъ да се натъкмя, но, ако не приеме, то трѣбва да чакамъ до година . . . . "

Както вечъ и по рано видѣхме, това Геровъ отчасти изпълнилъ: той на 5 септемврий писалъ Хр. Георгиеву да се помогне на Ботевото семейство, като му пратилъ и преписъ отъ Стефановото писмо: (Изъ арх. п. № 478). Но резултътъ какъвъ билъ?—неизвестно. Може-би, отрицателенъ, чрезъ замълчаване.

Въ писмото си отъ 29 май 1870 г. отъ Карлово до Евлогия Георгиевъ, Н. Геровъ приключва и друго, което му била предала баба Ботевица съ молба да стори това и още да го предаде Евлогия на сина ѝ Христа и да го убеди да се върне въ Калоферъ, да стане нѣкѫде учитель, та да я прегледва. защото била останала безъ нигде никого и твърде мѫчно се поминувала, особено пъкъ като имала сакатъ синъ, когото трѣбвало сѫщо да пригледва. (Изъ арх. п. № 205).

Въ началото на уч. 1867—1868 год., въ Калоферъ става учителка девицата Парашкева Ив. Шушулова[6]) отъ ко-

---

[1]). Христа.

[2]) Вмѣсто Петка. Погрѣшката е станала или въ преписването на писмата, или пъкъ въ печатницата. Вѣрно е името въ писмото № 75. Петко билъ кръстенъ на дѣда Петка, уч.-Ботевия баща.

[3]) На книжара Хр. Г. Дановъ въ Пловдивъ.

[4]) Критически издиряния за историята българска отъ Венелина прев. Б. Петковъ.

[5]) Калоферецъ, търговецъ въ Балкапанъ-ханъ.

[6]) Нея мнозина още и до днесъ, като се поведоха по З. Стояновъ, считатъ за първото либе на Хр. Ботевъ, и до която той билъ адресувалъ познатото стихотворение. Другадѣ (въ сп. Борба,

привщенско семейство, преселено въ Одринъ, и сродница на Герова. Отъ 5 октомврий 1870 год. Шушулова, между другото пише на „любезния“ си вуйчо Найденъ (Геровъ), който тогазъ се намиралъ въ Карлово — и това: „ . . . . ще Ви помоля да вземете подъ внимание известната Вамъ крайна сиромашия на г-жа Ботевица Петкова, която ме собствено задължи да Ви пиша за това. Речената госпожа вчера дохождá при мене, приказа си всичката нищета, като ронѣше горчиви сълзи и като ми доказа, че, освенъ 5—6 гроша, които отъ време на време събирамъ отъ продаденитѣ ѝ (нейни) книги, друга помощь нѣма отъ никжде. И така вторично се умолявате отъ нейна страна да отдѣлите нѣшо отъ богатството на покойния дѣдо протосингела[1]). Съ тази добрина щете да направите голѣмо благодеяние на това толкозъ нещастно семейство, признателностьта на което ще остане вѣчна къмто Васъ. (Изъ арх. п. № 2989). Какво и сега извършилъ Геровъ — неизвестно.

Вечъ близу две години баба Ботевица се измжчва въ мизерия и все не може да намѣри изходъ изъ това положение. Най- сетне тя се принудва и сама се обръща къмъ Герова. На 12 юлия 1871 г. тя, между другото, му пише: „. . . . Знай, Г-нъ Найдене, нашата жалость и милость коя е, за сина ни Христа, който живѣе въ Браила. Временно желая за него да си дойде, защото Вие познавате нашата немощь и бедность, какъ не съмъ доволна (кадърна) да прехранямъ и обличамъ тия бедни сираци, а нѣмамъ си нигде никого, който да ми помогне, и нашата надежда се отнася първо на Бога, и, второ, на него, а той сега две

София, г. II., кн. 17 отъ 25 май 1920 стр, 523—527 и въ сборниче Прослава, изд. Калоф. друж. Хр. Ботевъ, София 1926, стр. 34—38) доказахъ, че не Шушулова, а Мария Ив. Горанова отъ Карлово, прашка възпитаница и живѣла нѣкое време въ Ромжния при баща си, била това „първо либе“. Ней Хр. Ботевъ е посветилъ стихотворението „Пристанала“.

[1]) Протосингелъ Кирилъ Нектариевъ отъ Сопотъ и, както и по-рано видѣхме, вуйчо на уч. Ботя. Той билъ умрѣлъ преди 20-ина дена (на 16 септ., сжщата 1870 год). Въ завещанието, си (напечатано и въ Ржководитель на основното учение, прилож. къмъ сп. Читалище, Цариградъ, год. IV, стр. 172—174 и въ в. Вѣкъ, Цариградъ, год, I. бр. 17, отъ 4 май 1874 год.), този голѣмъ благодетель подарилъ голѣми суми на сродници. черкови, училища и общини въ разни околни и по-далечни градове. Н. Геровъ, билъ единъ отъ изпълнителитѣ на завещанието. Чудно! о. Кирилъ не завещалъ нищо на уч.-Ботевото семейство, а той добре е знаялъ, дори и трѣбвало да знае, въ какво бѣдно положение се намирало то. Или пъкъ, може-би, завещанието е било направено много порано отъ уч.-Ботевата смърть.

години, доволно ме лъже, че ще дойде . . . . Заради това повторно Ви се моля като на единъ братъ, дано да можете съ нѣкакво средство да го извадите отъ Браила, защото, ако остане, ще бжде за нази и за него зле . . . . Азъ бѣхъ решила това лѣто да отида при него, но ми се не случи . . . . Забележете и за сина ми Кирила, който е настигналъ въ възрасть, да го държа при мене не е възможно и да го пратя на друга страна не е наша работа. Затова плача и жаля за сина си Христа да си дойде да помогне на брата си и да го настани въ друго училище и да види бедния си жалостенъ братъ Петъръ (вм. Петко), който е въ голѣмо окаянство, че седи на едно мѣсто, чака и погледва за брата си Христа. И когато ми неправите това добро, крайно ще ме задължите и въ всичкия си животъ не ща Ви забравя . . . . " (Изъ арх. п. № 72).

И наистина, тогазъ Хр. Ботевъ билъ въ Браила и издавалъ в. Дума на българскитѣ емигранти.

Пакъ отъ Карлово отъ 22 юлий с. г. (1871) Геровъ пише Евл. Георгиеву, че баба Ботевица ходила при него въ Карлово и му занесла притворенитѣ две писма: едното за Евлогия, а другото за сина ѝ Христа, и го моли и той отъ своя страна да моли Евлогия да се потруди да убеди Христа да се върне въ Българско и да се хване нѣгде учитель, та да пригледва нея и децата ѝ, защото се намирала въ голѣма оскждность. И Геровъ казва Евлогию, че, както узнавалъ, баба Ботевица се намирала въ твърде стѣснително положение, особено пъкъ като имала единъ сакатъ синъ, който не билъ [годенъ] за никаква работа. Геровъ прибавя, че Евлогия щѣлъ да стори голѣмо добро, ако убеди Христа да се върне въ отечеството си, като го увѣри, че може да намѣри мѣсто за учитель съ добра заплата. Всичката си надежда баба Ботевица възлагала на Евлогия (Изъ арх. п. № 207).

Най-сетне, намѣсва се и болниятъ Петко. Отъ 9 августъ с. г. (1871) той пише Герову, че преголѣма нужда го заставила да се отнесе до него, като до най-ближенъ, и да повтори майчината си молба за нѣкаква помощь отъ покойния имъ дѣдо (протосингелъ Кирила). Петко казва, че вечъ 8 години страдалъ и лежелъ на едно мѣсто и отъ 2 години пъкъ теглѣлъ голѣма бѣдность, която щѣла да скжси живота му (Изъ арх. п. № 75).[1])

1) Но въ приведеното преди малко писмо отъ 12 юлий баба Ботевица не споменува за помощь отъ протосингелъ Кирила. Можеби, тя е била пратила и друго писмо, което Геровъ не билъ получилъ, или пъкъ по-сетне се изгубило отъ архивата му. Възможно е и това: една отъ датитѣ на писмата № № 73 и 75 да е била погрѣшена въ преписването на писмата, или пъкъ въ печатницата.

На 16 ноемврий с. г. (1871) баба Ботевица пакъ пише Герову, но сега твърде накжсо: „Милостивий Г-не Найдене, нуждата ме накара да се присрамя и да Ви помоля, ако е възможно, да помогнете нѣщо за децата, макаръ за едно кило жито отъ покойния имъ дѣдо [протосингелъ Кирилъ], защото и до сега нѣмамъ никаква леснина [улеснение] отъ сина си Христа. Голѣмо добро ще направите, ако спомогнете.“ (Изъ арх. п. № 73).

Изглежда, че и при всичката голѣма беднотия на уч.-Ботевото семейство и при всичкитѣ му молби, Геровъ и братя Евлогия и Христо Георгиеви нищо не помогнали. Писмата на Герова до Евлогия и до брата му Христа сж кратки и сухи: за уч. Ботя той говори като за съвсемъ чуждъ и най-обикновенъ човѣкъ.

Много жалко! Бащата вечъ лежи на смъртно легло и нѣколко пжти пише на сина и го настойчиво моли и многобройното му семейство сломено отъ печаль и нѣмотия, а найголѣмиятъ синъ (тогази Христо билъ вечъ 21-годишенъ) нито се и обажда да пораздума, утеши и обнадежди баща, майка и братя. Не го трогва и вестьта за бащината му смърть. Сетне остава майка вдовица съ дребни деца, отъ които едното парализирано, а другото най-малкото, на 3 години (Боянъ). Тѣ всички бедствуватъ, петимни сж за кжсче хлѣбъ. Майката пише и нему и на чужди хора за помощь и за милость, да го обеждаватъ да се върне въ Българско и да помогне, а Христо остава все твърдъ и непоколебимъ, скита се отъ градъ на градъ и сжщо бедствува: не заговорва въ него и сега синовно и братско чувство, не трогватъ го нито сълзитѣ на майка му, не помисля и за бждещето на братята си, на които той сега остава вмѣсто баща. Цѣли 2 години той все лъже майка си, че ще се върне и не се връща. А той много добре е знаелъ — или твърде лесно могълъ да отгадае — какво всичко ставало у дома му въ Калоферъ.

Но. . . Христо не билъ съ такова кораво и огрубяло сърдце синъ и братъ: той не могълъ да се върне вечъ въ Българско и въ Калоферъ, защото билъ компрометиранъ предъ турцитѣ; не могълъ и да помогне на домашнитѣ си, защото и той самъ билъ сиромахъ. Какъ още по-рано милѣе той за баща си и за майка си, се вижда добре и отъ писмото му до Хр. Георгиевъ (отъ 23 окт. 1868 г.).[1]) „Самоволната сиромашия“ уби и таланта ми, и живота ми, и родителитѣ“ — пише по-късно Ботевъ Ив. Драсову на 22 сеп-

[1]) Христо Ботевъ. Неизвестни произведения. София, 1924 факсимиле. Мих. Димитровъ.

темврий 1874 г.[1]) Тѣзи нѣколко думи—тази confessio de foi — повѣрени тайно на единъ интименъ приятель, ни даватъ възможность да проникнемъ въ най-тъмното кѫтче въ великата и бурлива душа на Хр. Ботева и донѣкѫде да го оправдаемъ.

Уч. Ботьо нѣмалъ собствена кѫща въ Калоферъ. Още въ начало видѣхме, че той най-първо като ергенъ живѣлъ въ една отъ келиитѣ на черкова св. Атанасъ; после, кога се върналъ отъ Одеса и се оженилъ, наелъ кѫщата на видния калоферски търговецъ въ Цариградъ Генко Филовъ, до Галювъ-долъ — тамъ се родилъ първиятъ му синъ Христо; после уч. Ботьо се пренесълъ въ кѫщата на хаджи Нестора, на възвишението, близу до кѫщата на дѣда Ивана Ябановъ (Странски) — тамъ той е умрѣлъ, и следъ това баба Ботевица съ децата се прибрала въ праздната кѫща на свещеникъ Тотя Стоевъ[2]), въ Беювата улица, която води надоле къмъ Тунджа и задъ кѫщата на дѣда Ивана Калфовъ. Свешенникъ Тотьо и жена му били умрѣли въ единъ день. Въ 1877 г. и тритѣ предиказани кѫщи изгорѣха заедно съ цѣль Калоферъ.

Знамъ три уч. Ботьови сестри: Харитина. . . ., Печовица и Лала. По-рано видѣхме че Харитина и дъщерята на Печовица, Христина, били монахини и живѣли въ Долния женски метохъ. Печовица живѣла въ Карлово, а Лала — въ Калоферъ, при брата си и умрѣла стара мома, преди него.

Уч. Ботьо ималъ всичко 9 чеда: Христо, Ана[3]) Стефанъ[4]) Петко[5]) Кирилъ[6]), Тота (умрѣла малка), Генко, пакъ Генко (сѫщо умрѣли малки) и най-последниятъ — Боянъ[7]). Тъй че, кога умрѣлъ, уч. Ботьо оставилъ петь сина: Христо, Стефанъ, Петко, Кирилъ и Боянъ.

За *Христа Ботевъ* е толкозъ много писано и говорено, че всички знаятъ по нѣщо за него. И въ тази статия казахъ доста нѣщо за него. Излишно и тукъ да се говори повече.

Стефанъ Ботевъ, роденъ въ 1854 г. Следъ като умрѣлъ баща му и свършилъ курса на калоферското училище, отишълъ да се учи въ Таборъ (Чехия). Братъ му зап. генералъ

---

[1]) З. Стояновъ. (Хр. Ботевъ . . . стр. 307) и Съчинения на Хр. Ботевъ стъкмили † Иванка Хр. Ботева — Христова и Ив. Г. Клинчаровъ. София, 1907, стр. 379.

[2]) Сега на мѣстото ѝ е изградилъ нова кѫща Ганю Ненковъ.

[3]) Кръстена на уч. Ботьовата майка. По-рано се каза, кога била умрѣла.

[4]) Кръстенъ на дѣда Стайка Ст. Дрѣнковъ.

[5]) Кръстенъ на бащата на уч. Ботя.

[6]) Кръстенъ на протосингелъ Кирилъ Нектариевъ.

[7]) Сигурно, името му е взето отъ българската история.

Кирилъ казва, че го поддържала Добродетелната дружина въ Букурещъ чрезъ съдействие на Евлогия Георгиевъ.

Въ юбилейния сборникъ „Христо Груевъ Дановъ“ отъ С. И. Барутчийски, Пловдивъ, 1905, ч. I, стр. 106 е приложена фотографична снимка отъ 1870 на група 43 ученика българчета въ Таборъ. Между тѣхъ и Стефанъ Ботевъ (№ 37). — Петко, Кирилъ и Боянъ останали въ Калоферъ при майка си.

Следъ нѣколко време Стефанъ отъ Таборъ се върналъ въ Калоферъ недовършилъ и отъ 1 ноемврий 1873 г. — по препоржка на пловдивския книжаръ Д. В. Манчевъ — билъ условенъ за учитель въ Панагюрище. Дали му за квартира стая въ черковния дворъ. Обаче, Стефанъ въ края на сжщата учебна 1873—1874 година напусналъ Панагюрище.

Въ в. Вѣкъ (Цариградъ, ред. М. Д Балабановъ) г. I, бр. 27 отъ 13 юлий 1874 е напечатана дописка отъ Панагюрище. Въ нея книжовникътъ Д. В. Чолаковъ ето какво разправя. Отначало Стефанъ боледувалъ, та никой не можалъ да узнае неговитѣ учителски способности и поведение, но, щомъ се дигналъ, забележили, че почналъ да дружи съ безнравствени хора и да живѣе безпжтно. Ала на праздника св. Кирилъ и Методий (11 май ст. ст.) Стефанъ извършилъ най-голѣмия скандалъ. Сутриньта по обикновеному имало литургия въ черковата и следъ това процесия отъ граждани на чело съ свещеницитѣ се отправила за училището. Следъ водосвета учительтъ Искрьо Мачовъ казалъ речь за праздника и следъ него изненадейно се явилъ Стефанъ Ботевъ. Говорилъ той за теглата на българитѣ отъ два иноплеменни народа[1]), обругалъ черковно-училищни настоятели, общинари, членове на читалището, учители, учителки, моди, червило и бѣлило и пр. и пр. Всичко това могълъ да извърши — казва Чолаковъ — само човѣкъ лудъ или пиянъ. Всички присжтсвуващи се възмутили, освенъ едно лице: Недѣлчо Ланджовъ. На другия день въ читалището се събрали членоветѣ му и отъ другитѣ дружества и осждили постжпката на Стефана. И него самия повикали, но той не отишелъ. Следъ това училищнитѣ настоятели и черковни епитропи повикали Стефана, платили му, що ималъ да взима, и му казали да напусне училището. И общинаритѣ въ пълно събрание били одобрили това. Но решението било срѣщнало опозиция — отъ хора, чиито синове и зетьове били Стефанови приятели. Н. Ланджовъ билъ казалъ на „мекерето“ глупавия и развратенъ попъ Лука, та казалъ на Стефана да почне да си преподава пакъ въ училището. Тъй билъ убитъ духътъ на народа.

---

[1]) Подразбиратъ се гърци и турци.

Както всѣки вижда дописката е остричка и тенденциозна: приписванитѣ Стефану деяния сѫ такива, щото, ако сѫ били истински, никой въ Панагюрище не щѣлъ да търпи такъвъ учитель, преди всичко — възпитатель на младо поколѣние.

И сама редакцията, въ една забележка, намира дописката „остричка“ и прибавя, че по сѫщия въпросъ била получила сведения и отъ други лица въ Панагюрище, но още не могла да осѫди Стефана отдалечъ. Тя съжалява, че възраждащиятъ се български народъ страдалъ отъ зловредна болесть — безбожие у нѣкои млади, и то учители, достойни за оплакване.

Както е известно, биографиитѣ на Хр. Ботевъ разправятъ, че и той билъ произнесалъ подобна изобличителна и демонстративна речь на сѫщия праздникъ (св. Кирилъ и Методий, 11 май ст. ст.) въ Калоферъ въ 1867 г. Въ Сб. на Бълг. академия на наукитѣ, кн. XV. (1921) въ статия Хр. Ботевъ.. стр. 65, Евг. З. Волковъ твърди, че после преданието приписало — волно и неволно — Стефановото деяние на брата му Христа. Г-нъ Волковъ не е правъ. За речьта на Хр. Ботевъ въ Калоферъ на 11 май 1867 и сега още разправятъ по-стари калоферци, малцина вечъ останали живи. Случката направила голѣмъ шумъ. Стефанъ Ботевъ подражалъ на брата си Христа.

Еднажъ напустналъ Панагюрище, Стефанъ се прибралъ пакъ въ Калоферъ. Но тамъ за него работа нѣмало, та решилъ да отиде изново да следва наукитѣ си въ Прага. Единъ день той се озовалъ въ Букурещъ при брата си Христа, та съ него да обмислятъ и решатъ въпроса. Но главно пари трѣбвало, а нѣмало отде да се взематъ (види се, нито Евлогия Георгиевъ искалъ да помогне), затова найсетне Стефанъ се разставилъ съ идеята си и останалъ въ Букурещъ. После въ Букурещъ отишелъ и Кирилъ. Отъ 22 септемврий сѫщата (1874) година Хр. Ботевъ пише Ив. Драсову: „При мене сѫ и двамата ми братя,[1]) за които нѣма кой да се погрижи освенъ мене“. (Съчинения на Хр. Ботйовъ. Стъкмили Ив. Хр. Бот. — Христова и Ив. Г. Клинчаровъ София 1907, стр. 379). Нѣкое време Христо е учитель въ българското училище при българската черкова. Но срѣдствата за препитание били осѫдни, затова, за да се изкара още нѣщо, Хр. Ботевъ издалъ стененъ календаръ за 1875 г. съ лика на В. Левски и съ стихотворението Обесването на Левски,[2]) па пратилъ брата си Стефана да го продава

---

[1]) Стефанъ и Кирилъ.

[2]) Въ кн. Съчинения на Хр. Богевъ — Иванка Хр. Б. Христова и Ив. К. Клинчаровъ. Календарьтъ съдържа лика на Хаджи Димитра и стихотворението Живъ е той, живъ е. . .

изъ Романия, както и книгитѣ: драмата Кремуций Кордъ (Костомаровъ) и За славянското произхождение на дунавскитѣ българи (Иловайски), — пакъ Христовъ преводъ. Посетне Христо отстжпилъ Стефану мѣстото си въ гореказаното българско училище. Отъ 20 януарий 1875 г. Ботевъ пакъ пише Драсову: „ . . . училището съмъ оставилъ още презъ ноемврий (1874) и на моето мѣсто е братъ ми Стефанъ. Това е добро отъ една страна, защото ние сме тука три гърла, които трѣбва да ядатъ. Братъ ми дойде съ намѣрение да отиде въ Прага и си свърши наукитѣ, но принуди се да стане учитель“ (Съч. Хр. Ботевъ, ст. Иванка Хр. Бот. — Христова и Кинчаровъ, стр. 380).

Презъ 1875 г. Стефанъ Ботевъ се върналъ въ Калоферъ. После отишълъ и въ Панагюрище, — може би ималъ да взема нѣщо отъ заплатата си, защото въ едно писмо отъ 18 януарий с. г. баба Ботевица пита Герова, какво билъ направилъ съ панагюрци (Изъ арх. п. № 74). После отъ Панагюрище Ст. Ботевъ се върналъ въ Пловдивъ, но тамъ му се случила една неприятность.

Съ писмо отъ 9 августъ с. г. отъ Пловдивъ драгоманинътъ на тамошното руско вицеконсулство Н. Чалики[1]), между другитѣ тревожни новини, съобщава и това Герову — той отсжтствувалъ отъ Пловдивъ: въ този градъ турската полиция подушила Ст. Ботевъ и го подирила, ала, той се скрилъ, та не могла да го намѣри. Тя арестувала племенника на дѣда Дамаскина, ученикъ въ пловдивското училище и който билъ пристигналъ заедно съ Стефана, арестувала и талигаря. Въ четвъртъкъ заптийскиятъ бимбашия и двама милязими били изпратени въ Панагюрище, но Чалъки чулъ, че миналата вечерь късно бимбашията се билъ върналъ, защото ужъ се билъ разболѣлъ. Въ P. S. Чалъки добавя, че имало да съобщи Герову нѣща важни, но не смѣелъ, да не би да пропаднѣло писмото: щѣлъ да му пише по особенъ човѣкъ. Изъ арх. п. № 2766) Отъ Пловдивъ Стефанъ избѣгалъ въ Калоферъ. но и тамъ не билъ на безопасно мѣсто, — вечъ и по-рано турцитѣ го били дирили и тамъ затова трѣбвало, какъ и какъ, да избѣга отъ Турция, въ Букурещъ. Една сутринь рано Стефанъ съ една калоферска талига тръгналъ пакъ за Пловдивъ. Зап. Генералъ Кирилъ разправя, че, задъ с. Чукурлие отдалечъ се показали турски конници. Тѣ, сигурно, отивали да хванатъ Стефана. По съвета на талигаря, Стефанъ легналъ въ талигата, преторилъ се, че спи. Турцитѣ бързо минали, безъ да подозратъ нѣщо въ талигата. Въ Пловдивъ Стефанъ слѣзалъ на края (въ квартала

) Николай Вълковичъ Чалъки, — синъ на Малки Вълко чорбаджи Чалъковъ и братъ на Атанаса и на д-ритѣ Георги и Александъръ Вълковичи. Николай билъ руски поданникъ.

Каршияка, (бързо се промъкналъ презъ по-скрити улици и отишълъ въ руското консулство, дето билъ скритъ и после препратенъ по желѣзницата въ Цариградъ. Отъ тамъ Стефанъ отишълъ пакъ въ Букурещъ при брата си. Г-нъ генералътъ добавя, че тогазъ турцитѣ — конници нападнали квартирата на баба Ботевица, обискирали я най грижливо и задигнали книги, ржкописи и писма (3 торбички).

Кога презъ май 1876 г. Хр. Ботевъ тръгналъ съ четата си за България, отъ Букурещъ Стефанъ го придружилъ до Гюргевската скеля.

Следъ освобождението и Стефанъ се прибра въ България. Той стана чиновникъ въ Областната библиотека въ Пловдивъ (въ Източна Румелия), дето и умрѣ сжщо отъ охтика.

Още отъ Букурещъ Стефанъ билъ почналъ да превежда отъ чешки повестьта Кърджали отъ Чайковски и часть отъ нея напечаталъ въ подлистникъ на в. Знаме (Букурещъ)— редакторъ Хр. Ботевъ — бр. бр. 12—17 (28. мартъ — 14 септемврий 1875). Съ последния брой и вестникътъ спрѣлъ, та и голѣмата повесть останала недопечатана. После тя бѣ изново цѣла препечатана въ подлистникъ на в. Съединение (Пловдивъ, редакторъ П. Ив. Берковски) г. I и II (бр. бр. 1—71, 30 декемврий 1882 — 24 май 1884). И въ в. Знаме, и въ в. Съединение бѣ напечатано: „превелъ Ботевъ.“ После повестьта излѣзе и на отдѣлна книга: Кърджали, крайдунавска повесть отъ М. Чайковски, пакъ превелъ: Ботевъ. Издава Н. П. Краваревъ. Пловдивъ, печатница на Ед. Дионе. 1884 (Бълг. книгоп. 13640)[1]) Мнозина и до днесъ мислятъ, че казаната повесть билъ превелъ Хр. Ботевъ.

Петко Ботевъ. Вече и по-рано, между другото, казахъ нѣколко думи. Той умрѣлъ въ 1872 г. и тогазъ при баба Ботевица въ Калоферъ останали Кирилъ и Боянъ.

Кирилъ Ботевъ, род. въ 1857 г. въ Карлово, следъ смъртьта на баща си следвалъ въ калоферското училище и въ свободното си време подвързвалъ книги и изкарвалъ и той по нѣщо за кжщни разноски. Кога свършилъ курса, той по настояване пакъ на книжаря Д. В. Манчевъ[2]) (Пловдивъ, и чрезъ съдействие на свещенникъ Георги Д. Тилевъ (отъ Перущица и по-сетне — архимандритъ Теофилактъ) и учителя Йорд. Неновъ въ Т-Пазарджикъ — билъ условенъ учитель

[1]) Колкотото за в. Съединение и за отдѣлната книга, азъ подозирамъ, че Берковски и книжарътъ Краваревъ умишлено, съ користна цель, не сж казали точно, кой Ботевъ билъ превелъ повестьта за да иматъ и вестникътъ, и книгата повече покупатели, като помислѣли, че преводачъ билъ Хр. Ботевъ.

[2]) Д. В. Манчевъ се явява како благодетель на уч.-Ботевото семейство.

въ с. Голѣмо Бѣлюво[1]), но той скоро напустналъ това село, раздумалъ го пловдивскиятъ владика. Нея година презъ училищната ваканция пристигнали въ Калоферъ Георги Л. Ганчевъ, калоферецъ и учитель въ българско-католическото училище въ Одринъ, и съ него заедно 1—2 фрерове отъ сѫщото училище. Вечъ въ него се учели две калоферчета: Цвѣтко Н. Начовъ и Тодоръ Ив. Странски. По тѣхната подкана Кирилъ подалъ заявление на казанитѣ лица да бѫдѣлъ приетъ въ въпросното училище като стипендиантъ. И наистина, това станало, (въ 1874 г.) но после напустналъ: „не искалъ да стане католикъ — както се той изразява — и тогазъ и той отишелъ въ Букурещъ при двамата си братя. Нѣкое време Кирилъ учителувалъ въ Гюргюво, после напустналъ училището и тръгналъ съ четата на брата си Христа.

После и баба Ботевица съ Бояна отишла въ Букурещъ. Тамъ тя съ Бояна живѣла въ кѫщата на Евлогия Георгиевъ, а Стефанъ и Кирилъ — при брата си Христа.

Следъ като при Вола билъ убитъ братъ му Христо и четата се пръснала, Кирилъ съ нѣколцина четника смогнали да избѣгатъ, ала сетне билъ хванатъ и осѫденъ на смърть, но, понеже билъ малолѣтенъ, наказанието му било замѣнено съ доживотенъ затворъ въ Мала-Азия въ крепостьта Сенъ-Жанъ д'Акръ (Акя). Най сетне — по сила на амнистията въ Санъ-Стефанския договоръ, (1878) Кирилъ — както и всички негови другари и всички политически престѫпници българи — билъ освободенъ. Сетне постѫпилъ въ новооткритото юнкерско училище въ София и за кѫсо време стана офицеръ (отъ първия випускъ) и остана въ румелийската войска — като кавалеристъ. При двамата сина се прибра въ Пловдивъ и майката имъ.

Още преди Съединението Кирилъ следвалъ и свършилъ кавалерийската школа въ Сомюръ (Франция). Искалъ да постѫпи въ военната академия, но не билъ приетъ: следъ френско-пруската война (1870 г.) френцитѣ не приемали въ казаната академия никой чужденецъ. Тогава Кирилъ отишелъ та следвалъ въ Брюкселъ, Белгия.

По-сетне той се прибра въ София, дето и окончателно се настани. Става и началникъ на военното училище. При него се бѣ прибрала и баба Ботевица.

Боянъ Ботевъ. Роденъ сѫщо въ Калоферъ въ 1866 год. — най-малкия синъ на уч. Ботя. Когато този умрѣлъ, Боянъ билъ дете на 3 години.

Най-първо Боянъ се училъ въ Калоферъ и после, както видѣхме, отишелъ и той съ майка си въ Букурещъ. Следъ смъртьта на брата си Христа, той билъ пратенъ да се учи

[1]) Сега близо до желѣзопѫтната линия София — Пловдивъ

въ Русия. Той билъ доста буенъ, та често се спречвалъ съ другаритѣ си. Въ 1880 год. той поискалъ да напусне Николаевската гимназия, но, като билъ способенъ ученикъ, Минковъ посъветвалъ братята му, та го пратили въ Елисаветградъ, дето и свършилъ прогимназията въ 1883 г., после се върналъ въ България и постжпилъ въ военното училище въ София. И тамъ Боянъ билъ силенъ ученикъ и любимъ отъ училищното началство, защото знаелъ добре руски езикъ и билъ усвоилъ нѣкои добри обноски, а пъкъ другаритѣ му го обичали за веселия му характеръ и истинскитѣ му приятелски чувства. И Боянъ билъ доста едъръ на ръсть: — макаръ още не навършилъ 20 години, билъ единъ отъ найвисокитѣ въ ротата. Той следвалъ въ военното училище две години.

Както е известно, на 6 септемврий (ст. ст.) 1885 г. въ Пловдивъ биде прогласено съединението на южна България съ северна и още въ начало на ноемврий се почна сръбско-българската война. Въ военното училище ученицитѣ отъ последния класъ, въ който билъ и Боянъ, били произведени портупей юнкери и разпратени по полковетѣ. Боянъ си избралъ 5 пеши Дунавски полкъ, въ който билъ зачисленъ въ VII рота. Може-би, Боянъ билъ избралъ полка, който носѣлъ името на рѣката, съ която неговиятъ славенъ братъ бѣ съединилъ печалната си сждба и й предаде нова слава.

На 7 ноемврий (1885) въ ожесточената атака на сърбитѣ при Сливница Боянъ билъ тежко раненъ съ куршумъ въ корема и прободенъ на две мѣста съ сръбски вражески тесакъ. Той показалъ чудеса отъ храбрость. Може би въ вихрения си щурмъ на яростния бой, всрѣдъ гърма на топове и пушки, пищенето на куршуми и звънтенето на саби и тесаци и глъчка разпаленията младежь е виждалъ въ въображението си своя братъ героя, какъ сияещъ и ликуващъ и съ сабя въ ржка гороломно вика на своята храбра чета: „Братя, напредъ, да освободимъ България!“ Докаранъ въ София Боянъ не можа да преживѣе нито 48 часа и почина посрѣдъ страшни мжки отъ ранитѣ на 10 ноемврий с. г.[1])

Баба Ботиевица, следъ като бѣ изгубила мжжа и толкозъ чеда мили и преживѣла голѣма скръби — почина въ преклонна възрасть на 14 януарий 1911 г. въ София.

Днесъ отъ цѣлото уч.-Ботево семейство е останалъ живъ само зап. генералъ Кирилъ Ботевъ. Той се радва на добро здраве.

София, 24 октомврий 1925 г.

---

[1]) Виж. и кн. Биографиитѣ на убититѣ въ сръбско-българската война 17 български офицери. К[апитанъ] К[антарджиевъ]. Брюкселъ, 1890, стр. 119-122, съ портрета на Бояна като портупей-юнкеръ.

Ал. Н. Жековъ.

Недьо Жековъ при уредбата на учебното дѣло въ Лѣсковецъ и на Богословското училище въ Петропавловския монастиръ.

I.

Епохата на духовното възраждане е най-хубавата въ цѣлата българска история. Тя между другото ни показва, какъ чрезъ своето родно училище, единъ едва ли не изчезналъ отъ историческата сцена народъ се прережда отвжтре тихо, медленно и постепенно и какъ чрезъ сжщото настжпва онази зрѣлость на духоветѣ, която открива на свѣта нови енергии, емоции и убеждения за възвръщане на загубената преди вѣкове църковна и държавна самостойность.

Единъ изъ многобройнитѣ работници презъ тази епоха на първи устреми, който има своя скроменъ дѣлъ за пробуждането и просвѣщението на народа и *името на когото е тѣсно свързано съ уредбата на учебното дѣло въ гр. Лѣсковецъ и отчасти съ развитието на нашето срѣдно училище преди освобождението е Недьо Николовъ Жековъ.*

Лѣсковецъ, родното мѣсто на Жекова, едно отъ найстаритѣ и голѣми български селища, още отъ незапомнени времена било оградено отъ турската власть съ особни права, свободи и привилегии, отъ каквито никое друго селище около него не се ползувало. Богатата пъкъ и плодородна околность е способствувала за едно по добро стопанско благосъстояние на населението му.

Учебното дѣло въ Лѣсковецъ било развито доста рано и то въ една твърде правилна насока. За неговото развитие главно способствувало превилегированото политическо положение на селището, въ което не живѣли турци, нито пъкъ имали право да спиратъ тукъ и престояватъ по дълго време. Турската власть се състояла само отъ субашъ и кехая, които никакъ не пречили на духовното развитие на населението. Тукъ рѣдко идвали като проповедници и изповедници гръцки калугери, нѣкои отъ които отворили училища, за да учатъ децата на гръцки, но въ своитѣ намѣрения не успѣли, защото езика имъ се мжчно усвоявалъ и населението не гледало съ добро око на тѣхъ, поради което и не могли да се закрепятъ. Гръцкитѣ училища, докато сжществували, се посещавали само отъ чорбаджийскитѣ деца, инакъ населението не чувствувало нужда отъ гръцката наука и писменность и нѣмало достжпъ до тия училища. Ето и нѣкои по подробни сведения за училището тукъ презъ

това време, които намирамъ изложени въ единъ ржкописъ отъ Недьо Жековъ:

„Нѣщо преди сто и повече години, къмъ северозападния край на Лѣсковецъ, срѣдъ буренъ и коприва, се намирала малка полусрутена въ земята сграда, донѣкжде покрита съ керемиди, донѣкжде — съ каменни плочи. Това било църквата „Св. Атанасий". На изтокъ отъ сжщата се простирало отъ северъ къмъ югъ сая на длъжъ около 50 м., а на ширъ около 10 м., която на западъ била зазидана съ зидъ отъ камъни, отъ изтокъ подпрена съ 5—6 стълбенца, покрита съ керемиди, безъ таванъ. Това здание, по нова постройка отъ църквата, което самъ запомнихъ, се наричаше по гръцки „манани" и зимно време служеше за подслонъ на разни пжтници и кираджии, които отпрѣгаха добитъка си за пренощуване тукъ, а лѣтно време — за фабрично заведение, гдето тревненскитѣ коприни поставѣха своитѣ тави и чекръци, та точеха на тогавашнитѣ лѣсковчанки скжпоценната коприна. Подъ тази сая, или по добреда се каже шатра, пълна до колене съ говежда сметь, паралелно до зида се намираше едно вѣковно джбово дърво, издѣлано четвъртито, дебело повече отъ две педи отъ всѣка страна и дълго около 10 метра. Това дърво въ детинството си азъ често пжти съ любопитство изглеждахъ, защото тогавашни нѣкои старци, като го съгледваха, кое на шега, кое на истина казваха: „О преблаженно дърво! . . ."

Тази черковна шатра само два три месеца презъ годината служила за махаленско училище, а дървото за скамейка, на която редомъ сж сѣдали тогавашнитѣ ученици, да слушатъ математитѣ — уроцитѣ за първоначалното си образование по езика на Платона и Св. Ив. Златоуста, подъ старателното ржководство на основателя на махаленското училище при църквата „Св. Атанасий" даскалъ *Стоянъ Ивановъ* — нареченъ още даскалъ *Ормейка*, възпитаникъ на Арбанашката гръцка школа, която управлявалъ презъ времето на Търновския митрополитъ Григорий I, Софроний, епископъ Врачански.

Даскалъ Ормейка е родомъ отъ Лѣсковецъ и баща на архимандритъ Ионикия, който много години бѣ игуменъ на Лѣсковския монастиръ „Св. Ап. Петъръ и Павелъ". Ормейка бѣше високъ, русъ, твърде скроменъ и благочестивъ старецъ. По примѣра на тогавашнитѣ гръцки даскали, отъ Арбанашката школа, той носѣше дълго до земята самочерно расо, на главата си високъ черъ калпакъ, на пояса си меденъ камишаръ, който отъ далеко се блестѣше, а въ ржцетѣ си черни бройници и даскалски жезълъ. Кротъкъ и смиренъ до немайкжде, той прегърбенъ често посещаваше новата църква „Св. Атанасий", построена въ 1834 година презъ времето на Търновскиятъ митрополитъ Иларионъ

Критски. На даскалъ Ормейка, на когото всичката учености се състояла въ знанието на алфавитарионътъ, орнологионътъ, псалтирионътъ, октоихътъ и синапитита било предупредѣлено да остави първитѣ спомени, като единъ отъ основателитѣ на Лѣсковското народно училище.

Следъ Ормейка, който навѣрно ще е учителствувалъ въ първитѣ години на миналия вѣкъ, се знае, че Янко Мирковъ отъ Лѣсковецъ, по занятие бъчварь, на когото чумата изморила цѣлото семейство, презъ 1837 година построилъ до саята съ собствени срѣдства училище — старата църковна килия, после което се преселилъ въ Търново. Въ сѫщото пръвъ учителствувалъ попъ Андрей Робовъ отъ гр. Елена.

Презъ 1858 година било въздигнато до църквата „Св. Атанасий“ голѣмо и хубаво училищно здание. То било построено отъ сумитѣ, които махаленитѣ получили за възнаграждение отъ квартируващитѣ арнаути въ тая махала, отиващи за Севестополската война. На всѣка квартира се опредѣлило възнаграждение по две турски лири. Махаленитѣ решили тая сума да употребятъ за постройка на училището. Ходили въ Шуменъ, изтеглили сумата отъ царската хазна и построили сѫщото. Въ това училище малко по-късно презъ 1871 година се открива вече Лѣсковското шестокласно училище.

За най-старо, па даже и най-първо училище въ махалата „Св. Димитрий“ се помни кѫщата на Дима Гиранлията, въ която учителствувалъ нѣкой си грѫкъ калугеръ отъ Светогорскитѣ монастири, на име попъ Кирулъ. Понеже този учителствувалъ въ кѫщата на Дима Гиранлията, населението за по-леко го наричало „дѣдова Димовъ даскалъ“. Този даскалъ билъ придружаванъ отъ сестра си. За него разказвалъ стареца дѣдо Димо Гиранлията, който се поминалъ на 97 години. Кои години ще е учителствувалъ попъ Кирулъ и нѣщо повече за сѫщия не се знае.

Въ Махалата „Св. Никола“ учителствувалъ другъ калугеръ грѫкъ, на име *Поликарпосъ*. Той билъ сѫщо изпратенъ отъ Светогорскитѣ монастири като изповедникъ, та отсетне отворилъ килия-училище. Старци разказватъ по предание, че когато отивалъ нѣкой българинъ на изповѣдь първата работа на тоя грѫкъ учитель-духовникъ била да го разпита дали нѣма въ тѣхъ нѣкой стари книги или други старини, и ако се укажело да има подобни, той ги е изисквалъ, понеже били идолопоклонско нѣщо. По вече за този учитель не се знае. Въ сѫщата махала се помни като най-старъ учитель дѣдо Иванъ Бакалоолу отъ Елена. Тоя учитель билъ 80 годишенъ старецъ и между другата работа постоянно плетѣлъ чорапи въ училището.

Знаятъ се още като най-стари училища въ Чертовската махала, кѫщата на Василия Аврамовъ Хлестовъ, въ която

учителствувалъ нѣкой си грькъ калугеръ на когото името не се помни. Старитѣ го помнятъ подъ името *Калугеру*. Този по всѣка вѣроятность ще да е последния грькъ духовникъ, учитель въ Лѣсковецъ. Въ сѫщата махала презъ пролѣтьта 1836 година се построило по инциативата на Недя Жековъ въ църковния дворъ училище, въ което този учителствувалъ две години.

„Но трѣбва да се изтъкне, че въ 1832 година, въ махала „Св. Никола“ била построена за първи пѫть килия, специално за училище, въ което учителствувалъ известниятъ родолюбецъ и борецъ за църковната свобода на българитѣ архимандритъ Максимъ Райковичъ, който намѣрилъ въ Лѣсковецъ доста пробудено народно съзнание и почвата подготвена да възприеме онова, което той готвилъ да посѣе.

И действително, благодарение Максиму, лѣсковчани първи започнали де се отърсватъ отъ гърцизма, ако и гърцитѣ да сѫ били обърнали особно внимание на В. Търново съ околнитѣ му села и градове и най-вече чрезъ арнаутско-гръцката колония въ гр. Арбанаси, лѣтната резиденция иа „седемтѣхъ епископи“, подчинени на В. Търновската Митрополия, да сѫ работили твърде много за елинизирането населението отъ тоя край на стара България. Впрочемъ, гърцитѣ едва успѣли да отворятъ своитѣ килийни училища въ Лѣсковецъ. Въ борбата противъ гръцкитѣ владици, Лѣсковчани, отъ всички селища на Търновска епархия, първи подали заявление до турското правителство противъ гнета и злоупотрѣбленията на гръцкото духовенство“ . . . . .

II

Понеже съ идването на Максима за учитель въ Лѣсковецъ се туря постепенно край на гръцкото влияние и започва, така да се рече, новъ периодъ на славенизъма, налага се да се спремъ по-вече на неговото реформенно дѣло, ако и неговото училище да носило чисто примитивенъ характеръ.

Максимъ приелъ монашеско звание въ Преображенския монастиръ, гдето въ ония тъмни времена за народа и отечеството ни, игуменътъ на монастиря отецъ Зотикъ преподавалъ и училъ на родно четмо и писмо. Зотикъ, монахъ отъ Рилския монастиръ, преживѣлъ известно време въ Зографския монастиръ на Атонъ, е първия който донася около 1820 год. славянската-българска писменость отъ тия два монастиря въ погърченото Търново.

Той се установява въ този градъ въ метоха на Рилския монастиръ. Абаджийскиятъ еснафъ тукъ чувствувалъ вече нуждата отъ българско писмо, за да може да води своитѣ смѣтки, гръцката писменость била неудобна, поне-

же търговията се извършвала все пакъ на българския езикъ. Скоро въ метоха започнали да идатъ абаджийскитѣ деца, гдето отецъ Зотикъ училъ на българско четмо и писмо. Презъ октомврий 1825 год. съ помощьта на абаджийския еснафъ въ Търново Зотикъ успѣва да възобнови изоставения Преображенски монастиръ (вж. кондиката на монастиря отъ 1825 год. и кондиката на абаджийския еснафъ отъ 1836 год. — монастирската библиотека). Бързо монастиря става разсадникъ на българската писменость и Зотикъ първиятъ апостолъ-будитель на народното съзнание въ Търновския санджакъ, до като не следъ дълго монастирътъ става главно сборище на нашитѣ първи революционери: отецъ Матей Преображенски, Василъ Левски, даскалъ Киро и др. Тукъ именно младия монахъ Максимъ Райковичъ научилъ българско четмо и писмо, като закърмилъ и своята пламенна душа съ най родолюбиви чувства и умраза къмъ всичко гръцко. Въ статията „Забравени родолюбци", отъ Е. Спространовъ (вж. Училищ. прегледъ год. VIII. с. 261) и въ биографията на архимандритъ Райковичъ отъ Сава Велевъ, (Вж. Златна книга на дарителитѣ за народната просвѣта, книга I, с. 371) е казано, че Максимъ Райковичъ учителствувалъ въ Лѣсковецъ приблизително отъ 1820—1825 година. Това не може да бжде вѣрно. Впрочемъ миналото на нашето училище не е още проучено добре и много отъ печатанитѣ материали се нуждаятъ отъ провѣрка. Максимъ презъ посоченитѣ години въ никой случай не е билъ учитель въ Лѣсковецъ, понеже монашеското братство започва да се събира въ монастиря едва презъ 1826 год., а той е трѣбвало да стои въ сжщия известно време като послушникъ и навърши опредѣлената съгласно монастирскитѣ правила възрасть за монахъ. Навѣрно, той е започналъ да учителствува въ Лѣсковецъ следъ 1830 год., а може би и много по-късно, понеже учителствувалъ въ килията при църквата Св. Никола, а тази килия, както се каза по-горе, била построена презъ 1832 год. Отецъ Максимъ билъ наустничарь. Обаче звучната родна речь привличала всички. При Максима почнали да идатъ ученици и отъ селата Гор-Орѣховица, Долна-Орѣховица и другаде. Той билъ страшенъ врагъ на гръцкото учение и гърцизъма и скоро успѣлъ да изчисти Лѣсковецъ отъ всѣко гръцко влияние. По всички църкви службата се извършвала вече на славянски, когато Търново било още всецѣло въ обятията на гърцизъма. Около 1845 год. Максимъ, представенъ отъ гръцкия владика тогава въ Търново фанариота Неофитъ като бунтовникъ, трѣбвало да бѣга въ Сърбия, ала неговото дѣло въ Лѣсковецъ било продължено отъ многобройнитѣ му ученици, които почнали да се редятъ като учители и свещенници на разнитѣ махали.

Ето какви сведения дава Жековъ за училищната и обществена деятелность въ Лѣсковецъ на архимандритъ Максимъ Райковичъ:

„Отецъ Максимъ зимно време ималъ до 90 ученика, които лѣтно време оставали около 15 — 20. Между ученицитѣ му имало и отъ Гор.-Орѣховица, понеже учението въ този градъ се извършвало още на гръцки. Преподаването тукъ на български езикъ се въвело много по-късно. Напротивъ, синоветѣ на нѣкой отъ чорбаджиитѣ въ Лѣсковецъ, като х. Илия, дѣда Тоня Буюклията и други сѫ ходѣли въ Гор-Орѣховица на гръцкото училище.

Отецъ Максимъ преподавалъ наустница, псалтиръ, апостола и при "свършването" на училището и светчето като завършване на курса. Той е билъ и учитель и свещенникъ. Съ неговото дохаждане съ почва богуслужението въ Лѣсковецъ на славянски езикъ и то само отъ горната — дѣсната страна на църквата „Св. Никола", а отъ долната — лѣвата — пакъ на гръцки. Тогава Лѣсковецъ е ималъ само три църкви: „Св. Никола", „Св. Атанасъ" и „Св. Димитъръ."

Максимъ работилъ противъ гърцизъма и вънъ отъ училището и църквата. Той не се стеснявалъ даже и по улицитѣ да напада и прикача най-грозни епитети на мѫже и жени, ако е чувалъ, че тѣ се поздравляватъ по гръцки, или пъкъ изговарятъ нѣкоя гръцка дума. По негово настояване се набавятъ славянски книги за църквитѣ".

III.

Сега на свои редъ нека разгледаме народопросвѣтната деятелность на Недя Жековъ, при когото учебното дѣло въ Лѣсковецъ показало високи устреми, напредъкъ и важни реформи.

Жековъ е роденъ около 1840 година. Свършилъ първоначалното тогавашно школо въ Лѣсковецъ, въ което вече се подвизавали ученицитѣ на Максима. Обучението и реда въ сѫщото билъ следния:

Всѣки ученикъ при записването си занасялъ по 20 пари за рогозка. Съ тия пари се купували рогозки и постилали килията, за да сѣдатъ децата-ученицитѣ. При записването детето напременно ще бѫде придружено отъ баща си или майка си. Занасяли още една бѣла книга, на която даскала нарисувалъ единъ кръстъ, подъ който написвалъ: „Кръсте Божий, Помози". Надолу азбуката: ази, буке, веди и пр. За да не се скѫса тази книга детето я носѣло върху една цѣпната пръчка, а пъкъ за да не я зацапва имало една показалка прѫчица, продупчена на едина край, навървена съ бѣлъ конецъ или канапъ, а ако детето е на заможни родители — съ ибришиненъ конецъ. Тая показалка висѣла

винаги закачена на врата му и показвало съ нея буквитѣ, безъ да пипа съ пръсти.

Следъ това почва се изучването на буки-азъ ба и т. н., подиръ което се давало букваря и отново се започвало изучването на печатната азбука. Следъ изучването се започвало сричането: азъ-земля-еръ = азъ; буки-у бу, како-ижеки = буки и т. н. Кжде края букваря е билъ съ употрѣбителнитѣ за въ църква молитви. Тѣхъ ученицитѣ започвали да изучаватъ чрезъ сричане и най сетне наизустъ.

Писането било още по трудна работа отъ четенето. Писало се на „шкедра" (дъска, на която отъ дветѣ страни имало обтегната кожа), на която пишели съ мастило, направено отъ сажди. Вмѣсто съ писалка си служели съ пуйчо или пачо перо. Шкедрата се спартосвала (чертаела) съ тетива, натрита съ тебиширъ или вжгленъ, която като се обтегнѣла. пущала се да направи белегъ — черта (на шкедрата) и по тази черта пишели. Следъ като изписвали цѣлата шкедра, изтривали я съ мокро парцалче и наново започвали да пишатъ. На шкедрата могло да се прави и хесапъ — смѣтка. Това ставало съ славянски цифри — смѣтането съ арабски цифри било слабо застжпено.

Всѣка сжбота ученицитѣ сж преговаряли всички уроци, изучвани презъ седмицата. Преговарянето е траяло презъ цѣлия денъ до вечерня. Отъ училището ученицитѣ отивали на вечерня, наредени така: първи вървѣли учещитѣ апостола, втори — псалтиря, трети—наустницата, четвърти—букваря и най после новопостжпилитѣ. Двама по двама се нареждали въ църквата покрай стената. Когато дойдѣло редъ да се чете нѣкоя молитва учительтъ извиквалъ „Святий Боже" или „Сподоби Господи" или друго, тогава опредѣленията за нея ученикъ излѣзвалъ отъ реда и я казвалъ на изустъ.

Едно отъ първитѣ възпитателни срѣдства и наказания, както се знае, тогава било боятъ. Въ яда си единъ отъ учителитѣ, въ твърде възбудено състояние, ударилъ съ тояга вмѣсто другъ, ученика Жекова по босия кракъ и счупилъ коста, поради което Жековъ презъ цѣлъ животъ страдалъ отъ болка въ крака си.

Учението се започвало и свършело съ молитва и пѣснопѣние.

При все че курсътъ на тогавашното килийно училище билъ тъй ограниченъ, усвояването му ставало не така лесно и бързо, а сж били потрѣбни редъ години. Жековъ, като всѣко даровито дете, усвоилъ леко четенето и писането. Надаренъ отъ природата и съ мелодиченъ гласъ, той скоро станалъ незамѣнимъ помощникъ на свещеницитѣ въ църква. Покрай сжщитѣ нему се дало случай да се запознае и съ по-първитѣ и събудени хора на своя край. Се тогава въ ме-

тоха на Рилския монастиръ на съседния градъ Търново той намерилъ доста ценни книги, а най-вече трудоветѣ на Неофитъ Рилски и жадно започвалъ изучването имъ. Бързо сѫщиятъ обърналъ вниманието на буднитѣ хора и едва навършилъ 16 години билъ повиканъ за учитель въ с. Долна-Орѣховица, гдето учителствувалъ отъ 2 май 1856 г. до 2 ноемврий 1858 г., срещу годишна заплата 700 гроша. Поради добритѣ отзиви за него, той билъ приетъ другата година за учитель въ родния му градъ. Ето и условното съ което билъ назначенъ:

„Ние долоподписанитѣ селяни Лѣсковчени и Чертовене, които живѣйме въ махалата на Святаго Георгия, опредѣлихме си за учитель Господина Недѣлка Николова: за 1800 и словомъ хиляда и осемстотинъ гроша за една година, на комуто се обѣщавами да заплатиме секий за своето си дете и тъй се съгласихме, който нѣма да проважда деца на училицето, да помогне заедно да платимъ на учителя и затова му даваме това свидетество, които и се подписваме саморѫчно. 1858 г. 1 ноемврий“ Следватъ по-вече отъ 50 подписа. (Вж. въ Н. Бибкиотека инв. № 6604).

Чертовене останали твърде доволни отъ младото даскалче. Тѣ на следующата година увеличили заплатата му.

„Ний долоподписанитѣ сагласихме са махленски и си пазарихме даскала Недя Николовъ за тази цена гроша — 3000 гроша и словомъ три хиляди, т. е. за една година и даваме това условие писмо за увѣрение и потверждение заедно съ долоподписанитѣ саморучни подписи. 1860 месеца октомврия 30-го“. Следватъ около 60 подписа. (Вж. въ Н. Библиотека инв. № 5896).

Жековъ учителствувалъ въ Чертовската махала на Лѣсковецъ цѣли три години или до края на 1861 г. Сѫщиятъ, освенъ учителствуването, не упражнявалъ друго занятие, както досегашнитѣ учители. Той билъ не само по призвание и душа, но и на дѣло първиятъ учитель тукъ. Още до като билъ учитель въ Долна-Орѣховица нему се дало случай да се запознае отблизо съ съгражданина си Тодоръ Т. Хрулевъ, горещъ родолюбецъ, голѣмъ книжовникъ и достоенъ замѣстникъ въ Свищовъ на видния тогава български учитель Христаки Павловичъ Дупничанина. Хрулевъ, разяснилъ на Жекова твърде добре ланкастерската метода и взаимноучителнитѣ таблици на Неофита Рилски, далъ му и нѣкои отъ своитѣ буквари. Предъ младия ентусиазистъ даскалъ сега билъ откритъ цѣлъ новъ миръ, ново поле за дейность. Попадналъ веднажъ подъ добро влияние, той жадно възприема новия методъ и се предава на трескава работа. Веднага съ дохождането си отъ Долня-Орѣховица поискалъ да му сковатъ чинове и първи въвелъ четенето и писането

да става едновременно. Служилъ си при четенето отчасти съ таблицитѣ на Неофита и отчасти съ букваритѣ на Хрулева. Методата била буквената. Писането се извършвало на пѣсъчницитѣ. По този начинъ въ 1857 г. въ Чертовската махала на Лѣсковецъ вече имало взаимно училище, като на следующата година се построило тукъ за пръвъ пжть по негово настояване специално училище.

Жековъ до като учителствувалъ въ Лѣсковецъ билъ въ постоянно писменно общуване съ Хрулева. Твърде интересни сж писмата, които Хрулевъ му пише презъ това време. Тѣ сж не само мили и наставнически писма отъ старъ и опитенъ колега къмъ своя новоначинающъ другарь, въ тѣхъ не само се долавятъ много характерни черти за състоянието на училище и епоха; но главно, тѣ ни разкриватъ възвишенитѣ желания и стремежи на тогавашния учитель, които го издигатъ на една висота, до която днесъ ние като че ли неможемъ да се доближимъ. Ето нѣкои отъ тия писма:

„Свищовъ 1859 октомври 4.

съ една книжка на Г-на учителя Недья Николова Въ Лѣсковецъ.

Словесній учителю Недьо!

Съ настоящето си писамце, ката та поздравлявамъ, принасямъ ти даръ единъ Писменикъ и тя умолявамъ, дано сторишъ трудъ да пригледвашъ дѣцата на брата ми Петка съ поголѣмо стараніе, дао се усилятъ поскоро въ четенiето и писанiето съ което много ще мя задължишъ и зарадвашъ. — азъ и за напредъ не ще тж забрави, само ако соотвътствувашъ на умоляванiето ми. — и безъ друго устанувамъ.

Твой пріятель
Тодоръ Теодоровичъ Хрулевъ.

Еви ми дохождатъ ли редовно и какви книги и имъ требатъ“.

Писменикътъ, за който е дума тукъ, послужилъ на Жекова като едно добро ржководство при упражнение ученицитѣ въ писането. Както ще видимъ отъ следващитѣ писма Хрулевъ непрекжснато изпраща на Жекова учебници и книги, каквито тогава е имало, като му дава и съвети за тѣхното използуване при обучението. Всичко това разширило познанията на Жекова, подобрило обучението и издигнало доста високо училището му. Ето какъ Хрулевъ опжтва своя младъ колега и му дава възможность да си послужи при обучение ето едва ли не отъ цѣлия педагогически напредъкъ на тогавашното училище:

„НЕДЬО!

азъ ти писахъ чеще пратя за братова си сынъ катихисисъ и свещенна исторія — но като размыслихъ чи ты си трꙋдолюбивъ чилѧкъ, намерихъ за подобро да ти прате некои копіѧ ѿ мои преводи за тези наꙋки, да ги припишешь начисто, и да ги давашъ на посилныте дѣца да си приписватъ помалко сѣкій день и да учатъ — за тꙋй ти пращамъ свѣщенна исторіа доста сгодна по моя планъ, стига ты да ѧ одобришь, препишишь на чисто и да ѧ давашь на дѣцата да пишатъ ѿ твоѧ рѫкописъ, защото на моѧ рѫкописъ немогатъ позна словата като са писани набързо и неясно за малки дѣца — изпрашам ти за катихисисъ православно изповѣданіе, което е корона на катихисиса, и има четвьрта часть за иконыте — но понеже има нѣкой листъ пропаднал ѿ него за'туй ти пращамъ и единъ рѫкописъ катихисисъ за да допълнишъ ѿ него онова щото липсва въ православното изповѣданіе.

При това ти изпращамъ и четвъртый рѫкописъ *Нравоꙋченіе* *), да предавашь и отъ него на дѣцата, ако щешь да го четать по-книга, ако щешь кога сколасашъ по-рано да ги замълчишь, и да имъ растълкувашь помалко колкото ти стига ума — защото тъкви тълкуваніѧ отварятъ на дѣцата ума.

Православното исповѣданіе да не го криешъ отъ попъ тане и отъ попъ стꙋѧна — тѣ сѫ хора съ добра дꙋша — ако обычат нека четат в него за тѣхъ и има много добры работы вѫтре — има страшны отвѣти и за протестанты, папищашы — но като ги полꙋчишъ тези нѣща на чеса да ма са отговоришь — най-сигꙋрно писмото дохожда като го дадеш въ търново на ратча кираджіята — или на даскалъ никола златарски той да гꙋ даде, съ 20 пары бакшишъ, ако не са скапишь, защото тѫй ходет писмата лесно като колата съ катранѧ.

Свищовъ, 21 мартъ 1861. твой приятель Теодоръ Т. Хрулевъ. Вчера писахъ и на стꙋѧна калинжіев, но забравихъ да мꙋ пиша за 20-те геогрофіи, кажи мꙋ чи радоловъ ми пиши ѿ болградь да искамъ отъ стꙋѧна 20 негови географіи, кажи мꙋ да ми ги испроводи поскоро, ако ли са расправени, поскоро нека ма увѣдоми“.

„Свищовъ 1861 Августъ 1.

---

*) Явно е, че предмета нравоучение билъ познатъ на тогавашния учитель.

БРАТКО!

Честното ти отъ недѣля писмо пріехъ благодарно и като го прочетохъ. почꙋвствꙋвахъ дълбоко в сърдцето си сожелѣніе, за вашето пламенно желаніе, което имате за реченытѣ книги, ты отъ чрезмернѫтѫ си жаркость сѫ увайковашъ и си оплаквашъ младостьтѫ като най злочестникъ, макаръ и да си хиледи пѫти по честиты отъ много хора — ти плачешъ, чи страдашъ отъ сѣкаквы бѣды, това е правда: защото на този пꙋстошный свѧтъ сички отъ царя до говидаря се сѫ въ разны бѣды — но ты кото си добъръ християнинъ, да не се боишъ отъ нищо като асланъ (богъ нашъ прибѣжище вскорбехъ неубоишся — ты са чꙋдишъ, що сѫмъ за чилѧкъ, ето азъ ти сѫ изографисвамъ цѧлъ съ две три рѣчы: азъ съмь чилѧкъ грѣшенъ, на сичкитѣ си дѣла усерденъ, мѫчя се да обичамъ пріѧтелитѣ си и сичкитѣ хора колкото ми е можно, и сѫмъ готовъ со сѧка радость да слꙋгꙋвамъ безъ никоя лѣность секомꙋ, който попроси моятя заслꙋга — ето това сѫмъ готовъ со сѧка радость да слꙋгꙋвамъ — безъ никоя лѣность, секомꙋ, който попроси моята заслꙋгѫ — ето това сѫмъ-вы полагате голѣмѫ надеждѫ на мене, и азъ ще са скитамъ честитъ, ако се сподобе да вы удовлетворе надеждатѫ — слꙋшай братко твърде накъсо мене нищо не ми тежи, което иска трꙋдъ, защото азъ съмъ роденъ за трꙋдъ, мене не ми тежи да ви послꙋжа, азъ сѫ старае за васъ като сѫщій ты. но знайте чи сичкитѣ хора не са тѫй, тіѧ на който пиша в одеса, или са много занѧти, или сѫ много лѣниви, на 4 писма едвамъ едно отговориха и то не право до мене. но чрезъ другиго та поздравиха и евиха чи нѣма тези книги въ одеса, което ви евихъ, но като гледамъ писмото вы не мога го остави тѫй хладнокръвно, ето знайте, чи по желаніето вы пакъ ще пишѫ утре по поща въмпоръ до одеса, пакъ на дрꙋги по малки търговци за тези книги, чи каквото ми еветъ ще ви пишѫ, само ще са харжи за писмата.

вашъ пріѧтелъ т. т. хрꙋлев.

Ако имашъ колай прати ми оныія пары за бꙋкварите и остатока отъ дрꙋгитѣ книги".

Свищовъ 1862 Мартъ 15.

НЕДЬО!

вчера получихъ писмо ѿ кіево, въ което ми пише прїѧтельтъ ми, чи есенесь, катò минавалъ презъ одеса, заминалъ скоро, и немалъ време, да распыта за оныѧ книги, както мꙋ заржчахъ, а сега ми пише, чи въ Кїево сѫ намерватъ слѣдующитѣ по таѭ цѣнѫ; Словарь географически 3 тома 31/2 рꙋбли — Скрижалъ Веніамина новгородскаго 21/2 рꙋбли — Алкоранъ 8 рꙋбли — Естественѫ исторіѧ 2 рꙋбли — ощи ми забелѧза чи харты пѧть частей свѣта иматъ 5 рꙋбли — а глобꙋсътъ има 14 рꙋбли — а свещенна, физика и проч' казва ми, че нема въ кїеквската книгопродавницѧ, то ме еветъ, и абіе вы увѣдомявамъ, и останꙋвамъ,

вашъ дрꙋгъ
Т. Т. Хрꙋлевъ"

И останалитѣ писма на Хрулева сѫ написани въ найприятелски и другарски духъ. Тѣ сѫщо засѣгатъ въпроса за купуване на книги и учебници, голѣма рѣдкость по онова време и толкова много нуждни на тогавашния учитель.

Жарката любознателность на Жекова била толкова симпатична на Хрулева, че той обикналъ младия лѣсковски учитель като сѫщи братъ и покрай устнитѣ и писменни наставления, които му давалъ, предалъ му и много отъ своитѣ ржкописи, учебници и книги, които за голѣмо нещастие заедно съ цѣлата библиотека на Жекова, въ която е имало събрани много документи и писменни паметници, презъ 1872 г. били изгорени отъ турцитѣ въ Търново, както ще видимъ по-нататъкъ.

Пѫтемъ тукъ нека дадемъ нѣкои по-характерни бележки за дейностьта на Хрулева, който безспорно има своитѣ голѣми заслуги къмъ нашето училище.

Роденъ въ Лѣсковецъ презъ 1821 г., той получилъ грамотность въ родния си градъ, после заминалъ за Пловдивъ да попълни образованието си, гдето постѫпилъ въ елинското училище. По липса обаче на срѣдства, скоро билъ принуденъ да стане учитель въ Пирдопъ. Но и тукъ много не стоялъ. Въ 1842 г. отива въ Свищовъ и постѫпва отначало като слуга при именития тогава български учитель и съставитель на учебници Христаки Павловичъ Дупничанина и като такъвъ посещавалъ прочутото тукъ елинобългарско училище. Следъ смъртьта на Христаки Павловичъ, свищовчани намѣрили Хрулева способенъ да замѣсти учителя си и действително съ избора си не останали излъгани. Хрулевъ далъ чисто български характеръ на училищата въ Свищовъ и приложилъ белъ-ланкастерската метода и взаимноучител-

нитѣ таблици на Неофита Рилски съ голѣмъ успѣхъ. Виденъ за времето си учитель и единъ отъ първитѣ български пионери въ областьта на нашата педагогическа книжнина, горещъ родолюбецъ, той вземалъ живо участие въ духовнитѣ и политическитѣ ни борби, до като оставилъ за свободата на отечеството и своитѣ кости въ Диарбекирския затворъ.

Хрулевъ макаръ да не учителствувалъ въ Лѣсковецъ, принесълъ голѣма полза за подобрение на училищата тукъ, защото не само печатанитѣ му произведения, но и много отъ ржкописитѣ му, преди да бждатъ издадени и използувани другаде, се пращали тукъ. Той упражнилъ решително въздействие върху Жекова, като не само подготвилъ въ неговото лице единъ добъръ учитель, но и напоилъ душата му съ най-родолюбиви чувства. Така въ едно свое писмо съ дата 1861.6. Мартъ 26 той между другото съветва сжщия така: . . . . „ны старитѣ ще умремъ, а вые ще останите на мѣстото ны — отваряите си очите, да бждете добри и за себе си, и за хората да сте полезни и . . . “ Понататъкъ горящиятъ родолюбецъ поставилъ цѣль редъ точки, не изкаралъ мисъльта си, но ние разбираме твърде ясно онова, което тогава въ турската държава не е могло да се пише, а всѣки събуденъ българинъ блѣнувалъ въ душата си.

Жековъ ако и още много младъ се издигналъ доста високо надъ тогавашната срѣда. Ето защо следъ три годишно учителствуване въ Чертовската махала въ Лѣсковецъ, първенцитѣ на махалата Св. Атанасий го условили за свой учитель. Отъ запазения списъкъ на ученицитѣ съ дата 23 априлъ 1862 г., се вижда че Жековъ, събралъ вече точно 70 момчета въ училището и почналъ обучението имъ. Тукъ трѣбва да забележимъ, че докато взаимното училище въ Чертовската махала било смѣсено (за момчета и момичета), въ махалата Св. Анастасий населението отказало още изпращането на момичетата въ училище. — За жалость, обаче, нѣкой отъ първенцитѣ започнали да натякватъ, защо на Жекова да се дава по голѣма заплата, когато старитѣ учители щѣли да служатъ съ по-малка. Това наскърбило сжщия не малко и понеже въ това време го поканили въ Разградъ, той съ скръбь на душа напустналъ родното си мѣсто. Въ Разградъ учителствувалъ отъ края на месецъ априлъ 1862 г. до 29 юний 1863 г. Разградската срѣда произвела въ него цѣль превратъ. Като гледалъ какъ турското население нарасло почти два пжти по-вече отъ българитѣ, потиска послѣднитѣ, какъ самитѣ българи били забравили езика си и говорили изключително по турски, неприятноститѣ, които ималъ съ мѣстнитѣ учители, поради това, че постоянно ги укорявалъ за гдето даже и въ училището при обучение си служили съ турски езикъ — всич-

ко това го накарало да се замисли сериозно за българската народность, за теглото що лежи на плещитѣ на българина, благодарение на неговата простота. Отъ друга страна, той се увѣрилъ, че съ познанията, съ които работи не може да се работи успѣшно, решилъ да излѣзе извънъ предѣлитѣ на България и се приготви за по-успѣшна дейность. Ето защо следъ свършването на учебната година се упѫтилъ сънъ Сърбия гдето Бѣлградъ се славилъ съ своитѣ уредени училища и като прибежище на много събудени българи.

IV.

Мечтитѣ, които по онова време въодушевлявали Жекова били мечти за просвѣта. Той тръгналъ за Сърбия съ мисъльта да се запише ученикъ въ нѣкое отъ сръбскитѣ училища и после, така подготвенъ, се върне въ отечеството си да работи за просвѣщението и повдигането на народа. За щастие желанието му се осѫществило. Презъ учебната 1863—1864 г. постѫпилъ направо въ втория курсъ на Бѣлградското Православно Богословско Училище, което въ 1867 година свършилъ съ отличенъ успѣхъ, когато му било дадено свидетелство за зрѣлость № 64, подписано отъ ректора на училището Протопрезвитеръ Николай Поповичъ и дѣловодителя на сѫщото Иоанъ Поповичъ. Още сѫщата година той постѫпилъ въ Княжевско-Сръбската Велика Школа студентъ по Философия. Въ Бѣлградъ билъ въ връзка съ всички наши народни дейци, които се подвизавали тукъ. Билъ презъ всичкото време рѫководитель на токущо основаното дружество „Българска ученическа дружина“ „*Добра надежда*“, което имало за задача да поставя на предварителна критика и рецензия всичко онова, което се печата въ Сърбия за българския народъ, да даде добри и полезни книги на сѫщия, които да отговарятъ на народнитѣ нужди и на народния духъ. Това дружество наистина принесло твърде голѣми услуги за разпространението на науката и книжнината въ нашето поробено отечество, защото то не само корегирало или рецензирало всичко печатано въ Бѣлградъ, но и самитѣ негови членове или превеждали или печатали свои собствени трудове. Така напримѣръ, дружеството тъкмѣло да даде на своитѣ съотечественици за пръвъ пѫть преведена на български книгата на Песталоци „*Емилъ въ 19-ятъ вѣкъ*“. Интересенъ е въ случая позивътъ на дружеството за спомоществуватели къмъ българския народъ, печатанъ въ Бѣлградъ съ дата 11 май 1873 година, който по липса на мѣсто не се помѣстя. Че действително дружеството следяло и изнасяло въ печата на критическа преценка всичко що се пише за българския народъ, се вижда отъ една статия, запазена у менъ, писана

презъ 1864 г. отъ Недьо Жековъ въ България по поводъ книгата „Исторически прегледъ за Бѣлградъ“ отъ Адолфъ Д'Аврила, преведена отъ френски на сръбски, печатана презъ 1864 година въ Земунъ въ печатницата на И. К. Сопрона. Статия, която по своитѣ научни доводи за далечното минало на българския народъ представлява и днесъ известна ценность[1]). Жековъ като студентъ сериозно се занимавалъ съ книжовна работа, тъй необходима тогава за поробеното отечество. Така, въ едно писмо съ 20 августъ 1865 г. до известния Пловдивски книгоиздатель Д. В. Манчевъ, четемъ: — „Пишете ми за Физика. Готовъ съмъ да се заловя и за този трудъ само да не остане труда ми съ химията напраздно. Ето книгитѣ, които имамъ готови за печатъ: 1) Българска словесность 25 печатни табаци 2) материали за историята на българската църква 10 печатни табаци и 3) Естетика, преводъ, 8 печатни табаци“. Сѫщиятъ даваль своитѣ трудове срещу скромни възнаграждения, съ които си помагалъ въ издръжката. Освенъ сътрудничеството въ нѣкои отъ тогавашнитѣ сръбски и български вестници, той започналъ да издава политически и книжовенъ вестникъ „*Възтокъ*“, който излизалъ редовно 16 месеца (1869—1870 г.) и билъ спрѣнъ отъ сръбското правителство за статията му „Два султана въ единъ гробъ“. Нѣкои отъ по-сериознитѣ му трудове презъ това време сѫ следнитѣ:

1. „Космогонията на Мойсея въ сравнение съ естественитѣ науки“, печатана на сръбски въ в. „Световидъ“ (Бѣлградъ — 1868 г.);

3. „Кратки чърти отъ живописанието на Теодосий Търновски и богомилската ересъ въ България, брошурка печатана въ Бѣлградъ 1868 г.;“

4. „Исторический прегледъ върху историята на Югославянскитѣ народи въ политическо-федеративно отношение“, брашурка печатана въ Бѣлградъ 1868 г.[1])

---

[1]) Книгата на Д'Аврила целѣла да докаже, че българската църква два пѫти добивала независима иеархия въ IX и XIII вѣкъ отъ Римъ и че тази църква като изгубвала на два пѫти иеархията си, гръцкитѣ книжовници вече отказвали сѫществуванието на сѫщата, а най-главното книгата успорвала доста много славянскиятъ елементъ на българското племе. Съ казаната статия Жековъ опровергавалъ всичко това.

[1]) Жековъ и следъ завръщането си въ България продължавалъ покрай другото да се занимава съ литературна работа. Ето и по-сѫщественитѣ му трудове:

1. „*Българска книжовнось.* Вѣкъ Търновскаго Патриахка Евтимия. (Исторически прегледъ)“. Една твърде сериозна по своето научно съдържание студия, печатана въ редъ броеве на в. „Македония“ отъ 1871 г. Толкова по-вече ценна, че чрезъ нея пър-

Даровитиятъ българинъ, както обикновенно го наричали професоритѣ му, обърналъ вниманието върху си и билъ опознатъ отъ висшето общество въ Бѣлградъ. Веднажъ му се паднала даже честьта да приветствува на тържественъ праздникъ княза Михаила, на когото направилъ силно впечатление и отъ тогава този го взелъ подъ свое покровителство, за което скоро билъ повиканъ да бжде преводачъ на руската кореспонденция при министерството на външнитѣ работи. Жековъ сега станалъ жива връска между революционеритѣ и апостолитѣ за нашата свобода и сръбското правителство.

До каква степень сжщия като студентъ се е издигналъ и популяризиралъ се вижда, че самитѣ му професори въ желанието си да го задържатъ въ Сърбия, подхранвали въ него надеждата за въвеждане български езикъ, въ Бѣлградската гимназия и назначаването му за учитель по този предметъ, ала сръбски шовинизъмъ не позволилъ подобно нѣщо. Жековъ презъ това време билъ въ връзска и съ найвиднитѣ тогава български учени и книжовници. Ето напримѣръ що му пише М. Дриновъ :

ви пжть народа се запознава по-основно съ патриархъ Ефтимия и вѣкътъ презъ който този работилъ. М. Дриновъ искалъ да печата този трудъ въ „Периодическо списание", но понеже него време в. „Македония" се четелъ най-много Жековъ го далъ тукъ.

2. „Развитъкъ на българската философия", печатанъ въ периодическото списание „Читалище" отъ 1872 г. Сжщо така единъ твърде сериозенъ и интересенъ трудъ.

3, „Главно условие за народното просвѣщение въ България". Студия печатана в. „Македония" отъ 1872. г.

4. Периодическото списание „Правда" (учено-литературенъ журналъ за народнитѣ пастири и учители, съ три отдѣления: богословско, природословно и педагогическо). Излизало презъ 1879 и 1880 год.

5. „Произхождението и развитъка на българския езикъ — брошура, печатана въ Търново 1891 г.

6. „Типикътъ", единъ твърде обемистъ трудъ, одобренъ отъ Св. Синодъ. по който се извършва ежедневно и всѣки праздникъ богослужението въ Българската Православна Църква и до дннсъ.

7. „Шестодневътъ на Св. Василий Великий и естествената история на мирозданието", печатанъ въ в. „Съветникъ" отъ 1898 г Твърде обширна и съ научно съдържание студия.

8. Значението на философията и ползата отъ тази наука въ началото на XX. вѣкъ, брошура, печатана презъ 1901 г.

9. „Причинитѣ на невѣрието и призрачниятъ страхъ отъ волнодумцитѣ", печатано въ сп. „Благовеститель" отъ 1925 г.

10. Записки по обличително богословие отъ Епифановичъ, преводъ отъ руски.

Господину
Неделку Жекову
въ Бѣлградъ

Господине Жековъ,

Отъ много работа азъ неможахъ да издѣля време и да Ви пиша изъ Браила, — пиша Ви сега отъ Москва дѣто пристигнахъ вчера. —

Дружеството съ голѣма радость прие извѣстието ми за Вашитѣ трудове, и ми поржча да Ви изкажа искренна благодарность за Вашата готовность да му изпратит статии за печатане безплатно. Трѣбва да Ви кажа, че това младо българско учреждение не е оште турено въ добъръ редъ, и поради това деятелностьта му неште бжде съвсемъ редовна презъ тази година, но има надежда, че то ште наекне и ште захване да приноси добъръ плодъ. —

1-вата книжка на периодическото списание е вече напечатана и трѣбва да сте я получили вече. 2-рата наченж да се печата сега, до един два месеца ште да се начене печатането и на 3-та, въ която рѣшихме да се помѣсти и Вашата статия за Българската писменость въ Евтимиевътъ вѣкъ. Потрудете се до това време да я изработитѣ и прѣпратите въ Браила.

Много ште да ми бжде драго, ако изволите да ми пописвате отъ време на време и да ми явявате за новоститѣ въ сръбската писменость, а такожде и за себе си, какъ поминавате и съ що се занимавате. Давно даде Господъ да се осжществи Вашето намѣрение да останете при Бѣл-

---

11. Четеритѣ евангелия (преводъ отъ славянски, неиздадени).

12. Очерки на юридическата енциклопедия отъ профекоръ Н. К. Ренненкампфа (преводъ отъ руски), не издадени.

13. Развитъкъ на историческата наука (философия на историята) съчинение на професоръ В. И. Герье, преводъ отъ руски и приложение, неиздаденъ.

14. „Параклисъ", печатана въ Търново 1907 г.

15. Жития на светиитѣ (епопея на християнската църква) отъ Св. Димитрия Митрополита Ростовски (преводъ отъ славянски, печатанъ въ Пловдивъ) одобренъ отъ Св. Синодъ. Превелъ 7 месеца отъ по 500—600 страници, придружени извътре съ много бележки и две прилежений отъ по 100—200 страници, които не сж нищо друго освенъ цѣла апология на православната църква и които отъ богословско и философско гледище представляватъ особенъ интересъ.

При превода на 8 месецъ, отъ които е правелъ 20 дни, почина неуздано въ 1907 г. Ясно е, че той започналъ първоначално своитѣ книжовни трудове съ съставянето на учебници, за да се залови скоро съ една по-научна и сериозна работа.

градската гимназия, като преподаватель на български езикъ и пр.!

Искренно Ви поздравлявамъ и оставамъ

Москва 1870 октомврий 4.

Вашъ слуга
М. Дриновъ.

Адреса ми е:

Марину Степановичу Дринову
Въ Москву, на Тверской, въ д. Дашкевича.

Жековъ до като билъ въ Бѣлградъ билъ каненъ устно и писменно за учитель отъ своитѣ сънародници въ България. Напр. събуденитѣ Самоковчени му пишатъ следното писмо:

Словѣснейшему и Почитаемому Господину Недѣлко Жековъ

Бѣлградъ.

Ваше Словесие Господине Недѣлко Жековъ драгопоздравляваме!

1870. юния 29. Самоковъ.

Перво желаеме доброто Вы здравйе, преди два месецы като дойде нашія съотечественикъ Д. х. Іоан. Смрикаровъ и вашъ познатъ, разказа ни за ваша милость какъ сте въ наука, и ако е воля Божіа шелисте сега на изпитаніето да излезете като свършите курсътъ и дали сте обещаніие честно слово да щете да излезете въ отечеството си България, да предавате наука на еднороднитѣ си братови синовы Български, да се просвѣщава народа ни. За това като ни разказа милостьтѫ му реченый Димитрій давіе предложимъ за нашето отечество Самоковъ, ако имате воля да заповѣдате да дойдешъ да ни учителствувашъ, много ще останеме благодарни. Вие сте се разговорили обширно съ речен Д. х. Іоан. Смрикаровъ зато ще да сте спокойни, даже и за заплата казани за давиіе представилъ отъ осамъ до деветъ хіляди гроша годишно т. е. по 750 гроша месечни, редовно ще си вземашъ заплатата безъ никаква рѣчь, такъвъ ные обичая въ отечеството, като що вые разказано, па като благоволи промисѫлта Божия да дойдете живо и здраво, надамесе нещеме да се усрамиме едни отъ други, ще да се удовлетвориме . . . . . ше има сега испитаніе, дае здраве ще почнеме въ идущата седмица и следъ испитаніето ще имаме распусъ единъ месецъ т. е. іуліа . . . непременно се уповаваме. че нещете да ни откажите предложението . . . да дойдете за въ Самоковъ за главенъ учитель . . . . Община Самоковска. Архимандритъ Хрисантъ Дойчиновичъ, Христо

Алакіовичъ, Мано Филиповъ. Петра х. Гюровычъ, Косто х. Кръсто, Димитрий Хакановичъ, следватъ още много подписи.

V.

Презъ 1870 г. Жековъ свършилъ съ отличенъ успѣхъ и Великата Школа, като получилъ дипломъ № 149 1 юлий 1870. г., подписанъ отъ декана на филолософския факултетъ Миша Петковичъ и ректора на Великата Школа Д-ръ Таничъ. Високообразованъ мжжъ за времето си Жековъ се връща въ родното си мѣсто Лѣсковецъ и се посветява съ всичкия жаръ на една жадна за работа душа да служи на българското училище, което тогава се още кретало въ своитѣ пелени. При голѣми усилия и пречки сжщиятъ успѣлъ да направи редъ преобразования въ учебното дѣло на родния си градъ: преработилъ програмата на взаимнитѣ училища; поставилъ ги подъ свой непосрѣдстенъ контролъ и ржководство, съставилъ за пръвъ пжть училищно настоятелство, което трѣбвало да се грижи за учители и пр. и пр. Ето съ какви интересни подробности описва въ в. „Македония“ бр. 26 отъ юний 1871 г. видния тогава лѣсковски учитель Коста Коевъ реформнното дѣло на Жекова:

„Лѣсковецъ 1871 май 18.

Отъ възраждането на българскиятъ народъ до днесъ почти всичкитѣ малки и голѣми народни училища сж се преформявали по нѣколко пжти и то нѣкжде съ малъкъ, нѣкжде съ голѣмъ успѣхъ. Нашитѣ лѣсовски училища, които постоянно се посещаватъ по-вече отъ 500 ученика се намерваха и до днесъ въ такова хаотично положение, въ каквото сж биле преди двайсетъ години. Много достойни и способни учители, родомъ Лѣсковчени, като гледаха, че по всичка България се образуватъ народни общини, че се съставятъ училищни каси, че се поставятъ школски настоятели и найпосле, че и по най-малкитѣ селища се плаща на учителитѣ изобщо, тѣ отъ 15 години насамъ употрѣбяваха чрезмѣрни трудове и жъртви за да могатъ да образуватъ каква да е една народна община въ нашето село, да съставятъ що годе капиталъ, да си поставятъ школски настоятели, да се съединятъ и наредятъ училищата по единъ програмъ и да се управляватъ и зависятъ отъ едно централно училище. Но за голѣма жалость и срамъ, пуста злоба, която непрестанно пие кръвьта на своитѣ синове, безмилостно разваляше трудоветѣ на тѣзи достойни борци, защото за голѣма жалость Лѣсковецъ до сега бѣше раздѣленъ на петь махали.

. . . „Пролетесь, на 25 мартъ, почитаемиятъ ни съотечественикъ г. Н. Жековъ, който бѣше отсжтствувалъ нѣколко години, като се завърна и като разгледа това хаотическо положение на училищата ни, още като разгледа, че

има много добри изгледи да е възможно да се съединятъ, употрѣби всичкитѣ си възможни старания и едва успѣ съ помощьта на нѣколцина други учители да съедини тритѣ училища подъ единъ програмъ и да зависятъ отъ централното, успѣ казвамъ, до толкосъ, защото се поставиха школски настоятели и въ тритѣ училища (това е училищното ни настоятелство) и отъ сега ще се плаща на учителитѣ отъ общо, а не както бѣше до сега; учителитѣ ходятъ да си бератъ паритѣ съ тефтеръ по улицитѣ и отъ кжща на кжща, да ги лаятъ кучетата и да ги хулятъ онѣзи, на които съ най-голѣмо прилежание сж учили децата" . . . .

„Имаме, Господине, честь да Ви явимъ тази радостна весть, защото откакъ е било отъ незнайно време до сега въ Лѣсковецъ злото положение на училищата ни, азъ не съмъ въ състояние да изкажа. — Село голѣмо, кжщи висоси, улици широки, църкви украсени, училиша запостени, всичко изглеждаше като нѣкой хаосъ ва всѣка черква по три партии, за всѣко училище по петь тарафи, никакъвъ разборъ и съгласие между господа учителитѣ. Всѣки за себе си имаше своята програма, главна роль играеше позната между насъ лингвистика. Но слава Богу! Дойде края на това зло.— Г-нъ Н. Жековъ съ съгласието на нѣколцина отъ Лѣсковскитѣ учители, които му помогнаха, сполучи да съедини тритѣ училища. И отъ десетина дена насамъ у голѣмото село Лѣсковецъ, училишата сж наредени по добъръ редъ и на учителитѣ ще да се плаща отъ общото, защото се намѣриха и такива достойни български синове, които, за да подпомогнатъ училищната ни каса, жъртвуваха, кои по десеть, кой по петнадесеть турски лири и за два дена събраха 47,000 гроша, отъ които ще да се плати идущата година на учителитѣ, догде да се усигури училищната каса."

Коста З. Коевъ.

Нѣколко характерни бележки и за учителя Коста Коевъ. Единъ отъ многото ученици на Жекова въ Лѣсковецъ, Коевъ билъ човѣкъ съ способности. Благодарение на своята начетность той стоялъ на първо мѣсто срѣдъ тогавашнитѣ Лѣсковски учители. Учителствувалъ първоначално въ Лѣсковецъ, презъ 1866 г. билъ учитель въ едно отъ взаимнитѣ училища въ Търново, което се помещавало въ метоха на Рилския монастиръ. За самообразованието му много спомогнали книгитѣ и учебницитѣ, които Жековъ му изпращалъ отъ Бѣлградъ. Въ едно писмо съ дата 18. февруарий 1866 г. Коевъ пише на Жекова въ Бѣлградъ между другото: . . ." Азъ ще те моля да ми проводишъ за скоро време ключътъ на френски на Олендорфовата метода и нѣкой речникъ турско-български, или турско-сръбски, защото се решихъ да уча двата тѣзи езици и съмъ успѣлъ малко въ турския, —

а стоя у Търново на Рилския метохъ". Като се завърналъ Жековъ отъ Бѣлградъ въ Лѣсковецъ намѣрилъ Коевъ тукъ учитель на взаимното училище въ махалата „Св. Атанасий". Наредъ съ всички учители и Коевъ сега ималъ възможность да използува солиднитѣ познания на Жекова, като по напжтванията на тогова излѣзалъ за разширение на образованието си вънъ отъ България и скоро се издигналъ до толкова, че като учитель въ Търновското класно училище, е държалъ презъ второто полугодие на 1875—1876 учебна година за основнитѣ училища въ града по три пжти въ седмицата „беседи върху теорията на нагледната метода", а за да имъ посочи нагледно какъ трѣбва да прилагатъ тая метода, той ги посещавалъ въ отдѣленията имъ въ време преподаване и ги упжтвалъ. (Вж. материяли за изучване учебното дѣло въ България отъ Л. Ив. Доросиевъ, стр. 208.)

Въ цѣлата родолюбива и народопросвѣтна деятелность на Жекова изпъкватъ особено две начинания, съ които бждещиятъ историкъ на учебното ни дѣло ще има да се занимае по-обстойно, като постави сжщитѣ и на съответното мѣсто въ дългия процесъ на нашия духовенъ растежъ презъ епохата на близкото ни минало. Това сж Лѣсковското VI класно главно училище и първото българско богословско училище въ Лѣсковския монастиръ „Св. Ап. Петъръ и Павелъ".

Откриването на главното училище станало на 11 май 1871 г. въ присжтствието ла лѣсковскитѣ първенци и при голѣма тържественость. Сжщото се помѣщавало въ голѣмото училищно здание на махалата „Св. Атанасий. Това училище било наистина гордость за Лѣсковецъ. Скоро то станало разсадникъ за просвѣта не само за своя богатъ и производителенъ край, но и за доста отдалечени отъ Лѣсковецъ селища, понеже тукъ започнали да идатъ съ надпревара ученици отъ разни мѣста. Въ него захванали да постжпватъ за по-голѣма наука и момци 18—20 годишни. Преподавали се такива предмети, каквито сж застжпени днесъ въ нашитѣ гимназии. Ето програмата му запазена въ Лѣсковската непълна гимназия:

Още на пръвъ погледъ тая програма ни дава да разберемъ, че съ нея се цели да се даде на ученицитѣ единъ завършенъ курсъ познания по всички ония предмети, изучването на които може да бжде цель на една тогавашна гимназия. И до като програмитѣ на всички по-известни и добре уредени класни училища по онова време често се менявали, строго опредѣлена програма за даване едно завършено срѣдно образование ние виждаме въ Лѣсковското главно училище. Гюзелевъ, Каролевъ и други оформяватъ тази идея малко по-късно въ Габрово, ако и тукъ да излиза първи випускъ на българска гимназия. Пловдивското епар-

ПРОГРАМЪ

НА

Лѣсковското главно училище, отворено на 1871 година май 11-ий.

СЪСТАВЪ НА НАУКЖТЖ:

А. Граматика	а) Българска	б) Славѣнска	с) Францжска	d) Турска	В. Географіж	а) Политичьска	б) Физичьска	с) Козмичьска	d) Хронологиіж	а) Еврейска	б) Християнска	с) Мухамеданска	С. История	а) Българска	б) Всеобща
														1) Стара	2) Срѣдня
														3) Нова	с) История на българската книжовность.
Д. Теория словѣсности	а) Прозж	б) Поезія	с) рѣчитость	Е. Іестествена історія	а) Зоологиія	б) Ботаника	с) Минералогія	д) Геологія (Популярна физика)	F. Математика	а) Аритметика	б) Алгебра	с) Геометрия (физика)	Н. Богословіе	а) Биллейска Історія	б) Чьрковна Історія
														с) Катахизисъ	d) Догматика
														е) Литургика	f) Педагогика
														j) Пѣніе	h) Българска Чьрковна истерія

Разрѣды за прѣподаваніе на научныты прѣдметы въ теченіе на шесть школскы години

	Разрѣдъ I-ій		Разрѣдъ II-ій		Разрѣдъ III-ій
Година първа	Библейска исторія до въцаріаваніето на Давида; Българскж Граматикж до крайть на Етимологія; Турскыйтъ букварь; Политичьска Географіж за главнити дѣлове на свѣта; Аритметика до дробыты; Геометрийско чьртаніе съ Линирь; Чьрковно чьтеніе отъ часослова; краснописаніе; Полска іекономія.	Година втора	Библейска исторія до Вавилонското плененіе, Катихизись, първыйтъ дѣлъ на вѣратж; прочитъ на турскыйтъ іазыкъ; францжскытъ букварь; политичьска Географія за всьчка Іевропа, Азія, Африка, Америка, Австралія и особно за България; Българска Граматикж (словосъчиненіе); Аритметика просты и десетичны дробы, тройно правило и сложно; Геометрыйско чьртаніе; краснописаніе. Полска іекономія; Четеніе отъ псалтиря.	Година трета	Библейска исторія до новый завѣтъ; Катихизисъ, вторыйтъ дѣлъ за надеждатж; турскыйтъ іазикъ (писаніе); францжскый іазикъ до глагола; Аритметика верижно правило; Популіарна физика за общыты свойства на тѣлата; физичьска Географія за общыты свойства на зимната повърхность; іестественна исторія (зоологія); славѣнскый іазикъ до глагола; Геометрійско чьртаніе съ свободна ракж; Рисуваніе; Полска іекономія.

	РАЗРѢДЪ IV-ій		РАЗРѢДЪ V-ій		РАЗРѢДЪ VI-ій
Година чьтвьрта	Чьрковна историа до отцѣпленіето на римската чьрква; Катихизисъ третій дѣлъ за любовьта; Българска историа до Кирилла и Методіа; Словѣнскый іазикъ до синтаксисътъ; Францжскый іазикъ до синтаксисътъ; Турскый іазикъ прѣводъ; Алгебра до теоремьіті; Практичьска Геометріа до площадьіті; Физичьска геометріа (метеорологіа); популіарна физика до свѣтлинжтж; іестествена историа (Ботаника); Теоріа словѣстности (Проза); Рисуваніе; Полска іекономіа; Всеобща историа до Византийската историа; Практичьска химіа.	Година пята	Чьрковна историа до реформаціатж; Българска чьрковна историа до паданіето на Българскьітъ патриархатъ въ Търново и Охрида; Българска историа до паданіето на Българіа; Историа на Бълнарската книжовность; Всеобща историа до фрацжскжта революціа; Словѣнскый іазикъ (синтаксисъ); Францжскый іазикъ (сочиненіе на Хонинъ методъ); Теорія словесности (поезіа); Алгебра до квадратныты уравненіа; Популярна физика до галванизма; Іестествена историа (минералогіа); Догматика за Битіето Божіе; Литургика; Речитость.	Година шеста	Чьркорна историа до поіавленіето на Българскъійтъ чьрковенъ въпросъ; Българска чьрковна историа до възстановленіе Българскційтъ Патріархатъ; Българска историа до възражданіето на Българіа; Всеобща историа до найновыті врѣмена; Францжскый іазикъ прѣводи; Алгебра за хормоничьскатж прогресіа; Популярна физика за галванизма; Практичьска геометріа до краіа; Іестествена историа (Геологіа); Догматика за вселенната; Педагогика, Пѣніе; Литургика; Речитость.

Бѣлѣжка. Освенъ това ученьіцьітьі отъ това училише сж длъжньі всѣка сжбботж прѣзъ всичката годинж да сж обучаватъ въ четеніе на свещенното писаніе и чьрковньітьі богослужебньі книгьі, и да сж упражніаватъ въ чьрковно пѣніе и *гимнастика.*

Старшый учитель: Н. Н. Жековъ

хийско училище и народното училище на Йосифъ А. Ковачевъ въ Щипъ при своето откриване нѣматъ още една пълна програма на срѣдни училища. Въ тази програма ние не виждаме застжпването на много езици, общъ недостатъкъ на тогавашнитѣ училища — учило се само френски, като общо народенъ езикъ и турски, като официаленъ държавенъ езикъ. Учебната материя е нагодена съ една последователность и методичность, отговаряща напълно на възрастьта, подготовката и способноститѣ на ученицитѣ. Нека се има предъ видъ, че училището имало и подготвителенъ курсъ. Отъ застжпенитѣ предмети въ сжщото виждаме, че то имало за цель да подготви добре образовани хора, учители и свещенници — тъй много нуждни тогава. Най-после то е първото училище, въ програмата на което срещаме за пръвъ пжть преди освобождението ни застжпенъ предмета гимнастика.

Учители въ сжщото сж били: Недьо Жековъ, Коста Коевъ, Христо п. Сжбевъ и Димитъръ Узуновъ отъ Лѣсковецъ, Христо Даскаловъ отъ Трѣвна, Филипъ Симидовъ и Никола Джамджиевъ отъ Търново. То се е издържало отъ таксата на ученицитѣ, която била за I класъ една лира, за II — две, за трети III — три, за IV — четири и т. н. Ученицитѣ били деца на по-заможни семейства отъ Лѣсковецъ, отъ Гор-Орѣховица, отъ околнитѣ села, отъ Търново, отъ Трѣвна и Дрѣново. Въ класъ имало отъ 20 до 40 ученика. Учителитѣ преподавали по записки. Свършилитѣ имали право да постжпватъ въ по-висше учебно заведение. Училището се развило правилно до IV класъ, обаче поради интригитѣ на чорбаджиитѣ и поради това, че Жековъ се премѣства за учитель въ новооснованото Богословско училище въ Петропаловския монастиръ главното VI класно училище се разтурва презъ 1874 г.

Отварянето на това училище струвало голѣмъ трудъ на Жековъ и сигурно, ако Лѣсковскитѣ чорбаджии бѣха по-родолюбиви и съзнателни хора, то щѣло да се развие въ пълна гимназия, подобно на Габровската.

Жековъ искалъ да издигне и прослави своя градъ въ просвѣтно отношение. Срѣдата обаче срѣдъ която се намиралъ и условията за работа били твърде непригодни за високитѣ му планове и намѣрения, поради което трѣбвало да бжде и крайно предпазливъ. За да може да гарантира свободното развитие на сжщото, той взелъ всички необходими мѣрки. Най-важното условие въ случая било да се запази училището отъ вмешателство на неотговорни лица, като се избере училищно настоятелство, а следъ това следвало да се даде на сжщия пълно право да реди програмата на училището самастоятелно. Били подсигурени най-после за издръжката на сжщото и нуждитѣ срѣдства. Въ

деньтъ на откриването му настоятелството дало на Жекова следния контрактъ:

„Мы долоподписанитѣ училищни настоятели отъ селото Лѣсковецъ, особно отъ Срѣднѫтѫ и Кондувска махалы отъ чьрквиты: Св. Николая, Св. Васілия и Св. Атанасія, като възимахмы законнийтъ контрактъ, подписанъ и потвърденъ съ селскы ты печаты отъ селскы ты началныцы—Мухтари и Ази и като добихми законѫтѫ власть като училишни настоятели, съгласно решихмы и удобрихмы да организирамы народныты си училища отъ тритѣхъ горѣрѣчены Черквы, тъй както гы изисква духътъ на врѣмято и потрѣбата на учащѫтѫ ся младежь. Съ тѫзи цѣль мы съгласно избрахмы и постановихмы Г-на Недѣлка Жекова *за главенъ учитель* за гр. 30,000 и словомъ тридесеть тысящы грошове за три годины, за което врѣмя Г-нъ Недѣлко Жековъ ще да воведе тѫзи организація въ правиленъ порѣдъкъ съ потрѣбныты учители, които само вѫтрѣшно ще бѫдѫтъ подъ неговъ непосрѣдственъ надзоръ.

За голѣмо увѣреніе и важность мы давамы този законны контрактъ на Г-на Недѣлка Жекова за три годины за тридесять тысящы грошове и като училищни настоятели подписвамы ся собственорѫчни платци на горнѣтѫ сумѫ, която ще платимы на всѣки шесть месяци по пять тысящи грошове, безъ никаквѫ противнѫ и злѫ рѣчъ“.

Лѣсковѣцъ, 11 май 1871 г.

Собственорѫчни платци, училищно настоятелство: Отъ черквѫтѫ Св. Николая: Илия Върбановъ, Дим. Буровъ; отъ черквѫтѫ Св. Василия: Стам. х. Николовъ; отъ черквѫтѫ Св. Атанасія: Свещ. Теодосий, Т. и Ст. Йорговъ. (Вж. инв. № 5792 въ Н. Библиотека).

Следъ изтичането на две години отъ този контрактъ е сключинъ подобенъ нему презъ 1873 г. другъ, въ който сѫ интересни пасажитѣ:

1. „Давамы пълно право на г-на Н. Жековъ да сѫ старае съвѣстно за образованието на нашыты дѣца съобразно съ днещното врѣмя и никой отъ назы нѣма право да сѫ мѣси въ разпореды-ты на неговатѫ програмѫ.

2. Обвѣзвамы сѫ че ще сѫ стараймы благоврѣмянно за подържанието на реченото училище и ще го предпазвамы отъ всѣкаквы партизанскы влияніѭ до изтичаніе този срокъ.“

За съжаление Лѣсковското главно училище не могло да бѫде опазено отъ партизански влияния, защото още при основаването му чорбаджиитѣ искали да се намѣсятъ въ този полезенъ за народа храмъ и съ своя авторитетъ да диктуватъ на учители и ученици. Борбата за самостояте-

ленъ училищенъ животъ, за свободна мисъль, Жековъ водилъ съ народнитѣ зложелатели цѣли 4 години. За нея било писано въ тогавашния печатъ. Ето напр. що намираме въ сп. „Училище“, година II, 1872 г. априлъ 14. „Изъ Търновско ни пишатъ, че Лѣсковчаніе се сдобили съ добъръ учитель, кой са отличавалъ по трудоветѣ си и пр. Той е познатій на сичкитѣ наши учени българе, г. Н. Жековъ. — Но Лѣсковското населеніе. наущавано отъ нѣкой си *демагоги*, твърдѣ много прѣчило на училищнія напредъкъ, дѣдо Г. Жековъ иска да покаже предъ своитѣ сънародници. Дописникътъ като разказва за всичко подробно и захвалява на този трудолюбивъ момъкъ, най-послѣ скъсява тъй: Г. Жековъ е познатъ, сѣкамъ на по многото наши учени за неговитѣ способности. него познава и Бъл. Св. Съборъ въ Цариградъ; но за зла честь споредъ зетя на Лѣсковскія чорбаджій сѣки день той прѣтърпява нови препятствия и др“.

Отъ нашата страна ній насърдчаваме Г-на Жекова да се не свени отъ никого, но да следва тъкмо по начъртанія си пѫть, безъ да слуша клеветницитѣ, кои нищо немогатъ му стори, освѣнъ да си останѫтъ съ омразата; нека потърпи малко, и доще врѣме когато *Българската Педагогія* грозно ще да отмъсти на неговитѣ противници“ . . . .

Жековъ действително билъ срѣдище на своя край и душа на всичко интелигентно. Той нѣмалъ лични другари и помощници. И докато въ Свищовъ, Елена, Габрово, Търново и пр. се редятъ видни дейци по уредбата на училището ни, той билъ самъ въ своята срѣда и работилъ по свой пѫть.

Лѣсковецъ бързо се издигналъ въ духовно и просвѣтно отношение и скоро обърналъ къмъ себе си погледитѣ на нашитѣ революционери. Жековъ като буденъ и разпаленъ мѫжъ, който вървѣлъ съ времето си, раздухвалъ духа на младежитѣ къмъ борба за свободенъ животъ. Старитѣ чорбаджии, които виждали своето добро само въ сѫществуването на турската империя, не могли спокойно да гледатъ всичко и почнали да се отнасятъ съ подозрение и ненависть къмъ учителитѣ и училището. Около това време станало и убийството на чорбаджията „изедникъ“ Василъ Козлевъ, когото основателно считали за предатель на работитѣ около мѣстния комитетъ, организиранъ така успѣшно отъ апостола на свободата Левски. Не малко подозирали учителитѣ въ това убийство и то основателно. Ето що четемъ въ едно частно до менъ писмо, писано отъ стария деецъ Ф. Симидовъ, обиченъ и преданъ на времето си другарь на Жекова: „Дойде единъ день В. Левски и ни събра да видимъ какво да правимъ съ предателя Козлевъ. И на това събрание се реши да се накажѐ съ смърть Козлевъ“. Което и станало. Се около това време се извършила въ училището следнята интересна по своитѣ последствия случ-

ка: отъ единъ сръбски учебникъ, донесенъ отъ Жекова въ училището, единъ отъ учителитѣ нарисувалъ съ вжгленъ на голѣмъ листъ хартия портрета на сръбския князъ Милоша Обреновичъ и го поставилъ на стената въ учителската стая, която тогава служела и за селско читалище. Случайно дохожда единъ отъ чорбаджиитѣ, спира се предъ портрета и казва: „бу сербесъ комита", разгледалъ училището и си излѣзълъ. На другия день призори Жековъ билъ дигнатъ отъ 4-5 заптиета и откаранъ при митюсерифина въ Търново, а отъ тамъ въ Русе при Митхадъ паша. Заптиетата натоварили на два коня всички книги, събирани и кжтани съ най-голѣма грижливость, много ценни документи и писма по нашето възраждане, донесени отъ Бѣлградъ и всичко даватъ на огъня предъ конака въ Търново Една малка часть само отъ това народно богаство било взето отъ околнитѣ търговци — бакали, които известно време загъвали сирене, маслини, халва и др. стоки. Изгаряне библиотеката на Жекова покрусило страшно душата му. Той едва можалъ да приживѣе това нещастие, както справедливо го считалъ и отъ тогава заживѣлъ съ една органическа умраза къмъ Лѣсковскитѣ чорбаджии, отъ която можалъ да се отърве едва следъ освобождението ни.

Угнетяванъ твърде често по искането на чорбаджиитѣ отъ турската власть. Тогавашнитѣ видни турци — управници: Тасхенъ паша, Али бей, Хайдаръ бей и Митхадъ паша били опознали твърде добре „даскала *Недьо* Лѣсковчанина"; постояннитѣ най-после интриги противъ учители и ученици и вмещателството на неотговорни лица въ училището го отчаели, поради което и възползуванъ отъ положението на новосъздадената българска църква и повдигнатия въ печата въпросъ за откриване на едно духовно училище, *той станалъ жаркия сътрудникъ на идеята за основаване на първото българско богословско училище.*

VI.

Откриването на първия храмъ за българската духовна наука — богословското училище въ Лѣсковския монастиръ „Св. Ап. Петъръ и Павелъ" презъ епохата на нашето възраждане е събитие отъ първостепенна важность и значение и то не само за току-що възобновената църква, но и изобщо за духовния и общественъ подемъ на нашия народъ.

То е дѣло, което крие въ себе си не само творческия духъ на времето си, но и дълбокия замисъль на една идея, която е трѣбвало да удовлетвори назрѣли нужди.

Действително, епохата на възраждането бѣ дала своитѣ благодатни плодове, тя бѣ откърмила плеада възторжени родолюбци и преданни на народа дейци; но откритото поле за творческа и културно-просвѣтна работа бѣ обширно

и неговитѣ хоризонти се простираха до безкрай. Времето изискваше съ една речь, достатъчно количество образовани люде, свещеници, учители и изобщо идейни обществени служители, които да работятъ за свестяването на народа въ всичкитѣ му части. Ролята и задачитѣ тогава на учителя и свещеника бѣха почти идентични — тѣ се така добре допълваха, като че ли едни безъ други не можаха. *Вѣра и просвѣщение* — това бѣ символа на свободата за дейцитѣ отъ епохата на възраждането, защото тѣ справедливо бѣха убедени, че вѣрата безъ просвѣщението лежи на пѫтьтъ на опастнастьта, която иде отъ фанатизмътъ, както просвѣщението безъ вѣрата, завежда презъ най-краткия пѫть къмъ анархия и тирания. . .

Богословското училище въ Лѣсковския монастиръ бѣ първото българско специално училище, първиятъ лѫчезаренъ храмъ въ страната, въ който за пръвъ пѫть се подготвяха планомѣрно и преднамѣрено бѫдащитѣ възпитатели и водачи на народа — неговитѣ пастири и учители. При това то бѣше най-високото учебно заведение преди освобождението ни, понеже въ неговата програма бѣ застѫпенъ единъ гимназиаленъ-общообразователенъ курсъ и другъ по богословие, философия и педагогика, съ което се мѣреше да се да даде на учащитѣ се въ него едно по-широко образование и единъ вѣренъ житейски мирогледъ. Тукъ именно се крие голѣмото значение на това първо по рода си въ историята на учебното ни дѣло училище.

Ил. Макариополски, който бѣ успѣлъ да завърши тъй успѣшно нашето национално обособление въ духовно отношение, следъ извоюването самостоятелностьта на родната църква и създаденото ново положение за българския народъ, не можеше да не схване, че за обезпечение духовното ни развитие, нашиятъ народъ трѣбва решително да се поведе къмъ училищна просвѣта — единственъ залогъ за по-честита бѫднина на сѫщия. При това нему способствуваха редъ обстоятелства, за да изпълни успѣшно това, което изискваха върховнитѣ нужди и интереси на народа. Назрѣлитѣ условия за творческа работа, времената тогава, както казахъ въ началото, не само нашепвали идеитѣ и полезното, но и условията въ живота, като че ли по едно предопредѣление на сѫдбата сѫ се надпреварвали да бѫдатъ въ услуга на токущо възродения народъ и неговитѣ най-първи дейци.

Както е известно, за да улесни избора на първия български екзархъ и за бѫдещия успѣхъ на заветното дѣло, Макариополски не заяви правото си за този санъ, който високитѣ му заслуги бѣха извоювали, а се задоволи да вземе престола на древнитѣ търновски иерарси. Направеното му величествено посрещане въ Търново е паментно

и до днешенъ день, защото старата българска столица не помни да е посрещала друго лице съ такава топла и искренна радость, съ толкова чисти надежди и копнежи, както Макареополски. Горещиятъ избликъ на чувства, тържественитѣ пѣсни, приветни речи и благодарителни адреси отъ села и градове при най-пространната българска епархия, която се е простирала тогава отъ Дунава до Марица — говорѣха само за голѣмата вѣра на народа въ своя духовенъ вождъ. Уреденитѣ взаимни училища на много мѣста въ епархията по примѣрътъ и потикътъ, дадени отъ Габрово отъ патриарха на българскитѣ книжовници и педагози Неофитъ Рилски, открититѣ класни училища въ Габрово, Лѣсковецъ, Търново, Елена, Свищовъ, Казанлъкъ и др., нуждата навсѣкъде отъ добре подготвени свещеници и учители — ето всичко това сѫ били ония важни условия, които сѫ способствували на Иларионъ Макариополски да пристѫпи къмъ работа за отваряне на училището. —

При това идеята — въпросътъ за откриването на едно духовно училище, било то съ наименованието богословско или семинария, е сѫществувала вече всрѣдъ интелегентнитѣ сѫѣди и водители на народа. Още въ 1860 г. търновскитѣ първенци молили Неофита Рилски да имъ открие семинария въ града, но той отказалъ на поканата имъ по следнитѣ причини: тѣлеснитѣ му сили не съответствували на предлаганото му дѣло отъ една страна и отъ друга — боялъ се да не попречи на многогодишния си трудъ по написването на Лексиконътъ (Вж. писмо отъ 2. III. 860 г., изпратено отъ Неофита до Цвѣтка Недевъ Семерджиевъ въ Габрово — Сборникъ за нар. умотворения, наука и книжнина, кн. VI, стр. 462—465). Въ 1869 г. Неофитъ Рилски билъ втори пѫть помоленъ отъ търновци да отиде въ града имъ, да отвори семинария, ала той пакъ отказалъ да удовлетвори молбата имъ и то все по сѫщитѣ причини. Още повече това сега му било невъзможно, когато билъ навършилъ 70 години и старостьта го била налѣгнала като нѣкоя мора (вж. писмо отъ 26. X. 1869 г. отъ сѫщия до Семерджиевъ, сѫщиятъ сборникъ, сѫщата книга, стр. 472). Презъ 1874, г. въ времето на митрополита Илар. Макариополски, отецъ Неофитъ е билъ трети пѫть замоленъ и пакъ отказалъ по сѫщитѣ причини (вж. писмо отъ Неофита до Ц. И. Семерджиевъ отъ 29. III. 1874 г., сѫщиятъ сборникъ и книга, стр. 474—475). Независимо отъ всичко това, идеята за отваряне на едно подобно училище е зрѣяла непрекѫснато. Въ началото на 1861 г. ние виждаме да се обсѫжда въ нашия периодически печатъ не само въпросътъ отъ нуждата за откриването на българско духовно училище, но и да се говори за неговата програма и задача. Така, докато в. „Право“ е предлагалъ да се основе духовно училище въ единъ отъ градоветѣ, гдето се

види по-згодно и на това училище се даде специялно назначение да подготвя само духовни лица, съ програма за чисто духовна наука, в. „Македония“ иска това училище да подготвя не само учители за училищата и за младата възрасть, но и за черквата, за домовѣтѣ, за улицата, за всѣко време, за всѣко мѣсто и за всички възрасти и затова предлага на мѣсто това училище да бѫде изключително духовно и за духовни — то трѣбва да бѫде общо за всички съсловия. То трѣбва да бѫде една добра гимназия, въ която да се приложи единъ курсъ отъ две години и богословието. Когато юношитѣ свършатъ гимназиялния курсъ и получатъ онова общо образование, което е нуждно за всѣкиго, тогава онѣзи, които желаятъ, могатъ да останатъ въ богословския класъ и да се приготвятъ за свещеническа служба (вж. в. „Македония“ год. V, бр. 6, м. февруарий 1871 г.).

VII.

По напѫтването и желанието на Иларионъ Макариополски горнитѣ въпроси били разрешени така. За ректоръ на първото богословско училище е билъ назначенъ Недьо Жековъ и за неговъ помощникъ Христо Брусевъ и двамата отъ Лѣсковецъ. Да се повѣри на Жекова откриването и уредбата на училището не била случайна работа.

Главното училище въ Лѣсковецъ добило голѣма популярность — името на неговия основатель Недьо Жековъ се носѣло далеко, като име на ученъ човѣкъ.

Жековъ билъ не само просвѣтенъ, но изобщо много и всѣко отношение даровитъ мѫжъ за времето си. Той е билъ и добъръ ораторъ. Съ разпаленитѣ си, красноречиви и силно убидителни речи, будѣлъ широко народното съзнание. Билъ виканъ да говори на всѣко важно тържество и вземалъ участие въ всѣко културно начинание („вж. в. „Македония“ бр. 10 отъ 1872 г.). Ето напримѣръ в. „Право“ бр. 6 отъ 1872 г. що пише за Жекова по случай речьта, която произнесълъ въ Русе при заминаването на дѣдо Антима отъ Видинъ да земе поста Български Екзархъ.

..... „Освенъ това, сѣкій мисляше, че сутрѣ е недѣля, Екзархътъ ще служи, слова ще се казватъ и сѣкьій трѣбва да отиде да виде и да чуе нѣщо, което въ живота си не е чувалъ и съ очи не е виждалъ, а билъ честитъ въ неговитѣ дніе да се случи онова, което сѫ желали неговитѣ дѣди и родители . . . . . Службата ся продължи (следъ обличането на Бкзарха) . . . . Като се прочете евангелието, отецъ Теофилъ отъ Лѣсковецъ, учитель по Законъ Божій въ Търновското българско училище и г. Недьо Жековъ отъ Лѣсковецъ и учитель въ сѫщото село, бѣха повикани съ телеграфъ отъ Екзарха; о. Теофилъ се качи на амвона и изговори едно слово за покаянието наизустъ, което се продъл-

жи по-вече отъ половинъ часъ и произведе голѣмо впечатленіе на слушателитѣ. Като свърши той, възлезе г. Недьо Жековъ. Ный бѣхме слушали за тогова оратора, но не бѣхме го слушали да говори. Намъ ни сѫ е случвало да слушаме проповѣдници. оратори и професори на катедритѣ, но подобни проповѣди не сме чули, или може намъ така да ни се е сторило, защото Жековъ е българинъ. Жековъ е роденъ за ораторъ, а образовението му е дало матеріалъ да си украси естествената дарба. Съдържанието на словото ный нѣма да описваме, защото както и сичкитѣ други слова трѣбва да се яви въ печата и читаталитѣ ше го четатъ. Само това ще кажемъ, че то бѣше ясно, убедително, пълно, красноречиво и силно действуваше на слушателитѣ; който забѣлязваше и гледаше на лицето на слушателитѣ, виждаше явно душевното имъ вълнение, което произвеждаше словото; когато спомняше страданията на народа ся намръщваше, когато говореше за миналото, той се замисляше и се вглубяваше въ себе си, когато говоряше за побѣдѫтѫ, която днесъ ся празднуваше тържествено, той ся развеселяваше, съ една речь, той караше слушателитѣ да чувствуватъ, да осѣщатъ и да се водятъ подиръ неговитѣ речи. Той паряше и се віеше като орелъ, віяше ся и се спущаше надолу, пакъ ся въздигаше, трѣптеше съ крила надъ облацитѣ на орацията и народа го следваше съ чувствата и въображението си. Това витійско слово, като развалнува страститѣ, като разбунтува кръвьта, накара сичкитѣ слушатели да поблѣднеятъ като восъкъ. Нека да кажатъ слушателитѣ защо сѫ поблѣднели, защо много плакаха, въздишахѫ и си кършихѫ рѫцетѣ? Нека физиолозитѣ да обеснятъ отъ що е произлѣзло това промѣнение. А ный ще кажемъ само това, което смы забѣлязали и онова, което усѣтихме въ онова време, когато ся продължаваше словото. Словото се продължи около два часа, а да бѣше ся продължило оше два, пакъ нѣмаше насита: хубавото и прекрасното нѣма насита! . . . . . .

. . . . На Шуменскѫтѫ станцѭ было много великолепно приготвено, имало триумфални врата, отъ пѫтя до вратата било послано съ зелено сукно, по което преминалъ Екзарха до вратата на опредѣленото си мѣсто. Г. Недю Жековъ изговорилъ и тукъ едно трогателно слово, а народа заплакалъ отъ радость! . . . ."*).

---

*) Повикването на Жекова и архимандритъ Теофила отъ Екзарха е станало чрезъ мютюсерифина въ Търново, който предалъ телеграмата на видния търновски житель и родолюбецъ Стефанъ Карагьозоолу, и този веднага отправилъ поканенитѣ за Свищовъ. Отъ тамъ Жековъ придружавалъ Екзарха до Варна.

Чуждестраннитѣ кореспонденти, които присѫтсвували при посрѣщането въ Русе на първия български Екзархъ, следъ като слушали Жекова, нарекли го български Гамбета, като го сравнили съ прочутия по онова време французски ораторъ Гамбета.

Ето другъ случай гдето Жековъ оставя неизгладими впечатления въ народа. Това било при първото посрѣщане на Илар. Макариополски, като търновски владика. Очевидци разказватъ, че при това посрѣщане Жековъ държалъ такава пламенна речь, що то до като говорилъ владиката и много хора плакали, а турцитѣ слушали съ почуда и удивление.

Макариополски билъ човѣкъ съ висока култура, съ голѣмъ житейски опитъ, а преживѣнитѣ отъ сѫщия борби му дали опита да познава и цени хората. Той съ избирането Жекова за първия уредникъ на богословското училище не останалъ излъганъ. И действително Н. Жековъ билъ добре оцененъ на времето си. Това най-добре личи отъ следното писмо на екзархъ Антима до сѫщия:

„Господине Н. Жековъ, отеческы Ви молитствувамы. Като сме имали случай да оценимъ отъ близо способноститѣ и познанията Ви и като се представлява днесъ една служба общеполезна, която ще можите да изпълнявате съ певче полза и за народа Ви и за Васъ, прихождамы съ настоящето си да Ви поканимъ да пріѣмете тѫзи служба.

Понеже настоящій писарь (тогава секретарь нѣмало) на Святый Синодъ Г-нъ Иовчевъ (по-после екзархъ Иосифъ) ще постѫпи въ духовно поприще, ный съ Свяія Синодъ и съ комисията останѫхми съгласни да повыкѫме Ваше Благородіие като лице, което познава църковнитѣ работи, да захванете службѫтѫ на писарь на Святы Синодъ, за това ви се пише настоящето, съ което се поканвате да пріѣмете тѫзи службѫ. Въ нея се отварѫ по-широко поприще на Башата дѣятелность и по-добро отъ онова, което занимавате днесъ. Бѫдете увѣрени, че азъ ще Ви имамъ подъ покровитесството си и ще сѫ старая за Вашето добро, а Цариградскитѣ българи ще Ви пріематъ съ голѣма любовь и симпатия и чакатъ съ нетърпение благоприятный случай да чуятъ въ Българскѫтѫ църквѫ да проповѣдвате словото Божіе, мисля прочее че ще послушате отеческытѣ ми съвѣти и ще удовлетворите желанието и на Святый Синодъ и на комисията и на Цариградскитѣ българи.

Като призовавами Божіята благодатъ на Васъ, остаями Вашъ во Христѣ молитствователь.

1872 г. февруарий 16 Ортакьой.

Антимъ Екзархъ Българский (Вж. инвент. № 5797. Н. Библиотека).

Ето тази популярность и известность на Жекова предъ нашитѣ първи църковници го е отвела въ Лѣсковския монастиръ „Св. Ап. Петъръ и Павелъ“ за уредникъ на първото ни богословско училище.

Не сѫщо така случайно е станало избирането Лѣсковския монастиръ „Св. Ап. Петъръ и Павелъ“ като най-удобно мѣсто за училището. Да се мисли, че липса на пригодно помѣщение въ Търново е заставило Макариополски да се спре на Лѣсковския монастиръ е много несериозно, защото ние виждаме, че въ 1886 г. по решението на Народното Събрание и по нареждането на Министъра на Народното Просвѣщение Т. Иванчевъ, това училище се премѣства въ Търново и за него се намира помѣщение, въпреки, че нуждитѣ на учебното дѣло въ града тогава сѫ били толкова много нарастнали и нито държавата, нито общината разполагали съ специали училищни здания (Вж. сп. „Архивъ на Министерството на Нар. Просвѣщение, год. I-ва, кн. 2). При това нека се не забравя, че търновци непрестанно сѫ работили за откриването на това училище въ града имъ и при все това то не се открива тукъ. Духътъ на времето и значението на монастиритѣ, като първи огнища на българското възраждане; поемащиятъ се революционенъ кипежъ и желанието да се подсигури спокойно развитие на училището, като се уедини и отдалечи отъ очитѣ на турската власть; специалното назначение на училището да подготви преди всичко достойни пастири на народа; красивото мѣстоположение и хубавата обстановка на монастиря; обсоятелството най-после, че първитѣ учители на сѫщото се намиратъ въ Лѣсковецъ — ето истинскитѣ причини, по които Макариополски съ една вѣрна преценка напѫтилъ училището къмъ този мънастиръ.

Най-после дѣлото било благословено отъ Екзархията. Следъ едно съвещание въ Търново между Русенския митрополитъ Григория, Варненско-преславския Симеона, Ил. Макариополски и други компетентни лица, се решава училището да бѫде отъ *два курса*: *общообразователенъ* и *богословски*; за цель на сѫщото се поставя: да подготвя добри свещенници и добри учители въ духа на Светата Православна Църква; издръжката му се опредѣля да става на епархийски срѣдства и управлението му се поставило подъ непосредствения неговъ покровитель търновския митрополитъ, едно настоятелство най-малко отъ трима члена, избирани между членоветѣ на Търновския епархийски смѣсенъ съветъ и единъ управитель (ректоръ) на училището, избиранъ отъ епархийския смѣсенъ съветъ и одобряванъ отъ търновския митрополитъ.

Изобщо, изложеното до тукъ характеризира всички ония основни начала, върху които е легнала организацията

на първото богословско училище въ Лѣсковския монастиръ, и които при откриването на училището били изложени въ специяленъ уставъ, санкциониранъ отъ епарх. смѣсенъ съветъ и утвърденъ отъ митрополитъ Илариона Макариополски.

VIII.

Въ началото на 1874 г. Макариополски трѣбвало да иде въ Цариградъ, за да учавствува въ заседанията на Синода при Екзархията. При заминаването му отъ Търново имало много изпращачи, духовни и мирски лица, между които е билъ и Жековъ. Накрай града Н. Жековъ въ нѣколко топли думи предалъ благопожеланията на изпращачитѣ. При раздѣлата, между другото, Макариополски не пропустналъ да поржча на протосингела си архимандритъ Стефана и на Жекова да направятъ всичко възможно за по-скорошното откриване на училището. Ето защо на 14 февруарий 1874 г. архимандритъ Стефанъ пише на Жекова въ Лѣсковецъ следнйото писмо:

До Почитаемаго Господина
Недя Жекова, учителя въ гр.
Лѣсковецъ.

Почитаемый Господине!

Ще имате добрината да се представите лично предъ Епархіалния Смѣсенъ Съветъ на 18-й текущаго месеца, защо-то има да ви се съобщи*).

Привѣтствувамы Вы и пребывавамы

Търново, 14-й февруарія 1874.

Аррхіерейскый Намѣстникъ и Предсѣдатель на Епарх. Смѣсенъ Съвѣтъ
Арх. Стефанъ.

На 7 мартъ 1874 г. билъ сключенъ контрактъ между Търновския епархийски смѣсенъ съветъ и Жекова, по който този поема грижата да открие *Православно Богословско училище въ Лѣсковската обитель.*[1]) Къмъ края на месеца,

*) На тая дата (18 февруарий 1874 г.) епархийскиятъ смѣсенъ съветъ въ пъленъ съставъ при особна тържественость и съ съзнание за изпълнение на своя дългъ къмъ народа, съобщилъ на Жекова официално, че той се назначава за учитель и уредникъ на училището и билъ приканенъ да пристжпи къмъ работа.

[1]) Името на първото българско духовно училище „Православно Богословско училище“ ще е дадено отъ името на „Бѣлгардаското Православно Богословско училище“, което Жековъ свършилъ. Богословското училище при управлението му отъ епископъ Климента Браницки било преименовано „Семинария“, а следъ премѣстването му въ Търново презъ 1886 г. било наречено „Духовно училище“.

Жековъ напуска Лѣсковското главно класно училище, което имало вече IV класъ и въ първитѣ дни на априлъ 1874 година открива тъй много желаното и очаквано Богословско училище. Съгласно контракта нему било възложено още следующето:

1. Г. Н. Жековъ ще прѣподава на ученицы-ты назначены-ты въ проектъ Богословскы лекцыи два часа прѣдъ пладнѣ и два часа прѣдъ вечерь.

2. Да ржководи ученицы-ты, спорѣдъ силны-ты си къмъ истинж-тж, която прѣподава Православна-та Богословска Наука.

3. Да изпълнѣва длъжносты-ты, които прописва *уставъ тъ на Православното Богословско училище.*

4. Да сж съобразява съвѣстно съ християнскж-тж нравственность предъ ученицы-ты на *Православното Богословско училище.*

5. Ще ся труди до колкото іе възможно да сж въспытаватъ *Православныты Богословы, каквыто изисква бждащето добро на нашітъ Български народъ*".

И така Жековъ става първи учитель и възпитателъ на нашитѣ богослови, бждеши учители и свещеници.

На 20 декемврий 1874 г. епархиалния смѣсенъ съветъ, за да може да преуспѣва Богословското училище, намира за добре да възложи всецѣло управлението на функциониращето вече училище напълно на неговата грижа, като го приканва отъ този день да упражнява службата управитель— ректоръ на училището. Ето за случая и самото назначително писмо.

„Господине Н. Жековъ,

Въ епархиалныя Смѣсенъ нашъ Съвѣтъ се намѣри за добро да се възложи управленіето на Богословското училище на Вашата грижа. Прочие като Вы извѣстявамы това приканвамы Вы да почнете отъ днесъ упражненіето на службата управитель (ректоръ) на училището.

Слѣдъ това като Вы привѣтствувамы пребивавамы Архіерейскы Намѣстникъ и Предсѣдатель на Епархіалныя Смѣсенъ Съвѣтъ.

Арх. Стефанъ".

Търново,
20 декемвры 1875 г.

Тукъ трѣбва да забележимъ, че по силата на нѣщата и контракта съ дата 7 мартъ 1874 г. Жековъ и безъ това фактически упражнавалъ тази длъжность — това сега било писменно оформено, и то по изричното нареждане на Макариополски, който следъ второто си посещение на Богословското училише е билъ вече въ възторгъ отъ добрата

уредба на училището. На 1 юлий 1875 г., горниятъ контрактъ билъ потвърденъ и за следващата учебна година съ новъ.

Жековъ ималъ вѣренъ и правиленъ учебно-възпитателенъ погледъ за цельта и задачитѣ на новооткритото богословско училище, както и за просвѣтнитѣ нужди на народа. За това свидетелствува останалата отъ сѫщия програма за предметитѣ и разпредѣлението имъ по учебни години и застѫпена отчасши въ сѫщото.

Система

на програмѫтѫ въ Богословското училище въ Лѣсковскѫтѫ обитатель Святіхъ Апостолѡвъ Патра и Павла.

I.

Приготвителны наукы

А. *Словѣстны наукы*
(Българскый ꙗзыкъ)

1. Етимологіѭ
2. Ортографіѭ
3. Синтаксисъ

Б. *Словѣстны наукы*
(Словѣнскый ꙗзыкъ).

1. Етминологія
2. Ортографіѭ
3. Синтаксисъ
4. Историчьскѫ граматикѫ
5. Сравнителнѫ граматикѫ на Българскый и Словѣнскый ꙗзыкъ
6. Словѣнскѫ филологіѭ
7. Фринцьскый ꙗзыкъ
8. Турскый ꙗзыкъ
9. Гръцкый ꙗзыкъ

В. *Теоріѭ Словѣстности*

1. Прозѫ
2. Поезіѭ
3. Рѣчитость
4. Писменны упражненія

Г. *Историіѭ Литератури*

1. Българскѫ литературѫ
2. Словѣнскѫ литературѫ
3. Свѣтскѫ литературѫ

Д. *Математическы наукы*

1. Артиметикѫ
2. Алгебрѫ
3. Геометріѭ
4. Физикѫ

Е. *Гестествены наукы*

п) Естественѫ Історіѭ
1. Зоологіѭ
2. Ботаникѫ

(Земледѣлиіе)

3. Минералогіѭ
4. Физичьскѫ Географіѭ
5. Космографіѭ
6. Антропологіѭ
1. Физиологіѭ
2. Психологіѭ
3. Диететикѫ

Ж. *Философскы наукы*

1. Логикѫ
2. Естетикѫ
3. Метафизикѫ
4. Нравственнѫ философіѭ

З. *Историчьскы наукы*

1. Българскѫ Історіѭ
2. Всемирна Історіѭ
3. Історіѭ религии
4. Історіѭ на цивилизаціѭтѫ
5. Историіѭ на философіѭтѫ

II

Спомагателни науки.

А. Черковнѫ Исторіѭ Вѣхтаго Завѣта.

1. Исторіѭ на Вѣратѫ
2. Исторіѭ на Чьрковѫтѫ.

Б. Чьрковна Исторіьѫ новаго Завѣта.

1. Исторіѭ на Вѣрѫтѫ
2. Исторіѭ на Чьрквѫтѫ
3. Чьрковна географіѭ
4. Чьрковна Хронологіѭ
5. Чьрковнѫ Българскѫ Исторіѭ.
6. Катихизисъ.

(Всеобща)

В. Священна Херманефтикѫ.

1. Рѫководство за изучваніе Св. Писаніе.
2. Рѫководство за тълкуваніе на Св. Писаніе.

Г. Патрологіѭ (Духовна литературѫ).

1. Рѫководство за разумѣваніе на твореніята на Св. Отцы.
2. Рѫководство за изѣсненіе на Твореніята на Св. Отцы.

III.

Съставны науки.

А. Догматикѫ.

1. Естественно Богословіе.
2. Догматическо Богословіе.
3. Сравнително Богословіе.

Б. Нравственно Богословіе.

1. Пастирско Богословіе
2. Догматическо Богословіе.
3. Сравнително Богословіе.

Б. Нравственно Богословіе.

1. Пастирско Богословіе.
2. Педагогикѫ.
3. Исторіѭ на Педагогикѫтѫ.

В. Литургикѫ.

1. Чьрковно Богословіе.
2. Обрѣдословіе.

IV.

Прикладны науки.

А. Каноникѫ.

1. Каноническо право на Православнѫтѫ Чьрквѫ.
2. Каноническо право на Католическата Чьрквѫ.
3. Каноническо право на другы ты Христыянскы Чьрквы.

Б. Омилетикѫ.

1. Наукѫ за высшето Чьрковно краснорѣчіе.
2. Исторіѭ на Чьрковното краснорѣчіе.
3. Писменни и устны упражненія отъ Чьрковното краснорѣчіе.
4. Уставъ на Чьрковното Правило.
5. Чьрковно правило.

1874 год. Май 11-й.

Н. Жековъ.

Нека сега проследимъ развитието на училището отъ основаването до освобождението ни.

По този толкова важенъ въпросъ не бихме могли да дадемъ добро освѣтление, ако не използувахме споменитѣ на живитѣ възпитаници отъ сѫщото училище. Защото, освенъ писаното вече въ сп. „Духовна култура“ — 1924 г. отъ Ив. Церовъ, въ което има допуснати неточности и

грѣшки по уредбата на училището и негова пръвъ ржководитель, ние не можемъ да намѣримъ въ нашата литература едно по-обективно и точно изложение. За да посочимъ по въпроса самата истина, тукъ предаваме дословно споменитѣ отъ ученичеството на нѣколцина отъ възпитаницитѣ на богословското училище:

1. *Иванъ Сарановъ*, известенъ на нашето общество като дългогодишенъ началникъ на отдѣление и главенъ секретаръ при Министерството на Земледѣлието, пише:

— Бѣше 1874 година. Следвахъ въ трети класъ на Габровската гимназия. Въ началото на пролѣтьта ни повикаха съ моя съученикъ и другарь Василъ Вълчановъ да идемъ въ общината. Тамъ сварихме архиерейския намѣстникъ попъ Михаилъ и още единъ ученикъ отъ четвърти класъ на гимназията — Недко Стойновъ. Архиерейскиятъ намѣстникъ ни каза че нея година се откривало Богословско училище въ Търново за подготвяне кандидати за свещеници и че се искало отъ Габрово двама души да се учатъ въ това училище на епархийски изждивения. Гимназията представила насъ тримата като кандидати за ученици въ това училище, та трѣбвало да изтеглимъ жребий, за да се види кои отъ тримата ще бждатъ изпратени. Приготвиха ни документитѣ и писмо и ни изпратиха съ общински служитель въ Търновската Митрополия, гдето ни представиха на замѣстника на Търновския Митрополитъ, архимандритъ Стефана и той ни изпрати съ нуждитѣ книжа съ митрополитски служитель въ училището въ Лѣсковския монастиръ.

Бѣше, както казахъ, ранна пролѣть и него день когато стигнахме въ училището се топѣше падналия презъ нощьта снѣгъ. Старитѣ монастирски сгради, които се приспособяваха за училище и пансионъ ни се показаха мрачни и неприветливи, може би и за това, защото съ другаря ми за пръвъ пжть бѣхме се отдѣлили отъ родния градъ, отъ семейство и отъ другари. Направи ни впечатление мънастирската щерна, въ която се втичаше водата отъ снѣга, който се топѣше по покривитѣ. Представиха ни на ректора на училището Недьо Жековъ, който бащински ни прие и нареди да ни настанятъ въ училишния пансионъ — горния етажъ старо манастирско здание. Надвечерь ни заведоха въ монастирската църква на вечерня. Отъ началото ни водѣха вечерь, а въ праздникъ и сутринь на черква и ни обучаваха да четемъ малитвитѣ отъ повседневна черковна служба.

Когато пристигнахме въ училището — презъ м. априлъ, учебнитѣ занятия бѣха почнали. Учители бѣха двама души — ректорътъ Недьо Жековъ и учительтъ Христо Брусевъ и двамата отъ Лѣсковецъ, първиятъ свършилъ духовна семенария и философския отдѣлъ на Висшата Школа въ Бѣлградъ, а вториятъ-гимназията въ Болградъ. Недьо Жековъ пре-

даваше главно духовнитѣ науки, а Христо Брусевъ — естественитѣ и математика. Поради това, че училището едва що почваше да се урежда, училищенъ курсъ и училищна програма не бѣха още установени и преподаванията вървѣха не до тамъ систематично и методично. Учительтъ Н. Жековъ ни отвличаше въ области философски, нѣщо, което будѣше нашето удивление, нашета любознателность. Отначало той ни водѣше всички ученици на разходка и въ това време чрезъ разкази и чрезъ въпроси и отговори ни обучаваше.

На 11 май сѫщата 1874 година стана тържественото откриване на училището. Приготовленията за това се извършваха два три дни напредъ. Окрасявахме училището, пансиона, черквата. Дойде отъ Горна Орѣховица учительтъ Георги Бошнаковъ и ни научи да пѣемъ хорово пѣсеньта: „И следъ тисяща годинъ у насъ все ехтятъ хвалби и пѣсни за памятъ на нашитѣ светци и пр.“ Въ самия день на тържеството заприижда много народъ, канени гости. Дойде и епископъ Климентъ Браницки, после митрополитъ Търновски и служи тържествена литургия и молебенъ, следъ което ректорътъ Н. Жековъ, прочутъ тогава черковенъ ораторъ, държа вдъхновена речь за значението на училището. Въ речьта си той, както знаеше почти цѣлата библия наизустъ цитира много подходящи текстове отъ Св. Писание, между които и до сега ми сѫ въ паметьта тия: „Се азъ бѣгая удалихся въ пустинѣ и чаяхъ Бога спасяющаго мя отъ малодушие и бури“ (Изъ псалмитѣ Давидови). Тоя текстъ се отнасяше до монастирското уединение на училището. Другъ текстъ „Ти Симонъ, ти ще се наречешъ Петъръ-Каменъ и върху тоя камъкъ ще издигна черквата си“, напомняше за Лѣсковския мънастиръ, въ който се помѣсти училището, и е издигнатъ върху терасовидни скали, отъ които се открива величествения изгледъ на долинитѣ на Янтра и Росица.*)

*) Споменитѣ на Ив. Церовъ за ученичеството му въ Богословското училище, печатани въ сп. „Духовна култура“, кн. 20 и 21—1923 г. сѫ извикали погрѣшно предаване нѣкои факти отъ живота на училището и отъ другитѣ възпитаници на сѫщото. Така всички съобщаватъ, че сфициалното откриване на училището станало на 11 май 1874 г. Въ сѫщность това станало на 12 май (недѣлния день). На 11 май сѫщата година епископъ Климентъ служилъ въ Търново въ църква „Св. Кирилъ и Методи“ и извършилъ водосветъ при училището въ двора на църквата „Св. Никола“, гдето учительтъ Т. Шишковъ го приветствувалъ, като започналъ съ текста: „Тако да просвѣтится свѣтъ ваши, яко да видятъ ваша добрая дѣла и прославятъ Отца вашего иже на небесѣхъ“ (Вж. в. „Вѣкъ“, брой 20 отъ

По Петровдень се приключиха училищнитѣ занаятия и си разотидохме по роднитѣ си мѣста.

Учебната 1874—75 година, първа редовна училищна година, почна о време. Учители отначало бѣха пакъ сѫщитѣ: Недьо Жековъ и Христо Брусевъ. Презъ октомврий дойдоха за учители архимандритъ Теофилъ Добриновъ и Иосифъ Стояновъ. Първиятъ преподаваше Законъ Божи, вториятъ— френски и псалтика. Паметно отъ тая учебна година ми е посещаването на училището отъ основателя му Търновскиятъ митрополитъ Иларионъ Макриополски презъ октомврий 1874 година и януарий 1875 година. Презъ октомврий той посети класнитѣ ни занятия, а презъ януарий присѫтствува на полугодишнитѣ изпити и държа назидателна къмъ ученицитѣ речь. Паметенъ ми е и урокътъ за скинята, която учительтъ Недьо Жековъ преподаде при това посещение съ голѣма вещина. При завършване на първата година стана описаното отъ Иванъ Церовъ въ статията му „Богословското училище въ Лѣсковския монастиръ", печатана въ списанието „Духовна Култура", 1924 година, приключение въ училищния животъ — възпротивляването ни да останемъ по желанието на Митрополията още 2—3 дни следъ изпититѣ и приключването на учебната година. Азъ съ моя другарь Вълчановъ се записахме въ листата на несъгласнитѣ ученици да останатъ и следъ като решихме да си разотидемъ, мнозина отъ насъ отидоха въ Гор.-Орѣховица. Въ сѫщия градъ на следния день дойде учителя Недьо Жековъ и ни увеща да се върнемъ въ училището, което и сторихме.

Следнята, втората 1375—76 учебна година завършихме редовно при почти сѫщия съставъ учители, съ това изменение, че учительтъ архимандритъ Теофилъ Добриновъ напустна училището и вмѣсто него дойде учителя Никифоръ Константиновъ отъ Елена. Той преподаваше Законъ Божи, черковно-славянски и руски езикъ, освенъ това, той се грижеше и за храната, реда и чистотата въ пансиона; въобще той бѣ добъръ и внимателенъ. Пролѣтьта на учебната

---

25 май 1874 г.). Пръвъ употребилъ тоя текстъ Жековъ при посрещането въ Търново на Илариона Макариополски на 13 септемврий 1872 г. Твърдението на Церовъ въ „Духовна култура", че съ сѫщия текстъ Жековъ се обърналъ къмъ епископъ Климента при откриване на Богословското училище, не е вѣрно. Жековъ въ случая започналъ своята речь съ подходящия текстъ: „Се азъ бѣгая удалихся въ пустинѣ и чаехъ Бога спасающаго мя отъ малодушие и бури", нѣщо, което Ив. Сарановъ и нѣкои други възпитаници на училището си спомнятъ твърде добре.

Твърдението на Церовъ, че Жековъ свършилъ теология, сѫщо не отговаря на истината.

1875—76 г. бѣ тревожна за училището и ученицитѣ. Априлскитѣ възстания въ Гор. Орѣховица, Габрово и обсадата на Дрѣновския монастиръ вълнуваха младежкитѣ ни души, пѣехме бунтовни пѣсни, слушахме и приказвахме за готвени и станали възстания, снабдявахме се кой какъ може съ оржжие и всичко това ни въодушевляваше и настройваше патриотично-воинствено. Презъ време на възстанията и следъ тѣхъ изпитвахме и голѣми страхове да не ни нападнатъ турци, които се и съглеждаха около монастиря.

Третята 1876/77 година почна сжщо редовно Учителитѣ Н. Жековъ Хр. Брусевъ и И. Стояновъ напустнаха училището и на тѣхно мѣсто дойдоха учителитѣ отъ Габровската гимназия Ив. Гюзелевъ, Петъръ Генчевъ и Несторъ Марковъ — отлични гимназиялни учители. Презъ пролѣтьта 1877 г. почна освободителната война и заедно съ цѣлъ народъ ние се радвахме и трепетно очаквахме всѣка весть за нейния ходъ. Разбира се, че занятията ни особено за изпититѣ не можеха да следватъ нормално. На 23 юний, поради страхътъ училището да не бжде нападнато отъ турцитѣ бѣжанци отъ Свищовско, които презъ Търново бѣгаха къмъ Шуменъ по шосето, което бѣше близо до монастиря, митрополията намѣри за разумно да прекрати занятията и да ни разпрати по домоветѣ".

2. *Василъ М. Вълчановъ*, бившъ окржженъ училищенъ инспекторъ, окржженъ управитель и началникъ отдѣление при Министерството на правосждието, съобщава:

. . . Въ училището бѣхме къмъ 5 — 6 априлъ 1874 година. Приждаха ученици и отъ другитѣ епархийски градове, между които имаше и такива, които се учеха на свои срѣдства. Образува се подготвителенъ класъ за IV класъ, който следвахме презъ месецитѣ априлъ, май и юний. Въ началото на учебната 1874/75 г. споредъ подготовката си, едни отъ ученицитѣ съставихме първи курсъ (IV класъ), а по-слабитѣ и новопостжпилитѣ — подготвителенъ курсъ. Първи учители бѣха Жекозъ и Брусевъ и двамата изъ гр. Лѣсковецъ. Уредбата, администрацията и управлението на училището бѣше въ ржката на Жековъ. Между учители и ученици имаше голѣмо въодушавление. Жековъ ни преподаваше херменевтика, нравствено богословие, догматическо богословие и първата учебна година словесность. Къмъ сжщия имахме голѣмо обаяние, слушахме го винаги съ внимание и интересъ, понеже често въ свръзка съ уроцитѣ ни даваше обширни научни познания. При това той бѣ голѣмъ чародѣецъ на словото и ние често въ часъ сме го слушали съ унесъ и забрава. Споредъ менъ първоначално той бѣше не само душа на училището, но и истински виновникъ за откриването му. Отъ разговоритѣ, които съмъ водилъ впоследствие съ него, азъ се убедихъ напълно, че той е за-

интересувалъ дѣда Илариона Макариополски за откриване на училището въ този монастиръ“ . . . Останалитѣ спомени на Вълчанова се схождатъ съ тия на Ив. Саранова.

3. *Икономъ Апостолъ Георгиевъ*, енорийски свещенникъ при църквата „Св. София“ въ столицата, предава почти сѫщитѣ сведения, както горнитѣ двама.

4. *Цончо Боневъ*, отъ гр. Лѣсковецъ, дългогодишенъ учитель и училищенъ инспекторъ, въ своитѣ спомени дава най-вѣрна представа за живота на училището, още по-вече, че вѣрностьта имъ потвърдиха и други бивши ученици отъ сѫщото, предъ които имахъ възможность да ги провѣря. Ето тия спомени: „Бѣхъ ученикъ въ Лѣсковецъ при учителитѣ Петъръ Караминчевъ и Петъръ Кйорчевъ — имахме единъ видъ трикласно училище. Въ началото на априлъ 1874 година дойде отъ митрополията въ Лѣсковецъ протонотарий Димитрий Драгановъ и менъ повикаха въ общината, която тогава се помещаваше въ килията при съборната църква „Св. Никола“. Тамъ дойдоха повикани още двама ученика, именно Хаджи Стефанъ Гешевъ и Енчо Калчишковъ, сега свещеникъ въ Османъ Пазарь. Въ присѫтствието на общинаритѣ, на протонотария Димитрия и на учителя Дончо Т. Цаневъ, насъ тримата ученици подложиха на конкурсенъ екзаменъ по предметитѣ: българска история, свещенна история и география. Изпитва ни учителя Д. Т. Цаневъ. Следъ изпита, протонотария, представитель на митрополията, каза, че за ученикъ въ Богословното училище ще изпратите ученика Ц. Боневъ, като епархийски степендиянтъ. На 17 или 18. IV. отидохъ въ Петропавловското Богословско училище, което бѣ почнало занятия и се представихъ на ректора му Н. Жековъ, който като разгледа училищното ми свидетелство, опредѣли въ кой класъ ще постѫпя и нареди въ коя стая да ме помѣстятъ. Подиръ моето отиване презъ день два идѣха ученици и отъ други села и градове. Преподавателитѣ ни бѣха двама Н. Жековъ и Хр. Брусевъ, които ревностно се трудѣха, както за преподаваемитѣ предмети, така и за храната, чистотата на помещението, въ което живѣехме. Тѣ бѣха винаги между насъ, когато бивахме свободни отъ занятията си. Отношенията ни бѣха много сърдечни и близки, даже другарски, а не както сега отношенията между учители и ученици да сѫ официални, натегнати, даже неприятелски. Официалното откриване на училището стана на 11-й май 1874 година въ присѫтствието на нарочно делегираниятъ епископъ Климентъ Браницки. Ректорътъ даде въ една пламенна речь отчетъ за малкия животъ на училището, неговата бѫдеща цель и възхвали съ цитати отъ свещенното писание великото дѣло на търновския митрополитъ Ил. Макариополски по откриването на училището. По този случай ето какъ

възпроизвежда споменитѣ си възпитаникътъ отъ сѫщото училище *Никола Бакевъ*, отъ с. Бѣла-Черкова, сѫщо дългогодишенъ учитель. „Жековъ следъ текста: Сé азъ бегая удалихъ ся въ пустини . . . . почна така. „Ваше Боголюбие, което често повтаряше. Въ дългата си и пламенна речь, която постепенно издигаше като че се качеше въ нѣкое турско минаре. той изреди народното ни тегло отъ гърцитѣ фанариоти, които сѫ измѫчвали и пращали на заточение въ Азия нашия благодетель великъ народенъ вождъ и труженикъ митрополитъ Ил. Макариополски. На свършване Жековъ сравни Макариополски съ Мойсея, като извика: „Мойсей, за да напои въ пустинята изжаднелиятъ израилски народъ удари съ жезъла си камъка и бликна вода, а Негово Високо-преосвещенство Ил. Макареополски удари съ жезъла си тукъ на тази скала и бликна първиятъ лѫчезаренъ храмъ за българската духовна наука нашето Богословско училище, което ще пои нашиятъ народъ съ живата вода на науката и просвѣщението. (Заключението е вѣрно, но отъ 50 години забравилъ съмъ сѫщинскитѣ му изрази, защото той говорѣше на единъ особенъ езикъ, който вълнуваше, приковаваше и караше човѣка да тръпне". Нека сега продължимъ съ споменитѣ на Цончо Боневъ! „Спомнямъ си, че епископъ Климентъ говори сѫщо така за значението на училището и ни даде високо назидателни пастирски наставления. Подиръ свършека на тържеството, въ салона на училишето стана споръ между търновския учитель Тодоръ Шишковъ и ректора на училището Н. Жековъ за ветхозаветната църква. Шишковъ твърдѣше че не сѫществувала ветхозаветна църква, а ректорътъ съ свещенната история въ рѫка на вехтия заветъ отъ Московския митрополитъ Филарета и съ цитати отъ свещенното писание доказа, че ветхозаветната църква е имало. Ний, ученицитѣ, останахме съ радостното впечатление, че нашия преподаватель и ректоръ излѣзе правъ въ случая. Доколкото си спомнямъ епископъ Климентъ по въпроса бѣ на страната на ректора.*) На Петровденъ по случай отчета на училището, следъ изпититѣ, които бѣхме свършили и праздника на монастиря стана второ тържество. Изпититѣ станаха по дотогава преминатия материалъ на преподаваемитѣ предмети съ теглене на билети. Първата ваканция бѣ много кратка и я прекарахме въ екскурзии по околнитѣ монастири, на чело съ Жекоза. Въ началото на учебната 1874 година учителитѣ станаха четирма съ идването на Йосифъ Стояновъ отъ Добричъ и архимандритъ Теофилъ Добриновъ отъ Лѣсковецъ. Класоветѣ презъ тази година

---

[1]) Тази случка Церовъ е предалъ съвсемъ пресилено въ сп. „Духовна култура" кн. 20 и 21—1924 год.

бѣха приготовителни и първи класъ. Презъ зимата идва дѣдо Иларионъ и престоя нѣколко дена въ училището. Той редовно посещаваше преподаванията и винаги при излазяне отъ класнитѣ стаи ни наставляваше отечески и сочеше бждеща ни дейность. Пролѣтьта Макариополски замина за Цариградъ, кждето и почина. Потресната весть за смъртьта на великия родолюбецъ се съобщи тревожно отъ ректора на училището на 6 юний. Рано на другата сутринь всички ученици съ учителитѣ тръгнахме за Търново. Въ съборната църква „Св. Богородица" се отслужи отъ духовенството на чело съ архимандритъ Стефана, заупокойна литургия и панахида, а ректорътъ на училището Недьо Жековъ държа дълбоко трогателна речь, която извика неописуемо душевно вълнение и скръбь въ натжженото множество народъ. Сжщиятъ день се върнахме въ монастиря. На мѣсто покойния иерархъ Иларионъ за управляющъ Търновската епархия бѣ опредѣленъ отъ Св. Синодъ при Екзархията Доростолочервенски митрополитъ Григорий. Въ началото на учебната година 1875/76 занятията започнаха съ водосветъ, извършенъ отъ митрополитъ Григория, който тогава бѣ въ Търново и нарочно бѣ дошелъ въ Богословското училище. Следъ водосвета митрополита се обърна къмъ насъ ученицитѣ съ следнитѣ възгласи: „Чадца мои о Христѣ" и произнесе едно пастирско назидателно слово, съ което целѣше да ни докаже, че отъ такива обители сж излѣзли най-великитѣ църковни учители и служители: Григорий Богословъ, Иванъ Златоустъ, Василий Великий и др. Добре си спомнямъ, че митрополитъ Григорий съ това си красноречиво и убедително слово целѣше да разсѣе и парализира агитациитѣ на известни личности отъ Търново и нѣкои епархийски градове, че училището трѣбвало да се премѣсти, защото като въ уединенъ монастиръ ученицитѣ несъобщавайки се съ хората щѣли да подивѣятъ и цельта на училището нѣмало да бжде постигната. Къмъ срѣдата на тази учебна година на мѣстото на архимандритъ Теофилъ Добриновъ дойде за учитель Никифоръ п. Константиновъ огъ Елена. Класоветѣ сега бѣха подготвителни, първи и втори. Презъ пролѣтьта стана Срѣдно-Горското възстание и разбиването на Дрѣновския мънастиръ, кждето се бѣше установила смѣлата чета на попъ Харитона, даскалъ Кира Петровъ и П. Н. Пармаковъ. Габровската гимназия се затвори. Учителитѣ ѝ бѣха заподозрѣни и задържани въ Търновския затворъ. Ние ученицитѣ въ Богословското училище отъ нищо не пострадахме, защото ни закриляше митрополията, само единъ нашъ съученикъ Петъръ Пешевъ бѣ арестуванъ и затворенъ въ Търново, защото бѣ съпроводилъ брата си Ст. Пешевъ до Севлиево. И тази учебна година свършихме съ изпитъ и пакъ ни се дадоха свидетел-

ства. Въ началото на учебната 1876—77 г. дойдоха за учители Иванъ Гюзелевъ, Петъръ Генчевъ и Несторъ Марковъ. За отстраняването на учителитѣ Недю Жековъ и Хр. Брусевъ се носѣха слухове между насъ ученицитѣ, че причината била ненавистьта на архимандритъ Стефана и нѣкои епархиални съветници къмъ тѣхъ, особно къмъ Н. Жековъ. Третата година ректоръ нѣмаше, училището се управляваше отъ учителски съветъ, а за началникъ на пансиона (надзиратель) бѣше стария учитель Никифоръ п. Константиновъ*). Учебната година свършихме сѫщо съ изпитъ, но поради освободителната война учителитѣ и ученицитѣ си разотидоха и годишенъ актъ на Петровденъ тази година не стана, както други пѫть.

Училището често се посещаваше и отъ външни лица. Не мога точно да опредѣля датата, но си спомнямъ, че то се посети отъ Ст. Панаретовъ, учитель въ Робертъ Колежъ Цариградъ, а заедно съ него и единъ руски професоръ на когото името не помня и единъ англичанинъ тоже учитель въ Робертъ Колежъ. По наставленията на учителя Н. Жековъ ний ученицитѣ дадохме писменна молба до руския професоръ да ни се подарятъ книги отъ Русия за четене. Молбата ни бѣ чута. Професорътъ чрезъ рускитѣ вестници отправи молба до рускитѣ книжари да подарятъ на училището книги за прочитъ. Следъ 4—5 месеца пристигнаха отъ Русия голѣмо количество съчинения на руски по богословие, история, литература и пр. Съ тия книги и съ други, които учителитѣ и ученицитѣ подаряваха, се постави основата на една хубава училищна библиотека, която следъ освобождението, при окончателно закриване на Петропавловската семинария, се предаде на Висшия педагогически курсъ въ София (днесъ Софийски университетъ) та влѣзе като първи основенъ приносъ за университетската библиотека. Вж. „Годишника“ на Софийския университетъ за 1904—1905 год. стр. 21.

При училището имахме ученическо дружество, името на което по упѫтванията на Н. Жековъ бѣ дадено „Познай себе си“. Всѣки празниченъ день подиръ отпускъ на църква се събирахме въ една отъ класнитѣ стаи и или слушахме

*) Церовъ въ спис. „Духовна култура“ кн. 20 и 21 — 1924 г. съобщава, че Никифоръ п. Константиновъ билъ ректоръ на Богословското училище презъ учебнитѣ 1875—76 и 1876—77 ч. Това е подвело и Петъръ Пешевъ въ своитѣ мемоари отъ 1925 г. да пише сѫщото. Церовъ предава и други нѣкои сведения — погрѣшно, а може би и тенденциозно. Отъ служебния списъкъ на Н. п. Константиновъ, пратенъ отъ Търновската девическа гимназия въ Министерството на просвѣщението съ рапортъ № 72/18 мартъ 1881 г., се ясно вижда, че Н. п. К. никога не е билъ ректоръ на казаното училище.

приготвената отъ нѣкой ученикъ сказка́, или пъкъ четѣхме нѣщо. При тия четения и сказки присѫтсвуваше по единъ отъ учителитѣ. Ето по сѫщия случай що съобщава възпитаника *Евстатий Мартиновъ*, адвокатъ въ Търново: „Жековъ почти всѣка седмица събираше единъ пѫть ученицитѣ отъ горния класъ въ 5 часа следъ обѣдъ (говорѣше по извесни въпроси отъ българската история и даваше теми отъ нея на ученицитѣ, за да ги изучаватъ и говорятъ върху тѣхъ, като избираше за това най-важнитѣ събития".

На това дружество изглежда Жековъ ще е отдавалъ голѣмо значение и посветявалъ не малко грижи. Отъ едно писмо съ дата 17 октомврий 1875 г., изпратено отъ Цариградъ отъ покойния Неврокопски митрополитъ Илариона, тогава ученикъ отъ Богословското училище и отиващъ презъ Цариградъ да продължи образованието си въ Русия, се вижда, че Жековъ го задължилъ и устно да замоли редакторитѣ на Цариградскитѣ български вестници да почнатъ да изпращатъ на дружеството своитѣ вестници. Това желание действително било постигнато — дружеството получавало почти всички тогавашни вестници и списания.

„Учителитѣ ни въобще избираха предметитѣ, които ни преподаваха, и бѣха спечелили между насъ ученицитѣ почитъ и уважение, повтарямъ, тѣ бѣха презъ свободното си време винаги между насъ.

Пансионътъ се помещаваше въ старото двуетажно монастирско здание, стаитѣ на което бѣха съвсемъ малко ремонтирани, а учителитѣ живѣеха въ друго монастирско, понова постройка здание. Здравословното състояние на ученицитѣ бѣ извънредно много добро. Училищенъ лѣкарь бѣ младия тогава търновски лѣкарь Д-ръ Статъ Антоновъ, който всѣка седмица единъ пѫть идваше да прегледва ученицитѣ, но за три години едва ли написа три рецепти, понеже всички бѣхме здрави.

Дѣдо Иларионъ ни правѣше впечатление на човѣкъ съ висока култура и извикваше въ насъ благоговение. Вънкашностьта му издаваше неговитѣ дълги борби и тежки страдания. При едно изпитване по френски езикъ, той ми направи много умѣстна бележка за неправилното произнасяне на думитѣ".

Преди да завърша очерка си, налага се да кажа и нѣколко думи за личностьта на архимандритъ Стефанъ х. Радковъ, който при отсѫтствието на Илариона Макариополски участвувалъ въ откриването на Богословското училище, а отпосле съ влиянието си оказвалъ въ едно или друго направление известно въздействие въ живота и развитието му.

Родомъ въ с. Церова-Кория, Търновско, постриженикъ на Килифарския монастиръ, той по „препоръчителството на Свято Макариополскаго Господина Илариона и на духов-

ныйтъ неговъ отецъ“ е билъ произведенъ презъ м. декемврий 1869 год. отъ Софийския митрополитъ Доротея въ иеродяконски и дяконски чинъ и снабденъ съ „църковенъ офикіонъ архидіаконъ“. Въ архимандритски чинъ е произведенъ отъ Илариона Макариополски, после дохаждането му като търновски митрополитъ. Архимандритъ Стефанъ по вънкашность високъ и представителенъ човѣкъ, билъ неукъ и безъ култура. Съ своитѣ непохвални похождения оставилъ между обществото най-лоши спомени, въпрѣки, че времената и условията тогава му били отредили да заема виденъ постъ и да играе важна роль въ нашия пъленъ съ кипежъ, напредъкъ и преобразования животъ. Намирайки се подъ влияние на нѣколцина търновски първенци и съчувственикъ на тѣхното дѣло да се пренесе нѣкакъ Богословското училище въ Търново, той търсилъ поводи и случаи да отстрани Жекова отъ училището, затова не изпускалъ случая да го очерни, било предъ митрополитъ Илариона, било предъ смѣсения епархийски съветъ. Ето защо, следъ смъртьта на Макариополски, въ края на учебната 1875/1876 година, двамата първи учители на училището Н. Жековъ и Хр. Брусевъ трѣбвало да го напуснатъ*). Все по тази причина при свикване отъ Илариона трети епархийски съборъ на 22 януарий 1875 година, този е трѣбвало съ мжка да отбие искането на търновскитѣ представители, да взематъ за своитѣ училища приходитѣ, които постжпвали отъ търновската околия за издръжка на Богословското училище. Нѣщо повече, сжщитѣ даже се отнесли до Екзархията, а въ печата обвинили Илариона, че билъ онеправдалъ града Търново (Вж. „Време и животъ на търновския митрополитъ Иларионъ“ отъ М. Радивоевъ, стр. 433).

Така или иначе, Богословското училище поради освободителната война презъ лѣтото 1877 г. прекратило за кратко своето сжществуване.

Онова обаче, което въ този храмъ за висока на времето си наука и просвѣта правя най-силно впечатление на сегашния общественикъ и радетель на учебното дѣло, е безпримерниятъ духовенъ полетъ и идеализъмъ, които въ първитѣ години разпалвали душитѣ и сърдцата на учители и ученици. Възпитателната и образователната работа — висскиятъ устремъ въ това наше най-видно преди освобождението учебно заведение, ще останатъ като образецъ за сегашното

*) Неудобно ми е да се ровя въ миналото и изнасямъ тукъ данни, които трѣбва да останатъ въ дълбока забрава. И ако направихъ горнитѣ бележки, това сторихъ въпрѣки волята си, за да поясня известни положения отъ споменитѣ на Церова, по ученичеството му въ Богословското училище, които той предава въ неистинска свѣтлина.

ни училище. Първитѣ възпитаници на Богословското училище бѣха наистина едни между най-добритѣ работници, строители на нова България.

* * *

Преди да завърша очерка си, дългъ ми е да прибавя и нѣкой по характерни бележки за личностьта на Жекова, не само паради ржководната роль, която той е игралъ въ развоя на нашето срѣдно училище, въ периода на неговото формиране, но главно за това, че въ борбата противъ духовната и политическа робия презъ близкото наше минало, той съ своето слово пленява и увлича слушателитѣ си, като поддържа винаги бодро чувство и вѣра въ тържеството на народната кауза.

П езъ освободителната война отъ 1-й августъ 1877 г. до 1-й августъ 1878 г. заемалъ службата Дрѣновски и Трѣвненски началникъ-мюдкеринъ, като напжтвалъ рускитѣ войски за Балкана и Шипка и организиралъ първитѣ власти въ тоя край. Тази служба напустналъ доброволно по причина на силна простуда. Е о и нѣкои интересни данни по изпълнение на службата, които заимствувамъ отъ една частна негова жалба до Министерството на Вжтрешнитѣ работи, съ дата 10 априлъ 1902 г., за да му се издаде едно по-пълно удостовѣрение за пенсия . . . . „За да докажа сжщностьта на своята просба предъ Почи аемото Министерство, азъ се принудихъ да представя . . . . 1. единъ приказъ, издаденъ отъ Търновския Окржженъ началникъ Капитанъ Червенко, отъ 10 августъ 1877 г. подъ № 116 — издаденъ 10 дена следъ назначението ми мждюринъ на Дрѣновската нахия, по причина на ужастнитѣ тревоги отвъдъ Балкана и отъ разорението на Стара-Загора и Казанлъкъ — приказътъ е писанъ отъ покойния Ст. Стамболовъ, тогава секретарь на окржжното управление; 2. едно предписание отъ 17 декемврий 1877 г. подъ № 1137, съ което ми се предписва да заема като и. д. мюдюръ начаяникъ на Трѣвненската нахия, вмѣсто П. Р. Славейковъ, който тогава замина за Боготъ; 3. една разписка издадена менъ отъ председаделя на Тъъновския Окржженъ Съветъ г. Д-ръ В. Берона, съ дата отъ 27 мартъ 1878 г.; 4. едно удостовѣрение съ дата 1878 г. 6 мартъ, подписано отъ нѣколко тогавашни твърде видни чиновници и нвй-после 5. нѣколко документи, подписани отъ нѣкой руси висши чиновници, които ме представятъ предъ императорския комисарь за награда за нѣкакви мой заслуги . . . . ако това значи, че не се брой годината на службата ми, то недоумѣя защо да не ми се брой тази година, когато именно азъ мисля, че презъ тази година, *по времето на освободителната война*, наймного съмъ заслужилъ на отечеството си, като денемъ и

нощемъ тичахъ съ коня си, ту на Шипка и Бедекъ, ту на Габрово и Елена, ту на Трѣвна и Дрѣново, ту подъ опасностьта на куршумитѣ на Кръстецъ и Златица и при това на 16,000 бежанци да намѣря прибежище и подъ какви строги отговорности на военния сѫдъ. — Наистина очудвамъ се, защо тази ми служебна година да не се брой следъ освобождението, толкова по-вече, че азъ тогова бѣхъ не на окрѫжна, не на общинска, *но на държавна служба*, произходяща отъ императорския комисарь, Негово Сиятелство Князъ Черказки, който тогава имаше право да назначава административнимъ поредкомъ държавни чиновници да служатъ не на Русия, а на осввбождаемата България . . . . . .

Тукъ, при настоящата си частна молба прилагамъ още два документи, единъ отъ Почитанмото Миниттерство на Финансиитѣ отъ 29 XII. 1884 г., подъ № 38030, а другия отъ Керековската община съ дата 1. XII. 1884 г,, отъ които явно се вижда, че азъ действително съмъ билъ началникъ на Дрѣновската и Трѣвненската нахия и че отъ заграбенитѣ движими имущества на избѣгалитѣ турци и отъ други източници, по силата на единъ приказъ отъ Търновсия Губернаторъ, азъ събрахъ отъ Дрѣновската нахия около 150,000 златни лева, и около 12,000 зл. лева отъ Трѣвненската нахия и тѣзи суми предадохъ подъ разписка на съхранение въ Търновското Окр. Казнчаейство, гдето до преди нѣколко години се водѣше споръ, кому принадлежатъ тѣзи пари, до като най-после по мое докладване и по мое частно мнение се взеха въпроснитѣ суми отъ реченото казничейство и се направи Дрѣновската околийска болница „Фердинандъ I“. — Тукъ му е мѣстото да се забележи, че въ горепоменатия приказъ се казваше:

„Онзи административенъ чиновникъ, който положи справедливо старание да се намѣри нѣщо заграбено отъ движимитѣ имущества на избѣгалитѣ турци, ще получи възнаграждение на 1% отъ събранитѣ суми“ На мене се следваше да получа около 11,000 лева възнаграждение отъ тѣзи суми, обаче азъ и до днесъ не съмъ получилъ нито 11 стотинки отъ никого. — Види се защото въ онези мѫтни бурни и *безконтролни* времена, азъ се постарахъ да бѫда справедливъ и безкористенъ служитель на отечеството си, затова сега съмъ принуденъ да пиша такива дълги и *досадителни частни жалби*, та дано по този начинъ, да се умножи съ нѣкой левъ и така *нищожната ми и незавидна пенсия*, около която почти две години се домогвамъ безъ полза“.

Следъ освобождението Жековъ отъ 15 IX. 1882 г. до 1. V. 1884 г. заемалъ службата окрѫженъ училищенъ инспекторъ на Видинския окрѫгъ, а отъ 1 май 1884 г. до 1. I. 1885 г. на Ломския окрѫгъ. Бивалъ е избиранъ Окрѫженъ сѫдебенъ заседатель и народенъ представитель. Презъ режима на Стамболова цѣли 7 години бѣ преследванъ и

гоненъ отъ партизани, докато посрѣдъ страшна беднотия и тжги почина и втората му жена. Въ интереса на истината тукъ трѣбва да забележа, че самъ Стамболовъ почиталъ Жекова за неговото добро минало, за неговата твърдость и характерность и когато единъ день партизани завели въ Търново изморения си противникъ, той наредилъ телеграфически да бжде назначенъ за първостепененъ учитель при Търновската гимназия и като такъвъ учителствува редъ години при Търновското Богословско училище, при Самоковското такова и Разградската гимназия, докато презъ 1900 година бѣ пенсиониранъ по старость и презъ 1907 година почина въ своя роденъ кжтъ Лѣсковецъ, къмъ който бѣ така много привързанъ.

Недьо Жековъ следѣше съ еднакъвъ интересъ развитието и усъвършенствуването на колективния човѣшки умъ. Него еднакво интересуваше философия и богословие, естествени и социални науки, история и филология и т. н. Съ писменна работа се занимаваше до последния день на живота си, като тъкмеше да издава ново списание „Търновски лѣтописи", обаче смъртьта тури край на всичко. Следъ себе си остави голѣма библиотека отъ трудоветѣ почти на най-добритѣ и знаменити работници на науката. Преди освобождението за него се говорѣло въ много български кжщи, понеже билъ наистина единъ отъ малцината ни учени хора, като му била дадена титлата „философъ", а на личностьта му се гледало като необикновенна.

Като учитель ималъ здравъ педагогически усѣтъ. Държалъ най-много да се учи здраво въ училището, а не само за бележки, които осигуряватъ преминаването отъ класъ въ класъ, но убиватъ бодростьта и енергията при разширението вжтрешния миръ на ученика и пазилъ неговия идивидуалитетъ като най-ценно нѣщо. Билъ изобщо противъ формализма и външното възспитание, поради което понѣкога учебниятъ му замахъ не е билъ добре схващанъ отъ ония, които сж могли да ценятъ възпитателната работа на единъ човѣкъ съ малко по-далеченъ погледъ. Своитѣ уроци въ училището, както и панагеричнитѣ си речи и сказки, той никога не готвилъ прецварително, защото самъ билъ жива книга и добре подслаждалъ съ сладкодумството си. Притежавайки извънредно силна паметь, допълнена съ една голѣма начетеность и любознателность, която не огасвала презъ цѣлъ животъ, той наистина билъ неизчерпаемъ изворъ на ценни научни познания.

Ако обаче суровата българска действителность и редъ несрети въ живота да задушили Жекова и наредъ съ мнозина наши заслужили мжже и той да прекара последнитѣ години отъ живота си въ забвение, *се пакъ неговитѣ заслуги къмъ развоя на нашето срѣдньо училище преди освобождението си оставатъ несъмнени.*

Сл. П. Чаушовъ.

Иоханъ Фридрихъ Хербартъ

(По случай сто и петдесетгодишнината отъ рождението му 4 май 1776 г.).

Презъ втората половина на 19 и началото на сегашното столѣтие особено значение и мощно влияние върху педагогическата теория и практика добиха идеитѣ на Хербартъ. Неговата философска и педагогическа система се намира подъ знака на Кантовия критицизъмъ въ първия му победоносенъ походъ.[1]) Отпечатъкъ на сѫщото влияние носятъ появилитѣ се преди Хербарта педагогични учения на Фихте и Песталоци, които отъ своя страна сѫ указали едно силно въздействие надъ Хербартъ. Хербартъ е първиятъ отъ философитѣ, който даде една научно-философска основа на педагогиката: на нея той посочи едно опредѣлено мѣсто въ така наречения globus intellectuelis. Той пръвъ се опита да осѫществи „прекрасния идеалъ" на Канта именно „да преобърне механизма на възпитателното изкуство въ наука".

Преди да говоримъ за значението на Хербартовата педагогика, ще трѣбва да изтъкнемъ нѣкои важни факти изъ живота му и следъ това да разгедаме in concreto най-важнитѣ моменти въ неговата философско-педагогическа система.

Иоханъ Фридрихъ Хербартъ се е родилъ на 4 май 1776 год. въ гр. Олденбургъ. Баща му е билъ сѫдебенъ съветникъ. Първото си образование той получава отъ частни учители и въ частни институти, следъ завършването на което той постѫпва въ мѣстното латинско училище. Тукъ преподаването е ставало, особено на това по физика и философия въ духа на Волфа — ученикъ на Лайбница. Покъсно той се запознава и съ Канта, който бѣше почналъ да измѣства Волфа. Въ 1794 год. Хербартъ се записва за студентъ въ правния факултетъ на Иенския университетъ, но скоро преминава въ философския факултетъ, дето подпада подъ влиянието на философа Фихте. Въ последнитѣ години на своето следване той се освобождава постепено отъ влиянието на Фихте: своята самостоятелна мисъль той прояви въ една критика на едно съчинение на младия Шелингъ намиращъ се тогазъ подъ влиянието на Фихте.

Като студентъ Хербартъ не е взелъ никакво участие въ борбитѣ на нѣмския народъ за освобождение и обединение, отъ които се бѣше ентусиазирала по него време цѣлата нѣмска младежь. Въ 1797 год. Хербартъ напуска Иена и

---

[1]) Гл. ст. отъ Prof. W. Moog върху Канта въ Deutsche Schule, XXVIII, 4 Heft, стр. 136 f.

става частенъ учитель въ семейството на фонъ Щайгеръ въ Бернъ (Швейцария). Тукъ той прави първитѣ свои педагогични наблюдения и опити. Голѣмъ интересъ прояви той и къмъ дѣлото на Песталоци: посещава го въ Ивердонъ и оставя възхитенъ отъ резултатитѣ на неговото обучение. Въ 1800 год. Хербартъ се връща презъ Иена и Гьотингенъ въ своя роденъ градъ, дето се приготовлява за академична кариера. Въ 1802 год. се хабилитира за доцентъ по философия и педагогика въ Гьотингенъ и следъ три години става извънреденъ професоръ. Презъ 1809 год., — по препоржка на тогавашния пруски министъръ на просвѣтата Вилхелмъ фонъ Хумболтъ, той бива повиканъ за редовенъ професоръ въ Кьонигсбергъ, като замѣстникъ на Кругъ, приемникъ на Канта. Въ двата университети челъ лекции по философия и успоредъ съ това и по педагогика. Въ 1833 год. Хербартъ се връща наново въ Гьотингенъ дето прекара и последнитѣ дни отъ живота си. Тукъ той свързва теорията съ практиката, като основава педаг. семинаръ съ опитно училище. Въ 1837 г. става едно събитие отъ политически характеръ, което хвърля една сѣнка върху характера на Хербартъ: Хановерскиятъ краль наруши конституцията и седемь души отъ професоритѣ, които високо ценятъ и идеята на правото, протестираха противъ това нарушение. Хербартъ не се присъедини къмъ тѣзи свои колеги. Хербартъ умрѣ на 14 августъ 1841 год. Главнитѣ му педаг. съчинения сж: Обща педагогика изведена изъ цельта на възпитанието (1806 г.) и очерки на педаг. лекции (1835 г.).

Хербартъ е нареченъ съ право педагогъ измежду философитѣ и философъ измежду педагозитѣ. Той пръвъ прави грандиозния опитъ да постави педагогиката върху научно-философски основи и съ това допринесе твърде много за издигането на педагогиката до степень на самостоятелна наука. Философската концепция върху която почива педагогиката на Хербарта има много допирни точки съ философскитѣ системи на 18 столѣтие; тя стои въ рѣзка противоположность съ зараждащата се въ края на сжщото столѣтие романтична философия (Шелингъ, Шлойермахеръ Шопенхауеръ.[1])

Споредъ Хербарта, необходима е една педагогична теория „за преценка и корекция“ на въпроситѣ, произхождащи отъ възпитанието. Въ основата на неговата теория лежи

---

[1]) Гл. Spranger, E. „Kultur und Eziehung“, стр. 25. Сравни сжщо Ziegler Th. „Die geistigen u. sozialen Strömungen Deutschlands im 19. и 20. Jahrhundert. Faufe. стр. 56; Iodl, K. „Nietziche u. die Romantik“ стр. 203.

понятието способность къмъ образованието (Bildsamkeit)[1]. Цельта на възпитанието трѣбва да се търси въ етиката, която ни опредѣля цельта на човѣшкия животъ изобщо. Въ това отношение Хербартъ е напълно кантиянецъ (Въ 1828 г. той самъ се нарече такъвъ). Тази цель е нравственостьта. (Umriss päd. Vnrl. § 8). До тази цель ние се домогваме не по емпириченъ, а по умозрителенъ пѫть. По сѫщия начинъ той достигва до втората фундаментална дисциплина на педагогията, именно психологията. Хербартъ казва: „Педагогиката, като наука, зависи отъ практическата философия и психологията. Първата показва цельта, втората пѫтя и опасноститѣ за достижението на тази цель" (Umriss ect § 2). Етиката, споредъ Х., е единъ дѣлъ отъ естетиката. Тя има за предметъ областьта на нравствено—хубавото, а пъкъ задачата и е да установи опредѣлени отношения на волята подъ форма на идеи или идеални образци, като посочи тѣхния нравственъ елементъ и абсолютенъ характеръ. Хербартъ ни дава 5 такива първоначални идеи (сѫждения на съвестьта): 1. идея за вѫтрешна свобода, 2. идея за съвършенство, 3. идея за доброжелателство, 4 идея на правото и 5. идеята за възмездието или справедливостьта. Отъ тѣзи първоначални идеи Хербартъ извлича по-нататъкъ 5 обществени идеи, върху които се изгражда социалната етика[1]. Отнесени тѣзи практически идеи къмъ единната личность даватъ ни понятието за *добродетельта*; насочимъ ли пъкъ стремежа къмъ преодоляването на пречкитѣ и трудноститѣ при осѫществяване на идеала на добродетельта, ние идваме до понятията *законъ и дългъ*.

Психологията на Хербарта почива върху метафизична основа. Душата е една отъ многото *реални* (реална е простъ, нематериаленъ, положителенъ, субстанциаленъ факторъ на битието), която се стреми да запази своето сѫществувание (битие) отъ възможни смущения и нарушения; на тѣзи последнитѣ тя реагира съ *представитѣ*. Тѣ си пречатъ или подпомагатъ взаимно resp. попадатъ надъ или подъ прага на съзнанието. Тази игра на представитѣ ни дава възможность да установимъ една механика и статика на представитѣ, които ние сме въ състояние да изчислимъ математически. Различнитѣ съотношения на представитѣ образуватъ всичкитѣ душевни явления. Споредъ това, чувствата и жела-

---

[1]) Гл. Umriss pädag. Vorlesungen § 1. Върху проблематиката на това понятие виж. Paulsen. Pädagogik стр. f.; E. Spranger; Lehrerbildung e it. Ab. 3. W. Siern; Die menschliche Persönlichkeit.

Кар. V.

[1]) Гл. Allgemeine prakt. Philosophie. 1803 г. стр. 32 f. сравни J. W. Nahlowsky „Allg. Ethik" и Rein „Ethik" (преведена на български).

нията не сж нищо друго, освенъ модификации на представитѣ. Въ тази връзка Хербартъ отхвърля теорията въ старата психология, която приема, че сжществуватъ въ нашата душа отдѣлни способности (усѣщание, възприемание, паметь и др.).; ако това е така, то цѣлата психология би се обърнала въ една митология (гл. Lehrbuch zur Psychologie § 3). Аперцепцията не е нищо друго, освенъ единъ умственъ процесъ: възприемане и усвояване на новитѣ представи, които се наричатъ аперцепирани представи, става съ помощьта на находящитѣ се стари представи, които се наричатъ аперцепиращи.

Споредъ Хербарта едно отъ необходимитѣ условия за постигане на възпитателната цель е интересътъ, понеже именно интересътъ образува прехода отъ представитѣ къмъ волевия актъ и напълно зависи отъ силата на представитѣ. Така схванато това понятие за интереса, то ни дава другата форма на възпитателна цель: само чрезъ него ние достигаме въ предверието на добродетельта, само съ неговото култивиране посрѣдствомъ обучението ние можемъ да постигнемъ главната цель. „Тъпитѣ хора" казва Хербартъ, „не могатъ да бждатъ добродетелни". Интересътъ може да бжде насоченъ или къмъ познанието, дето той споредъ обекта, може да бжде емпиричeнъ, спеколативенъ и естетиченъ, или къмъ отношенията на хората, при който случай ще имаме симпатиченъ, общественъ и религиозенъ интересъ [1]).

Възпитателната дейность, споредъ Хербарта, се разпада на 3 функции: управление (Regierung), обучение (Unterricht) и ржководене (Zucht). Управлението неможе да се причисли къмъ сжщинското възпитание, защото то има предвидъ само външната страна, реда на възпитателната работа [1]): преди всичко трѣбва да се обуздае буйната природа на детето, като го привикнемъ да се подчинява на реда и дисциплината, поради което то трѣбва да се намира подъ пълната власть на възпитателя. Срѣдствата за това сж: заплашване, принуда и наказание, а най-добритѣ срѣдства си оставатъ авторитета и обичьта. Докато управлението

---

[1]) Учението за интереса на Херб. е, споредъ Циглеръ, една ценна придобивка за възпитанието и обучението: Geschihte der Pedag. стр. 309. Сжщото се твърди и отъ П. Нойковъ, гл. Учението за активно образование, стр. 191. Отъ друга страна, това учение е подложено на критика отъ Dr. Ostermann „Das Interesse".

[1]) *Цилеръ*, единъ отъ първитѣ ученици на Хербата, поставя тази функция въ една тѣсна връзка съ възпитанието: споредъ него, тя е именно, която създава посреднични добродѣтели (mittelbare Tugenden). Гл. неговото съч. „Grundlegung zur Lehre vom erzichenden Unterricht, 2 Aufl. § 1

е насочено къмъ сегашното положение на възпитаника, останалитѣ две функции иматъ предъ видъ бѫдещето на потомцитѣ. Понеже волевитѣ актове сѫ плодъ на представитѣ, то ще трѣбва естествено, преди всичко, да се разшири мисловия кръгъ на възпитаника — това се извършва отъ обучението. Отъ тукъ следва, че всѣко едно обучение е възпитателно. То мѣри да просвѣти ума на ученицитѣ, като култивира у тѣхъ многостраненъ интересъ. За да се усѫществи тази цель, изискватъ се две нѣща: отъ една страна, възпитаникътъ ще трѣбва да бѫде въведенъ въ дълбокото разбиране на природата и хората — този моментъ на процеса Хербартъ нарича *вдълбочаване* (Vertiefung), отъ друга страна, въ интереса на единството на духа всѣки ще трѣбва да запази общия и ясенъ погледъ надъ цѣлото — това положение Херб. отбелязва като за *съсрѣдоточване* (Besinnung Sammlung). Всѣки единъ отъ тѣзи моменти може да вземе две различни форми. Отъ тукъ Херб. идва до установяването на 4 фазиса въ процеса на обучението или така на реченото учение за формалнитѣ степени. Споредъ това, ходътъ на всѣко едно обучение е следниятъ: 1. ясность, 2. асоциация — първата на спокойното, а втората на движуще се вдълбочаване; 3. система и 4 метода т. е. на спокойното и развища се съсрѣдоточване[1]). Съ набелезването на тѣзи главни моменти Хербартъ е мѣрилъ да „артикулира" процеса на учението, безъ да е искалъ съ това да го подчини безусловно подъ една схема. Това последното би означавало едно механическо разчленяване на материята, едно разкѫсване на нейната вѫтрешна свръзка, което не е въ духа и смисъла на Хербартовото схващане.

Хербартъ засѣга по-нататъкъ проблема за учебната програма. Между отдѣлнитѣ групи представи трѣбва да се създаде една връзка или както казва Хербартъ, обучението да се съсрѣдоточи. Концентрацията е отъ голѣма дидактична стойность, тъй като тя заякчава познанията въ паметьта, като способствува за създаване на една единна връзка между представитѣ. Отъ друга страна, отъ преподавателя се изисква да може да разнообразява материята, обаче не бива да се отива до крайность и цѣлото обучение

Теорията за форм. степени бѣ развита и попълнена отъ ученицитѣ на Хербарта, особено отъ Цилеръ, покъсно и отъ Райнъ. Тѣ замѣниха абстрактната терминология на Херб. съ една по-ясна и пригодна за целитѣ на преподаването. Така първата степенъ тѣ раздѣлятъ на 2 стадии (анализа и синтеза). Идеално преподаденият урокъ трѣбва да мине изцѣло 5 степени: подготовка, изложение, сравнение, общо схващане и приложение.

да се обърне въ една „рапсодия безъ цель". Ученицитѣ да се занимаватъ съ една материя, докато тѣ сж бодри; бодростьта изчезва вследствие голѣмото умствено напрежение и дългото стоене на едно мѣсто. Въ зависимость отъ тѣзи въпроси стои учението на Хербарта за *културно-историческитѣ степени*, което отпосле се разшири и приложи на практика отъ ученицитѣ на Хербартъ. Питомцитѣ не бива да се въведатъ направо въ съвременната култура, която е доста комплицирана, за разбирането на която тѣмъ имъ липсва усѣтъ и мащабъ. За тѣхъ много по-близко е миналото; тѣ ще трѣбва предварително да се запознаятъ съ детския периодъ на единъ народъ, като преминатъ постепенно главнитѣ негови фазиси и стигнатъ до новото време. Само по този начинъ тѣ могатъ да станатъ способни „да отнесатъ човѣцитѣ къмъ човѣчеството, частьта къмъ цѣлото". Въ развитието на тѣзи мисли проличава много ясно силното влияние, което е указалъ върху него неохуманизмътъ. Хербартъ извънредно много цени гърцитѣ, особено Хомера и неговата Одисея. Затова той изисква щото тя да се мине най-напредъ съ децата отъ 8—14 год. възрасть; въ срѣднитѣ класове латинскитѣ автори (Виргилий следъ Хомера, Цезаръ следъ Херодотъ, Цицеронъ следъ Платонъ), а въ горнитѣ класове съвременнитѣ поети и мислители. Споредъ Хербарта, учебната материя обхваща изследванията на *нѣщата, формитѣ и знацитѣ*. (Allg. Pädagogik, 2 Buch, 4 kap. III). Това дѣление на предметитѣ не е логически опредѣлено и точно, поради което неговитѣ ученици и тукъ се стремѣли да го поправятъ и допълнятъ [1]). Въ групата на езиково-историческитѣ предмети централно мѣсто заема обучението по езика, а въ другия дѣлъ предмети — природо-математичнитѣ главно мѣсто се отдѣля на математиката. Тая последнята има голѣма образователна стойность: тя развива до голѣма степень самодейностьта на ученицитѣ. Не бива обаче да се отива до крайность и да се изпълва всичкото работно време съ решаване на задачи (ABC der Anschauung). На обучението по философска пропедевтика Хербартъ сжщо така отдава голѣма важность и цена.

Третата педагог. дейность се извършва отъ ржководенето. То действува непосрѣдствено и съзнателно за формирането на характера т. е. създава мотивитѣ и началата на постжпването у възпитаника (Allg. Pädagogik III. Buch, 5 kap.) [2]).

Гл. Ziller: Allg. Pädagogik 3 Aufl. § 21. Dörpfeld—Grundlinien einer Theorie des Lehrplans; Rein: Theorie u. Praxis des Volksschulunterrichts — Das erste Schuljahr, 6 Aufl. стр. 64 f.

[2]) Гл. Zigler Th. „Geschichte der Pädagogik" стр. 309 f.

Тѣзи педагогически мисли на Хербарта, които азъ се опитахъ бѣгло да скицирамъ, намѣриха едно широко разпространение въ началото на 60-тѣхъ години отъ миналото столѣтие въ Германия, отдѣто скоро спечелиха почва и въ останалитѣ европейски страни. Този успѣхъ тѣ дължатъ, както вѣрно забѣлезва Шпрангеръ, на обстоятелството, че тѣмъ липсва опредѣленъ политически или религиозенъ колоритъ[1]).

Привърженицитѣ на Хербартъ развиха и допълниха повечето отъ неговитѣ идеи и създадоха една особена хербартиянска школа. По мнението на именити педагози тѣ сж само схематизирали и канонизирали нѣкои отъ ученията, като превърнали всичко въ една посрѣдствена и леко за усвояване техника и съ това сж се отдалечили твърде много отъ първоначалния духъ и разбирания на Хербартъ[2]). Това важи особно за старитѣ хербартови ученици *Т. Цилеръ и Ф. Щой.* Тѣ засилиха въ голѣма степень интелектуализма и индивидуализма на Хербарта, като възприеха отъ него „само механизма на системата“ и виртоузностьта на метода, безъ обаче да запазятъ неговия духъ и гений“[1]) Една по-голѣма самостоятелность при разработване на педаг. проблеми проявяватъ други двама хербартовци въ ново време, именно *О. Вилманъ и В. Райнъ.* И двамата се отличаватъ рѣзко отъ старата хербартова школа по това, че внасятъ живи струи въ системата на Хербарта и съ това до иззестна степень я нагаждатъ съ образователнитѣ изисквания на времето. Първиятъ отъ тѣхъ се опита въ своята превъзходна „Дидактика“ да превъзмогне индивидуализма на Хербартъ и съ помощьта на едно дълбоко историческо разглеждане на образователни стремежи, да го замѣни съ социално-етичния принципъ. Заслугата на втория се състои въ това, че той, изхождайки отъ главнитѣ принципи на Хербарта, подлежи на едно самостойно и широко разглеждане въпроситѣ относно организацията на образованието и въ това отношение допълни една празнина у Хербартъ[1]).

Къмъ края на миналото столѣтие педагогическата теория на Хербарта и хербартиянството биде остро разкритикувана отъ бележития социалпедагогъ *П. Наторпъ.* Появи се единъ споръ между него и предстатителитѣ на хербар-

---

[1]) Spranger: „Kultur u. Erziehung“ стр. 25; 2) Spranger, сжщото съчинение, стр. 25.

[2]) Гл. R. Dietering — Die Herbartiische Pädagogik vom Standpunkt moderner Erziehungsbestrebungen gewürdigt. стр. 4 f.

[1]) Гл. Lehmann R. — Die pädagogische Bewegung der gegenwart (Teil II) стр. 13f. Почти всички съчинения на Райнъ сж преведени на български отъ неговитѣ ученици.

тиянството и подъ знака на този споръ за известно врем се намираше борбата измежду нѣмскитѣ учители[2]). Сѫщ така отрицателно се отнася къмъ Хербартъ и Хербартиянствот известния щразбурски педагогъ *Т. Зиглеръ*. Споредъ него, пе даг. история и практика трѣбва за винаги да се освобод отъ кошмара на хербартиянството.[1]) Най-новата педагогичн мисъль отхвърля изцѣло педагогиката на Хербарта. Тя с развива днесъ въ една диаметрално противоположна посока като търси ориентировка у Песталоци, опирайки се на фило софията на Вундъ, Рикертъ, Ойкенъ Дилтай и др. Опитѣ н нѣкои педагози да галванизиратъ, изкуствено да съживят известни учения на Хербартъ сѫ осѫдени отъ самото н чало на неуспехъ, поради блѣдиятъ и безжизненъ интелек туализъмъ, на който се крепи цѣлата система на Хербарта Неговитѣ образователни стремежи сѫ насочени къмъ раз витието на цѣлостния животъ на детето, а не къмъ култи вирането само на умственитѣ сили.[2]) „Въ абстрактнитѣ ви сини не може отъ нигде да проникне жизнената топлота. Поради това цѣлото внимание на модерния педагогъ е устре мено именно къмъ създаване силни личности, озарени от топлитѣ лѫчи на сърдцето.

До преди едно и повече десетелѣтие сѫщо и нашат педагогическа литература се намираше подъ знака на хербар тианизма. Въ педагогическитѣ училища преподаването н педагогията ставаше по старитѣ учебници на хърватски училищенъ деецъ *Стефанъ Басаричекъ*. (Преведени на бъл гарски отъ Илия Гудевъ и Тодоръ К. Таневъ), който е при върженикъ на Хербарта отъ старата школа. По-кѫсно т се замѣниха съ рѫководствата на Беневъ, Д-ръ К. Д. Сврa ковъ и П. Миневъ, на Д-ръ В. Николчевъ и Д-ръ В. Мановъ всички отъ които се намиратъ подъ влиянието на младат хербартова школа. На времето си хербантианизмътъ указ благотворно влияние за изграждането и организирането н младото бълг. училище. Днесъ обаче хербартианизмът може да се счита вече за превъзмогнатъ.

---

[1]) Гл. комедията „Възпитатели“ отъ O. Ernst преведена н български, се говори за Хербартъ или Наторпъ?

[2]) гл. Allgemeine Pädagogik, 3 Aufl. стр. 2.

Д-ръ Б. Н. Щумпфъ — Шуменъ.

Съвремени схващания за физическо и нравствено възпитание.

1. „Като цель на тѣлесната култура трѣбва да бжде запазването на истинска мѣрка и създаване на истински стилъ и култура. Къмъ тѣлесното трѣбва да бждатъ присъединени духъ и умъ, за да се получи хармония, която тукъ, както и изобщо, формира класическия примѣренъ стилъ“.

Körperliche Renaissance von G. Richter, $^5/_6$ Heft, въ Das Deutsche Buch, 1924.

2. „Хигиенистътъ е врагъ на физическитѣ ексцеси, интензивния спортъ и атлетизма“.

„Conferences d'hygiene“ pratique et scolaire p. D-r Hyvert, page, 194.

УВОДЪ

Мнозина учитель-лѣкари дори и не подозиратъ своята важна роля при подготвяне на здраво културно поколѣнине

Дори и въ току що полученото съобщение за издавана на единъ новъ вестникъ за обществена и училищна хигиетѣ се говори само за предполагаема разработка на въпросиупо обществена и физическа хигиена, като съвсемъ се пропащатъ въпроситѣ по хигиената на духа.

Отдавна изречението „Mens sana in corpore sano“ се повтаря по всевъзможни начини, но смисълътъ на това изречение тъй често се изопъчава, че се налага да го разтълкуваме въ неговото основно значение. Напримѣръ, мнозина го разбиратъ тъй, че безъ здраво тѣло е невъзможенъ здравъ духъ. Докато това изречение почва съ думата „Mens“ (мисъль, духъ) и само *следъ* това, като нѣщо произтичаще, като нѣщо вторично следва здравото тѣло, — за всѣки обективенъ човѣкъ въ тѣзи думи се установява само зависимостьта между тия два фактора за живота на човѣка — „La solidaritè du physique et de l'intelligence“, както казва Dr. Dufestel въ своята „Училищна хигиена“.

Струва ми се, че самото *започване* на изречението съ думата „mens“ не е безъ значение; то характеризира особната, предимната важность на тая дума въ фразата. И наистина, здравото тѣло не е „conditio sine qua non“ (необходимо условие) за здравия духъ, но затуй развитиятъ културенъ здравъ духъ винаги изисква здраво тѣло. Нѣма нужда да привеждамъ известна физическа слабость и дори болезненость на много вождове на прогреса на мисъльта и

цивилизацията. Обаче, тѣ винаги сж съзнавали необходимостьта отъ хармония между тѣлесното и духовно начало за единъ радостенъ и щастливъ животъ.

Ето защо, здравиятъ духъ е действително *истинска първооснова и първопричина* за всѣка плодотворна човѣшка дейность.

Отъ друга страна, чрезмѣрна култура на тѣлото довежда само до болести. Така, тя разстройва сърдечната дейность, което се наблюдава особно следъ футбола и което азъ наблюдавахъ презъ течение на учебната година. Не говоря вече за тия вредни измѣнения въ съзнанието (особено у съвремената младежь), което се *материализира* и застава на *физиогенна почва*. Значи, трѣбва да се пазимъ отъ тая преувеличена тѣлесна култура, чиито печални резултати вече сж на лице.

Тъй сжщо умѣстно е да се предпазимъ отъ безогледното пренасяне на античнитѣ примѣри въ съвременостьта. Ако въ древностьта, при слабото развитие на правосъзнанието и техниката въ военното дѣло, физическата сила е играла особно голѣма роля, — то сега съвсемъ не е така: съвременното натискане на електрическото копче и хвърлянето въ въздуха на стотици хора само въ една секунда, замѣня Омировскитѣ сражения съ всичката тѣхна „атлетика“ срѣдъ звънтенето на мечове и щитове. Най-силнитѣ хора биватъ еднакво лесно убивани, както и слабитѣ. А тактиката и стратегията, а сжщо и огромнитѣ разстояния на бойнитѣ полета превърнаха гимнастически-спортивния характеръ на античнитѣ боеве въ шахматна игра. Ясно е, че при такива условия безмислено е да се култивира поколѣние само на мускулести хора, на които древната държава е възлагала всичкитѣ си надежди. Доста е да осигуримъ едно *удовлетворително здраве*, нека излишната енергия се превърне въ нейната най-скжпа форма — *интелектуална енергия*; а за тѣлото да се запази тая степень, която ще даде на духа надежна и здрава рамка.

Само това положение ще съответствува на висотата на съвремената техническа култура и житейски изисквания. Тъй разбирамъ азъ съвременното схващане на старинната максима: „mens sana in corpore sano“.

На курсоветѣ за учитель-лѣкари, уредени въ Киевъ преди 7 години, предвидливо бѣше забелязанъ тоя превесъ на значението на тѣлесното начало надъ душата у съвременния човѣкъ. Още тогава най-виднитѣ южно-руски педагози и професори отъ Киевския университетъ подканяха да не се забравя хармонията и ритма като основи на здравъ животъ, завещанъ още отъ прадѣдитѣ на нашата култура — старитѣ гърци. Благороднитѣ традиции на руската школа въ лицето на Бехтеревъ, Лазурски, Владимирски, Музиченко

и др. обръщатъ най-голѣмо внимание на *психологичното изследване на личностьта*, техниката на което бѣше изработена въ лабораторията по експерементална психология при клиниката по нервни болести въ медицинската академия въ Петербургъ. А що се отнася до почвата — тя бѣше подготвена съ оригиналнитѣ трудове на руситѣ Рибаковъ, Россолимо, Каптеревъ, Нечаевъ и др.

Изследването на детската психика, т. е. това поле, на което педагозитѣ сѣятъ „разумното, доброто, вѣчното", както се изразява поетътъ Некрасовъ, бѣше турено на пръвъ планъ за учитель-лѣкаря. Даже въпроситѣ по физическо възпитание на тия курсове заставяха да се търси най-тѣсенъ контактъ съ психиката; понеже само *хармоничното* развитие на психо-физичнитѣ свойства на човѣшката природа може да даде тласъкъ къмъ разцъфтяване на онова *чувство на ритъмъ*, което се явява като най-главенъ елементъ на жизнената динамика.

Мене ми се струва, че слабата разработка на въпроса за ролята на учитель-лѣкаря подтиква мисъльта къмъ опредѣляне на бѫдещи пѫтища. Министерството на народното просвѣщение принципиялно е посочило тоя пѫть, като замѣня предишнитѣ училищни лѣкари съ учитель-лѣкари. Въ това ново име се опредѣля и пожелание за по-голѣма интимна връзка между лѣкаря и учебната колегия, както и необходимостьта за лѣкаря да бѫде не само хигиенистъ и целитель, но и педагогъ. Въ това име се отваря и голѣмъ просторъ за съвсемъ нова деятелность: не напраздно сега той се явява като постояненъ членъ на учителския съветъ и, значи, трѣбва по възможность по-широко и по-дълбоко да разбере своитѣ нови задължения. Той трѣбва, по аналогия съ съвремената медицина, да предупреждава не само болеститѣ, но и моралната и интелектуална *деградация* на младото поколѣние — резултатъ отъ войнитѣ и социалнитѣ противоречия.

Ще се опитамъ да дамъ кратка практическа скица на това, което бѣше недостатъчно въ миналото, и нѣколко мисли за това, което трѣбва да бѫде. Да оставимъ на страна областьта на *пасивната* хигиена, която засѣга само обстановката, въ която се учатъ децата: тая область отдавна сѫществува въ науката и е добре известна на всѣки лѣкарь и да преминемъ изведнажъ къмъ *активната* хигиена, т. е. къмъ тая, която се отнася до човѣка. Названието „активна" ѝ подхожда най-добре, тъй като има работа съ живъ промѣнящъ се податливъ материалъ, по отношение на който трѣбва да държимъ *активна, настѫпателна тактика*, за да свършимъ съ единъ замахъ съ застарѣлитѣ традиции, лоши навици и остаткитѣ на некултурностьта. Само следъ това ще настѫпи стадия на закаляването на детето,

да го направимъ издръжливо въ живота и способно въ съпротивление.

Такива сѫ общитѣ насоки за „активната“ хигиена.

За улеснение ще раздѣлимъ тая „активна“ хигиена на два дѣла: *физическа* и *душевна*. Това дѣление макаръ и старо, практически е много удобно. Въ първата область могатъ да се набележатъ 5 въпроса изискващи разрешение; при това желанитѣ измѣнения сѫ много лесно изпълними при мѣснитѣ условия.

I

Физическа хигиена.

1. Първиятъ въпросъ се отнася до осѫществяването на доста стара идея за училището на открито, известно подъ името „горско училище“ „Waldschule“ (resp. Gartenschule) въ Германия, „Open-Air Schools“—въ Англия и „Ecoles en plein air“ въ Франция). Почти всички училища въ България иматъ, ако не градина, то поне дворъ. Превъзходниятъ климатъ на страната позволява занятията да ставатъ въ началото и въ края на учебната година на открито. Известно е, че отъ една страна и при най-хигиеничнитѣ класни стаи е невъзможно да се постигне идеална вентилация, и винаги въ края на часа количеството на вѫглената киселина превишава допустимото отъ нормата количество. Отъ друга страна, значението на въздушнитѣ бани, тоя незамѣнимъ заздравляващъ и закаляващъ факторъ, — отдавна е доказано и на теория и на практика — въ всесвѣтския известенъ санаториумъ за физическитѣ методи на лѣкувания на докторъ Ламанъ въ Саксония.

Считамъ за ненуждно де превеждамъ мненията на научни авторитети за такива елементарни нѣща. Ще кажа само, че Дюфестелъ, въ своя прочутъ учебникъ за училищната хигиена, набляга особно на това, че успѣхитѣ на ученицитѣ и въ такова „училище на открито“ не сѫ по-слаби отъ тия въ градскитѣ училища, макаръ, че учебното време е доведено само до $2^1/_2$—3 часа дневни занятия.

Практически, азъ не говоря за разкошнитѣ и скѫпи Ecoles — Sanatoriums . . . по професоръ Гранше, или за подобни по-скромни училища въ Римъ, а просто да се взематъ напримѣръ отъ военното ведомство нѣколко палатки, или голѣми платнища, които да се разпънатъ въ градината, да се изнасятъ чиноветѣ подъ тѣхъ, и тамъ да ставатъ занятията въ топли и безвѣтрени дни. Това е съвършенно просто и е възможно да се практикува.

2. По въпроса за гимнастиката въ известната книга на Méry и Génévrier*) е изказанамисъль, на която трѣбва да се

*) Précis d'hygiène scolaire.

спремъ. Авторитѣ казватъ, че гимнастическитѣ упражнения трѣбва да бждатъ *дозирани* съобразно силитѣ на ученицитѣ, а за това смѣтатъ, че е необходимо образуване на гимнастически групи не по класове, а по степень на физическо развитие. Тогава само не ще става нужда да се „освобождаватъ“ съвършенно нѣкои ученици отъ гимнастика, защото по тѣлесна слабость сж неспособни да изпълняватъ тия упражнения, които сж съвършенно по силитѣ на мнозинството отъ класа.

Струва ми се, че соколската гимнастика, която и сега още се играе въ училищата, отдавна е изостанала задъ границата на съвременнитѣ изисквания. Безсмислената комбинация на движения често е твърде претрупана: ученицитѣ току що сж напрегнали своя умъ въ класа, наново трѣбва да запомнятъ реда на движенията, тогава, когато истинската гимнастика на първо мѣсто цели да даде отдихъ на интелекта, като го освободи по възможность отъ всѣкаква работа.

Вече отдавна Хеберъ*) основа своята „Gimnastique d'application“, въ основата на която тури трезвия жизненъ принципъ: „По-малко усилия — по-вече производителность“. Той схваща осемь основни състояния на тѣлото, най-често срѣщащи се въ живота и необходими въ борбата за сжществуване; такива сж, напримѣръ, надбѣгване, скачане, плуване и. т. н. Тия състояния лежатъ въ основата на системата му. Освенъ това преимуществата на неговата метода е осмисленостьта на движенията, подчинени на една идея и за това изискватъ по-малко усилия на паметьта, въ сравнение съ соколската гимнастика.

Но и Херберовата система сега вече не е нова. Жакъ Далкрозъ съ своята идея на ритмична музикална пластика, отвори нови хоризонти. Още въ 1911 г. той имаше за цель (споредъ Д-ръ Паже) само „усъвършенствуване силата и гъвкавостьта на мускулитѣ въ времето и пространството“. Обаче, напоследъкъ той идва до необходимостьта за развиване способностьта да се предаватъ въ своеобразни (субективни) движения изразенитѣ въ музиката чувства и настроения. Сжщевременно той учи човѣка да се вживѣва въ чувства на ритъмъ, което не само възпитава хармонически характера, но и учи да се спестяватъ силитѣ. Неговата система до сега е приета и се прилага само съ момичета. Обаче пластическото възпитание въ облагородяващето съдействие въ музиката е крайно важно и за момчетата, ако искаме въ бждещето поколѣние да постигнемъ смекчение на нравитѣ и поне истинско уважение къмъ мисъльта и красотата.

---

*) G. Hebert, предишниятъ директоръ на физическото възпитание въ френската флота, сега директоръ на „Collège d'Athlètes“.

Къмъ физическото възпитание се отнася и нѣщо друго, което има психофизически характеръ и голѣмо национално значение. Говоря за необходимостьта да се поощряватъ въ най-голѣма степень *ученическитѣ екскурзии* изъ хубавитѣ кжтчета на отечеството. Най-вече да бжде използуванъ за тая цель морския брѣгъ.

Любовьта къмъ морето е пжть, по който трѣбва да върви развоя на страната. За това на пръвъ планъ трѣбва да вдъхваме тая любовь при възпитанието особенно на приморската младежь. Общуването съ тая могжществена стихия е не само превъзходно срѣдство за образуване и закаляване на характера, но и неизчерпаемъ източникъ за развоя на естетически особности.

Още преди 15 години ученицитѣ отъ Севастополската гимназия, подъ ржководството на учителя Илия Смоленски, синъ на известния руски педагогъ, всѣко лѣто обикаляли Кримското крайбрѣжие съ платноходъ. Презъ време на плаването ученицитѣ практически изучавали морското дѣло, — едно отъ най-здравитѣ занятия. Вечерь тѣ слизали на брѣга за да нощуватъ въ палатки, хранѣли се съ риба, наловена отъ самитѣ тѣхъ и изобщо се приучвали къмъ независимость въ живота и да се задоволяватъ съ малко.

„Трудътъ и солидарностьта", които професоръ Тошко Петровъ смѣта за основа на физическото възпитание — се осжществява по тоя начинъ въ най-висока степень.

Но трѣбва много да се говори за извънредната полза отъ тия екскурзии не само за възпитаването на творческитѣ основи на характера, но и въ просто физически смисълъ: честата туберкулоза всрѣдъ българскитѣ деца изисква наложително тия екскурзии, като могжщо цѣлебно и закаляваще срѣдство. Не ще и дума, че по тоя начинъ много по-лесно на практика, вмѣсто по учебникъ, могатъ да се изучватъ нѣкои географски, геоложки, исторически и биологически елементи на родната природа.

Морскитѣ екскурзии съдържатъ още единъ крайно ценен елементъ, че научаватъ ученицитѣ *да гребатъ*. Това е насжщна необходимость за ученика — градския житель. Хлътналитѣ презъ време на постояннитѣ занятия гърди се недостатъчно разширяватъ, а малкото количество движения, нуждни при писане, извиква предразположение къмъ „атрофия отъ бездействия" на мускулитѣ на ржката и на раменния поясъ. И ако и сега почти у всички ученици се наблюдава изкривяване на гръбнака (тъй нар. „училищенъ лордозъ и сколиозъ"), полуцилиндрическата форма на гърба, безформеность и тънкость на горнитѣ краища; ако и мнозина въ лицето нѣматъ цвѣтъ, а въ очитѣ живость, — то всичко това е печаленъ косвенъ резултатъ отъ напрегнатъ седящъ умственъ трудъ.

Движенията при гребането тъкмо разширяватъ систематически гръдната клетка, позволяватъ ѝ леко и дълбоко да диша, усилватъ газообмѣна и отъ тукъ цѣлата обмѣна на веществата. Тѣ най-добре укрепяватъ мускулитѣ на раменния поясъ, които сѫ истинска основа за правилния развой на гръдния кошъ

За важностьта на идеята да се укрепи рамения поясъ и гръбначния стълбъ, та да се постигне хармонично развитие на мускулитѣ, ще преведа авторитетното мнение на междуминистерската комисия за унификация методитѣ на физическитѣ упражнения въ Франция. Тамъ се говори. „Вмѣсто стремежъ къмъ прекалено мускулно развитие, предпочтително е да се установи равновѣсие между антагонистичнитѣ мускули чрезъ упражнения, които изправятъ гръбначния стълбъ, заекчаватъ раменетѣ, разширяватъ гръдния кошъ и укрепяватъ коремната тъкань."

Аналогична мисъль за необходимостьта отъ хармонично развитие на тѣлото изказва и вече посочения Dr. Hyvert.

Азъ не познавамъ друго движение, освенъ плаването — видоизмѣнено гребане, толкова лесно и не забелязано да поправя лошитѣ последствия отъ обратната страна на съвремената култура. Мореплаването, освенъ това, изобщо изключва и физическото съревнование, довеждаще до азартно използуване на запаснитѣ сили на организма.

Морскитѣ екскурзии приучватъ ученицитѣ да ценятъ величието на природата, будятъ съзерцателенъ размисълъ и съ това ги приближаватъ къмъ вѣчнитѣ идеали на истински гражданинъ и човѣкъ, за които сѫ говорили още Платонъ, по-късно и Жанъ Жакъ Русо.

3. Футболътъ въ съвременото му състояние се явява като единъ отъ най-вреднитѣ фактори при физическото възпитание на училищната младежь. Просто непонятно е, какъ тая игра, необходима въ Англия, морска държава — е могла да завладѣе умоветѣ на една сухопѫтна страна. Ще обясня. На параходитѣ, гдето има малко мѣсто за движение, гдето трѣбва да имашъ здрави крака, за да се държишъ добре презъ време на клатушкането, — естествено е да се яви нужда отъ футбола.

Играятъ го сформировани, силни хора и въ кѫсо време имъ се уякчава мускулатурата на долнитѣ краища и бързо се възстановява нарушената отъ недостатъчно движение обмѣна на веществата, придобити презъ дългото престояване въ морето.

Развитието пъкъ на футбола въ сухопѫтна страна, особно всрѣдъ физически неукрепнали младежи, е твърде вредно. Чрезъ тая игра се нарушава физическото равновесие между горнята и долня части на тѣлото и между мускулната система и сърдцето, и дори се отстранява необходи-

мата хармония между вжтрешния и физически миръ. И какво виждаме по насъ? Минувачътъ следъ обѣдъ изъ града може да види следното: на всѣко удобно мѣсто, а нѣкой пжть и на самата улица, всрѣдъ праха, възбудено тичатъ деца и лети топка. Тукъ и бледнитѣ слаби деца на бедни граждани харчатъ последни сили, и децата на по-заможни родитеки ловятъ изъ градския прахъ тъй добре известния туберкулозенъ бацилъ. Всички иматъ единъ стремежъ — да победятъ противника си. Тѣ сж забравили, че иматъ да готвятъ уроци и, въ дивия физически азартъ, дори често искатъ да подбиятъ крака на нѣкой отъ противната партия, за да го извадятъ отъ строя.

Това се нарича футболъ не на книга, а въ живота.

И това, отъ наша гледна точка, твърде малко се отличава отъ голѣмитѣ рекламирани мачове. Може би само по това, че въ съмнителна область на физиогенния азартъ, влизатъ по пжтя на масовия хипнозъ, хиляди възрастни хора, много често дори и интелигентни. Който е виждалъ изражението на лицата имъ, — нему не е нужно доказателство; а който не ги е виждалъ — нека погледне безпристрастно и да прочете какво е написано тамъ.

Люлката на футбола е северъ, гдето емоционалната сфера е сравнително малко развита и гдето обикновено се срѣщатъ хора съ флегматиченъ и студенъ темпераментъ. За такива хора „страстностьта" на футбола, както го изтъква Д-ръ Паже въ своето „Manuel de culture phisique" въ много случаи е дори полезно уравновесяващо начало. Обаче, неговата „грубость и вредность за здравето" (Д-ръ Паже) — никакъ не позволява безогледно да го препоржчваме, особно на незрѣлата младежь на южнитѣ народи, гдето неуравновесената страстность на темперамента е много често съвсемъ естествена. Затова на югъ възпитанието на духа трѣбва да се състои предимно въ култивиране на задържащитѣ центрове на съзнанието, а не въ насърдчаване на прекаленото развитие на емоционалната сфера и при това въ такава груба форма.

Въ всѣко едно психодинамично явление, каквото е и футбола, има две начала:

Начало положително, *творческо*, когато човѣкъ се стреми да създаде нѣщо съ своитѣ собствени сили и срѣдства, и начало отрицателно, *разрушаваще*, когато той се стреми да достигне желанието по пжтя на борбата и на отстраняване на съперницитѣ. Въ първия случай нѣма съревнование: известна цель се постига съ победа надъ себе и — по пжтя на вжтрешната работа. Въ втория — успѣхътъ се постига чрезъ насилия надъ други хора. Не е необходимо да се доказва, че творческото начало на футбола липсва, или то е толкова микроскопично, че не става дори

и въпросъ за него. Ала отъ втория елементъ — съревнование и жажда на победа надъ другитѣ — има повече отъ достатъчно. А какъвъ е този втори елементъ, ако не отблѣсъкъ на отвратителната животинска борба за сѫществуване, тъй противна на човѣшкия моралъ и общественость? Това става особено печално ако се прибави и факта, че тази борба е доведена до чисто физически уровенъ на състезание „съ биволскитѣ крака", както казва известния руски писатель Григори Петровъ въ своята книга „Въ страната на бѣлитѣ лилии". Нали тази борба между отдѣлнитѣ тимове е едно предварително възпитание въ духа на партизанството, което тъй унижава съвремената демокрация?

И може ли *психологически* да искаме отъ младежа, — у когото чисто физиологоанатомически дори не сѫ още развити функциитѣ на тормозящитѣ центрове на главния мозъкъ, — една вѫтрешна задръжка, когато състоянието на афекта, въ което той е хвърленъ презъ време на играта, би било едно смегчающе вината обстоятелство при оценката на *престѫплението* дори и у възрастнитѣ хора?!

Д-ръ Паже, който отдавна се обяви като единъ смѣлъ противникъ на прекаления спортъ, въ книгата си цитира цѣла редица автори по тоя въпросъ. Тъй, д-ръ Elliot, говори за развитието въ последно време на особенна печална „спортивна паталогия"; д-ръ Sèlig разправя за „атентата срещу собственото здраве"; въ частность футбола въ Америка, както пише Conghlin, се явява „като най-много причиняваще болести отъ всички игри".

Отъ друга страна, посочениятъ вече D-r Hyvert опредѣлено указва на ненужностьта да се упражняватъ долнитѣ краища, които обикновенно достатъчно се развиватъ отъ само себе по естественъ пѫть.

Ясно е, че, ако тая дива, непотрѣбна игра неможе да се прекрати съвършено, то трѣбва въ всѣки случай, въ гимназиитѣ да се тури подъ сигуренъ контролъ. До колкото ми е известно, въ Пловдивската мѫжка гимназия футболътъ е разрешенъ само на силнитѣ по успѣхъ ученици. Струва ми се, че трѣбва да се притури и контрола на физическото здраве, а главно на душевното равновесие на играчитѣ.

Вестницитѣ, които прекомѣрно възхвъляватъ разнитѣ тимове, мачове дори и отдѣлни футболисти и които виждатъ въ тая безобразна игра нѣкаква въображаема „красота" и „осмисленость" — вредятъ на духовната култура, извиквайки стремежъ къмъ чисто физическо съревнование.

Боя се, че наредъ съ появяването на тѣзи нови „рицари на тѣлото" — незабелязано, но сигурно се осакатяватъ голѣмъ брой деца, които ще влѣзатъ въ живота съ слабо сърдце, изтощена нервна система и праздна, ако

не пълна съ „спортивенъ свѣтогледъ“ душа. Ако встжпимъ въ разговоръ съ съвременната младежь, ще чуемъ отъ нея сѐ за тимове, мачове, хафтайми, вмѣсто да се интерисува тя повече отъ сериозни въпроси на духа, както е било неотдавна, преди 15 години.

Тъй, съ помощьта на футбола, тържествува реградацията на личностьта.

Категорично може пъкъ да се твърди, че съвременното развитие на футбола всрѣдъ учащата се младежь въ България не отговаря ни *на национални, ни на битови, нито пъкъ на възпитателни или здравни цели.* Това е разгонване на младежкитѣ сили въ безполезна насока и засилване на чисто физично самосъзнание за смѣтка на моралното.

Трѣбва, следователно, въ най-скоро време да се забрани тая игра и да се замѣни, макаръ и съ лаунъ-тенисъ, сжщо игра, но нѣжна, лека, пластична, и лишена отъ всѣкакво грубо, звѣрско съревнование. Въ тоя смисълъ ще се опра и на авторитета на класическата книга отъ Méry et Génévrier гдето на 97 страница се потвърждава гореказаното.

4. Азъ ще се спра на *българското народно хоро,* като на най-цененъ елементъ за национално физическо възпитание.

Българското хоро е *„гениално просто“* въ ритмична и технична сжщность. То се явява безкрайна почва за развитие на най-разнообразни тѣлесни и физически свойства. Неговата простота го прави достжпно за всички възрасти и способности; живиятъ му ритъмъ буди енергия и чувство за животъ.

Разнообразието на музикалното му съдържание, динамическиятъ и патетическиятъ му характеръ—разкрива широко поле за усъвършенствуване въ духа на истинската, пластическа култура. Хорото равномѣрно развива цѣлата мускулатура на тѣлото и при това по лекъ, естественъ начинъ. То дава отдихъ на интелектуалнитѣ функции на мозъка, изхождайки изъ чисто емоционалната область почти съвършенно автоматично (Д-ръ Харалампи Нейчевъ). Затуй то — хорото — не кара да се напрѣга вниманието съ запомняне редица безсмислени движения на съвремената гимнастика.

По чисто безсъзнателенъ пжть, въ хорото се мѣни *безкрайно хубаво* характера на едни и сжщи най-прости стжпки. Хорото още по Аристотелево учение за катарзиса, възродено въ отреагирането („abreagieren“) на Фройда, освобождава човѣка отъ излишно емоционално напрежение, нѣщо, което е особенно важно у южнитѣ народи съ такъвъ силно развитъ чувственъ елементъ. Следователно, *хорото е най-силенъ пластиченъ, ритмиченъ, и националенъ изразъ на таинствената и най-хубавата область въ душата на българина.*

Творческата мисъль на Ж. Далкроза, че за култивиране на духа е нужно да се отклонимъ отъ сегашната, често тъй безсъдържателна гимнастика, и да се обърнемъ къмъ музикално - ритмичната пластика — най-лесно може да се осѫществи въ България, благодарение на сѫществуването на тоя единственъ по рода си обединяващъ казанитѣ елементи, всенароденъ танецъ. И както чудесниятъ *националенъ орнаментъ* въ облѣклото и въ покѫщнината трѣбва да стане основа на българския художественъ духъ, така и хорото трѣбва да бѫде едно *динамично-творческо* начало при създаване на художествени ценности — основа на мирната и нѣжна култура за отдѣлната личность и за цѣлата нация.

Практически необходимо е *хорото да се преподава въ гимназиитѣ, въ всебългарски мащабъ, като основа за хармоничния развой на тѣлото и като изворъ за национално самосъзнание.*

5. Обръщайки се къмъ *рѫчната работа*, трѣбва да признаемъ, че отъ наша гледна точка тая область заслужава пълно насърдчение, само че ѝ липсва по-тѣсна връзка съ приложното изкуство, като резбарство, рисуване на национални орнаменти върху приготвени предмети и т. н. Често утилитарниятъ успѣхъ придобива въ очитѣ на ученика по-голѣма цена, ако се съпровожда отъ художественъ успѣхъ. Първичнитѣ елементи за красотата сѫ заложени дори у животнитѣ и би било просто обидно, ако у човѣка не използуваме тоя могѫщъ факторъ.

Отъ направенитѣ отъ менъ сравнителни изследвания върху възприятията на цвѣтоветѣ и научнитѣ знаци (цифри, букви и геометрически фигури) — се доказва вече и на българска почва — по голѣмата сила на чисто естетичнитѣ впечатления (емоционални по произходъ), въ сравнение съ впечатленията отъ научнитѣ знаци. Значението на „вчуствуването“ („Einfühlung“) на Т. Липса, въ процеса на началния стадий на умствената асимилация, пакъ се проявява като несъмненъ и провѣренъ фактъ.

Практически би било добре да се съединятъ уроцитѣ по рѫчна работа, съ уроцитѣ по рисуване. Да се украсяватъ произведенията на рѫчния трудъ художествено, да се уреждатъ конкурси съ жури, при участие на самитѣ ученици, които да награждаватъ най-хубавитѣ предмети и т. н.

Тъй сѫщо да бѫде обърнато внимание като на особено полезенъ рѫченъ трудъ — на работа въ *цвѣтарника и градината.* Къмъ дветѣ преимущества отбелязани отъ професоръ Мери — *упражняване на мускулитѣ и чистия въздухъ* — ще си позволя да прибавя и трето *естетическо* преимущество, доколкото се отглеждатъ и цвѣтя, — голѣмото разнообразие на тѣхнитѣ цвѣтове, линии и форми.

Друго предимство — е *възпитателното*: участието въ творчеството на природата, по-добре отъ всички книги влага въ младежьта здрави понятия за биогенезиса, а сѫщо и понятието за тайната на зараждането, тъй тѣсно свързано съ половия въпросъ.

Професоръ Калметъ, въ лекцията си за половото възпитание, смѣта сѫщо за необходимо, да бѫде запозната младежьта съ тоя въпросъ, чрезъ опита въ растителното царство.

II.

Душевна хигиена.

Областьта на активната душевна хигиена практически е разработена много слабо и стои още въ лабораторната стадия. Класическитѣ трудове на професоръ Е. Мойманъ въ Германия, опититѣ съ „психологическитѣ профили“ на професоръ Россолимо въ Москва и др., за съжаление, малко тласнаха напредъ тоя въпросъ, което не е за чудене, и ето защо: учителитѣ твърде много сѫ заети съ прѣката си работа, та не имъ е възможно да се занимаватъ още и съ изследване ученическитѣ способности и психология. Освенъ това на мнозина отъ тѣхъ имъ липсватъ природонаучни основи и специално образование. Що се отнася до лѣкаритѣ, тѣ бѣха въ училището едно непостоянно явление и сѫщо сѫ нѣмали за цельта нито техническа подготовка, ни специализация. Сега учитель-лѣкаритѣ трѣбва да тръгнатъ по новия пѫть, макаръ да се налага съ трудъ да се проправя тоя пѫть. Трѣбва да се воюва съ обичайнитѣ и застарѣли у човѣка традиции и често пѫти дори съ равнодушието на окрѫжаващата срѣда.

Затова считамъ се особено щастливъ, че ми се удава да направя първа малка крачка въ това направление.

Елементарното *психологично изследване на личностьта* на ученицитѣ азъ почнахъ съ изследване на слуховата имъ и зрителна възприемчивость, като най-важни свойства за живота и по-нататъшното имъ образование.

Като не искахъ да отклоня ученицитѣ отъ занятията имъ, поради голѣмия учебенъ материялъ — неможахъ презъ тази учебна година да изследвамъ по-дълбоко и по-широко и другитѣ интересни свойства на паметьта, обаче, при благосклонното отнасяне на г. директора на гимназията и при любезното съдействие на колегитѣ — удаде ми се да произведа най-проститѣ изследвания надъ нѣколко стотинъ ученици и да ги оценя статистически. Учительтъ по рисуване г. Трифонъ Поповъ, при помощьта на ученицитѣ си, ми приготви за тая цель таблици за изследване възприемчивостьта на боитѣ. Липсата на срѣдства и елементарнитѣ

пособия, като напримѣръ атласа на професоръ Рибаковъ, ме застави да преодолея редъ технически препятствия и да прибѣгна къмъ най-простата метода, прилагана отъ Д-ръ Бернщайнъ въ Москва. Тая метода, при липса на гореказа нитѣ пособия, дава възможность по-скоро да се ориентираме въ тая неразработена область, отколкото да получимъ точни и строго-научни резултати.

Обаче ясностьта на полученото и сега импонира и позволява вече напълно основателно да се постави на редъ осѫществяването на заветитѣ, посочени отъ професоръ Мойманъ и Липсъ въ Германия.

Методата е следнята: всѣки ученикъ въ продължение на 15 секунди гледа: 1. деветь научни знаци (три букви, три цифри и три геометрически фигури), разположени въ безпорядъкъ по три въ редъ; 2. деветъ квадрати отъ бои разположени сѫщо така. Следъ това му се предлага да напише на черната дъска виденото и да именува шаркитѣ.

Сѫщото се правило и въ областьта на звуковетѣ: въ течение на 15 секунди се произнасятъ деветь еднословни изговори, отъ по три звука съ една гласна по срѣдата, следъ това се предлага на изпитвания ученикъ да ги повтаря.

Коефициентътъ на възприемчивостьта, споредъ Бернщайнъ, измѣненъ отъ менъ, се заключава въ количеството на правилно посоченитѣ научни знакове, бои и звукове. Паралелно се изчислява сѫщо и коефициента на грѣшкитѣ, който при моитѣ изследвания е просто тѣхното количество.

Би могло направо да се извадятъ отъ количеството на правилно посоченитѣ елементи-коефициента на грѣшкитѣ и по тоя начинъ да се получатъ чисти цифри — но азъ стоя на гледището, че грѣшкитѣ се явяватъ като продуктъ на особенна область на психиката и отъ педагогическа гледна точка иматъ право на особно внимание. Ето защо азъ водя статистиката на грѣшкитѣ съвсемъ отдѣлно.

Освенъ това подъ думата „грѣшкитѣ“ се разбиратъ грѣшки въ *тѣсенъ смисълъ* на думата, сир. когато изследването неправилно посочва демонстрираните елементи. Количеството на неупоменати (забравенитѣ) елементи въ моитѣ изследвания не се взематъ подъ внимание.

Отъ това, па и отъ факта, че, по законитѣ на голѣмитѣ цифри, изследването е правено на групитѣ лица, безъ да се индивидуализира всѣки единъ отдѣленъ случай, — зависи неточното съответсвие между коефициентитѣ на възприемчивоститѣ и тоя на грѣшкитѣ, които следователно не сѫ въ прѣка *органическа* връзка единъ съ другъ.

Затова и за голѣма точность на моитѣ изследвания не може и да става дума, понеже условията за работа бѣха много примитивни.

Коефициентитѣ представляватъ отъ себе си срѣдно пропорционално отъ нѣколко стотици изследвания.

Резултатътъ отъ гореказанитѣ изследвания се илюстрира въ приложенитѣ тукъ схеми (таблици).

СХЕМА-ТАБЛИЦА № 1

За степеньта, за възприемчивоститѣ и за тѣхното сравнително развитие по класове. (Коефициентъ на възприемчивость).

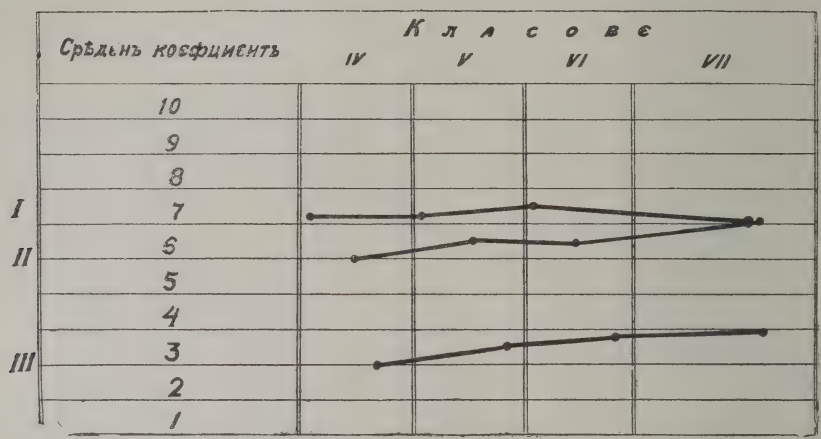

Обозначение: I Коефиц. на боитѣ
II Коефиц. на научнитѣ знаци
III Коефиц. на слух. възприемчивость

1) Зрителната, како и слуховата възприемчивость на научни знаци *се уголѣмява, колкото по-вече ученикътъ прекара въ гимназията, което не може да се каже за възприемчивостьта на боитѣ (естетическата)*, която въ нашия случай, въ VII класъ дори, е малко паднала въ сравнение съ по-долнитѣ класове. Причината за това ми се струва е, че ученицитѣ се упражняватъ въ първия смисълъ и сѫщевременно липсва възможность за развоя на чисто естетическитѣ възприятия въ гимназията.

2) Естетическата възприемчивость (на боитѣ) е по-силна отъ много други родове възприемчивость въ всички класове, безъ да се гледа, че ученицитѣ имаха предъ себе си, редомъ съ добре известни тѣмъ научни знаци, извикващи въ съзнанието голѣмъ брой асоциации, — просто бои, често дори приличащи една на друга по отсѣнки. Значи тази възприемчивость, при еднакви условия, т. е. при излагане на боядисани научни знаци, би трѣбвало да даде още по-високъ коефициентъ.

3) Слуховата възприемчивость е развита много слабо и представлява срѣдно около половината отъ зрителната.

Може да се смѣта, че това е резултатъ отъ малкия брой отвлечени дисциплини въ гимназията, които се възприематъ предимно презъ ухото, упражнявайки слуховата възприемчивость.

Резултатътъ за изследване на грѣшкитѣ е следниятъ: (Ясно е, че колкото по-вече сж грѣшкитѣ, толкова е по-голѣма цифрата на коефициента).

Най-много грѣшки се указаха въ слуховата възприемчивость. Коефициентътъ наближава къмъ цифрата 2 по долнитѣ класове и се намалява само въ VI класъ (гл. таблица 2-ра). Значи, възможность да се правятъ грѣшки — е въ прѣка връзка съ слабостьта, и може да се каже съ не точностьта на слуховата възприемчивость.

СХЕМА-ТАБЛИЦА № 2

За грѣшкитѣ при разнитѣ родове възприемчивость (коефициентъ на грѣшкитѣ).

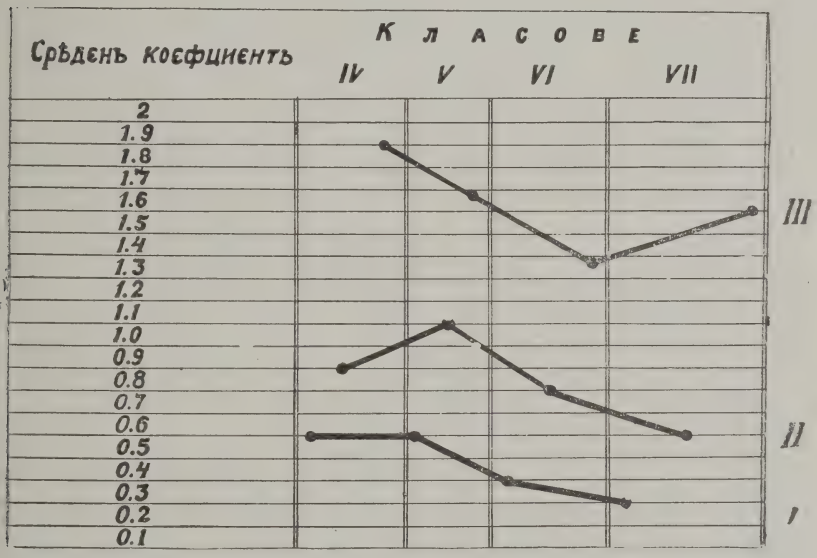

Обозначение: I Коефиц. на боитѣ
II Коефиц. на научнитѣ знаци
III Коефиц. на слух. възприемчивость

Коефициентътъ на грѣшкитѣ въ възприемчивостьта на научнитѣ знаци — е много по-малъкъ, и се наближава изобщо къмъ единица, въ V класъ той малко надминава единицата, а въ VII класъ се явява като най-малъкъ.

Обаче *най-малъкъ е коефициентътъ на грѣшкитѣ въ естетическата възприемчивость.* Той въ всички класове е

значително по-малъкъ отъ единица, като се приближава до 1/2, съставлявайки въ VII класъ дори 0,3.

Значи възможностьта къмъ грѣшки въ естетическитѣ пѫтища при усвояване на наукитѣ изглежда значително по-малка въ сравнение на други пѫтища.

И така, *способностьта къмъ зрителната естетическа възприемчивость е по-широка и по-обемиста отъ сѫщата на научнитѣ знаци, и тя дава най-голѣма точность въ впзпроизвеждане на запомненитѣ елементи* (гл. таблицитѣ).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Като се наближавамъ къмъ края на статията — искам ми се да подчертая нейнитѣ рѫководни идеи, именно: необходимо е да се намѣри едно уравновесяващо начало между физическия и духовния миръ, да се създаде *хармония въ материялно-статичната страна на човѣшката природа и ритмътъ въ неговата физическа и духовна динамика.* Въ златния вѣкъ на Перикла, въ V в. до Рождество Христово, въ Атина се е наблюдавало най-голѣмо приближение къмъ този идеалъ. Сега животътъ на всѣки единъ отъ насъ върви по единъ кривъ пѫть, отдавна обезличенъ въ едно безплодно нервно треперение, всрѣдъ технически-материялно засиляне.

Обаче, духовното начало въ човѣка, както азъ се помѫчихъ да покажа въ миналата си статия, въ корена си има *едно начало, именно красотата,* следователно между тѣлото и душата най-сигурна връзка е пакъ естетиката. *Красотата е по-силна отъ науката.* Така е било у отцитѣ на нашата култура — у древнитѣ гърци, така се налага да бѫде и у насъ — питомцитѣ.

Ще спомена всеизвестния митъ, а може би и действителна случка — за хубавицата Фрина. Когато тя се явила предъ сѫда и хвърлила дрехитѣ си, представителитѣ на сѫдебната наука забравили всички свои сборници на законитѣ и я оправдали, затова, че не сѫ могли да се противятъ на обаянието отъ нейната красота. *Науката се преклонила предъ естетиката, мисъльта — предъ емоцията,* мисъль, потвърждение на която намѣрихъ неотдавна, въ единъ сериозенъ френски вестникъ — въ статията на авторитетния членъ на комитета на физическото възпитание*) H. Haenig. Отъ сѫда надъ Фрина до 1924 година следователно е прокарвана една вѣчна мисъль за първично и най-силно значение за красотата въ живота.

---

*) Haenig: Championates Universitairs d'educatoin phisique. Revue Universitaire № 5 1924.

H. Haenig говори за необходимостьта на преоценка на състезаващитѣ се отъ *естетическа* гледна точка. (Въ предлаганата отъ него програма за олимпийскитѣ игри на студентитѣ, не разбира се футбола, този тиранъ на съвременната спортивна мисъль).

H. Haenig смѣта, че физическитѣ упражнения не се явяватъ само като култъ на силата, но се *„инспирират отъ развитото артистично чувство“*.

А за това необходимо е, щото *първоизточникътъ* на идеитѣ на физическото възпитание да изхожда отъ красотата.

А какво може да бжде по-красиво, по-близо до душата, по-естествено и по-национално отъ истинския народенъ танецъ, т. е. хорото?

Ще приключа своя кжсъ очеркъ съ думитѣ на известния френски Д-ръ Dufestel, авторъ на една отъ най-добритѣ книги по хигиената на тѣлото и духа. „Спортътъ е само за избрани; голѣмъ неговъ недостатъкъ е, че увлича младежьта къмъ формиране на атлети и че той усилва известни качества за смѣтка на други“.

Въ тия слова, посветени на най-болния въпросъ на сегашното време — на спорта — полезно е да се вникне по-дълбоко.

Думитѣ на този бележитъ французинъ сж интересни отъ две страни:

Отъ една страна тѣ сж насочени ясно срещу надмощието на мускулната сила.

Иска ми се да вѣрвамъ, че Дюфестелъ съ голѣмия си авторитетъ своевременно е предупредилъ за гибелното влияние въ възпитанието на бждещитѣ граждани отъ това засилване на действието на едни качества (физически) за смѣтка на другитѣ (морални).

Инерцията на неотдавнашното велико взаимноонищожавание — до сега не е спрѣла. Превърнала се въ мирна, струва ми се, че войната продължава да погубва растещето поколѣние отъ две страни. Отъ физическа страна виждаме, че култътъ на тѣлото се въздига въ принципъ, за служене на който се употрѣбява максимална енергия. Отъ друга, психическа страна — все още е силно убеждението, че всѣки трѣбва да разчита на себе си, а не на уреденитѣ човѣшки взаимоотношения. И следователно създава се чувство на морална безпомощность, предизвикваща предразположения къмъ субективно схващане на морала и къмъ разрешаване на тѣзи въпроси съ физическа сила.

Всесвѣтската война разруши правосъзнанието на човѣка. Международното право почти постоянно се руши. Проявитѣ на бойна инерция, като насилие, грабежъ и несправедливость — се срѣщатъ често и сега. Не говоря вече за самата война, гдето идеитѣ, въ името на които тя се поведе, бѣха по-скоро компрометирани, отколкото осжществе-

ни. Тая инерция трѣбва да се спре, инакъ тя заплашва да остане за дълго, като ни върне къмъ тъмния призракъ на срѣдновѣковното, юмручното право.

И макаръ всичко това, за съжаление, е разбрано, ясно, понятно и неизбѣжно, но нека вѣрваме, че духътъ на най-добритѣ представители на човѣчеството ще съумѣе да наложи яки юзди на звѣра, продължаващъ да чувствува своята власть.

Най-сетне ще формулирамъ *основнитѣ тези* на гореизложеното:

Общи: 1) възпитание духа на младежьта, успоредно съ физическото, трѣбва да бжде най-главниятъ дългъ на учитель-лѣкаря; 2) физическото възпитание, трѣбва да има за цель *здраво тѣло*, безъ да прекалява, както къмъ атлетизъмъ, тъй и къмъ спортизъмъ; 3) главенъ отличителенъ белегъ за *здраво тѣло е всестраното му и хармонично развитие* и способностьта му да се подчинява на една рационално дисциплинарна воля; 4) всѣко съревнувание, особено отъ физически характеръ, трѣбва да бжде стегнато въ рамкитѣ на добродушие и *добродетелность*, безъ да преминава въ враждебность; 5) *здравиятъ духъ* трѣбва да бжде обектъ на особни грижи и да се насочва къмъ *инициатива, творчество* и *комбинаторни способности на интелекта*; всичко да има за условие *любовь къмъ човѣка и родината* и да се култивира на почвата на внушенъ отъ детинство моралъ.

Частни: 1) да бжде отстраненъ отъ училището модния, дошлия отъ вънъ, често вреденъ за здравето и за душевния развой — футболъ; 2) трѣбва да го замѣстимъ като срѣдство за физическо възпитание съ 3-тѣ последователни стжпала: I — обмислена гимнастика, не по-тежка отъ тъй наречената „лека атлетика", а още по-добре съ „Gymnastique d'application споредъ Hébert; II. морски, рѣчни (или планински) екскурзии презъ ваканцията, лаунъ — тенисъ и умеренъ спортъ на гребане — презъ учебното време; III. Естетическа култура на ритма и на музикалната пластика на почвата на родното хоро.

Всичко това е толкова повече необходимо, защото у децата, които сж родени даже само 5 години следъ едногодишна война, се забелязватъ *признаци на придобито израждане*, както това свидетелствува официалниятъ държавенъ отчетъ на френско-пруската война презъ 1870 година (Sanitätsbericht über die Deutschen Heere im Kriege gegen Frankreich 1870—1871. Band VII 1885).

Какво пъкъ ще дочакаме да ни се каже за последствията отъ миналата всеобща война, която продължи цѣли 5 години и бѣ много по-силна по ефектитѣ на унищожение и разрушение; която наруши ритъма на живота и често физическата цѣлость на всѣки единъ отъ милио-

нитѣ участници и която бѣ съпроводена съ колосално напрежение и изтощение на живота дори въ тила!

„Войната съединява въ себе си условия на опасно изтощение на нервната система“ каза още въ 1904 година нашиятъ виденъ психопаталогъ професоръ И. Сикорски (вижъ „Всеобщая психологія съ физиогномикой“). Следъ тѣзи думи той указа на тежкото израждане и го потвърди съ цитирания по-горе санитаренъ отчетъ.

Ексцеситѣ отъ атлетически футболенъ характеръ, резултатъ на войната, не биха ли принесли добавъчна вреда на отслабващия моралъ на човѣчеството?

А то и безъ това все по-често измѣнява на старитѣ си хумани, културни завети, само да получи едно парче хлѣбъ. „Caveant consules . . . !“

Литература

възъ основа на която е написана тази статия:

1) Dufestel „Hygiène sculaire“.
2) Méry et Génivrier „Precis d'hygiène scolaire“.
3) R. Hyvert „Conferènces d'hygiène pratique et scolaire.
4) „Revu Universitaire“ 1924.
5) „Ministère de instruction publique“ — „Manuel d'exercices physiques et de jeux scolaire“.
6) A. Calmette „Simple causerie pour l'education sexuelle de jeuns garçons de quinze ans“.
7) Д-ръ К. Вилдхагенъ „Двигателнитѣ сили въ английското образователно дѣло“.
8) Т. Липсъ: Психологія.
9) А. Бернштайнъ „Клиническія приемы психологическаго изследованія душевно-болнихъ“.
10) „Das deutsche Buch“ 1924.
11) G. Hébert „Education physique“ 1924.
12) C. C. Pagès „Manuel de culture physique“.

Д-ръ Ст. Г. Тончевъ

Новитѣ американски методи за здравна просвѣта на народа.

(Изводъ отъ реферата, четенъ въ Австрийското дружество за училищна хигиена въ Виена отъ D-r Leo Burgerstein).

Не ще никакво съмнение, че за ученика изучаването на теоретически познания по хигиената още не е истинския пѫть или начинъ, за да го научишъ за правилното имъ приложение и това е толкозъ по-вѣрно, колкото ученикътъ е по-маловъзрастенъ. За детето е много по-интересно да прави нѣщо и да подражава на това, което една симпатична нему личность върши, отколкото да се занимава теоретически съ това, което става въ неговото тѣло или въ живота. Нѣколко минутно упражнение въ чистене на зѫбитѣ съ зѫбна четка въ училището има много по-голѣма стойность за навика да се научи детето ежедневно да си чисти зѫбитѣ, отколкото подробното теоретическо изучаване устройството на зѫба, болеститѣ му и грижитѣ за него.

Въ Съединенитѣ Щати хората мислятъ и се стремятъ чрезъ училището да създадатъ здрави навици, да подбуждатъ здравни грижи и да направятъ нагледно всичко онова, което е необходимо за подържане чистота, особено на въздуха, реда въ храненето, движенията, стойката, сънътъ, та дори и изпражненията, а азъ бихъ прибавилъ и изтребването на мухитѣ.

Мѫчнотии за постигане на тая цель представляватъ найчесто родителитѣ, но за тѣхното привличане много сѫ направили училищнитѣ сестри, а въ много случаи и самитѣ деца. Друга прѣчка е било недостатъчното благоустройство на самитѣ училищни здания и училищни стаи; напр. липса на умивалници въ всѣка класна стая; тѣхъ трѣбва ученикътъ да използува не само предъ и следъ ядене, но и винаги, когато това изискватъ неговитѣ прѣки ученически действия и постѫпки. Единъ умивалникъ въ класната стая (или 4 за 100 деца), едно цинково ведро, една чаша за вода въ чантата и една кърпа за рѫце — всичко това не е никаква утопия и е напълно достижимо. Но даже нагледъ непреодолимитѣ прѣчки, напр. изискването отъ страна на училището — да се спи при отворени прозорци — както ще видимъ по-долу, е сѫщо напълно достижимо, даже зимно време.

Много е важно за детето съ какъвъ тонъ му се даватъ наставленията. Не трѣбва, напр., да му се казва съ условно и предопредително наставнически тонъ: „ако ти се отнасяшъ небрежно къмъ своитѣ зѫби, то тѣ ще се замърсятъ, загниятъ и изпаднатъ; твоето храносмилане ще се разстрои и т. н.“, а така: чисти си зѫбитѣ, за да бѫдатъ бѣ-

лички, да имашъ чисти уста, приятенъ дъхъ и яки зжби". Детето много не го е грижа за собственото му здраве и малко иска да знае, по какви пжтища идва то, но то трѣбва по-нагледно да се убеди, че спането при отворени прозорци, чистотата на тѣлото, редовното хранене и пр. го прави добъръ пешеходецъ, якъ спортистъ и пр., а момичето, че чиститѣ зжби я правятъ по-хубавичка и т. н. Нека се знае, че и малката Ева не е нечувствителна къмъ подобни перспективи. Още повече това има значение и за по-възрастнитѣ, за които грижитѣ за приятна външность заема особено мѣсто въ известенъ периодъ на развитието и за двата пола.

Единъ особенъ начинъ, който американцитѣ използуватъ, за да възбудятъ у детето дейность и съревнувание, сж басоветѣ чинъ срѣщу чинъ по начини, каквито ще се споменатъ по-долу.

Върху здравното възпитание на децата въ Америка сжществено влияние оказватъ и общественитѣ организации, като: Бюрото за възпитанието, Трудовиятъ комитетъ и много други частни организации, като: Child Healt Organization, Playgrund Organization и др., а сжщо и училищнитѣ и извънучилищнитѣ детски и юношески организациии, като: Здравнитѣ клубове, Младежкиятъ черв. кръстъ, Ж. пжт. черв. кръстове и др.

Отбелязваме сжществено въ новата насока на здравното възпитание.

Най-дейна здравна пропаганда между малкитѣ деца се прави чрезъ *приказкитѣ*. Въведенитѣ още въ 1902 г. училищни сестри, между другото, иматъ за задача чрезъ приказки да посветятъ децата въ най-важнитѣ здравни начала. Една опитна сестра разправя, че въ единъ 5-минутенъ разказъ е могла да разправи за „Драконоубиеца въ прашната страна", за „Магьосницата въ изкопания съ нокти гробъ" и др. Децата обичатъ подобни разкази, подстрекаватъ се къмъ сентенции, които още дълго следъ излизането на сестрата, продължаватъ да се повтарятъ. Нѣкои отъ поменатитѣ организации сж напечатали къмъ приказкитѣ и красиви илюстрации, въ които „Феята на здравето" и „Здравниятъ палячо" играятъ голѣма роль. По-нататъкъ децата разполагатъ съ цѣли тетрадки илюстрации, въ които се представя цѣлиятъ дневенъ животъ на детето: отъ утреното му събуждане до притеглянето на тѣлото му, е всичко картинно показано. Иматъ сжщо и здравна азбука въ видъ на детски карти за игра, върху нѣкои отъ които има отпечатани стихотворения. Касателно здравето и играта е нагодена тъй, че печалбитѣ и загубитѣ да иматъ пакъ връзка съ здравето; иматъ и здравни календари за цѣлата учебна година (отъ септемврий до юний включ.), отъ които всѣки день се откжсва по

1 листъ, върху който има напечатани илюстрирани народни здравни поговорки.

Твърде много обичатъ децата и здравнитѣ плакати, които сами си изработватъ, като изрѣзватъ отъ вестницитѣ, отъ рекламитѣ за разни консерви, за санитарни стоки и пр., налѣпватъ ги на картони и написватъ надъ тѣхъ съответния текстъ. Получаватъ се чудесни картини и фигури. Ню-Йоркскитѣ училища имаха вече еднажъ една конкурсна изложба на подобни плакати. Забележително е, че даже малкитѣ деца отъ Нюйоркскитѣ народни училища пишатъ стихове на подобни картини, въ които хвалятъ ползата отъ млѣкото, спанака и пр.

Единъ особенъ начинъ на здравна пропаганда е и тъй наречената „Здравна книга", която ученицитѣ на всѣки класъ сами си съчиняватъ. На първата ѝ страница стои отговорътъ на „Здравния палячо" (Хо-хо!) на малко но най-важни здравни начала и правила; следъ това идатъ възпѣти и нотирани теглене на тѣлото, измѣрване на ръста, а после — изрезки отъ горепоменатитѣ рекламни картини и отъ година на година книгата става по-голѣма, по-разнообразна и по-интересна. На тая „училищна работа" („класна работа") помагатъ често и самитѣ учители.

Специално за ученичкитѣ отъ горнитѣ класове край вродения инстинктъ за отглеждане деца, отдавна сѫ използувани и ваканционнитѣ незадължителни курсове, които съ най-добри резултати се рѫководятъ отъ сестритѣ и съ демонстративенъ материалъ. Въ сегашно време всички ученички отъ частни и обществ. училища използуватъ „Движението за майчината сѫчность и умение". Съгласно принципитѣ на това движение, за ученичкитѣ отъ последнитѣ класове въ нѣкои градове на щата Масачузетъ се откриха въ 1916 г. курсове отъ по 2 лекции; тия курсове се разпространиха на всѣкѫде въ Щатитѣ и сѫ минали вече и въ Канада. Обучението става нагледно, било чрезъ фантомъ (кукла), било по нѣкога и съ живо дете, напр. за кѫпане се употребява или кукла или живо дете. Отначало подобни курсове сѫ се държали въ всѣко училище, независимо отъ другитѣ предмети, въ края на преподаването; сега материалътъ е включенъ въ учил. програма.

Въ много училища на Съедин. щати, практическо-хигиеничната дейность на ученицитѣ нагледно се провѣрява. Въ долнитѣ класове на едно училише въ С. Франциско, напр. за чистотата на лицето, очитѣ, ушитѣ, носа, шията, ноктитѣ, облѣклото и пр. учительтъ е нарисувалъ на единъ голѣмъ листъ една кѫща, построена отъ бѣли тухли и покрита съ бѣли керемиди. При всѣки утрененъ прегледъ, намѣри ли се, че на единъ редъ чинове (седещи единъ задъ други) ученицитѣ въ горепоменатитѣ органи сѫ задоволи-

телно чисти, то една керемида или тухла се боядисва съ опредѣлена боя. Всѣки редъ чинове си има своята боя и всѣки се стреми да изпревари другитѣ и да има повече боядисани тухли или керемиди. — Въ народнитѣ училища въ гр. Рочестеръ (Ню-Иорски щатъ) е въведено надпреварване на добра стойка. За тая цель върху една табла на величина колкото прозорецъ сѫ означени поредъ чиноветѣ: 1. 2, 3 и пр. Подъ всѣки чинъ има: спечелени точки . . ., после почетна плоча и т. н. Ученицитѣ отъ всѣки редъ чинове, които въ течение на недѣлята сѫ седѣли, стоели, и вървѣли добре и сѫ запазвали добра стойка въ време на обучението, печелятъ по 1 точка. Въ края на недѣлята, оная група, която е спечелила най-много точки, печели едно мѣсто на почетната плоча и това се означава съ едно американско флагче. Забождането на флагчето става съ особенъ церемониалъ и отъ ученика, който е стоялъ на първо мѣсто отпредъ на чиноветѣ, а тоя ученикъ трѣбва да бѫде единъ отъ най-чиститѣ.

Посети ли се училището отъ нѣкой инспекторъ, той изведнажъ, въ всѣка стая, вижда кой редъ чинове има най-много флагчета и си прави бележка. Всѣки 5 недѣли ония 2 класа, които сѫ получили най-много флагчета, печелятъ по 1 вимпель. — Народнитѣ училища въ Висконсинъ получаватъ за подобенъ родъ надпреварвания едно табло, приготвено отъ тамшното дружество за борба съ туберкулозата, което табло представлява болестьта, която се разпространява чрезъ капчици по „Здравенградустникъ“ на дружеството. Къмъ това табло се раздаватъ черни пластирчета, наречени „бомби“. Кихне ли нѣкой ученикъ или се изкашли, безъ да си закрие устата съ кърпичка, то на такъвъ ученикъ веднага се залепва на таблото едно черно пластирче. Въ края на годината, ония деца, които сѫ получили най-малко бомби, имената имъ се записватъ на почетната табла. По тоя начинъ, въ видъ на съревнувание изпъкватъ, като образецъ на хигиенна дисциплина, ония деца, които никакъ, или сѫ получили твърде малко „бомби“. Методата е, може да се каже, единъ видъ игра, но въ поощрителнитѣ качества на тая игра се заключава цѣлата ѝ предпазителна и възпитателна стойность.

Пълно съ въздействие за добиване хигиенически навикъ е и изложението на избранитѣ отъ самитѣ ученици инспектори или чиновници по здравеопазването на класа. Една главна сестра, която работѣла въ единъ индустриаленъ центръ, ето какъ описва дейностьта на тоя родъ инспектори: „При вратата на една класна стая стоеше важно и сериозно едно деветь годишно момче; на гърдитѣ му имаше една блѣскава тенекиена звезда, на която пишеше: „*инспекторъ*“! На питането за негозото назначение, то гор-

до отговаря, че е чиновникъ по здравеопазването на тоя класъ и че трѣбва да следи, никой да не влиза въ тая стая съ мръсни ржце или съ нечистотии по облѣклото и дрехитѣ. Грижливо втораченитѣ очи обглеждаха ушитѣ, шията, лицето, коситѣ, ржцетѣ, облѣклото, обущата на всички влизащи, мнозина отъ които се готвѣха да заематъ въ бждеще мѣстото на „инспектора". Преминаването ставаше бърже и сериозно. Две деца бѣха отбелязани като нечисти и дългиятъ прегледъ трая 7 минути, а учителятъ казваше, че отначало е трѣбвало два пжти по-вече време, за да се достигне тая чистота, въ която ученицитѣ се намиратъ сега. Понататъкъ се изпълняваха и други отговорни длъжности, а именно: провѣтряване стаята, следене температура и пр."

Още по-голѣма стойность иматъ тъй нареченитѣ „Здравни клубове", които се образуватъ въ народнитѣ училища отъ ученици отъ I кл. нагоре. Въ много съединени щати тѣ сж се образували отъ преди много години. Всѣки день тѣ си правятъ сами инспекция по чистотата, и ученицитѣ се учатъ на строга, но справедлива критика единъ къмъ другъ. Нека приведемъ за примѣръ единъ клубъ въ единъ окржгъ на щата Ню-Йоркъ, който се образува отъ самитѣ ученици съ уставъ по даденъ образецъ. Всички селски училищни курсове се централизиратъ въ една окржжна организация. Въ всѣко училище ученицитѣ сами си избиратъ всѣки месецъ инспекторъ, който си избира за помощници двама асистенти. Вишъ съветникъ е учительтъ.

А. Длъжноститѣ на инспектора и неговитѣ съветници сж:

1. да се грижатъ за доброто провѣтряване на класната стая; 2. да се поддържа въ нея чистота; 3. да се следятъ нуждницитѣ да бждатъ чисти; 4. да присжтствуватъ на мѣстата, опредѣлени за игри и 5. всѣки день да инспектиратъ чистотата и здравето на ученицитѣ.

В. Всѣкидневната здравна инспекция обема:

1. Инспекторътъ открива заседанието и поставя на дневенъ редъ въпроситѣ на инспекцията. Всѣки ученикъ самъ отбелязва по една точка за себе си, ако отговори утвърдително на зададения въпросъ. Секретарътъ на клуба всѣки день отбелязва сумата на достигнатитѣ въ стаята точки. Въ всѣки съмнителенъ случай разрешава въпроса учительтъ. 2. Отсжтстващитѣ ученици не влизатъ въ смѣтката 3. Въ края на месеца сумата на точкитѣ, достигнати отъ цѣлия класъ, се дѣлятъ на числото на ученицитѣ, за да се получи числото на стаята. Срѣдното число, дѣлено на най-голѣмото число пунктове, което ученицитѣ въ течение на месеца сж достигнали, дава процентното число. Въ края на месеца всѣки ученикъ, който е достигналъ 75 или по-вече отъ сто пунктове, получава едно свидетелство отъ организаци-

ята. Училището, което има най-голѣмъ процентъ пунктове получава най-голѣмото отличие: едно бѣло червено флагче съ буквитѣ „з. ч. щ. г.", което значи: „здравъ, чистъ, щастливъ гражданинъ".

Всѣкидневнитѣ инспекторски питания гласятъ:

1. Спа ли ти миналата нощь при отворенъ прозорецъ?

2. Снощи и тая зарань чисти ли си зѫбитѣ?

3. Преди да тръгнешъ тая зарань на училище, оми ли си лицето, рѫцетѣ, шията и ушитѣ?

4. Изрѣзани и чисти ли сѫ ноктитѣ ти?

5. Избѣгна ли вчера да пиешъ кафе или чай?

6. Игра ли вчера на чистъ въздухъ поне 1 часъ?

7. Направи ли поне 3 свободни упражнения?

8 Погрижи ли се да седишъ, да стоишъ и да вървишъ правилно?

9. Държа ли вчера чинътъ и околноститѣ му въ порядъкъ?

10. Направи ли вчера поне едно добро дѣло?

Д. Недѣлната инспекция:

1. Окѫпа ли се минал. недѣля поне веднажъ?

2. Заема ли мин недѣля нѣкому твоята кърпа или чаша за вода?

Къмъ тия питания би трѣбвало да се прибавятъ още: Ми ли си рѫцетѣ вчера преди и следъ всѣко ядене? Не си ли турялъ нѣщо въ устата си, което не трѣбва да е тамъ? Ходи ли ти вчера по голѣма нужда?

Клубното обещание гласи: „азъ ще се грижа да си направя тѣлото здраво, чисто и силно, за да бѫда добъръ гражданинъ и щастливъ и полезенъ членъ, както на моето семейство, тъй и на моята община". — Една особена игла (карфица) служи като емблема на клуба. Въ съобщенията доброто влияние на клубоветѣ многократно се повтаря и трѣбва да се забележи, че по тоя начинъ много по-лесно се създаватъ хигиенични привички, отколкото попреди, когато *за чистотата се говорѣше само теоретически*, когато здравното обучение се предаваше въ едното ухо и излизаше отъ другото.

До като клубоветѣ ограничаватъ своята дейность само въ училищата, младежкитѣ червени кръстове, подкрепяни отъ туберкулознитѣ д-ва и черв. кръстъ, не сѫ вече дѣло само въ и за училището. черв. кръстове — младежкитѣ — сѫ учредени въ С. Америка още отдавна и въ повече отъ 20 щата официално сѫ признати и иматъ милиони членове на възрасть отъ 6—16 години. Опитътъ е показалъ, че членоветѣ на Мл. черв. кръстове иматъ значителна промѣна въ външния си изгледъ, въ работоспособностьта си, чистотата и изобщо едно голѣмо подобрение и закрепване на хигиенични привички. а сѫщо и при сравнението на

здравното състояние на сѫщитѣ членове преди и следъ записването имъ въ Мл. черв. кръстъ. Край отбелязаната промѣна въ много мѣста се забелязва особенъ интересъ къмъ хигиената на общинитѣ; въ много училища младежкитѣ черв. кръстове, безъ всѣка друга помощь, сѫ внесли подобрения въ учил. хигиена, напр. за снабдяването имъ съ вода, употреблението ѝ въ училището, провѣтряването и пр. Членоветѣ на Черв. кръстъ развиватъ у себе си инициатива да помагатъ на родителитѣ си при отглеждането на по-малкитѣ и съ тѣхна помощь проститѣ имъ родители полесно разбиратъ значението на здравнитѣ грижи. Членоветѣ на черв. кръстове сѫ длъжни да водятъ протоколъ за ежедневно правенитѣ отъ тѣхъ добри дѣла, и тоя протоколъ следъ недѣля или нѣколко се приподписва отъ бащата или майката или друго отговорно лице. Следъ всѣко увеличение дейностьта на члена отъ черв. кръстъ той получава по една титла: на I степень стои „Knappe" — отрокъ, на втора — „рицарь", на третя — „Bannerherr" и най-високата титла е „постояненъ Bannerherr"; последния се счита за „съвършенъ", ако въ течение на 4 години е извършилъ нѣщо по поржчка и е протоколирано. Сѫщо се даватъ и отличия. Движението на младежкитѣ черв. кръстове днесъ вече е разпръснато по цѣлата земя. Въ 1922 год. това движение обхващаше 36 държави. Въ Австрия напр. въ 1924 год. отъ 700,000 ученици 140,000 принадлежаха къмъ младежкия черв. кръстъ, комуто Америк. мл. черв. кръсть достави необходимитѣ печатни издания.

Другъ начинъ за затвърдяване и изпълняване хигиенич. правила и навици е тъй нареченитъ „здравенъ день", въ който всички училища прекращаватъ занаятията си. Това е голѣмъ училищенъ праздникъ. Въ него взематъ участие всички ученици — отъ забавачницитѣ до учителскитѣ институти включително, и се изпълнява често пѫти по една обширна програма. Нека ни бѫде позволено да прибавимъ извадки отъ празнуването на „здравния день" въ Ню-Йоркъ. Хиляди и хиляди учители преглеждатъ тоя день близо 1 милионъ ученици за недостатъци въ чистотата на лицето, слуховия органъ, носовото дъхане и др. психически недостатъци. Училищнитѣ лѣкари сѫ претрупани съ работа; всѣка година тѣ преглеждатъ $^1/_4$ милионъ ученици; обаче само съ това тѣхното време не се запълва; тѣ използуватъ интимното познайнство на учителитѣ съ ученицитѣ за по-точното изследване и опредѣляне грижитѣ за ученицитѣ; тѣ доставятъ на директоритѣ материалъ за конференциитѣ имъ и на учителитѣ относително начинитѣ за произвеждане наблюдения. Изобщо „здравния день" се използува най-широко за здравното възпитание на ученицитѣ.

Изхождайки винаги отъ гледището, че колкото по-голѣмъ е интересътъ у децата, толкова по-дълбоко е впечатлението, то за да се вкоренятъ здравни привички у децата се прибѣгна до драматическия инстинктъ у тѣхъ. 8-годишнитѣ ученици отъ едно у-ще въ Луизвилъ съчинили една пиеса, главната роль въ която играе единъ гражданинъ, който е изправенъ предъ сѫдъ да отговаря за смъртьта на единъ гражданинъ, когото той поканилъ да нощува въ кѫщата си, когато въ нея лежалъ боленъ отъ заразна болесть. Въ 1920 г. една голѣма здравна организация въ съдружие съ други подобни оранизации устрои конкурсъ, при който всѣки ученикъ, който въ първия день на учебната година представи най-добрата драма за ползата отъ млѣкото, получава премия. Между опиталитѣ се имаше и пиеси, съчинени отъ учителитѣ за децата. Нѣкои отъ тия пиеси бѣха събрани и напечатани наедно; тѣ третираха най-главно здравния животъ, като обръщаха особено внимание върху храненето. Това начало доби голѣмо разпространение. Понататъкъ се даваха представления въ класната стая. Костюмитѣ бѣха леки и евтини — отъ книга. Въведоха се сѫщо класни упражнения на здравни теми, което предизвикваше особено усърдие и възбуждане. Опита се по сѫщия начинъ да се свърже шегата съ науката. Въ тая глава спада сѫщо и посещението на нѣкоя г-жа, която представлява феята на здравето, или здравия палячо и тѣ послужваха като въведение на нѣкой предметъ, който ще се използува за учение.

Народниятъ за детско благополучие изложбенъ комитетъ въ Ню-Йоркъ направи твърде много съ изложбитѣ, които той въведе въ голѣмитѣ градове, и на здравната часть се падна да играе голѣма роль. Благодарна роль въ това отношение изигра и Естествено-историческия музей въ Ню-Йоркъ. Той има отдѣление и за обществено здраве, което въ 3 години можа да събере грамаденъ складъ отъ нагледности за здравни грижи и по тоя начинъ това отдѣление можа да обхване музейнитѣ методи за здравно възпитание. Музеятъ организира беседи и демонстрации, и, ако нѣкой учитель иска да държи беседа по здравно обучение, той веднага представя на разположението му нуждното количество диапозитиви. Нѣмцитѣ отъ гимназиитѣ редовно всѣка година два пѫти при приключване на семестра отиватъ въ музея да слушатъ лекции за водата, за млѣкото, за разпространяването чрезъ насѣкоми заразни болести, за чистотата на градоветѣ, съ една дума за всичко, което разширява и допълня здравното възпитание на ученицитѣ. Тъй като въ единъ гигантски градъ, като Ню-Йоркъ, не всички ученици могатъ да посетятъ музея, затова той пренесе своята дейность въ самитѣ училища. Направиха се грамадни фотографии, отъ които образуваха албуми. Първата картина пред-

ставлява изображението на 4 най-важни потогенни микроби съ ясенъ кратъкъ текстъ; другитѣ листове представляватъ приложенията. Така напр., на децата, които сж посетили музея, представляватъ следнята снимка: двама ученика седятъ и смѣтатъ; единиятъ замисленъ, държи единъ моливъ въ устата си, другиятъ го пъкъ скрилъ въ устата си — къмъ това малъкъ текстъ; или едно момче кашли въ ржката си; на друга картина: — съ сжщата си ржка то дава ябълка на другаря си; на друга картина—последниятъ яде ябълката и т. н. Други картини представляватъ нагледни пособия за предпазване. Албумитѣ се пращатъ по училищата; учителитѣ говорятъ върху съдържанието имъ, а после тѣ се оставятъ известно време изложени въ училището.

Какъ хората се трудятъ да използватъ най разнообразнитѣ поводи за здравно възпитание, може да ни покаже следующиятъ примѣръ. Въ 1921 год. въ Ню-Йоркъ се извърши отъ ученицитѣ единъ „парадъ на законностьта". Той имаше една здравна секция. Отъ него се образува едно шествие съ маски; то тръгна отъ Fifthavenue и мина презъ всички улици, които имаха отношние къмъ здравето и здравнитѣ привички. Една жива костюмирана група представлява, напр., зеленчука: лука, картофитѣ, ряпата, зелето, морковетѣ и пр.; друга — модернитѣ шишета за млѣко; после — старитѣ кани за млѣко, кана за кафе, за чай и пр.; последнитѣ — като разбойници на детското здраве и т. н.

Недавно въ Ню-Йоркъ бѣха използували рисуванитѣ въ народнитѣ училища и гимназиитѣ плакати, театрални пиеси, речи, ученически паради специално за да демонстрираръ какъ да се избѣгватъ злополукитѣ при силнитѣ улични съобщения.

Особни усилия сж направени за увеличаване тежината на тѣлото на ученицитѣ. Това е заслуга на детския лѣкарь Емерсонъ, който предизвика движението за оживѣване малотеглещитѣ ученици. Ония, които по тегло бѣха 7% помалко отъ нормалното, съ терезията се извадиха вънъ отъ училището, за да могатъ по-нататъкъ да се изследватъ и лѣкуватъ отъ лѣкарь. Въпрѣки видимото благополучие на американския народъ, въ Америка има едно грамадно число недохранени, а следов. и малотежащи деца. Въ Чикаго презъ една година на една група отъ 29,000 младежи отъ двата пола трѣбваше на повече отъ $^1/_5$ отъ тѣхъ да се откаже свидетелство за работоспособность и едно отъ главнитѣ основания за това бѣше недостатъчната тежина на тѣлото имъ. Причината на това положение не е винаги сиромашията, а неразумностьта въ храненето и нехигиеничния животъ. Че това е така, се доказва съ множество статистически данни, събрани въ Ню-Йоркъ, Чикаго и Бостонъ. — Клиническото изучване на малотежащитѣ е дало за това петь главни при-

чини: 1. психически дефекти; 2. липса на домашенъ контроль; 3. преумора; 4. лошо, неразумно хранене и 5. злоупотрѣбление съ здравето. Психическитѣ дефекти при грижливо изследване бѣха намѣрени у много деца. Изследването доказа, че никое наследствено предразположение не е мѣродавно въ случая; новороденитѣ дори били въ по-добро положение. Много отъ малохраненитѣ, малотежащитѣ не изглеждали да иматъ нужда отъ лѣкуване, защото тѣ не били въ обикновенъ смисълъ болни. Облѣченото дете не всѣкога изглежда лошо хранено; отъ друга страна детето може да има пълно лице, а, като се съблече, да има всички признаци на слабость. Последствията отъ недостатъчно тегло сж: лошо по-нататъшно развитие, закъснение отъ 1 до 4 години, намалена съпротива противъ болестотворнитѣ влияния, чести боледувания, лоши училищни успѣхи и въ края на краищата едно число малоспособни ученици.

Емерсонъ, за да създаде своята научна клиника, избира 15 отъ най-слабитѣ и най-бедно храненитѣ деца отъ най-различни училища; той вѣрвалъ, че като изучи мѣродавнитѣ причини на тѣхната слабость, ще може благотворно да имъ повлияе чрезъ съответни мѣрки. И наистина, срѣдно въ десеть недѣли, той сполучи да възстанови напълно силитѣ на тия деца, които въ клиниката се намираха подъ постояненъ контролъ. Следъ тоя опитъ се учредиха тъй нареченитѣ „охранвателни класове“, които, макаръ и да не съвпадатъ съ обикновенитѣ училищни класове, сé пакъ сж една допълваща часть отъ една училищна система. Тѣхната основа е медицинска, а приложението имъ—практическата страна, е сжществено педагогическа, включително и събуждане интересъ у децата. Добре е да не се приематъ повече отъ 20 деца въ единъ охранвателенъ класъ. Успѣха въ такива класове, — успѣхъ умственъ и тѣлесенъ — зависи отъ точното установяване причината на недохранването въ всѣки отдѣленъ случай. За това ще трѣбва най-внимателно да се изучи домашния режимъ на детето, относително храната и храненето, времето употрѣбено за него, почивка, сънь; продължителность на работното време, пребиване на чистъ въздухъ, редъ въ живота и пр. За това е необходимо посещението въ кжщи, а за това пъкъ сж потрѣбни добре подготвени школувани сестри, които да бждатъ съветници на детето, относително начина, количеството и приготовлението на храната, недобритѣ негови наклоности, отвращението къмъ нѣкои хранителни вещества и пр. Образуването на подобни сестри сега е тъй засилено, че въ Чикаго и Бостонъ имъ се чете особенъ 14 дневенъ курсъ специално за сестри по храненето. Тия сестри при посещението на кжщитѣ откриватъ по нѣкога най-проститѣ причини, способни да обяснятъ

най-тежкитѣ случаи на лошо хранене: бързо ядене, недостатъчно количество калории, ядене сладкиши преди ядене, късно вечеряне, посещението и влиянието на кино, участие въ много клубове, недостатъчна почивка, късно лѣгане за сънь, претоварване съ много домашна работа (изучване музика, езици), малко игра на чистъ въздухъ, свободни движения и пр. и пр. — Отъ тѣлеснитѣ недостатъци често пжти болнитѣ сливици сж причина за липса на апетитъ, понеже тия сливици произвеждатъ отрови, които се поглъщатъ направо или се просмукватъ въ кръвьта и намаляватъ апетита. Следователно,трѣбва най-напредъ да се отстранятъ тия и други дефекти, за да стане детето способно „да печели тегло", иначе никакво охранване нѣма да помогне. Понѣкога много е трудно да се открие истинската причина на недохранянето. Въ началото на Бостонскитѣ охранвателни клиники е имало деца, у които въ продължение на 20—40 недѣли не е могло да се открие основната причина, и децата не сж могли да прибавятъ нито четвъртъ кило, ако и да сж получавали по 3—4000 калории храна; но тъкмо за такива деца трѣбва да се препоржчатъ охранвателнитѣ класове.

Ако причината на малотежестьта е открита и детето е „способно да увеличава теглото си", то взаимодействието на всички участвуващи въ охранването фактори (лѣкарьтъ, учительтъ, сестрата, родителитѣ и детето) е наложително, и тогава детето бързо нараства на тегло. Детето получава единъ бележникъ съ наставления за употрѣблението му, въ който то само̀ или родителитѣ му си правятъ бележки относително храната, като не се пропуща дори една супена или чаена лажичка. За жалость въ доста случаи липсватъ познания за съответно хранене на детето. — За всѣко дете сжществува схема, въ която се отбелязва: името, класа, възрастьта, тежината, височина на ръста, недостигащето тегло и % %, които отговарятъ на дадена височина на ръста, сжщо и при нормално теглене. По-нататъкъ следва добитото тегло презъ прекаранитѣ въ охранвателнитѣ класове недѣли, времето употрѣбяване за обѣдъ, за почивка, дневното количество калории, движението на кривата на тежината и др. Сестрата тегли децата всѣка недѣля и внася добритѣ данни въ схемата, а сжщо и хранителната стойность на приетата храна въ калории. Една синя звезда се дава въ края на недѣлята, ако детето е изпълнило предписаното време за лежане предъ и следъ обѣдъ: една червена — ако детето е обѣдвало всѣки день на недѣлята. Възможно е тия звезди да се показватъ детински, тѣ обаче се пазятъ добре; споредъ опита, такъво впечатление продължаватъ да оказватъ тѣ и следъ детскитѣ години. — Щомъ като схемитѣ сж снабдени съ внесенитѣ въ тѣхъ данни, децата о̀тъ охрантелнитѣ класове се събиратъ въ една зала и сестрата

ги нарежда въ два реда. Детето, което е набавило най-много въ теглото, се поставя на първо мѣсто. То трѣбва да е набавило 1 кгр. т. е. повече отъ 20-кратната срѣдна прибавка на едно нормално дете. Следъ него идатъ въ реда следващитѣ по тежина деца. Задъ всѣко дете стоятъ поканенитѣ родители; сестрата стои срѣщу тѣхъ и показва съ ржка срѣщу стоещитѣ на стената схеми, гдето сж написани направенитѣ презъ недѣлята бележки за всѣко дете. Лѣкарьтъ хвали децата, които сж увеличили теглото си; причинитѣ на неувеличилитѣ се съобщаватъ отъ сестрата; тѣ сж обикновено: пропущане на обѣди, недостатъчность на калории, бързо ядене, ядене сладкиши, кафе, чай, закъснение на млѣкото, на зеленчука, пропускане почивката, късното лѣгане, преумора и пр. Всичко това дава поводъ на лѣкаря да обясни на родителитѣ значението на подобни фактори; неговата работа въ случая се свършва въ $^1/_2$ часъ; въ това време сестрата си прави бележки и обяснява на децата поржчкитѣ на лѣкаря. — Педагогическата стойность на класовата метода е значителна. Детето, което стои начело, което е изпълнило наставленията, получило е добро набавяне въ теглото и има по-красивъ изгледъ, е едно мощно подбудително срѣдство за другитѣ ученици, които отначало бавно, но скоро се научаватъ да спазватъ здравеусилващитѣ фактори: отворени прозорци, правилна диета, спокойствие и пр. Въпросътъ е да се добиятъ известни здравни навици, които въ всѣка кжща, съ малки изключения, се достигатъ и даватъ почти винаги желателнитѣ резултати. Прави впечатление на родителитѣ, като виждатъ, че лошо охраненото имъ дете се подобрява по тегло, освобождава се отъ лошитѣ си привички и осигурява съдействието на майката за изпълнение цѣлата програма на охранването. Даннитѣ за теглото ставатъ единъ подбудителенъ поводъ да заинтересуватъ детето и да го възбудятъ да върши всичко, което увеличава теглото; съревнуванието е толкова голѣмо, че често се случва, едно дете, което една недѣля е изгубило, на следнята застава на чело на реда. Класниятъ методъ се обръща въ съзидателна за детето сила. Той прави детето да върши това, което отъ родителитѣ не всѣкога е леко да се добие; вече 6—7 годишно момченце само̀ спазва своето време за почивка, научава се да яде нѣщо, което то по-преди не е желаяло, като: млѣко, зеленчукъ; престава да пие кафе, чай, само̀ си урежда леглото тъй, че съ едно шише топла вода и една книга турена между рамката на прозореца зиме спи при отворенъ прозорецъ и не губи много топлина. То прави това, за да си повиши теглото, неговата крива линия да отива сé по-нагоре и всѣка недѣля да вижда своята звезда да се движи по-нависоко; интелигентнитѣ деца влияятъ и на родителитѣ си въ тоя смисълъ. Ако едно дете почне да до-

стига нормалното си тегло, то и клинически се забелязватъ измѣнения въ неговото психическо и умствено състояние; не рѣдко сами родителитѣ забелязватъ, че „детето станало друго“. Въ едно народно училище въ Филаделфия биде удостовѣрено, че, на 113 отъ 6—14 годишна възрасть недохранени деца, не само теглото, но и умственитѣ имъ способности само следъ 4 недѣлно лѣкуване се поправили. Горепоменатата Елизавета Мк. Кормикъ е направила следния интересенъ опитъ. Въ едно нейно на откритъ въздухъ училище, което и зиме работѣло, били взети 50 момчета отъ 14—16 годишна възрасть, които, съгласно закона за детския трудъ, трѣбвало да иматъ медиц. свидетелства, че сѫ способни за работа, но които не можали да получатъ такава, поради лошо хранене. Въ това училище, нѣкои следъ 3 недѣли, нѣкои следъ 3 месца толкова се поправили, че напустнали училището съ блѣскаво здраве — ето едно доказателство за националъ — економическото значение на подобни учреждения.

За недохраненитѣ деца видътъ на училищната програма е отъ голѣмо значение. Последнята се най-лесно изпълнява, когато въ училището се приематъ много недохранени деца (при условие, че училището ще може да имъ даде мѣсто и време за почивка). Едно лошо хранено дете не може да извърши нормална работа безъ умора; съ една обаче съкратена програма, много отъ тия деца работятъ много по-добре, отколкото тѣхнитѣ срѣдни съкласници въ нормалнитѣ класове. Една съответно измѣнена програма сега се използува въ много по-голѣми и по-малки градове въ Съед. Щати, защото, здравето въ края на краищата има много по-голѣма стойность, отколкото количеството на наукитѣ. Най-добре би било малотежестьта на децата да се повиши още въ забавачницитѣ, за да не имъ се затварятъ вратата на нар. училища, защото не сѫ се поправили.

Охранвателнитѣ класове въ училища, гдето храненето и почивката сѫ възможни, постепенно се умножаватъ и разпространяватъ по цѣла Америка. Отъ голѣмитѣ градове най-напредъ се въведоха тия класове въ Ню-Йоркъ само за опитъ въ 1918 год., въ Чикаго въ по-голѣмъ размѣръ въ 1919 год. Различни благотворителни организации, като напр. „Червенъ кръсть“ въ 1923 г. бѣха учредили охранвателни класове за повече отъ 10,000 деца. Въ 1924 г. повече отъ 25 голѣми градове бѣха въвели сѫщитѣ класове въ разнитѣ видове училища. Вследствие нарастващия интересъ за тия класове, въ Бостонъ, Клевелендъ и Чикаго се образуваха информационни бюра специално за тѣхъ.

Въпрѣки това, не е възможно даже въ Съедин. Щати тоя видъ охранвателни класове да получатъ общо разпространение: тѣ сѫ много скѫпи. Това следва само отъ туй

даже, че една сестра може да следи само 100 деца. Отъ друга страна, опитътъ е показалъ, че по-добре би било да се охранватъ не само твърде неизхраненитѣ. Че охранвателната класова система, сравнена съ другитѣ методи (напр. закускитѣ и пр), е най-добрата, показватъ опититѣ, които бѣха направени отъ 1919—1922 г. въ Рочестеръ, гдето почнали отначало само съ една закуска, а после постепено преминали къмъ системата на охранвателнитѣ класове, гдето забелязали по-голѣмо увеличение на теглото. Трѣбва да се признае, отъ друга страна, че една голѣма часть отъ дѣлото на класоохранването е била напълно извършена и отъ дома на ученика, обаче, такива кѫщи твърде не могатъ да влизатъ въ смѣтката. Балдуинъ и Уардъ сѫ направили твърде много публикации отъ цитиранитѣ измѣрвания на ръсть и тегло. Тъй като нормалнитѣ отношения на тяжестьта сѫ ценни, то спирането или намаляването ѝ създаватъ вече подозрения: недостатъцитѣ въ теглото се считатъ като предтечи на тежки заболявания (туберкулоза!), вследствие на това правилнитѣ измѣрвания на децата се явяватъ изобщо пълни съ значение. Споменатата въ началото възпитателна служба (N. S. Bureau of Education) тури въ 1018/19 въ всѣко училище по една таблица 31 × 50 като „протоколъ за теглото въ класната стая". Тая таблица съдържа нормалното тегло, което отговаря на ръста на разнитѣ възрасти отъ 5—18 г. за двата пола и съдържа повишение още и по месецъ. За всѣки ученикъ въ класа има опредѣлена редица, гдето е отбелязано името, възрастьта, ръста и съответната му тежина, съ която е постѫпилъ въ училище и намерената всѣки месецъ (отъ септемврий до юлий) тежина. За тая цель е необходимо всѣко училище да има теглилки и трѣбва да се изтъкне твърде интересния фактъ, че въ 1919/1920 уч. година отъ всички Съедин. Щати само 5 града и 11 селски общини нѣмали въ училищата си теглилки. Мл. Черв. кръстъ е спомогналъ на много селски училища да се снабдятъ съ такава. То се знае, че не е необходимо едно дете, което нормално се развива, да се тегли всѣки месецъ, обаче използуването на таблицитѣ (висещи въ всѣка класна стая), което изисква незначителенъ трудъ и време, е най-простото и най-подходно срѣдство да развива чувството на отгозорность и внимание къмъ собственото здраве, при което самото тегло играе една поощряваща роль. Въ горнитѣ класове самитѣ ученици или съ съдействието на учителитѣ и подъ тѣхенъ контролъ, внасятъ въ таблицитѣ даннитѣ отъ теглението. Последнитѣ толкова интересуватъ, че ученицитѣ на групи стоятъ предъ таблицитѣ и говорятъ за числата, печалбитѣ, увеличенията и нормалното тегло. Че въ края на годината таблицитѣ сѫ станали мръсни и сѫ се покрили съ пятна — това е другъ

въпросъ; главното е интересътъ. Който достигне нормалното тегло получава на редицата си една златна звезда. Деньтъ на тегленето, съпроводенъ съ разговори съ учителя, е единъ видъ „день на присжда". Учительтъ накарва ученицитѣ съ увеличено тегло да станатъ на крака, пита ги какъ сж постигнали това, при което веднага едно число ржце се дигатъ въ знакъ, че желаятъ да отговярятъ. Тия, които не сж увеличили, не се питатъ, но и не ги гълчатъ, а увеличилитѣ се хвалятъ и поощряватъ. Другитѣ сж изумени; тѣ почватъ да пиятъ млѣко, което не сж искали, оставятъ кафето, лѣгатъ си въ 8 часа вмѣсто въ 10, съ една дума почватъ да прилагатъ въ живота си ония правила, които трѣбва да останатъ навикъ въ живота имъ. Едно училище, което не искало да се подчинява, било принудено къмъ това, като му казали, че само които иматъ нормално тегло, могатъ да играятъ известни игри. Училищниятъ редъ въ целость по никакъвъ начинъ не може да се нарушава. Тъй като пиенето на млѣко въ междучасията е трърде полезно, то селскитѣ у-ци си го носятъ, а въ градоветѣ млѣкарницитѣ отпущатъ $^1/_2$ литръ-шише ($^1/_4$ литръ) и сламка и всѣко дѣте си измива шишето следъ изпиване на млѣкото. За нѣкои малотежащи топлиятъ обѣдъ, даденъ въ училището, е отъ голѣма важность; на такива деца или майкитѣ имъ ги нѣма въ кжщи, или кжщата имъ е много далечъ. Иначе, такива деца съ малко пари биха си купили и яли вмѣсто обѣдъ, сладки работи или кисели краставици.

Въ нѣкои училища въ всѣка класна стая увеличението на теглото трѣбва да е видно отдалечъ. За малкитѣ се прави твърде нагледно тъй наречената „здравна планина" и достигнатата височина отговаря на 1 фунтъ всѣка; родителитѣ твърде много се радватъ, като видятъ въ нѣкоя фигура, че детето имъ напредва и наближава върха.

Безспорно е, че много отъ новитѣ американски начини биха могли да се изпслзуватъ и у други страни и нѣкои отъ тѣхъ сж въведени въ нѣкои европейски страни. Що се отнася до строгото прилагане на класовото охранване, то е доста скжпо и едва ли ще е приложимо; но практикуванитѣ въ нѣкои училища трапезарии, биха могли да изиграятъ твърде благотворна роль за здравето на нашата младежь.

Критика и рецензии.

Старокласичниятъ свѣтъ. Нова преработка на Мартинъ Волрабовитѣ „Старокласични реалии въ гимназията“ отъ проф. Д-ръ Хансъ Ламеръ. *Die Altklassische Welt.* Neubearbeitung von Martin Wohlrabs Altklassische Realien im Gymnasium von Prof. D-r *Hans Lamer.* 13-te Auflage. 165 стр. 8⁰. Издание на B. G. Teubner, Leipzig 1926.)

Днесъ едва ли има нужда да се изтъква, че при четенето на авторитѣ въ класическитѣ и полукласически гимназии не е достатъчно да се преследва само цель, ученицитѣ да могатъ да разбиратъ добре, граматично и синтактично, четения текстъ, ами тѣ трѣбва сѫщевременно да се запознаватъ и съ културата на класическитѣ народи. Само по такъвъ начинъ може да се възбдуди по-голѣмъ интересъ къмъ изучването на класическитѣ езици и да се докара въ съзнание, че класическата култура не е изгубила значението си и за днешното време.

Въ чуждата книжнина не липсватъ и хубави, предназначени за ученици рѫководства, въ които се дава общъ прегледъ на развитието на древната култура. На български, за жалъ, такива помагала липсуватъ и трѣбва, следователно, самъ преподавательтъ по класическитѣ езици да даде на ученицитѣ нуждитѣ познания, по начинъ и въ размѣръ, какъвто намѣри за добре.

Между рѫководствата на чужди езици видно мѣсто заема горепоменатото отъ проф. *Lamer*, който е известенъ не само съ научнитѣ си трудове изъ областьта на класическата древность, но и като добъръ педагогъ. Това помагало е предназначено за ученици, обаче по своя характеръ то може да бѫде полезно и на учители по класическитѣ езици и литература, защото дава наистина кратко, но пълно изложение на тъй нареченитѣ „реалии“ т. е. на цѣлокупната култура на класическия свѣтъ.

При преработката на новитѣ издания на старото рѫководство на M. Wohlrab, Ламеръ между друго гони цель да изтъква навсѣкѫде, макаръ и кратко, връзкитѣ, които сѫществуватъ между древностьта и настоящето. Въ предговора си той казва: ние — наука и училище, дълго време

разглеждахме древностьта като заключено цѣло, вмѣсто да разкриваме, че настоящето, както е, е немислимо безъ древностьта". И затова Ламеръ се опитва, покрай изложението на отдѣлнитѣ факти, да изтъкне по-широки гледища, чрезъ които и отдѣлнитѣ факти получаватъ истинско освѣтление.

Въ самото изложение въ всѣки отдѣлъ следъ гърцитѣ идатъ римлянитѣ, за да изпъкне по-ясно културното развитие. Кждето има нужда да се поясни казаното въ текста съ образъ, Ламеръ цитува съответния образъ въ известното съчинение на *Luckenbach*, Kunst und Geschichte, томъ I, сжщо и своитѣ хубави книжки: Griechische Kultur im Bilde (3⁰ изд. 1922), Römische Kultur im Bilde (4⁰ изд. 1922), издадени отъ фирмата Тойбнеръ; тия книги сж твърде удобни за нагледно преподаване и по история и заслужаватъ да се препоржчатъ на всички учители.

Тука не е мѣсто да се спираме по-подробно върху изложението на Ламера; достатъчно е да изтъкнемъ, че то навсѣкжде отговаря на днешното състояние на науката. Въ първитѣ параграфи Ламеръ говори за произходъ, периодизация и въздействие на древнята култура, следъ което минува къмъ изложение на литературата (гръцка и римска); иде после религия и митъ, наука и техника, изкуство, държава (обща характеристика, уредба, управление, сждебно дѣло, военно дѣло); катадневенъ животъ (градъ и жилище, домашенъ животъ). Единъ подробенъ показалецъ завършва книгата, къмъ която сж приложени и три плана (Римъ въ императорската епоха, и Атина).

Книгата на Ламера напълно постига цельта си; както казахме, тя ще бжде извънредно полезна и на учители по класически езици и история, па и на всѣки образованъ читатель, който иска да се запознае по-основно съ развитието на античната култура. Тя не би трѣбвало да липсува въ никоя гимназиална библиотека.

Проф. Гавр. И. Кацаровъ.

Т. Капиданъ, Румънитѣ номади (Românii nomazi. Studiu din viata românilor din Sudul Peninsulei Balcanice de Th. Cápidan, prof. la Universitatea din Cluj. Cu 40 de ilustratii ši 2 harti. Cluj, 1926. Institutul de arte grafice „Ardealul". 7 8⁰ pp, 187 + III. Pretul: lei 200.

Презъ последнитѣ нѣколко години румънскитѣ професори отъ университета въ Клужъ (Трансилвания, нем. Klausenburg, мадж. Kolozsvar) издаватъ единъ сборникъ отъ научни работи по румънска филология и сроднитѣ дисциплини подъ насловъ „Dacoromania" и поднасловъ, отъ който

се разбира, че „Dacoromania“ е органъ на новосъздадения при Клужкия университетъ „Музей на румънския езикъ“: Buletinul Muzeului Limbei Române. Отдѣленъ отпечатъкъ отъ най-новия томъ IV на „Dacoromania“ е и трудътъ на Клужкия професоръ Т. Капиданъ за румънитѣ номади въ южната часть на Балканския полуостровъ, наричани обикновено арумъни, известни и съ прѣкори „куцовласи“, „цинцари“ и подобни.

Изследването на г. Капиданъ представя доста голѣмъ интересъ и за насъ българитѣ, понеже арумънитѣ живѣятъ и размѣсено всрѣдъ българско население въ Македония, па и езикътъ имъ показва много следи отъ силно българско влияние. Въ единъ кжсичъкъ уводъ авторътъ обяснява, че трудътъ му се състои отъ два дѣла: „In prima parte tratez despre Aromânii nomazi; în partea a doua despre Aromânii pastori“. Отъ думитѣ на автора се вижда, че той различава отъ една страна арумъни сжщински номади и отъ друга страна арумъни, пастири. Откакъ съобщава, кога и отъ кого е събиралъ сведенията си за живота на арумънитѣ, м. др. съ екскурзии у фаршериотскитѣ арумъни въ областьта на Воденъ, у арумънитѣ, произходещи отъ Пиндъ, въ областьта на Беръ, Veria (тур. Караферия), у грамоскитѣ арумъни отъ Livadz, г. Капиданъ изповѣдва, че изследването му не е пълно, че желаялъ да предприеме още едно пжтуване между румънитѣ на Балканския полуостровъ, но не е успѣлъ по липса на срѣдства и поради новото политическо положение на Балканитѣ. Така авторътъ е билъ лишенъ отъ възможность да провѣри и допълни материялитѣ си отъ преди 10—12 години. Между това арумънитѣ сж поставени сега въ положение, което ги заплашва съ пълното имъ изчезване, а пъкъ арумънитѣ отъ областьта на Воденъ, Беръ и Мъгленъ, между които има номадизуващи скотовъдци отъ тритѣ клона (Фаршериоти, Грамосяни и Пиндски арумъни) поради разни обстоятелства почватъ да се преселватъ въ кралство Румъния (собствено въ Добруджа!), дето вече ще измѣнятъ своя начинъ на животъ. Ето по тия причини авторътъ е решилъ да обнародва своитѣ материяли, като оставя на други да допълнятъ всичко онова, което е останало незасегнато у него.

Въ първия дѣлъ на съчинението си (I. Aromânii nomazi pp. 8—78) г. Капиданъ опредѣля формитѣ на скотовъдския животъ у арумънитѣ („nomadismul“ и „transhumanta“) и посочва, кои сж причинитѣ на номадизма у арумънитѣ. Докато у други страни „par exemple le Danemark, un des pays du monde, où l'élevage est le plus prospère, mais qui nourrit ses animaux presque exclusivement à l'étable, de même la Flandre orientale, qui tient enfermées toute l'année les vaches qui font la prospérité des ses agriculteurs“ и др. при интензивното обра-

ботване на земята нѣма обширни мѣста за пасбища и добитъкътъ се отгледва въ обори, на Балканския полуостровъ съ разнообразния му географски релйефъ и богатата растителность въ долини и планини тъкмо има най-благоприятни условия за скотовъдство съ зимни и лѣтни пасища, съ тѣхнитѣ физико-климатически противоположности (зиме по негде голѣмъ студъ, подържанъ и отъ северния вѣтъръ наричанъ seaver (сравн. староб. сѣверъ; pastorii aromâni îl numesc seaver" p. 9; въ Солунското поле презъ срѣдата на февруарий цъвтятъ бадемитѣ). При такива условия имаме и скотовъдство съ периодическа промѣна на живѣлищата — едни лѣтни, други зимни, или дори сѫщинско скитничество и животъ подъ салаши или шатри. Още Pouqueville въ своята книга Voyage dans la Grèce пише: „l'appellerai ces mêmes bergers (арумънитѣ-овчари) nomades, parce que, comme les Arabes du désert, ils vivent sous la tente, portant avec eux leurs autels, familles et leur richesse".

Арумънитѣ, които се пренасятъ съ всичкия имотъ отъ едно мѣсто на друго, дето има паша, сѫ въ сѫщность „les derniers nomades européens" (p. 12), макаръ че по нѣкѫде тѣзи номади не живѣятъ въ „calive provizorii", но зидатъ даже кѫщи, и дори малки градовце. Сѫщински номадизъмъ се срѣща още у албанцитѣ-скотовъдци, а гърци, българи и сърби знаятъ скотовъдскиятъ животъ само подъ форма на „trahshumanta", макаръ че у сръбскитѣ скотовъдци въ Босна се наблюдава нѣщо прилично на номадство („зиме живѣятъ около селата, но лѣтнитѣ имъ жилища сѫ далечъ 3—4 деня нагоре въ планинитѣ . . .")

Нѣкои автори излизатъ отъ Рацеловата мисъль, че скотовъдски и номадски животъ сѫ току-речи равнозначни („Hirten- und Nomadenleben sind fast gleichbedenteud"), и говорятъ, че скотовъдско номадство има дори и днесъ въ Сардиния, Швейцария и Италия (O. Densusianu). Срещу това твърдение г. Капиданъ заявява, че въ казанитѣ страни и въ Испания, Франция има само излизане на лѣтовища или зимовища („transhumanta"), а не сѫщинско номадство. Въ първия случай стадата се придружаватъ само отъ овчаритѣ и тѣхнитѣ кучета, а въ втория случай, при номадството, къмъ стадото и овчаритѣ се присъединява и цѣлата fara, сиречь всичкитѣ фамилии съ всичкия имотъ (стр. 14); сравн. и бълг. фара „родъ, колѣно, влака, пасмина". И г. Капиданъ дава тукъ изъ една статия въ „Annales de Géographie", именно A. Fribourg, La transhumance en Espagne, следното опредѣление на „transhumanta". Nous définissons la transhumance: le déplacement alternatif et périodique des trorpeaux entre deux régions déterminnées de climat différent", по-нататъкъ защищава мисъльта, че по-стара форма на животъ не е номадството, а тъкмо тази transhumanta, която у арумънитѣ

„a evoluat la nomadism“ (стр. 15). Не се знае, казва г. Капиданъ, истинската причина, поради която арумънитѣ не сѫ продължили стария начинъ на животъ, но притуря, че навѣрно сѫ предпочели да се движатъ съ цѣлитѣ си челяди, отколкото да стоятъ по нѣколко мѣсеца далечъ отъ женитѣ и децата си („numai din pricina neplacerilor, ce se iveau în viata de familie“ p. 16).

По въпроса за старинностьта на номадството у арумънитѣ („Vechimea nomadismuslui la Aromâni, 21 сл.) Клужкия ученъ подържа, че тоя номадски животъ на арумънитѣ е по-старъ отъ първитѣ известия на византийцитѣ. Любопитно е, че ония, които водятъ и стоятъ на чело на странствуващитѣ арумънски скотовъдци, се наричатъ съ нероманската дума celnici, ед. ч. celnic, *челникъ*, староб. *чельникъ*.

Г. Капиданъ не е съгласенъ съ авторитѣ, които мислятъ, че арумънитѣ сѫ били отъ край време странствуващи скотовъдци, и които отричатъ да е сѫществувало нѣкога земледѣлие у арумънитѣ. Той ни съобщава, че и днесъ въ областьта Загори, въ община Palioseli, Пиндъ, има арумъни, които се занимаватъ съ обработване на земята, сѫщо въ Floru, Grebeniti; така, Вайгандъ казалъ, че обработването на земята у арумънитѣ отъ Мецово не било по-лошо отъ това у славянитѣ. Арумънитѣ-скотовъдци отъ Периволи познавали нѣкога земледѣлието, а община Smixi никога не била номадска и т. н. (с. 30). И за нѣкои отъ македонскитѣ арумъни въ Охридско и другаде г. Капиданъ привежда сведения за земледѣлски занятия. А още J. G. von Hahn въ своитѣ Albanesische Studien посочилъ, че нѣкои арумъни въ Албания, особено въ Бератско и въ покрайбрѣжнитѣ равнина, т. н. Музакия „im Cegensatze zu ihren Stammsverwandten vorzugsweise dem Ackerbau obliegen“ (с. 32). Привеждатъ се и нѣкои арумънски думи отъ латински произходъ изъ областьта на земледѣлието, па нататъкъ се взема становище спрѣмо твърдението на H. Dumke, който възъ основа на славянската земледѣлска терминология въ румънски подържа, че земледѣлието е било неизвестно на всички румъни и арумъни, както и спрѣмо схващането на W. Domaschke, че главнитѣ думи на земледѣлската култура у арумънитѣ сѫ латински, както сѫ латински и всички названия на житнитѣ растения съ изключение иа ovâz „овесъ“, старб. овьсъ, и че следователно румънитѣ сѫ били запознати още отъ най-старо време съ земледѣлието, па и въ мнозинството си ще да сѫ го упражнявали. Въ заключение г. Капиданъ привежда Иречековитѣ думи изъ История на българитѣ, че първоначално румънитѣ сѫ били заседнало градско и селско население, но че голѣмитѣ бури на великото преселение на народитѣ сѫ ги направили, поне отчасти, незаседналъ скотовъдски народъ (с. 35—37).

Въ глава 3-та се посочва, какво е състоянието на скотовъдското скитничество у арумънитѣ, като се изброяватъ и мѣстата, дето има такива арумъни-скитници (1. Aromânii nomazi din Pind, Tesalia, Acarnania, Etolia, Olimp, peninsula Calcidica, si Veria, стр, 43 — 60; 2. Aromânii nomazi din Gramoste, Macedonia, Tracia, si Bulgaria, стр, 60—65; 3. Aromânii nomazi din Albania, muntii Murihova si tinutul Vodena (Edessa), стр. 66—76), а на край се говори и за наченкитѣ на денационализация на арумънскитѣ скотовъдци—скитници всрѣдъ славяни, албанци и гърци (4. Inceputurile de denationalizare ale pastorilor nomazi aromâni în mijlocul Slavilor, Albanezilor si Grecilor, стр. 76—78).

Едва-ли ще да е правилно г. Капидановото твърдение, че отъ арумънскитѣ селища най-стари сж ония въ Балкана и Родопитѣ, които селища ужъ датували отъ прарумънската епоха, когато арумънскиятъ елементъ се намиралъ въ територияло и езиково единство съ дакорумънитѣ. Румънскитѣ мѣстни имена на Балканитѣ, както и историческитѣ събития отъ XII—XIII в. доказвали, че по казанитѣ мѣста имало нѣкога много повече румънско население. Жално е, че авторътъ не развива своята мисъль, а се ограничава съ 5—6 реда, въ които наредъ съ малкото и ограничени мѣстни названия, обявява за „остатъци", които доказвали присжтствието на многочислено румънско население, и — историческитѣ събития отъ XII—XIII в., сиречь и г. Капиданъ, единъ инакъ твърде предпазливъ и внимателенъ ученъ, подържа баснята, че второто българско царство било влахобългарско. Ето и самитѣ думи на автора, които съдържатъ твърдения недоказани и мжчно доказуеми: „Asezarile din Balcani si Rodope sânt cele mai vechi. Ele dateaza înca din epoca straromâna, când elementul aromân se gaseà în unitate teritoriala si linguistica cu Dacoromânii. Numele de localitati românesti din Balcani precum si evenimentele istorice din cursul sec.XII — XIII sânt singurele ramàsite care ne mai vorbesc despre prezenta lor în numar mai mare în acèle parti."

Наопаки, вѣрно е твърдението на г. Капиданъ, че арумънскитѣ селища въ Грамосъ Пиндъ и Тесалия, запазени и до день днешенъ, сж служили и като „centre de iradiatiune" за арумънитѣ по цѣлия Балкански полуостровъ; отъ Пиндъ и Тесалия арумънитѣ-скитници скотовъдци сж стигали до Атика и дори въ Пелопонезъ, въ Македония, Тракия и Албания (въ последната и отъ Грамосъ, особено въ областьта Фрашери, т. н. Фаршероти). Съмнително е само, дали наистина „foarte multi pastori aromâni din reginuea Gramostei" сж достигнали съ стадатата си до Стара планина и Родопитѣ. Ако „cu turmele" (съ стадата) значи, че товá не е било заселване, а само периодическо движение въ свръзка

съ пасищата, тогава г. Капиданъ има пълно право. И ние бихме добавили, че и день днешенъ арумънски скитници-овчари стигатъ до Балкана и Родопитѣ, ала тѣ се движатъ всрѣдъ вълнитѣ на славяно-българския народъ, които сѫ залѣли цѣлия Балкански полуостровъ следъ епохата на великото преселение на народитѣ, както свидетелствува самъ венценосниятъ византийски историкъ Константинъ Багрянородни, който пише: „ἐσθπλαβώθη πᾶσα ἡ χώρα καὶ γέγονε βάρβαρος. Въ това море тукъ-таме като мънички островчета и то въ планинитѣ сѫ останали румънски или арумънски скотовъдци, отъ чийто езикъ може да сѫ и малкото названия отъ рода на Вакарелъ, Пасарелъ, Банишоръ и под., за които бѣ говорилъ на времето си още Иречекъ.

Като четемъ интереснитѣ сведения на г. проф. Капиданъ за арумънитѣ номади въ Пиндъ, Тесалия и др., не можемъ да не изтъкнемъ, че мѣстнитѣ названия потвърждаватъ казаното отъ Константина Багрянородни и говорятъ противъ обичния панруманизъмъ на г. Капиданъ и другитѣ румънски учени. Т. Капиданъ говори за muntele Smolica (с. 43), и не би трѣбвало да забравя, че названия като *Смолско, Смоляновци, Смоличано* и т. н. сѫ твърде обикновени и день днешенъ въ България, да не говориме за историческитѣ **смолѣне**, рус. *Смоленскъ* и т. н. Между общинитѣ въ областьта на Смолика (сѫщ. стр. 43) се споменува и Breaza, чието име пакъ говори за български славяни и българска фонетика. Нататъкъ идатъ още много такива „арумънски“ названия като Siracu, Dragovisti, Viličani, Zagori, Lesnitsa, Dobrinovo, Cernesi, Drastinic, Lesi, Grebeniti, Dragari, Doliani, Târnova (стр. 44 и сл.), които тъкмо сѫ остатъци отъ изчезналата славянска стихия.

Като говори за преселенци отъ Пиндската область, която е и „велика Влахия“, г. Капиданъ приема, позивайки се на Цвиича, че дори въ Дебърско между мияцитѣ, които авторътъ правилно брои за българи, („Bulgarii numiti Miyatsi“), има заседнали арумънски скотовъдци: comuna muntoasa Galičnik este chiar aromâneasca“ (p. 57). Интересно е, че редомъ съ това се говори за „о (*една*) familie de origine aromâneasca“ въ с. Лазаро-поле, като се признава, че тя е вече „slavizata“ . . . Арумъни отъ Baiasa и Doliani въ Zagori имало най-много въ Пещера, твърде много въ Джумая, както и въ Сѣръ, Порой, Нигрита, Мелникъ, Неврокопъ и др., преселени споредъ автора въ началото на XIX в. вследствие на албански и турски нападения. Както е явно, и на страницитѣ за арумънитѣ въ Пиндъ и Тесалия г. Капиданъ преминава къмъ арумънски поселенци въ Македония, Тракия и България, за каквито отъ други мѣста се говори после подъ отдѣлно заглавие; сетне, говорейки за арумънитѣ въ

Албания, той пакъ се връща къмъ арумънитѣ въ Морихово и Воденъ, като че тѣ не сѫ въ Македония, и др. Но въпрѣки тази малка непрегледность, тази глава отъ работата на г. Капиданъ се оказва твърде съдържателна и се чете съ интересъ. Това особено разпредѣление се дължи впрочемъ на обстоятелството, че авторътъ иска да прави разлика, възъ основа на езика, между арумъни отъ Пиндъ и арумъни отъ Грамосъ. Арумънитѣ въ Албания току речи всички сѫ споредъ него отъ Грамоскитѣ; отъ Грамосъ сѫ, значи, и арумънитѣ въ цъвтещия на времето си арумънски градъ Москополе въ Албания, па и арумънскитѣ преселенци въ Битоля, Прилѣпъ, Крушово, Хрупища, Кочани, Битолскитѣ села Търново и Магарово и др., та и въ Пиротъ, Враня „în Serbia" (с. 63) и др. Добре щѣше да бѫде да се дадѣха поне нѣкѫде приблизителни числа, защото съ изрази като „твърде много", „много" и подобни въ науката не бива да се борави. Въ отличната книга на покойния Василъ Кѫнчовъ: *Македония, Етнография и Статистика* (София 1900) г. Капиданъ би могълъ да намѣри не малко *достовѣрни* цифри за арумънитѣ въ Македония къмъ края на миналия вѣкъ. Подчертавамъ думата достовѣрни, защото всѣкой день се доказва истинностьта на Кѫнчовитѣ сведения. Презъ време на голѣмата война единъ германски ученъ, който бѣше посетилъ Крушово въ Македония, ми разправяше за наличность на албански елементъ редомъ арумънския въ тоя градъ. Следъ като си бѣше излѣзълъ нѣмецътъ, азъ отворихъ Кѫнчовата книга и видѣхъ, че неговитѣ числа се съгласяваха въ главни черти съ показанията на нѣмеца . . . Съ особено удоволствие трѣба да подчертаемъ, че г- Капиданъ изобщо добре схваща въпроса за народностьта на македонскитѣ славяни, които навсѣкѫде нарича българи. Така и когато говори за арумънитѣ преселенци въ *околностьта на Корча* той споменува между селата, въ които има арумъни и *Дрѣново* и *Бобощица*, па подъ черта бележи: „Drenova si Bobostita (Bobosnita) sânt comune bulgarestiîn care se gàsesc numai câteva familii românesti, (стр. 68). Старинни славянски думи у арумънитѣ-скотовъдци има доста; „un fel de catune, pe care pastorii aromâni le numesc stane (un parc, une bergerie, στάνι), с. 72.

Вториятъ дѣлъ отъ книгата на г. Капиданъ (Aromânii pastori, стр. 78—178) е по-голѣмъ и съдържа описание на цѣлия скотовъдски животъ на арумънитѣ, които не се скитатъ съ челядитѣ и цѣлия си имотъ, а само се движатъ съ стадата си; дава се подробно описание на мѫжката и женска носия, представени нагледно съ множество фотографски снимки (с. 78—95); повечето названия на части отъ облѣклото сѫ заети и се срѣщатъ и въ български (giumadane — *джамаданъ*, gaitan, ibrišime, duluma — *долама*,

cunduš — *контошъ*, guna, sileah, tipuneá дакорум. zabun, fustan, tšorapia и др. Подъ надсловъ „изкачването на овцетѣ по планинитѣ“ (Suirea oilor la munte, 96—120) се описватъ овчарскитѣ станове (жилище, храна на овчаря, имена и видове овци, болести на овцетѣ, „stanea sau cašarea“, приготовление на млѣкото и т. н. съ снимки на овчарски шатри, палатки, колиби и т. н.) И тукъ намираме не малко български названия: turište (târla, ocolul) — торище, търло, станъ, bumbar, papara — *попара*, pârču — *пърчъ*, šarcu, caraman, belu и др. (последнитѣ за кучета), beala — oaie alba „бѣла овца“, caleša, dalaca, urda и т. н.; отъ арумънски е бълг. *сугаре* (агне), лат. sugo — суча, бозая.

Авторътъ разправя и за обагване и стрижба на овцитѣ, за видоветѣ вълна и преработването ѝ (с. 120—130), за сегашното състояние на овчарството и упадъка му и причинитѣ на последния (с. 131—146), за влиянието на арумънскитѣ овчари върху овчарството у другитѣ балкански народи (с. 147—154). Говорейки за арумънско влияние върху носията, г. Капиданъ привежда и тѣзи думи на Цвиича: „Le costume des Mijaci fournit une preuve des liens qui existent entre ceux-ci et les pasteurs aromounes, les noms mêmes des différents parties du vêtement, tels que drapna, sokaj etc. sont d'origine aromoune“, 152. Но г. Цвиичъ е най-лошиятъ етимологъ, върху чийто авторитетъ би могълъ да се позове езиковедецъ като г. Капиданъ. Въпросътъ за етимологията на *сокай* далечъ не е решенъ отъ геолога и географа Цвиичъ! . . . Вѣрно е, че изразитѣ *имамъ видено*, *имамъ чуено* у нѣкои македонци ще да стоятъ съ свръзка съ романския начинъ на изказване (с. 153), но трѣбаше въ параграфа за „influenta pastorilor aromani in limba“ да се приведатъ поне нѣкои думи отъ рода на sugar или batut. Подъ надсловъ „Pastoritul Aromânilor in toponimia balcanică“ (с. 155—160) бихме очаквали множество следи отъ арумънски езикъ, особено следъ г. Капидановото увѣрение, че нѣкога Родопитѣ и Балканътъ сѫ били съ романско население, нераздѣлно отъ дакорумънското. Въ действителность оказватъ се на лице дори не нѣколко десетки имена, пъкъ между тѣхъ и не романски: Stana, Stanilè, Mandra, Turaste, Lacatun, срв. бълг. *Лакатникъ*, Ciobaniades и др. Току-речи нищо не съдържа и параграфътъ за овчарски термини, изчезнали въ арумански, а запазени въ балканскитѣ езици (стр. 160—162), а предпоследнитѣ страници (162—174), следъ които идатъ „consideratiuni finale“ (175—176) сѫ доста бѣгли, когато биха могли да бѫдатъ малко по-подробнички. Нека се надѣваме, че при други сгоденъ случай г. проф. Капиданъ, който е добре подготвенъ по етимологията на румънския езикъ, ще ни даде специялно

изследване за *етимологията* на повечето отъ тия думи *съ особенъ огледъ на културната история*. Всѣкакъ заслужава най-голѣмо внимание напр. фактътъ, че въ арум. е запазена дума pârtita, която г. Капиданъ съ право вади отъ староб. прътъ (суф.-*ица*) и сближава новобълг. *пъртушина* (с. 175). Не сж безинтересни и бележкитѣ за турскитѣ и особено за *гръцкитѣ* думи, въ това число и hoara, при което се споменуватъ като заети отъ гр. χώρα и бълг. *хора*, срѣднобълг. хора (По Вьсеи хорѣ царьства ми въ грамотата отъ Ивана Асѣня II дадена на дубровчанитѣ). Добре бележи г. Капиданъ, че арум. pârče отъ „Слав". *прѣчъ* и че въ свръзка съ това име стои и глаголътъ за „върша coitus, sich paaren" който обаче гласи *пърцатъ се* (у г. Капиданъ, съ печатна грѣшка prъčat se). Формата на името и глагола сж все *български*! Както при cutar се привежда „bg. kotar", така и при turiste можеше да се притурятъ и българскитѣ думи, а да се не вади арумън. форма само „din sârb. tor „Hürde", toriste „Hürdenlager" И при думи като cloput) vârli, šarcu (bulg. sarko)", pilica, — бѣлица, „Sl. balit и др. румънскиятъ ученъ хубаво отбелязва българския произходъ на арумънскитѣ думи, дори „judava (capra) din bulg. Zudav „slab, prapadit) стр. 172.

На приложената карта трѣбваше да се подчертаятъ като румънски само ония села и градове, въ които има значителенъ процентъ арумъни.

Изобщо трудътъ на г. Капиданъ, въпрѣки нѣкои свои недостатъци, е хубавъ и цененъ приносъ.

Ст. Младеновъ

Въ Америка. Впечатления отъ Василъ Узуновъ, София. 1926. Стр. 131, 8⁰, съ картини въ текста.

За Америка, или по-право за Североамериканскитѣ съединени държави, защото обикновено тѣхъ разбираме, кога споменемъ това име, за Америка четемъ често въ нашитѣ вестници разни чудесии, кое истински, кое не, ала цѣла книга върху тая чудна страна, освенъ пжтнитѣ бележки на Алеко Константиновъ „До Чикаго и назадъ", до сега нѣмаме. Тая празнина запълня г. В. Узуновъ съ книгата си „Въ Америка". Истина, и тя, както и пжтнитѣ бележки на Алеко не обема всичко, що би трѣбвало да се знае за тая часть на свѣта, но се пакъ дава ясно понятие за много черти отъ живота и нравитѣ на североамериканцитѣ, билъ той положителенъ или отрицателенъ. Защото докато Алеко пжтува по Америка само презъ нѣколко дена и наблюдава отгоре-отгоре, като туристъ, г. Узуновъ борави въ Америка цѣли 20 месеца ту като фабриченъ работникъ, ту като хотелски

слуга, ту като студентъ и прониква тъй по-дълбоко въ живота на американцитѣ, биле тѣ коренни жители или колонисти.

И както Алеко, тъй и г. Узуновъ, пѫтува не съ цель да печели долари, а само отъ любознание — за да задоволи себе си и сѫщевременно да ползува сънародницитѣ си, като имъ опише Америка, тъй както сѫ я видѣли очитѣ му. Толкова по-чудно и дори непонятно ще бѫде това пѫтуване за всички, които знаятъ, кой е г. Узуновъ, че той не е нито нѣкой богаташъ, нито е пъкъ авантюристъ. Но любознанието какво не прави? Та и г. Узуновъ, преди да опише американскитѣ чудесии, самъ извършва доста чудни и невѣроятни работи: той, който никой пѫть не прави дългове, взема на заемъ пари да ги хвърли въ океана: той най-примѣренъ съпругъ и баща, зарязва жена и деца, за да иде като у нéвратъ, той, който презъ цѣлъ животъ държи само перо въ рѫка, облича фабрична блуза, надява слугарска престилка, за да може по-лесно да изучи фабричния и хотелски животъ на американцитѣ. Той, който си има университетно образование, та и говори английски, става ученикъ въ едно вечерно училище, намира начинъ да се вмъкне въ черкви и клубове, само за да черпи живи впечатления. Всички тия свои подвизи г. Узуновъ описва съ чудна увлѣкателность, та книгата му наистина се чете като на единъ дъхъ, толкова е тя занимлива и при това крайно поучителна. И както Алеко загатва тукъ тамъ, описвайки американцитѣ, че тѣ не сѫ тъй идеални, както си ги мислятъ нѣкои, тъй и г. Узуновъ го казва още по-убедително, че за американеца нѣма другъ идеалъ, освенъ да *печели пари, за да живѣе охолно.* Разбира се, че въ сѫщность това е цельта и на европейци и на сички хора по свѣта, но въ Америка това става безобразно и като напукъ на моралъ и приличие. Два контраста се забелезватъ навредъ по Америка: отъ една страна високъ технически напредъкъ, който дава охоленъ животъ на имотнитѣ, отъ друга — вцепененъ егоизъмъ, който не води смѣтка ни за сиромаси, ни за роднини: дори и между братя, между родители и деца нѣма оная тѣсна привързаность, както у насъ; принципътъ: „всѣки за себе си“ напълно владѣе между американцитѣ.

А тѣхната религия, тѣхната черковна служба е доведена до смѣшность, особено въ по-богати кржгове: събиратъ се въ църква не за молитва, а за да покажатъ по-разкошни дрехи и накити! Изобщо американскитѣ неджзи сѫ несравнено повече и по-голѣми отъ европейскитѣ. Затова и съ право казва г. Узуновъ, че тѣхната религия на пропаганда по други страни е безсмислена, предвидъ на толкова до-

машни пороци: американцитѣ би трѣбвало по-преди себе си да морализиратъ, па тогава другитѣ!

Г. Узуновъ дава нѣкои сведения и за българитѣ въ Америка, но тия сведения не сѫ никакъ насърчителни за нашата народность, и наистина, ако се знаеше, какво е Америка и колко наши еднородци губятъ залудо тамъ и душа и тѣло, щеше негли да отклони мнозина охотници за Америка, да не оставатъ питомното, за да гонятъ дивото, особно пъкъ сега, следъ като и у насъ вече рѫчниятъ трудъ се плаща много по-добре отъ умствения.

Изобщо, книгата на г. Узуновъ е пълна съ наблюдения, сравнения и поука по много предмети, пълна съ богати мисли върху американския и нашия животъ, та заслужава да бѫде препорѫчана като полезно четиво за малко и голѣмо у насъ. А който знае, какъ хубаво разказва г. Узуновъ, той безъ друго ще потърси тая нова негова книга, за да почерпи отъ нея хубава поука и наслада.

Проф. Б. Цоневъ.

Нѣмската драма[1]). Издадена отъ Робертъ Ф. Арнолдъ. Мюнхенъ: Бекъ 1925 година. X, 868 стр. голѣма осмина. Броширана 20 марки, съ платно 24. м.

Тая великолепна книга се състои отъ шесть отдѣла: 1. Наченки на драмата, 2. Новолатинска драма, 3. Отъ Айера до Лесинга, 4. Отъ Лесинга до Романтиката, 5. Отъ Романтиката до модерната драма и 6. Съвременна драма. Всѣки отдѣлъ е работенъ отъ съответенъ специалистъ. Единодушни по отношение на общитѣ принципи, напр., че национално обусловеното развитие на единъ поетиченъ или художественъ видъ стои въ връзка съ развитието на самата писменость и самия народъ изобщо, въ останалото тѣ сѫ запазили своята автономность, и тѣхната индивидуалность по отношение на стила, мирогледъ, свѣтогледъ и пр. ни наймалко не е заличена. Тая, тъй наречена „диадохна" (автономна) система се оправдава съ обстоятелството, че извънредно обширниятъ материалъ не би могълъ да бѫде обработенъ отъ едно лице, да обозре и обхване дългия пѫть отъ култнитѣ театри на езичницитѣ германци до екстазнитѣ представления на 20 вѣкъ.

---

[1]) Das Deutsche Drama in Verbindung mit Julius Bab, Albert Ludwig, Fridrich Michael, Max I. Wolf und Rudolf Wolkan, herausgegeben von Robert F. Arnold. C. H. Besk'sche Verlagsbuchhandlung. München 1925. S. 868, gr. 8-o.

Драмата въ повечето случаи се развива отъ религиознитѣ действия (Kulthandlungen) въ форма на мимика и танци. Но драматични ставатъ тия действия едва тогава, когато въплътяватъ приятелски и неприятелски сили и духове, когато се проявяватъ противодействия. Така и въ Германия още отъ най-старо време хората сѫ въплътявали добри и лоши, противни единъ на други духове, въ зимата и лѣтото, единиятъ като отвратителенъ човѣкъ отъ плѣва, а другиятъ — лѫчезаренъ бръшлянъ, водятъ борба по между си, и лѣтото убива зимата. Но когато се води борба отъ противници, тая борба се предхожда отъ словесна борба. Въ това се състои ядката на драмата. Така е и въ нѣмската драма: борбата, която въплъщенията на лѣтото и зимата водятъ помежду си, не се изразява съ символична мимика, а започва съ словесна борба, каквато се изисква отъ ситуацията. Лицата, които говорятъ, сѫ и първитѣ поети; тѣхната творба е още устна, запазвана въ паметьта. Тѣ сѫ поетитѣ на свѣтската драма.

Предметната книга е първа всестранна история на нѣмската драма, която започвайки отъ срѣдневѣковието, латинизираната епоха (хуманистичната, диаложната (Dialogus 1456 г.), протестантската и католишка школска драма), класицизмътъ и барокъ, странствуващата, придворна и школска драма, Готшедъ, гражданска и героична драма, Лесингъ, драмата презъ просвѣтителната епоха, романтизма, драмата на гениитѣ (Geniedrama), до като най после достига своето съвършенство въ драмитѣ на Шилера и Гьоте.

Особно е интересна главата за *гениалната драма* (стр. 376) и оная на *съвършенството* (Die Vollendung, стр. 436).

Едновременно съ появата на първитѣ голѣми трагични творения, освенъ на германцитѣ, изпъква името на Шекспира, обстоятелство, което показва, че великитѣ проблеми на драмата сѫ вече почувствувани. Когато Лесинговата драматургия бѣ вече написана, името на Шекспира изразяващо творчеството му, се отъждествява и чрезъ думата *гений*, чрезъ което понятие се развѣнчаха много писатели и поети. Гений бѣ великата дума, която се въртѣше на всѣкиго въ съзнанието. За гения нѣмаше други образецъ, други майсторъ, освенъ природата. Творчеството на Шекспира бѣ инспирация, и той бѣ схванатъ не толкова като подражатель, колкото като орѫдие на природата. Името на Шекспира се покриваше съ гений.

Епохата на съвършенството пъкъ се характеризира съ стремежъ къмъ единенъ, закрѫгленъ изразъ на художественото творение, което да се проявява съобразно известна цель, нѣщо, което бѣ постигнато, споредъ Шилера и Гьоте, отъ античнитѣ писатели. Ако у Шекспира събитията следватъ едно следъ друго, Шилеръ ги обхваща здраво. Шекспиръ оставя събитията да се нижатъ предъ очитѣ ни, и неговитѣ хора

се подчиняватъ на сждбата, за Шилера събитията сж вече дадени и неговата цель е какъ ще се прави съ тѣхъ. Съ Донъ Карлосъ Шилеръ стана духовенъ водачъ на нѣмцитѣ. Върховниятъ моментъ на нѣмската драма бѣха днитѣ 15, 17 и 20 априлъ 1799 година, когато се е представила трилогията на Шилера — Валенщайнъ въ гр. Ваймаръ. Тукъ се развои, подъ ржководството на Гьоте, класическия стилъ на нѣмското изкуство. Обаче, Фаустъ — възвишената творба въ нѣмската духовна история, принадлежи къмъ вѣчно действуващитѣ сили, и славата на тоя периодъ на нѣмската драма се състои въ това, че презъ това време се постигна двояката цель: 1. *бѣ създадена нѣмската национална драма* и 2. *най-великото творение на нѣмския духъ намѣри въ Фауста своята форма.* Това е резултатъ отъ копнежъ къмъ възвишено творчество. . . .

Ние препоржчваме най-горѣщо тая великолепна книга на всички ония, които се интересуватъ отъ драматичното творчество, а най-вече на нашитѣ театри.

Вел. Йордановъ.

Приказки отъ Балканскитѣ земи — Албания, България и Сърбохърватия, преведени отъ Августъ Лескинъ. Издание на Ойгенъ Дидериксъ, Иена 1925 г. (Balkanmärchen aus Albanien, Bulgarien, Serbien und Kroatien. Herausgegeben von August Leskien. Veriegt bei Eugen Diederichs, Jena 1925).

Тая сбирка е единъ томъ, малъкъ форматъ, отъ серията „Приказки отъ свѣтовната литература“ (Die Märchen der Weltliteratur), издавани отъ Фридрихъ фонъ Лайенъ и Паулъ Цаунеръ и се е появила презъ 1915 година. Тя е дѣло на известниятъ — вече покойникъ — Лайпцигски славистъ Августъ Лескинъ, познатъ у насъ главно съ неговата Старобългарска граматика. Сбирката е украсена отначало съ една художнишка работа, изразяваща приказния характеръ на съдържанието: най-долната часть на картината представя овчарь и жена, срѣднята — юнакъ на конь и съ соколъ на ржка, горнята — света Богородица съ младенеца. Макаръ и да е озаглавена сбирката съ названието „Приказки отъ балканскитѣ земи“, но отъ нея липсватъ гръцки, ромънски и турски приказки. „Балканскиятъ полуостровъ отъ памти вѣка е билъ мостъ между Европа и Азия, дето сж се сблъсквали източната (ориенталската) и западната култура. Вследствие смѣшението на разнитѣ балкански народи и кръстосването на тѣхната култура, у тѣхъ сж изникнали най-очарователнитѣ приказки на свѣта. Извънредно тънкиятъ изборъ и преводъ на приказкитѣ отъ Августъ

Лескинъ, познатиятъ майсторъ на славистиката, разкрива, казва издателството, странниятъ свѣтъ на балканитѣ". Поради това, смѣшение говори Лескинъ, да се направи изборъ, отъ приказкитѣ на сърбохарватитѣ, българитѣ и албанцитѣ, тъй щото да се предаде индивидуалната особность на всѣка нация, едва ли е възможно[1]). Защото балканскитѣ народи сѫ тѣсно свързани помежду си, езицитѣ имъ се кръстосватъ и много отъ приказнитѣ имъ материали сѫ общи. Отъ друга страна преводачътъ изтъква, че при превода се е придържалъ по възможность точно къмъ оргиналитѣ и само тукъ-тамъ е правилъ съкращения и то на излишни повторения. Освенъ това, той се придържалъ и о правилото, че не трѣбва да се внася нищо чуждо въ преводитѣ, поради което е оставилъ нѣкои специфични думи, като „царь", „жугланъ", „вампиръ" и пр.

Макаръ и въ заглавието да стои на първо мѣсто Албания, обаче въ избора и нареждането на приказкитѣ въ сбирката най-напредъ сѫ поставени българскитѣ приказки, после сръбскитѣ и харватскитѣ и най-после — албанскитѣ. Българскитѣ приказки сѫ всичко 21 и сѫ взети отъ сборника на Шапкарева (който, както се знае, е записвалъ българскитѣ приказки изъ Македонскитѣ области) и отъ сборника на Министерството на нар. просвѣщение. Приблизително по толкова сѫ и сръбскитѣ и албански приказки. Отъ българскитѣ приказки на първо мѣсто е поставена приказката „Хитрото момиче става царица" (Шапкаревъ. VIII—IX, 359) което, преоблѣчено като мѫжъ, явява се предъ царя да заколи камъкъ, та да потече кръвь и пр; на второ мѣсто „Скѫперникътъ царь и неговиятъ милостивъ синъ" (пакъ отъ Ш.), — царьтъ дава на сина си единъ товаръ злато, за да препечели съ него още два, па да се върне съ три човала и пр., на трето — „Завистливиятъ лѣкарь" (пакъ отъ Ш.), който не държалъ слуга, за да не му откраднe изкуството; едно хитро момче се преструва на нѣмо и се настанява у доктора за слуга, успѣва да му усвои изкуството и да го надмине и пр.; на четвъртото = „Двамата братя" (пакъ отъ Ш.), отъ които следъ смъртьта на баща имъ, по-голѣмиятъ става господарь на имота, а по-малкиятъ — работникъ, и когато последниятъ поискалъ да си смѣнятъ ролитѣ, по-голѣмиятъ се съгласилъ, обаче наговорилъ жена си да отрови брата му, което поради скроена хитрина не станало — и двамата заживѣли братски и пр.

Българскитѣ приказки сѫ едни отъ най-добритѣ въ сбирката; тѣ всичкитѣ носятъ печата на съвършенство по

[1]) Нека това мнение на знаменития славистъ даде урокъ на ученитѣ сръбски шовинисти, които се мѫчатъ да чернятъ другитѣ народи възъ основа на незначителни мотиви отъ народната поезия.

форма и съдържание, по поетичность и възвишена нравственость. Наивното и приказното съдържание, предадено на съответенъ великолепенъ нѣмски езикъ, ярката живость и образность на характеритѣ, чудната чаровность на действията и събитията, водятъ по пжтя на тайнственото къмъ възвишенитѣ сфери на поезията и върховния моралъ, дето доброто се отплаща съ добро, невинното и сиротното се възнаграждава, злото и лошото се наказватъ, — това е приказното царство на отплатата, дето всички желания и стремежи се отсжждатъ по тѣхното вжтрешно, морално достойнство . . . . .

Сбирката се чете съ особно удоволствие и може да се постави по съвършенство наредъ съ приказкитѣ на братя Гримъ. Съ тая сбирка Лескинъ, когото знаяхме за единъ отъ голѣмитѣ слависти, изпжква и като единъ отъ най-добритѣ познавачи и ценители на народната поезия на Балканскитѣ народи. Сбирката би била отъ голѣма полза и интересъ и за ученицитѣ въ нашитѣ у-ща при изучване на нѣмски езикъ.

Българско-нѣмски рѣчникъ отъ проф. Д-ръ Густавъ Вайгандъ съ сътрудничеството на Д-ръ А. Доричъ. Трето поправено издание 1922 година (= Bulgarisch-Deutsches Wörterbuch von Prof. D-r G. Weigand. Dritte verbesserte Auflage. Leipzig, 1922 S. 430, цена 3·50 марки). *Нѣмско-български речникъ* отъ Д-ръ А, Доричъ съ сътрудничеството на проф. Д-ръ Густавъ Вайгандъ. Второ поправено издание. 1922 г. (= Deutsch — Bulgarisches Wörterbuch von D-r A. Doristch. Zweite verbesserte Auflage. Leipzig 1922. S. 250. цена 3·50 марки.).

И двата речника сж се появили въ Лайпцигъ при Otto Hiltze (Höltzes Wörterbücher) и иматъ джобенъ форматъ. Първиятъ е напечатанъ още презъ 1913 година, вториятъ, поради войната, едва презъ 1918 година. Сега и двата речника се явяватъ въ ново издание — първиятъ въ трето, вториятъ въ второ. Въ предговора на проф. Вайганда къмъ първия речникъ се излагатъ причинитѣ, които сж го заставили да се заеме съ изработката на българско-нѣмски и нѣмско-български речникъ: сжществувващитѣ до тогава подобни речници сж пълни съ грѣшки отъ различно естество, а Геровиятъ български речникъ не е достжпенъ за нѣмцитѣ, при това у него липсватъ новитѣ литературни думи. Трѣбваше, следов., единъ речникъ, който да обхваща въ еднакъвъ обемъ както литературния езикъ, тъй и простонародния. При съставянето на речника, проф. Вайгандъ се е ползувалъ главно отъ речника на Найденъ Геровъ, но и отъ ония на

Марковъ, Миладиновъ и Футековъ. Първата задача на съставителя е била да изтъкне основното (коренното) значение на думитѣ, защото това дава възможность да се проследи развитието на смисъла на една дума и да се схваща тоя смисълъ въ изречението, дори ако въ речника не е дадено съответното значение. Той съ право се е спрѣлъ специално и по-обстойно върху значението и функцията на представкитѣ (префикситѣ), които префигиритъ (придаватъ различенъ смисълъ) на глаголитѣ: като се знае значението на простия глаголъ, лесно може да се образува или схване сложната (съ префикса префигираната) форма. При това представкитѣ за по-голѣма ясность. сѫ отдѣлени съ чъртица отъ простия глаголъ, което е едно голѣмо предимство, даже за българскитѣ деца и ученици. За улеснение и ясность на смисъла на нѣкои думи, г. проф. Вайгандъ навежда други тѣмъ сродни по смисълъ, та по тоя начинъ придава известенъ етимологиченъ характеръ на речника — българската часть.

Г-нъ проф. Вайгандъ е помѣстилъ въ речника си много турски и руски думи, които се срещатъ въ нашата книжнина отъ възраждането на самъ и по-после, — еднитѣ проникнали отъ говоримия ни езикъ, а другитѣ отъ руската книжнина. И това е едно преимущество на речника, както за чужденци, тъй и за българи, — последнитѣ по тоя начинъ ще добиятъ по-силно чувство за собственитѣ елементи на родния си езикъ и чуждицитѣ, отбелязани съкратено съ букви (т. = турска, р. = руска дума и пр.). Народни пословици и други българизми сѫ предадени на нѣмски, освенъ чрезъ преводъ, но по възможность и по смисълъ. Като новость въ своя речникъ г. проф. Вайгандъ счита и това, че той при глаголитѣ въ скоби е поставялъ и м. св. време, причастието и пр., както и означенията на спрежението на глаголитѣ съ цифритѣ 1, 2, 3, 4. Едно отъ предимствата на речника е и обстоятелството, че съставительтъ е поставялъ ударението на думитѣ, — което е голѣмо улеснение за чужденцитѣ.

Въ речника сѫ помѣстени и много военни, земледѣлски, технически и научни думи, които не се срещатъ въ други речници; речникътъ е обогатенъ и съ думи отъ българскитѣ студенти въ Вайгандовия семинарь отъ разни мѣста на България съ терминология по тъкачество, млѣкарство, коларство, музика, народни обичаи, суевѣрия и пр., като не е забравена и обсцьоната терминология.

Правописътъ — и въ единия и въ другия речникъ — на българскитѣ думи е стариятъ, т. е. преди наредбата отъ 1921 година; та и това прави речника сега удобенъ за употрѣбение. Но за да не попадатъ чужденцитѣ въ заблуждение, дадени сѫ всички възможности по правописа на нѣкои думи съ *ѣ* и *е* или *я*, *ѫ* и *ъ*, *рь* и *ър*.

Изобщо, речникътъ на проф. Г. Вайгандъ е изработенъ съ вещина и умение, съ точность и акуратность, качества, които рѣдко се срещатъ въ другитѣ речници по сѫщата материя. Съ сѫщата вещина и акуратность е изработенъ и другиятъ речникъ — Нѣмско-българскиятъ отъ Д-ръ Ал. Доричъ, и съ право можемъ да кажемъ, че едва тия два речника притежаватъ научна стойность и би били отъ голѣма полза за ония българи, които изучаватъ нѣмски езикъ и за ония нѣмци, които изучаватъ български езикъ.

Kürschner's Universal — Konversations Lexikon, 7 Auflage, 1925. Herausgegeben von Hermann Hilbger. Berlin, 2829 стр. цена 16 М.

Излѣзълъ е въ седмо издание тази год. *Кюршнеровиятъ всеобщъ разговоренъ речникъ.* Неговитѣ около 1000 страници,— голѣма осмина, подѣлени въ 3 стълбеца, съставляватъ собствено около три хиляди страници, съ дребенъ, но ясенъ и хубавъ шрифтъ,—съдържатъ извънредно, обширенъ материалъ отъ всеобщо значение. Поради това речникътъ, познатъ твърде добре и отъ по-рано, може да служи за отлично помагало за бърза справка и упѫтване. Що се отнася до сведенията за България, помѣстени въ речника, тѣ макаръ и кратки, повечето сѫ задоволителни. Обаче, понѣкѫде ние виждаме известни празднини и опущения. Напр. за новата българска литература, (стр. 430) е казано, че възраждането ѝ се започва отъ 1762 год. и въ скоби помѣстено: „Славиковъ, Каравеловъ, историкътъ Дейновъ," когато въ тия скоби трѣбваше да стои: Пайсий, Раковски, Софроний, Славейковъ, Каравеловъ, историкътъ Дриновъ и пр.). И по долу тъй сѫщо неправилно е предадено и името на проф. Вайганда — Вигандъ (— Bulgarische grammatik). За столицата на България—Sofia е казано, че е на р. Бояна (a/ Bogana), вм. на р. Искъръ, а и името на Бояна погрѣшно. Отъ българскитѣ писатели е споменатъ само Wasoff, отъ държавнитѣ мѫже —Стамболовъ и Радославовъ. Изтъкнатитѣ грѣшки и непълности, разбира се, не намаляватъ изобщо стойностьта на речника, обаче ние бихме желали и малкото онова, което се казва за България, да е предадено вѣрно и точно, което естествено е и отъ интересъ за самия речникъ. При едно слѣдно издание тия несъобразности трѣбва да се оправятъ.

Какъ е уредено промишленото допълнително (чирашкото) образование въ Австрия и Германия и какъ трѣбва да се нареди то у насъ. *Отъ Д-ръ А. Доричъ и П. Мартулковъ.* Издание на Софийската търговска индустриална камара, 1926 год.

Г-нъ д-ръ А. Доричъ, заведующъ професионалното образование на Софийската търговско-индустриална камара и г. П. Мартулковъ, директоръ на Чирашкото училище на сѫщата камара бѣха командировани презъ миналата ваканция въ Австрия и Германия съ цель да проучатъ устройството на така нареченитѣ чирашки училища. Софийската търговско-индустриална камара, която подържа отъ нѣколко години чирашко училище въ София и се грижи за повдигане промишленото допълнително образование въ своя районъ е поискало чрезъ своитѣ пратеници да се запознае по отблизо съ основитѣ на които е поставено това образование въ чужбина. Това проучване е толкова необходимо, като се има предъ видъ, че чирашкитѣ училища у насъ сега започватъ да се откриватъ и преди тѣ да се развиятъ добре е да се уяснятъ точно целитѣ, които ще имъ се поставятъ, както и основитѣ, на които ще легнатъ. За това си начинание Софийската търговска камара може само да бѫде поздравена.

Като резултатъ отъ командировката на г. Доричъ и Мартулковъ, ние имаме горнята книга.

Въпросътъ за откриване на промишлени допълнителни (чирашки) училища у насъ е въ свръзка изобщо съ въпроса за повдигане на нашитѣ занаяти. Занаятитѣ въ България, преди освобождението ни, се намираха въ цвѣтуще състояние. Абаджийството, гайтанджийството, казанджийството, еменджийството, балтаджийството бѣха занаяти, които даваха прехрана на хиляди и хиляди български семейства и тогавашнитѣ еснафи се радваха на отлично благосъстояние. Това занаятчийство, обаче, почва бавно да запада, когато се построиха първитѣ желѣзници и чуждитѣ стоки нахлуха у насъ. Пострадаха нашитѣ занаяти и презъ време на възстанията, особено това презъ 1876 г., когато занаятчийски центрове като Калоферъ, Карлово, Сопотъ, Клисура, Панагюрище, Копривщица и др. бидоха разсипани и ограбени отъ турцитѣ. Въ новоосвободеното княжество нѣкои занаяти не можаха да се задържатъ и бързо западаха. Границитѣ за европейскитѣ стоки се отвориха, нахлуха фабрични произведения въ страната, които, както по качество, така и по цена подбиха нашето дребно занаятчийско производство. Вънъ отъ това и у насъ тукъ-тамъ започна да се заражда машинното производство, което сѫщо нанесе ударъ на занаятитѣ.

При все това всички занаяти не пропаднаха. Нѣкои отъ тѣхъ, като столарство, обущарство, шивачество, кожарство продължаваха да се борятъ съ конкуренцията и да се приспособяватъ на новитѣ условия. Тѣ започнаха да се модернизиратъ и не само се закрепиха, но стѫпиха твърдо на своитѣ крака.

За да може, обаче, занаятчийството да се развива и крепне, необходимо е намѣсата на държавата, която чрезъ специални закони би могла да подпомогне това развитие и закрепване. Такива закони сѫ създавани у насъ. Въ измѣнението на закона за организиране и закрепване на занаятитѣ, които се направиха презъ 1925 год. между мѣркитѣ за организиране и подпомагане занаятитѣ сѫ и тия за *издигане на занаятчиитѣ въ интелектуално и професионално отношение.*

Схвана се добре, че съвременятъ занаятчия трѣбва да владѣе своя занаятъ не само технически — това не е достатъчно. Той трѣбва „да познава научнитѣ и художествени основи", на които почива упражнявания отъ него занаятъ. Затова сегашниятъ занаятчия трѣбва да притежава буденъ интелектъ и развито естетическо чувство. Вънъ отъ това днешниятъ занаятчия трѣбва да бѫде „коректенъ, честенъ и благонравенъ", следователно ясно се очертава задачата на едно занаятчийско училище: *то трѣбва да цели да създаде отъ своитѣ питомци-чираци и калфи трудолюбиви, родолюбиви, умствено развити, морално издигнати съ теоритична и техническа подготовка модерни занаятчии, способни да взематъ самостойно участие въ живота и да допринесатъ за стопанския напредъкъ на обществото".*

Нашитѣ занаятчии нѣматъ нито нуждната култура, нито нуждното образование. Констатира се, че 30% отъ чирацитѣ на чирашкото училище въ София притежаватъ прогимназиално образование; нѣщо повече — около 20% отъ тѣхъ иматъ завършено първоначално образование.

У насъ отъ три-четири години се нададе повикъ за създаване професионални училища, като реакция срещу свръхпроизводството на неквалифициранъ умственъ пролетариатъ отъ гимназиитѣ. Започна се учредяване на професионални училища и дори се отбеляза едно надпреварване между градове и села всѣки да привлѣче по едно такова училище безразлично — търговско, земледѣлско, каменарско, дърводѣлско, табашко, грънчарско, желѣзарско. Но и тукъ се изпада въ крайности: поради голѣмиятъ натискъ отъ партизани и силни на деня, започна се едно безразборно създаване на разни търговски и други професионални училища, дори и въ села, дето нѣма никаква почва за това. По този начинъ се започна едно ново свръхпроизводство на свършили срѣдно търговски, механически, технически училища, за които нѣма работа, понеже нашата промишленость не е готова още да създаде мѣста за тѣхъ.

Ето защо сега има новъ повикъ-чирашки училища. Тѣ ще подготвятъ калфи и добри майстори отъ каквито млади работници се нуждаятъ днесъ занаятчиитѣ.

На западъ този въпросъ е отдавна уреденъ. Въ Австрия и Германия съ законъ се задължаватъ всички чираци да посещаватъ чирашкитѣ училища. Въ тия страни е направено твърде много въ тази посока.

Само въ Виена има 150 чирашки училища (бояджийски, хлѣбарски, дюлгерски, книгоподвръзаческо, книгопечатарско, четкарско, стругарско, желѣзарско, шивашко, кошничарско кожухарско, медникарско, седларско, обущарско, тенекиджийско, столарско, тапицерско, часовникарско, коларско и др.) Нѣкои занаяти иматъ по 2, 3 и повече училища. Напр. за мжжки кроячи има 7 училища; за дамски шивачки 22, за обущари 12, за шлосери 9, за механици 6 и т. н.

Но централното допълнително училище въ Виена по своята голѣмина е единствено въ цѣла Европа отъ този видъ. За него Виенската община е отпуснала едно мѣсто отъ 9,598 кв. метра. Самата сграда има дължина 126 м, широчина 79 м. Състои се отъ 6 етажа и таванска тераса. Има 6 главни входове. Сградата съдържа 337 помещения.

За учебнитѣ цели на промишленитѣ допълнителни училища въ това здание служатъ: 3 помещения за училищната дирекция, една стая за училищния лекарь, една стая за конференции и сжщевременно за училищна библиотека, едно помещение за чираша библиотека, една столова, една училищна кухня, два салона за кинематографически представления съ учебна цель, една химическа лаборатория, една галванопластическа лаборатория, една елекрическа лаборатория, едно фотографическо ателие, две зали за моделиране, една зала за желѣзари и ковачи, друга за бъчвари, столари, дюлгери, столарь-модельори, трета зала за електротехници, механици и метало-шлифовачи; освенъ това има отдѣлни работилници за бояджии, за книгоподвръзачи, за печатари, за словослагатели, за букволѣяри, за четкари, за фризьори и др. Всѣка работилница се състои отъ нѣколко отдѣления въ замисимость отъ естеството на занаята; има и отдѣлна стая за ржководителя, помещение за складъ и др.

Теоритическото обучение се извършва въ 91 учебни зали; освенъ това, учебнитѣ пособия и канцелариитѣ на ржководителитѣ на училищата сж помѣстени въ 48 помещения.

Сградата е снабдена съ нуждното число хигиенични писуари и помещения за измиване на ученицитѣ и бани.

Въ тази монументална сграда се помещаватъ 56 чирашки училища, 6 отъ които (за сламени шапки, печатарство, обущарство и столарство) иматъ само учебнитѣ си работилници въ тази сграда; теоритическото имъ обучение се извършва въ други градски училища. Останалитѣ 50 училища се помещаватъ напълно въ това здание, дето се водятъ и теоретическитѣ и практически занятия.

Презъ учебната 1921—922 г. е имало 535 класа съ седмично 4250 часа. Въ тия класове се обучавали 20,271 ученика, отъ които 872 чиракини. Обучението е водено отъ 24 постоянни учители и 6—7 лектори.

Въ тази училищна сграда ежедневно отъ понедѣлникъ до петъкъ се обучаватъ въ едно и сѫщо време отъ 4000—5000 чираци и чиракини.

Презъ 1925 г. сѫ поставени основитѣ на едно още по-голѣмо допълнително училище — то се строи на площь отъ 1?,000 кв. м. или съ 4000 кв. м. по-голѣмо отъ централното допълнително училище.

Всѣко промишлено допълнително училище въ Австрия има за задача да допълни учението при майстора, което е недостатъчно, било поради голѣмото разпредѣление на работата въ работилницата, или пъкъ поради неподготвеностьта на нѣкои майстори да обучаватъ чираци. Въ училищата чирацитѣ изучаватъ елементарно търговско писмоводство, водятъ търговски книги, калкулиратъ стоки и учатъ книговодство. Материялознанието сѫщо е важенъ теоритически предметъ. По физика и химия се учи онова, което има значение въ свръзка съ занаята. По нататъкъ ученицитѣ се обучаватъ по занаятчийско чертание, дето чертаятъ планове, скици и чертежи за своя занятъ. Изучва се още гражданско учение и занаятчийска хигиена.

Обучението въ централното училище се води отъ 24 редовни учители и 617 лектори, които сѫ обикновено инженери, архитекти, промишленици и пр., които сами притежаватъ работилница или пъкъ работятъ въ нѣкоя таказа и тукъ идватъ да преподаватъ по нѣколко часа. Като лектори работятъ още академически художници, професори въ художествени занаятчийски училища, реални училища, други срѣдни училища, чиновници и др. Училишната управа се стреми да привлѣче за всѣко промишлено училище за учители най-добритѣ специалисти.

Промишленитѣ допълнителни училища въ Виена се управляватъ отъ съветъ, въ който влизатъ представители отъ общината, промишленицитѣ и калфитѣ. Въ него влизатъ учителитѣ отъ съответнитѣ училищни власти. Втора по-висока инстанция е градскиятъ училищенъ съветъ и трета най-висока инстанция е Министерството на търговията, което упражнява върховенъ надзоръ надъ промиш. допълнително образование.

Въ издръжката на промиш. образование взема участие и държавата. Виенската община дава 45% отъ свои срѣдства, а 55% се получаватъ чрезъ особени връхнини върху данъка занятие.

Презъ 1922—923 г. бюджетътъ на съвета за промишленитѣ допълнителни училища е билъ 23,284,049,000 крони,

отъ които надъ 9 милиарда персонални разходи и надъ 12 милиарда за вещественн разходи.

Въ края на учебната година при всѣко промишлено допълнително училище се устройватъ училищни праздненства — тогава на способнитѣ и даровититѣ ученици се раздаватъ дипломи и награди въ книги, инструменти и пари. Тогава се излагатъ и изработени отъ ученицитѣ предмети, по които може да се сѫди за напредъка на училището.

Такива училища има много и въ Германия. Г. г. Доричъ и Мартулковъ посетили само тия въ Франкфуртъ на Майнъ и онова въ Мюнхенъ. За тѣхната уредба тѣ сѫщо даватъ подробни описания.

Накрай авторитѣ посочватъ и принципитѣ, които трѣбва да легнатъ въ основата на закона за уредбата и управлението на промишленитѣ допълнителни училища въ България.

Изобщо отъ устройството на чиракшкитѣ училища въ Австрия и Германия ние можеме да почерпиме добри примери и търговскитѣ камари у насъ, както и Министерството на търговията, промишлеността и труда трѣбва веднага следъ проучването на тия училища да взематъ мѣрки за приложение на закона за подпомагане на занаятитѣ, като часъ по-скоро се започне откриване на такива училища, ако искаме да спасиме нашитѣ занаяти отъ загиване.

Книгата е твърде интересна и ние я препоръчваме на всички занаятчии, индустриалци и учители, които се интересуватъ отъ стопанския животъ въ страната.

Ж. Ч.

Ръководство по преподаване на граматиката въ основнитѣ училища (теория и практика) отъ Д-ръ В. А. Мановъ, книгоиздателство „Хемусъ“ — София, цена 30 лв.

Единъ отъ въпроситѣ на педагогическата практика, който въ последно време спира вниманието на методицитѣ по езикознание, е въпросътъ за обучението по граматика въ основнитѣ училища. Наблюденията върху методическата работа на учителитѣ по български езикъ изнасятъ на показъ редица въпроси на изучаването на матерния езикъ. Въпрѣки обстоятелството, че сегашната учебна програма опредѣля по-добро мѣсто и повече часове за изучаване на езикъ — все пакъ резултатитѣ незадоволяватъ. За писмото на ученикъ завършилъ първоначално образование ще чуете да ви казватъ: „не личи на каква азбука е писано“, а за напусналия прогимназията ученикъ твърдятъ, че встѫпва въ живота съ крайно несигурни знания по родниия си езикъ, че не умѣе правилно да пише и че нѣма достатъченъ материалъ отъ думи, които сѫ станали негово езиково богатство. Причинитѣ за това сѫ

много, но като най-главни се посочватъ честитѣ промѣни въ нашиятъ правописъ и неуясненостьта на психологическитѣ основи, върхо които се гради обучението по езика.

Авторътъ на горното ржководство си поставилъ за цель да посочи начина при обучението по граматика, при който по най-сигуренъ пжть могатъ да се затвърдятъ езиковитѣ форми въ съзнанието на ученика. Въ теоритическиятъ дѣлъ той ни излага мнението си по въпроса за „психометодичнитѣ основи на обучението по граматика въ основнитѣ училища". Тукъ той подхвърля на строга критика методичния ходъ при сегашната училищна практика, споредъ който чрезъ анализата на езиковна цѣлость се води ученика до заучаването на отдѣлнитѣ езикови форми. Външната сѣтивна нагледность е недостатъчна за самостойния градежъ на детското съзнание — потрѣбни сж редица условия и срѣдства, чрезъ които тоя градежъ да се извършва отъ вжтре на вънъ. Споредъ автора разбирането на граматичнитѣ категории и възпроизвеждане на езиковитѣ форми не е резултатъ отъ наблюдение на отдѣлнитѣ изолирани форми, а на схвашанието строежа на общото, цѣлото и отъ тука да се осмисли отдѣлна езикова форма. Тази е мисъльта, която трѣбва да легне въ основитѣ на едно разумно обучение по граматика. При заучаване разнитѣ езикови форми детето не ги възприема пасивно, а тъй да се каже ги открива. То строи синтетично своето съзнание и въ него трѣбва да се развие усѣтъ, че основата на нашата речь и писмо е изречението, че изреченията стоятъ въ взаимна връзка по между си и се редуватъ едно следъ друго въ зависимость отъ общата мисъль, която е носетель на известно синтактично цѣло. И следователно практиката трѣбва да се нагажда така, че ученикътъ съзнателно да възпроизвежда езиковитѣ форми т. е. тѣ да сж продуктъ на неговата дейна мисъль. Ето защо преподаването на граматиката трѣбва да се схване като езиково формотворчество, а не да даваме словеснитѣ понятия за разнитѣ граматични категории: сжществително, прилагателно, наречие, глаголъ, сказуемо и пр. Сами по себе си тия термини нѣматъ никаква смисъль, а ще добиятъ такава само като се разбере и схване тѣхната граматична роль въ изграждането на цѣлото.

Въ пртктическиятъ дѣль на ржководството си автора разглежда предвидения учебенъ материалъ за III и IV отдѣления и тоя за тритѣ класа на прогимназията. Материалитѣ и скицитѣ за видоветѣ упражнения, които той изнася, иматъ за цель да посочатъ началата, върху които трѣбва да се поставя практиката. Чрезъ тия скици и напжтствия се посочва общия методиченъ ходъ на обучението по граматика въ духъ на указанията, дадени въ теоритическия дѣль на ржководството.

Трѣбва да отбележимъ, че нѣкой отъ скицитѣ и напѫтствията не сѫ сполучливи, за да допълнятъ теоритическитѣ му мисли. Така напр. на стр. 32 авторътъ препорѫчва единъ видъ упражнения, чрезъ които трѣбва да разберат ученицитѣ, че глаголътъ е основата на всѣка тѣхна мисъль. За постигане на тая цель той излага следниятъ постѫпъкъ. Диктува на ученицитѣ глаголитѣ: излѣзохъ, взехъ, тръгнахъ, вървѣхъ, гледамъ и пр. — Подсещатъ се децата, че действието се върши отъ първо лице. Ще направятъ съчинение отъ тия дадени думи. Предлага имъ темата „една случка“ и се застáвя всѣки ученикъ да я измисли, обаче единъ да си мисли, че случката е станала съ ученикъ, другъ съ ловджия, трети съ търговецъ, четвърти съ орачъ, пети съ сѫдия и пр. Следъ това учительтъ казва: „да си избере всѣки като какъвъ ще пише на темата — една случка“. Тая работа ни се вижда много изкуствена и напраздно ще чакате творчество отъ детската фантазия да си мисли, че е сѫдия и да ви даде съчинение за това, което се е случило презъ живота или практиката на сѫдията.

На темата: „една случка“ бихме получили отъ нашитѣ ученици едно сносно разказче, само ако ги подведемъ да напишатъ такова изъ собственитѣ си преживѣвания. Това ще се постигне, когато учительтъ имъ разкаже случка изъ детския си или сегашенъ животъ, предизвиква споменитѣ на децата върху нѣща, които имъ сѫ се случили, накарва ги да му разказватъ случки изъ живота си и следъ това казва на децата: „деца, вмѣсто да ми разказвате всички вашитѣ случки — напишете ми ги въ тетрадкитѣ си!“ Тъй ученицитѣ ще пишатъ истинскитѣ си преживѣвания, действителнитѣ събития, а не да си въображаватъ че сѫ орачи, търговци или сѫдии и мѫдруватъ върху това, което никога не е било станало въ живота имъ. Другъ единъ въпросъ, по който г. Мановъ не се е изказалъ въ рѫководството си, е трѣбвало да казваме въ III и IV отдѣление граматичнитѣ понятия съ тѣхнитѣ термини. Знаемъ категоричностьта на програмата по тоя въпросъ, но имаме предъ видъ и искането на практиката.

Рѫководството на г. Мановъ изяснява на всѣки случай редица въпроси изъ методиката на граматичното обучение, внася една радикална промѣна въ господствуващата училищна практика изобщо по езиковото обучение въ училищата — поради това трѣбва да бѫде проучена отъ първоначалнитѣ и прогимназиални учители и да се възползуватъ отъ онова, което е ценно за тѣхъ.

П. Петровъ.

Хроника и съобщения.

Праздникъть Св. Кирилъ и Методий на 24 май 1926 година въ София. Може да се каже, че никога до сега София не е виждала такова тържество, пропито съ единодушие и единомислие, както на 24 май тази година. Всички. малки и голѣми, ученици и граждани, бѣха обвзети отъ една и сѫща мисъль — да чествуватъ най-сърдечно, най-почтително паметьта на великитѣ български просвѣтители Св. Кирилъ и Методий.

„Въ предвечерието на праздника — на 23 май — се отслужи въ северния олтарь на храма „Св. Ал. Невски", чийто престолъ е посветенъ на Св. Кирила и Методия, всенощно бдение съ петохлѣбие. На самия праздникъ Н. В. Преосвещенство Митрополитъ Стефанъ отслужи тържествена литургия. Службата на Н. В. Преосвещенство плѣни всички. Едва ли нѣкога душата на богомолеца се е молила тъй топло, благоговейно и усърдно, както на тая служба. А огнената речь на Н. В. Просвещенство изпълни сърдцата на присѫтствуващитѣ съ възвишени чувства и поривъ. Множеството, което пълнѣше храма, се слѣ въ едно. Чувствуваше се, че всички сѫ едно сърдце и една душа и надъ всички грѣятъ две слънца, две ярки звезди, два безценни брилянта — светитѣ братя Кирилъ и Методий. Трѣбваше човѣкъ да чуе тая бележита архиерейска речь, въ която изпъкнаха ярко и живо образитѣ на двата славянски великана, тѣхниятъ животъ, тѣхната дейность, заслуга и значение, за да разбере, защо въ тоя день цѣлъ народъ тържествува и ликува"[1]). И за това на утрото още въ 9 часа площадътъ около църквата Ал. Невски бѣ препълненъ съ дами и господа въ празднична премѣна и съ тържествено настроение. Постепено започнаха да приждатъ и всички културни организации, ученицитѣ и ученичкитѣ отъ всички столични училища. Всички заеха опредѣленитѣ имъ споредъ програмата мѣста. Гледката бѣ импозантна. На издигнатия всрѣдъ площада павилионъ—цѣлъ въ зеленина — Софийскиятъ Митрополитъ Н. В. Просвещенство Стефанъ съ нѣколко архимандрити и столичното духовенство отслужи молебенъ. Присѫтствуваха: министъръ

---

[1]) Народенъ стражъ, год. VIII, кн. 8.

председателя г. Андрей Ляпчевъ, Министра на просвѣщението г. Н. Найденовъ, представители на двореца, дипломатическото тѣло, нѣкои отъ бившитѣ министри, новиятъ кметъ на София — Вл. Вазовъ, висшитѣ чиновници при М-вото на просвѣщението, други официални лица и едно грамадно множество граждани. На площада бѣха строени опълченцитѣ, запаснитѣ офицери и подофицери, спортнитѣ организации, културнитѣ и благотворителни братства, юнкеритѣ, студентитѣ отъ университета и академиитѣ и ученицитѣ отъ всичкитѣ столични училища — първоначални, основни и срѣдни.

Следъ молебена учительтъ отъ II Софийска м. гимназия *П. Павловъ* произнесе следнята речь:

Ваше Високопреосвещенство,

Госпожи и Господа,

Съ благовесть за свѣтла бѫднина разкрива предъ насъ гениятъ — закрилникъ на България дверитѣ на миналитѣ дни, за да проблѣснатъ въ тѣхъ мѫкитѣ и сълзитѣ, устремътъ и величието на племето ни — една дълга редица отъ епични борби, тържествениятъ химнъ на които величествено прозвучава въ дългия низъ на хилядитѣ години.

И очудени, и възторжени ние се вслушваме въ химна на тѣзи епични борби и, разкрили душитѣ си на светостьта на днешния праздникъ, съ чувство на радость се повръщаме вѣкове назадъ — тамъ, кѫдето възсиява началото на българската писменость, дѣлото на Солунскитѣ великани, дѣлото на светитѣ равноапостоли Кирила и Методия.

По вѣчния пѫть, който следва човѣчеството, водено отъ сѫдбинитѣ, то е възвишенъ подвигъ, въ храма на славянската просвѣта, то е гранитна основа, ярко изгрѣваще слънце, а въ историята на родната ни земя то е Божие откровение, живителенъ източникъ на вдъхновение и воля на културни постижения.

Богоизбрани труженици, тѣ създадоха нова книга за възслава на Бога, поведоха цѣлъ народъ по златнитѣ чертози на духовната свѣтлина и го приобщиха съ истината на Богочеловѣка.

Първи български просвѣтители, тѣ сѫ и вѣченъ символъ на българско народно единство.

Че, разпалили въ душитѣ искрата на свѣтлитѣ идеали, тѣ ги слѣха въ морето на българската народность, която смѣло тръгна отъ тъмнитѣ и неведоми пѫтища на битието къмъ свѣтлината и яснитѣ пѫтища на културенъ възходъ — съ своята черква и училище, съ своя езикъ и литература.

И могѫщитѣ вълни на тази литература се разлѣха по близки и далечни земи, за да затрептятъ заритѣ на българската просвѣта.

Кѫде не проникна славната и света българска книга? — По ширнитѣ простори на руската степь, по Далматинското крайбрѣжие на Адриатическо море, въ Молдавия и Влахия и тамъ далечъ, въ държавитѣ на Ростислава и Коцеля, тя бѣше учителка, вдъхваше надежди и — зовъ камбаненъ за цѣлото славянство — звънѣше съ златното българско слово на Македония.

Че Богъ просвѣтли славянската душа чрезъ просвѣтлението на българската книга.

Че волята на всемогѫщия Творецъ благослови дѣлото на Кирила и Методия, за да съчетаятъ въ дивна хармония тоноветѣ на българската речь, за да турятъ начало на българската книжнина и духовна мощь.

И въ мрачинитѣ на нощьта ослѣпително пламна лампадата на Константина Философа.

И, неугасима, сияе тя въ летежа на вѣковетѣ!

Въ днитѣ на славни победи, кога великий Симеонъ чертаеше обширнитѣ граници на своята държава и трѣпнѣха въ страхъ гордитѣ Ромеи, кога Боянъ Магьосникъ пѣеше дивнитѣ си пѣсни и Йоанъ Екзархъ пишеше своя Шестодневъ, единъ свѣтликъ обайваше близки и далечни — лампадата на Константина Философа пращаще живителнитѣ си лѫчи на всички славянски народи, за да ги възроди за новъ животъ, за нови сѫдби.

Блѣстѣше тя — ярката лампада — въ тъмитѣ на византийското робство и заритѣ ѝ разнесоха зова на Петра и Асѣня по цѣлата окървавена българска земя.

И когато повѣха нови бури, когато мракътъ на двойно петвѣковно робство покри роднитѣ планини, когато чезнѣше българското племе и глъхнѣше българското име, лампадата на Константина Философа зовѣше, събуждаше отъ сънь, огрѣваше сърдцата, възраждаше и сочеше бѫдещето!

На Атонъ, при брѣга бѣломорски, въ тъмната келия на Паисий, разбулващъ миналото, свѣтѣше тя — лампадата на Константина Философа!

А паднѣше ли нощь, и Левски вдъхновено шептѣше огнени слова въ бедна селска хижа на роби окрилени, пламтеше ярко тя, въ душитѣ и сърдцата, — лампадата на Константина Философа!

При Шипка и при Чаталджа, при Одринъ и при Булаиръ, при Червената стена и Завоя на Черна свѣтѣше съ блѣсъкъ неземенъ лампадата на Константина Философа!

Защото, неугасима, сияе тя въ летежа на вѣковетѣ!

Защото, неугасима, сияе тя и въ нашитѣ души и буди въ тѣхъ почуда и възторгъ предъ подвига на Солунскитѣ братя!

Вѣнцы хваленіѧ оувѣнчаемъ Седмочисленники Славныѧ: Кирила съ Методіемъ, Климента, Наума со Савою и Горазда

съ Ѧнгеларіемъ — столпы незыблемы Церкви Болгарскіѧ и богодѹхновенныѧ поборники слова нашего.

О, велики и свети първоучители на българското племе! Вие, които запалихте божествения свѣтилникъ на книгата и дарихте зрение на духовно слѣпитѣ, славата ви вѣчно ще грѣе въ българскитѣ сърдца, ние благовейно ще нашепваме вашитѣ имена, а подрастващитѣ поколѣния ще се вслушватъ въ вашия зовъ — зовъ за просвѣта, зовъ за съвършенство, зовъ за възвишена любовь къмъ светата Родина!

И когато облакъ надвисне надъ райската тази земя, когато страхъ предъ беди владени душитѣ и врагъ заплаши нашата светиня, ще бѫде дѣлото ви примѣръ за сплотеность и борба, химнътъ на родната речь ще окриля българското племе съ крилетѣ на дивната ваша мечта и пакъ ще тръгнемъ ний — съ нова бодрость — по дълъгъ славенъ пѫть, посоченъ пѫть отъ васъ!

И въ днешния день — тържественъ и свѣтълъ — на българската просвѣта, на българския творчески гений, радостни и горди ние привѣтствуваме славата на Кирила и Методия, славата на безсмъртното имъ дѣло, славата на България!

Следъ това се устрои по булев. „Ц. Освободитель“ къмъ двореца една величествена народна манифистация, начело съ ученички, облѣчени въ бѣли дрехи, които носѣха окиченъ въ зеленина образа на св. Кирилъ и Методия, Министрътъ на народ. просвѣщение Н. Найденовъ съ главния секретарь и председателя на учебния комитетъ и другитѣ чиновници отъ Министерството на народ. просвѣщение. Следъ това вървѣха въ стройни редове опълченцитѣ, запаснитѣ офицери и подофицери, културнитѣ и благотворителни дружества и пр. Министръ Найденовъ съ чиновницитѣ отъ Министерството се спрѣ въ двора на двореца и предъ него дефилираха въ продължение на $1^1/_2$ часъ въ хубави стегнати редове: 1) ученицитѣ и ученичкитѣ отъ първоначалнитѣ у-ща, 2) ученицитѣ и ученичкитѣ отъ основнитѣ у-ща, 3) ерменското училище, 4) еврейскитѣ и други чуждестр. училища, 5) тритѣ девически гимназии, 6) тритѣ мѫжки гимназии, 7) търговската гимназия, 8) четиритѣ технически у-ща, 9) студентитѣ и студенткитѣ — съ цвѣтни дружествени шапки, начело съ ректора г. Ст. Петковъ, студентитѣ и студенткитѣ отъ Свободния университетъ и отъ академиитѣ и пр.

Отличниятъ редъ на манифестантитѣ, както и на гражданството направиха силно впечатление.

Следъ обѣдъ бѣха устроени въ училищата забави на ученицитѣ и тѣхнитѣ родители.

Вечерьта на 24 май Министрътъ на народното просвѣщение Н. Найденовъ даде въ „Славянска беседа“ трапеза на

столичното учителство и на културнитѣ институти и сдружения. Бѣха поканени и бившитѣ министри на просвѣщението. Министръ Н. Найденовъ произнесе следната речь:

Събрани на обща трапеза ние днесъ чествуваме по старъ обичай, който бихъ желалъ да пребжде и следъ насъ, най-великия день на българското племе. Събрани заедно всички тукъ на тая интимна срѣща, ние празднуваме денътъ на българската просвѣта и култура. Този день ни спомня за дѣлото, което закрепи българската държава, обедини нашето племе и му даде оная морална мощь, която го крепи и подържа презъ вѣковетѣ на робството и най-тежкитѣ изпитания. Празднувайки днесъ, ние подчертаваме творческата сила на българската мисъль, на българското слово, което преди вѣкове даде животъ и на други народи, събуди тѣхното национално самосъзнание и извика на самостоенъ общественъ и политически животъ.

Чрезъ дѣлото на Солунскитѣ братя и тѣхнитѣ ученици ние доказахме, че и единъ малъкъ народъ може да създаде ценности въ културната съкровищница на човѣчеството, които го правятъ равноправенъ членъ отъ семейството на великитѣ народи. Трѣбва да бждемъ горди отъ съзнанието, че, чрезъ създаване българска писменость, ние като народъ дадохме доказателства за мощьта и силата на българския самобитенъ духъ, защото дѣлото на Кирила и Методия надхвърля далече малкитѣ граници на нашето племе.

Ето защо и днешниятъ день е день великъ за българския народъ, за българското племе, гдето и да е то, подъ чията власть и да живѣе.

Днесъ българското племе, както въ миналото, се обедини въ една държава, днесъ чрезъ праздника на българската просвѣта, макаръ и раздѣлено, то се чувствува обединено.

Чрезъ този праздникъ се чувствува обединено българското племе въ всички негови части, раздѣлено чрезъ неестествени политически граници. Чувствуватъ се обединени, обаче, и всички срѣди на свободния български народъ, всички негови представители. Защото грижата за културата и просѣтата на единъ народъ може и трѣбва да обединява и никога да не разединява.

Колкото и разпокжсана да е била нашата политическа обществена мисъль, съ общи усилия нашитѣ обществени и политически дейци сж градили безспирно дѣлото на просвѣтата въ България. Единъ погледъ бѣгълъ въ миналото, едно сравнение съ това минало, ще ни убеди, че напредъкътъ отъ освобождението до днесъ не е малъкъ. Грамотностьта презъ 1887 г. е била — 10 на сто, а презъ 1920 г. —45 на сто. Непосрѣдствено следъ освобождението е имало въ България, сѣверна и южна, ученици всичко 137,445, а

през учебната година 1924—25 броятъ на ученицитѣ се възкачва на 634,000; въ София тогава е имало само 3 училища съ 600 ученика, а днесъ има 112 училища съ 34,486 ученика.

И отъ днесъ за въ бждеще, озарени отъ факела на просвѣтата, запаленъ отъ Кирила и Методия, нека пожелаемъ да продължи тѣхното дѣло. Нека на почва културна и просвѣтна намеримъ общи допирни точки между всички обществени и политически течения у насъ, за да можемъ съ общи усилия да изградимъ бждещето на България. Работейки задружно върху просвѣтата и възпитанието на нашата младежь — гаранцията за благоденствието на всѣки народъ — да създадемъ бждещи граждани — съ знание и главно съ воля и характеръ, съ повече морални ценности — та дано тѣ съ по-голѣмъ успѣхъ отъ днешнитѣ и минали поколѣния изковатъ по-добри бжднини за нашата страна.

Бившиятъ Министеръ на народното просвѣщение С. С. Бобчевъ изтъква възвишената творческа роля на светитѣ братя при създаването на нашата книжовность. Каква е била тая творческа дейность се вижда отъ това, че всички празни понятия въ Номоканона, като „законъ", „правилникъ" и пр,, които тѣ сж създали по онова време — въ IX вѣкъ въ българския езикъ, господствуватъ непромѣнени и до днесъ, не само у насъ, но и у всички славянски народи.

Никола Станевъ, който присжтствуваше въ качеството си на председатель на класния учителски съюзъ, произнесе следната речь:

Г-не Министре, на днешния день, праздникъ на българското писмо и училище, Вие, Господине Министре, сте намѣрили за добре да свикате голѣма часть отъ Софийскитѣ учители и дейцитѣ по културната работа—на скромна трапеза, нѣщо, което ние, учителитѣ, ценимъ като зачитане и честь, сторени на цѣлото учителство и всички културни работници въ България. Учителитѣ се трудятъ по силитѣ си да изпълнятъ завета на своитѣ братя — първитѣ учители на българския народъ. И всѣки белегъ на внимание и зачитане отъ когото и да иде, а най-вече отъ Министра на просвѣщението, подкрепя силитѣ имъ и узеличава труда имъ. Приятно впечатление прави на всинца ни, че на сжщата трапеза присжтствуватъ и бившитѣ министри на просвѣщението, всѣки отъ които е внесълъ трудъ и полагалъ грижи за напредъка на образованието и възпитанието на младитѣ поколѣния.

Учителството въ България е организирано въ съюзи да бжде полезенъ двигатель на народната просвѣта и сътрудникъ на Министерството въ усилията му по сжщия предметъ. Ако по нѣкога и да изпъкватъ нѣкои разногласия, и различия, тѣ лесно могатъ да се уредятъ съ взаимни освѣтления и разбирания. Учителството нѣма и не може да има

партийни копнежи. Неговитѣ задачи сж ясни и откровени. То желае да се подържа и улеснява въ всестраненъ развой общобългарското учителство въ духа, завѣщанъ отъ първоучителитѣ и достойнитѣ наши дейци отъ преди освобождението. За това трѣбва да се подобрятъ трудовитѣ условия и служебното положение.

Учителството държи на солидарностьта, подчинението на всички сили по духовната просвѣта. То ще брои за нещастие минутата, въ която се явятъ партии и групи въ неговата срѣда. Учителството желае училището да бжде запазено за отговорнитѣ дейци. То смѣта, че намѣсата на външни фактори, отъ каквито и цели да се въодушевяватъ тѣ, е отъ естество да накърнява реда, дисциплината и подронва престижа на отговорнитѣ работници. За общото благо това не бива да става.

Дигамъ наздравица за сегашния и бивши министри на просвѣтата, както и за цѣлото учителство, и пожелавамъ сговоръ и сътрудничество между всички дейци въ областьта на народното образование и родолюбиво възпитание на българското юношество.

Банкетътъ продължи до полунощь, като следъ речитѣ бѣха рецитирани отъ артисти отъ драматичния театъръ весели стихотворения и народни гриказки, а отъ артиститѣ отъ операта — бѣха изпѣни народни пѣсни.

50-годишнината отъ смъртьта на Хр. Ботевъ. Тържествата въ Калоферъ на 2, 3 и 4 юний. На 2 юний т. г. се отпразднува въ цѣла България, по специална програма, изработена отъ централенъ комитетъ при Министерството на народ. просвѣщение въ София, 50 годишнината отъ смъртьта на Хр. Ботевъ. Освенъ въ София — сърдцето на България — тържествата въ Калоферъ — родния градъ на Ботева, и въ Враца, въ околноститѣ на която Ботевъ геройски загина, — трѣбваше да иматъ по особенъ и по-импозантенъ характеръ. Ако Ботевъ при Враца геройски принесе въ жертва своя животъ за свободата на България, Колоферъ го е родилъ, откърмилъ и отгледалъ. Въ Враца — на лобното мѣсто — ставатъ всѣка година тържества, Калоферъ, обаче, едва ли не бѣ забравенъ. Ето защо поне сега — на 50-годишнината на Ботева — трѣбваше да се обърне повече внимание на него, да се понавести и той отъ повече поклонници и му се отдаде възхвала за онова, което той е далъ на България.

* * *

Не му е мѣстото тукъ да опредѣляме значението и величието на Ботева и неговото дѣло. То е вече ярко нари-

сувано, та намъ остава да подчъртаемъ, да изтъкнемъ, да изнесемъ създаденията вече образъ на Ботева и да го закрепимъ въ душитѣ на съвременнитѣ и грядущитѣ поколѣния. И колкото тоя образъ и да е цѣлостенъ, все пакъ ние не може да не отбележимъ двѣтѣ ярки негови качества: неговата поезия, отъ една страна, и неговото героично дѣло за свободата на България.

Неговата поезия! Това е бисерътъ, ялмазътъ въ нашето поетично творчество. Тя се излива изъ душата му тъй, както и народната поезия изъ душата на народа — непосрѣдствено, непринудено, естествено. И затова поезията на Ботева носи свежестьта, колорита и бурята на нашитѣ буйни и бурни гори. Тя ни поразява преди всичко съ своята *вжтрешна сила*; напорътъ на чувствата у него е тъй силенъ, че думитѣ едва задържатъ мисъльта, за да не прелѣе преградитѣ, които тѣ ѝ поставятъ. Тая сила произхожда преди всичко отъ *любовьта на поета къмъ неговото отечество* и отъ натрупаната въ душата му *умраза къмъ потисничеството на турци и гърци*. Тая умраза, набирана презъ течение на вѣковетѣ у народа, се е отразила най-болно и най-силно и мжжествено въ душата на Ботева, защото въ неговата душа блика оная на народа. Цѣлиятъ душевенъ апаратъ на Ботева се движи и вълнува отъ тия две чувства—любовьта, безграничната любовь къмъ отечеството му и неизразимата умраза къмъ потисничеството. И поетътъ иска съ единъ замахъ да премахне ужасната напасть, която души българското племе и раздира и неговата собствена душа. Всички други обяснения за творчеството му, — че то изхожда отъ нѣкакви други побуждения, не изразяватъ сжщностьта на основния факторъ на неговата поезия, защото тия побуждения сж нѣщо външно, декоративно, второстепенно по отношение на основния мотивъ: свободата на България. За нея му чезне душата, за нея му бие сърдцето, и не падна ли той за нея на Балкана като чутовенъ герой? Отъ тия първоизточници изхожда силата на Ботевата поезия, а вжтрешната сила на една поезия ѝ придава свѣтлина и блѣсъкъ. Силата увлича, свѣтлината и блѣсъкътъ убайватъ. И какъ да не се нрави тая поезия на младо и старо, какъ да не сгрѣва тя душитѣ на поколѣнията! Но за да ни увлича тая поезия има и друга и то не по-маловажна причина: *поезията на Ботева носи въ себе си формата и ритъма на народното творчесшво*. И въ тоя случай Ботевъ е възприелъ отъ народа ценното, т. е. мотивитѣ и елементитѣ и ги изразилъ пакъ чрезъ народния ритъмъ, народния стихъ. Отъ нашитѣ поети само Ботевъ е доловилъ ритъма на народната душа въ неговата първична, самобитна особность.

Колкото обаче поезията на Ботева буди чувства на народни въжделения и идеали, толкова неговото геройско

дѣло буди трепетъ и обаяние въ нашитѣ души. Само боговдъхновени и богопомазани люде се жертвуватъ за своя народъ; само тѣ, обжегнати и обгаряни отъ собственитѣ си мисли и чувства, се принасятъ въ жертва предъ олтаря на своето отечество. Това е великиятъ подвигъ на поета, защото чрезъ него, т. е. чрезъ своитѣ страдания, чрезъ своята смърть той изкупи живота на българския народъ. И П. К. Яворовъ казва за това неизмѣримо дѣло на Ботеза:

„Единъ носитель на трънен венецъ между венценосцитѣ, единъ апостолъ между апостолитѣ, единъ светецъ между светцитѣ“;

„Единъ образъ на страстно обожание, едно име—де визъ на всѣка праведна борба“;

„Образътъ на единъ страдалецъ-поетъ, паметьта на единъ пламененъ борецъ и името на единъ идеаленъ човѣкъ — Христо Ботевъ!“

Тия две страни на Ботевото дѣло: неговото поетично дѣло и неговата юнашка смърть за свободата на Балкана, които се допълватъ и усилватъ една друга, сж яркитѣ очертания на неговия вихренъ образъ. Той премина като метеоръ надъ българския небосклонъ и увѣковѣчи своята паметь, но и *въздигна у нашия народъ изведнажъ и мощно, както самочувствието, тъй и волята за животъ и борба.* Въ тоя тласъкъ, въ тоя импулсъ, който Ботевъ даде на нашия народъ, е великото негово значение.

* * *

Споредъ програмата на Калоферското ученолюбиво дружество „Христо Ботевъ“, което уреждаше празденството, гоститѣ по тържествата трѣбваше да пристигнатъ въ Калоферъ на 2 юний Дружеството се бѣ погрижило още отъ преди нѣколко дни за посрѣщане на гоститѣ и за уредбата на празденството. Група артисти отъ Народния театъръ: Кирковъ, Ив. Поповъ, Гено Кировъ и др. бѣха поканени да представятъ въ деня на тържествата пиесата „Хжшове“ отъ Ив. Вазовъ. Професорътъ отъ Художеств. академия Хар. Тачевъ бѣ повиканъ да ржководи украсата на града и читалището, да приготви аркитѣ — една по шосето откъмъ Пловдивъ, другата — по онова за Казанлъкъ. Около читалището бѣ откритъ площадъ, дето щѣше да стане церемонията по полагане на основния камъкъ за паметника на Хр. Ботевъ. Мѣстото, дето е била нѣкога кжщата на Ботьо Петковъ, понеже не могла да се запази — сега е хубавъ паркъ. Градътъ има вече празниченъ видъ: изчистенъ, прехубавенъ, потъналъ въ зеленини, вѣнецъ на които сж розитѣ. Изъ улицитѣ се срещатъ вече гоститѣ, дошли отъ всички страни да се поклонятъ предъ паметьта на Ботева. Иначе градътъ е останалъ въ първоначалния си видъ, т. е. както е

билъ възобновенъ следъ освободителната война, когато изъ основи е билъ изгоренъ и опустошенъ. Възобновенъ по типа на старитѣ наши градове, неговитѣ кжщи се подаватъ срамежливо изъ двороветѣ, обрасли съ зеленина, надъ които цари запустечие. Защото той прилича на гнѣздо напустнато, необитаемо. Всичко, което е могло да изхвръкне отъ него, вече не се е върнало, и по улицитѣ се срѣщатъ само стари, изнемощѣли хора, свидетели на неволя. Калоферъ, който по рано бѣ центъръ на духовенъ и стопански животъ, нѣкогашниятъ алтънъ-Калоферъ, днесъ е като че ли осиротѣлъ, изоставенъ въ голѣма оскждица Калоферската дружба въ София, начело съ г. Никола Начовъ и всички родолюбиви колоферци — полага голѣми усилия за закрепването на града, за създаване срѣдства за препитание. Но до като тоя, както и другитѣ крайбалкански градове — Сопотъ, Карлово и пр. не се свържатъ съ желѣзопжтна линия, мжчно ще се внесе животъ въ тия ценни, мили, старинни градове, всѣки отъ които ни е далъ по единъ великанъ: Сопотъ — Вазова, Карлово — Левски, Калоферъ — Ботева. Изъ тия градове трѣбва часъ по-скоро да се прогони запустението и да се възвърне животътъ съ неговата радость. Прелестнитѣ и животворни околности, величественитѣ балкани, криещи въ себе си необозрими блага и скжпоценности, канятъ къмъ това. Малко повече съзнание и смисленость и запустелитѣ днесъ балкански градове ще се обърнатъ въ центрове на лѣтозище, на кипещъ животъ и производства.

На 3 юний Калоферъ се пробужда въ необикновенъ, оживенъ, празниченъ видъ По лицата на всички се чете радость и сияние. Градътъ за мигъ е оживотворенъ и прилича на кошеръ съ пчели, — по улицитѣ не можъ се размина. Въ 10 часа преди обѣдъ, следъ литургията отслужена отъ Негово Високопреосвещенство Харитонъ (Пловдивски), процесията се отправя отъ църквата къмъ площада при читалището. Пристигна и Н. В. Царьтъ, придруженъ отъ г. г. министритѣ Вълковъ, Кулевъ, и Сл. Василевъ и много народъ. Отслужи се молебенъ и се положи основния камъкъ на паметника на Хр. Ботевъ въ центъра на града до читалището, на новооткрития хубавъ площадъ. Следъ това Н. Величество прознесе прочувствена речь, която направи дълбоко впечатление. Речи бѣха казани и отъ представителя на Минист. на народното просвещение, отъ Н. Начовъ, отъ директора на Карловската гимназия г. Дойчиновъ. Следъ това Н. Величество бѣ взетъ на ржце отъ юнацитѣ и отнесенъ въ автомобила и буквално бѣ обсипанъ съ рози. Разчувствуванъ, той изказа най сърдечни думи къмъ Калоферци и на събралото се множество.

Къмъ 1 часа бѣ дадена закуска въ салона на читалището на поканенитѣ гости, начело съ г. г. минстритѣ Вълковъ, Кулевъ, Слав. Василевъ, митрополитъ Харитонъ и много други. Прочувственитѣ речи на г. г. министритѣ, на митрополитъ Харитонъ и другитѣ господа имаха за основа единението и единодушието въ общественитѣ и националнитѣ работи, къмъ което ни насочватъ дѣлата на народнитѣ будители и въ случая Христо Ботевъ, който се жертвува за родината . . .

На 4 юний много отъ гоститѣ бѣха разведени изъ околностьта на Калоферъ. Колкото градътъ е изоставенъ и забравенъ, толкова неговата околность е прелестна и живописна: река Тунджа, която извира изъ върховетѣ на Юмрукчалъ и пресича града на две части, носи освежителна струя и ромоли, нашепва за преходностьта на света; розовитѣ градини около самия градъ му придаватъ приказна чаровность и говорятъ за хубоститѣ и прелеститѣ на живота; Юмрукчалъ, съ своитѣ събратя и другари — Купенътъ и пр., ни внушаватъ за юначеството на миналото и за гордостьта и величието на балканитѣ. Ароматниятъ и благъ климатъ, чуднитѣ живописни изгледи, особно отъ бѣлитѣ скали презъ реката, къмъ Калоферската света обитель*), сега почти запустѣла, къмъ Юмрукчалъ, разкошнитѣ гори, които се разстилатъ по склоноветѣ на планинитѣ като китни губери — всичко това незамѣнимо богатство за душата и сърдцето, още не е оценено отъ нашето общество. Утре тука нѣма да има жива душа . . .

Вел. Йордановъ.

---

*) Срещу Калоферската света обитель, за която споменуватъ пжтешественицитѣ Бартъ въ 1863 г. и Каницъ въ 1871 г. (гл. Н. Начовъ: Калоферската мжжка св. обитель, София, 1895 г.), отъ другата страна на река Тунджа, се намира параклисчето Св. Пантелеймонъ, което нѣкога е било зографисано, обаче всичката му зография премахната и сега стърчатъ голитѣ стени съ безобразно написани имена на посетители. Както мънастира, тъй и параклисчето, всрѣдъ което румоли чудна, и казватъ лековита вода, трѣбва да се възобновятъ часъ по--скоро.

Пиерсъ О' Махони и неговото благотворително дѣло въ България.

Никога българското население отъ Македония и Тракия не бѣ прекарзало толкова тежки и жестоки дни, както презъ последнитѣ години следъ войнитѣ, когато, преследвано по най-безчеловѣченъ начинъ отъ всички страни, то, като напуска мило и драго, имотъ и покѫщнина, бѣга въ България, за да спаси поне живота си. Нѣкога това население страдаше само отъ мухамеданитѣ. Сега, обаче, което е по-жестоко, то страда и отъ християни . . . Хуманитарната, християнската обичь е вече една мечта, която трѣбва наново да се постига. И днесъ историята не знае по-безмилостно отнасяне къмъ едно население, което трѣбва да страда само за това, защото е българско. Мизерията, въ която е хвърлено това население, е покъртителна, поне за ония, у които има още чувство на състрадание.

Днесъ на това население се отнема и отказва народностьта, то се денационализира по единъ най-жестокъ начинъ: нему е забранено да се нарича българско, то трѣбва да се отрече отъ себе си, отъ езика си, отъ народностьта си, отъ училището си, отъ църквитѣ си, ако иска да остане на своето родно мѣсто. Цѣлата почти вѣковна българска култура — отъ възраждането на самъ — на това население се унищожи и заличи. Тамъ, дето по-рано цъвтѣше, макаръ и подъ турски яремъ, духътъ на българина и дето не можеше да стаза дума за задушаване на неговото родно слово, на неговата молитва, въ църквата на неговата пѣсень, на роденъ езикъ, днесъ тамъ е мрътва пустота и горчиво унние... Запустението е изгонило всѣка радость отъ лицето на българина.

Бѣ време и то неотдавна, когато при много по-незначителни по размѣри нещастия на това население се притичаха на помощь и отъ вънъ—чужденци—състрадателни люде и съ свои срѣдства го подпомагаха колкото можеше. Но и това е рѣдкость днесъ. Единъ отъ тия високохуманни человѣколюбиви дейци, който остави трайни, незаличими следи въ душитѣ и сърдцата на българитѣ, бѣ *г-нъ Пиерсъ О' Махони*, за когото трѣбва да си припомнимъ въ тия жестоки за бѣжанцитѣ отъ Тракия и Македония дни, още повече че и наскоро Министерството на народното просвѣщение откупи за своята картинна галерия на дарителитѣ портрета на О' Махони, работенъ отъ известния художникъ Ив. Мърквичка. Блѣсъкътъ и величието на хуманното дѣло на О' Махони още повече изпъква днесъ всрѣдъ общата морална разруха и безсърдечие.

Господинъ *Пиерсъ О' Махони,* The O' Mahony, роденъ презъ 1850 год., е началникъ по наследство на единъ отъ старитѣ Ирландски кланове (родове) въ графството Кури. Като най-добъръ ученикъ, той получилъ златенъ медалъ въ

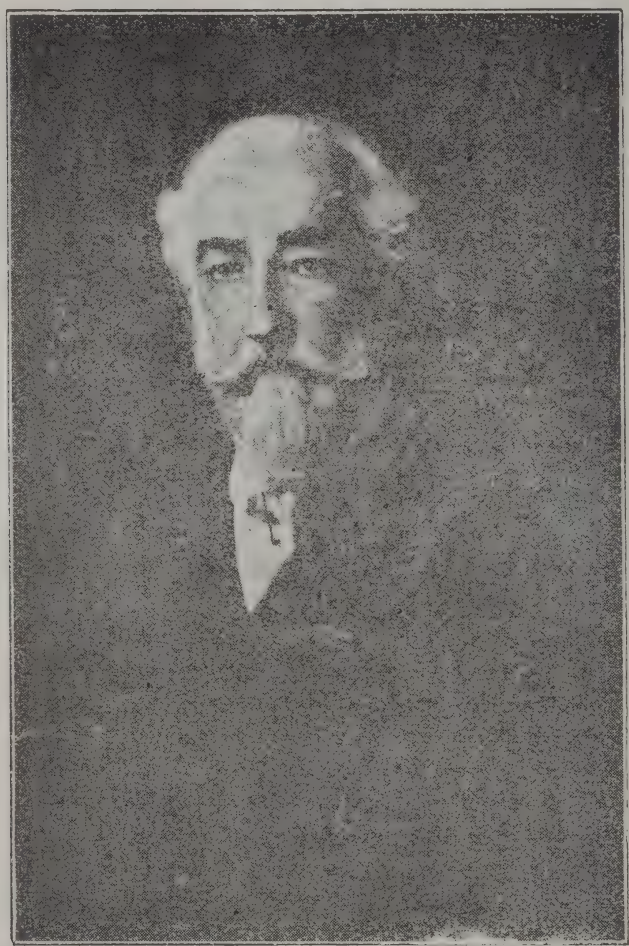

Портретъ на Пиерсъ О' Махони отъ Ив. Мърквичка.

земледѣлския колежъ Чичестъръ. Висшето си образование пъкъ добилъ въ колегията Ржгби и унизерситета Оксфордъ. Следъ завършване на образованието си О' Махони се предалъ на работа: билъ е сждия, после членъ въ една кралска комисия, която е давала сведения на парламента за пазарнитѣ цени на предметитѣ и пр. Като членъ на Ирландската

народна партия, той билъ горещъ привърженикъ на известния трагично загиналъ Чарлъ Стюартъ Парнелъ, ратувалъ за „Hume rule“ (автономията) на Ирландия и, като депутатъ отъ отечеството си, О' Махони горещо е защищавалъ интересите на Ирландия.

Презъ тая своя дейность О' Махони винаги е подържалъ Гладстона въ неговата източна политика и въ политиката му спрямо България въ частность.

Човѣкътъ, въ чиято душа воплитѣ на страдащитѣ наши братя отвждъ Рила и Тракия намѣриха такъвъ горещъ откликъ, е чадо на оная Ирландия, на която народътъ се бори и си извоюва едно независимо сжществуване. И тайната на силата на състрадателнитѣ му чувства къмъ потиснатитѣ българи въ Македония и Тракия се крие може би въ сходството на сждбинитѣ на негския народъ и на нашия.[1])

Увлѣченъ въ своята идея да помогне на страждущитѣ, О' Махони потегля на 10 декемврий 1903 г. отъ Марсилия съ пароходъ за Цариградъ. Той е билъ придруженъ въ това си пжтуване отъ жена си г-жа *Алисъ О' Махони*, високообразована шотландка, която се е учила въ Франция и Германия, дето е добила висше образование, жена съ рѣдка хубость и висока интелигентность. Готовностьта й да сподѣли всичкитѣ несгоди по дългитѣ пжтувания съ мжжа си, мжчителния за нея животъ въ България, майчината нѣжность и хуманностьта, съ която тя стопли крѣхкитѣ души на питомцитѣ на сиротопиталището „Св. Патрикий“, свързватъ името й съ онова на нейния съпругъ въ дълбоката почить и признателность на българското общество.

Съ пристигането си въ Цариградъ голѣмиятъ филантропъ г. О' Махони посетилъ най-първо Негово Блаженство българския екзархъ, мнението и съветитѣ на когото му сж били отъ голѣмо значение. Трогнатъ отъ високоблагородния християнски поривъ на странника — ирландецъ, Негово Блаженство го обсипалъ съ внимание и го насърдчилъ въ филантропскитѣ му предприятия

Намерението на Махони е било да се притече въ помощь на пострадалитѣ тракийци. Въ Тракия жестокоститѣ на турцитѣ надъ българитѣ не сж били по-малки отъ ония въ Македония. Като че ли и тогава Тракия бѣ забравена. По хигиенични съображения, обаче, О' Махони биде съветванъ да се не спира въ Одринъ, гдето бѣ отправилъ корес-

---

[1]) Гл. брошурата на Борисъ Мандушевъ: Основаването на сиропиталището „Св. Патрикий“ въ София, стр. 17 (1907). Б. Мандушевъ свършилъ Робертъ Колежъ, билъ е чиновникъ въ Министерството на външ работи и като такъвъ билъ е аташиранъ въ помощь на г. Михони.

понденцията си до г-нъ П. М. Матеевъ, тогавашенъ български агентинъ въ Одринъ.

Въ София О' Махони пристигналъ презъ зимата на 1903 год. — въ края на декемврий, среща се съ Софийския митрополитъ г-нъ Партений и му открива цельта на своето пѫтуване — да основе приютъ за децата на пострадалитѣ бѣжанци — тракийци и македонци и го поканилъ да бѫде председатель на комитета, който е трѣбвало да се образува и да се грижи за тоя приютъ — както за материалното положение на нещастнитѣ, тъй и за религиозно-нравственото възпитание на беднитѣ питомци. Разбира се, че Негово Високопреосвещенство, трогнатъ отъ човѣколюбивото дѣло на О' Махони, му дава всичкото си съдействие, като оставя на негово разположение архимандритъ Иосифа

Следъ това една отъ главнитѣ грижи е била естествено, да се основе тоя комитетъ, както и да се изработи уставъ за сиропиталището. Комитетътъ е билъ съставенъ, както следва: *председатель* Негово Високопреосвещенство Софийския митрополитъ г. Партений, *касиеръ* архимандритъ Иосифъ, *секретарь* проф. Д-ръ Ив. А. Георговъ и *членове*: госпожитѣ Ек. Каравелова, Султана Петрова, Лидия Шишманова, г. Махони. проф. Д. Агура и Борисъ Мандушевъ. Така конституиранъ, комитетътъ изработилъ устава на сиропиталището, състоящъ отъ 16 члена, и е утвърденъ отъ Министра на народното просвѣщение.

За помѣщение на сиропиталището е било откупено зданието на „Булевардъ Македония" № 34 срещу „Руския паметникъ" за 3200 лева и поправено за цельта. Помѣщението е било двуетажно. На горния етажъ сѫ били апартаментитѣ на г жа и г-нъ О' Махони, както и спалнитѣ на децата. На долния етажъ — стаята за занимание, трапезария, кухня, баня и пр. Около кѫщата е имало голѣмъ дворъ съ гимнастични уреди, градинка за децата и пр. За облѣкло на сирацитѣ се е приела *дебърската* носия.

Сиропиталището е било наречено *Св. Патрикий* — патрона-светецъ на отечеството на О' Махони — Ирландия.

Постигнато това, О' Махони започналъ да се грижи да намѣри деца отъ 7 до 12 годишна възрасть, голѣма часть отъ които били тракийчета, изъ бѣжанцитѣ и то такива, които сѫ сираци — безъ баща и майка, убити отъ турцитѣ. За тая цель О' Махони се е решилъ да заобиколи мѣстата — села и градове гдето имало бежанци отъ Македония и Одринско. Снабденъ съ всички улеснения отъ страна на българскитѣ власти, пѫтуването посредъ люта зима на голѣмия филантропъ е било цѣлъ подвигъ. Той е трѣбвало да се движи съ файтонъ посрѣдъ снѣгъ, дъждъ и калъ изъ непроходимитѣ наши пѫтища, за да отиде на мѣстата, дето сѫ настанени бежанци, лично да види децата и

да опредѣли избора имъ. Така той отива едно следъ друго отъ Пловдивъ въ с. Коматево (Пловдивско), въ Т.-Пазарджикъ, Варна, Бургасъ, Анхиало, Пловдивъ, отъ дето следъ

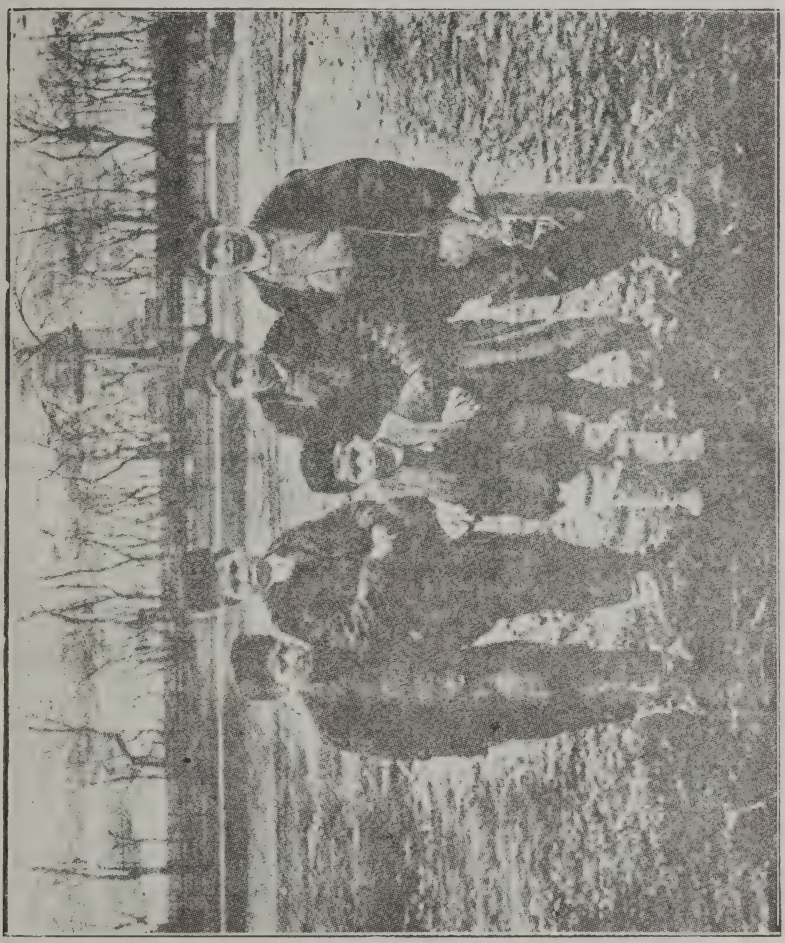

Деца-сираци въ състоянието, въ което г. О' Махони ги е прибралъ въ своето сиропиталище.

малка почивка, тръгва при мъгливо време и при остъръ мразъ 12⁰ R подъ нулата на 22 февруарий за Самоковъ — презъ Лозенския балканъ, Дупница, Кочариново, Рилския манастиръ. „Камбанитѣ на светата обитель загърмѣха, и екътъ имъ се разнасяше далечъ изъ боровитѣ усои. Предъ входа на манастиря бѣше излѣзло цѣлото братство начело

съ игумена Иоаникий, за да посрещне своя гостенинъ“ На сутриньта г. О' Махони присѫтствувалъ на литургията, както и на благодарствения молебенъ, извършенъ за щастливото му начинание и изпълнение на мисията. Следъ двудневно престояване въ Рилския монастиръ, О' Махони се връща въ София презъ Дупница и Радомиръ[1])

Отъ прегледанитѣ на разнитѣ мѣста деца, обаче сѫ били избрани не само сираци безъ бащи и майки, но и половинъ сираци, всичко на брой 37, които биватъ изпратени въ София. О' Махони съ нетърпение чакалъ да види децата, за които положи толкова трудъ. Пристигнали въ София, сирачетата сѫ били измити, остригани и облѣчени въ приготвенитѣ костюми. Радостьта имъ била неизказана, като се видѣли така чисти и наредени. Ала не помалка е била родостьта на г-жа и г-нъ О' Махони, които милвали всѣко отъ децата и ги обсипвали съ цѣлувки.

На 30 мартъ 1904 година сиропиталището е било осветено най-тържествено отъ Софийския митрополитъ Партений при присѫтствието на представители отъ двореца, министритѣ, настоятелството, Великобританския дипломатически агентъ Бъкънанъ съ госпожата си и персонала на легацията, г-жа и г-нъ Махони и много граждани. Г-нъ Махони произнесълъ речь, въ която очърталъ идеята на сиропиталището — да се отгледатъ нещастнитѣ сирачета, прокудени тъй безмилостно, като е наблѣгналъ, че тѣхното възпитание трѣбва да стане въ националенъ български духъ, за да станатъ истински българи, трудолюбиви и честни граждани, както и вѣрни членове на църквата, която е умѣла да държи високо знамето на кръста, преследвана толкова вѣкове. Архимандритъ Иосифъ отговорилъ съ речь, въ която изтъкналъ благодарностьта на българския народъ къмъ голѣмия филантропъ, движенъ отъ върховни нравствени и хуманитарни чувства.

Събрани децата въ сиропиталището, трѣбвало е вече да се започне тѣхното възпитание и образование, но тъй като тѣ сѫ били отъ разна възрасть и подготвка, вещи учители сѫ ги занимавали 3—4 месеца, до като е могло да се опредѣли, кое отъ децата въ кое отдѣление или класъ трѣбва да постѫпи.

Г-жа и г-нъ Махони сѫ били постоянно съ децата. Не се е запомняло г. О' Махони да отсѫтствува при молитвата имъ за лѣгане, като при това всѣко дете, преди да си легне, нему подава рѫката си и му каже „лека нощь“; децата се свикнали съ него, като съ истински баща и благодетель. Почти всѣки праздникъ той обѣдвалъ съ тѣхъ и то

[1]) Всичко това е описано най-пространно въ книжката на г. Б. Мандушевъ, цитирана по-горе.

отъ сѫщата храна, отъ която сѫ яли и тѣ. Всѣка сѫбота сѫ били задължени да се изкъпватъ, а на другия день — въ недѣля редовно да присѫтствуватъ на божествената служба

Сиропиталището Св. Патрикий презъ 1907 год.

въ църквата „Св. Недѣля", придружени отъ любимия имъ благодетель, който е приемалъ и светото причастие заедно съ тѣхъ, обличалъ се въ дебърска носия като тѣхъ и пр. Специално за тѣхъ той построилъ, въ български стилъ, въ Костенецъ вила, която носи и сега името вила О' Махони.

Първата година г. О' Махони е изразходвалъ повече отъ 60000 лева и, въпрѣки очакванията, той подържалъ сиропиталището и следната година.

Време е било да се притече вече и българското общество въ помощь и да поеме издръжката на сиропиталището. При все това България е дала твърде малко. Отъ равносмѣтката на г. О' Махони — за времето отъ 1 мартъ 1904 до окончателното ликвидиране съ сиропиталището — 31 декемврий 1914 година, когато всички деца сѫ били вече свършили своитѣ науки и сѫ били настанени на работа, се вижда, че

той — О' Махони е изразходвалъ отъ своитѣ лични срѣдства 160,080 лева и 47 ст., а България само 51,952·27 ст. и като се прибавятъ постжпилитѣ отъ Ирландия и Великобритания 4959 л. 75 ст., цѣлата сума, която е струвало сиропиталището, е достигнала до 216,992 лева и 49 ст.

Макаръ сиропиталището и да е било официално затворено на 30 дек. 1914, обаче г-нъ Махони е продължилъ да подържа въ училище трима души до отварянето на войната презъ 1915.

Мило и трогателно става човѣку като чете изложението на О' Махони отъ 17. I. 1915 година, въ което той дава сведения за всѣки едного отъ 37-тѣ свои възпитаници. Като човѣкъ на английската култура, О' Махони не гледа да ги приготви за чиновници, а хора на практическия трудъ, на самостоятелна инициатива, споредъ способноститѣ и наклонноститѣ имъ. И виждашъ единъ отъ питомцитѣ е офицеръ, други студентъ по медицина, трети машинистъ морякъ, четвърти лозарь, пети земледѣлецъ ,шести градинарь, седми тоже градинарь, ученикъ, машинистъ, лозарь,·овощарь, кондукторъ, майсторъ-столарь и пр. и пр. Но за тая имъ работа той се стреми да ги подготви и теоритично, като ги поставя въ съответни училища: лозарски, желѣзарски, столарски, земледѣлски, духовно у ще, военното училище и пр. Нѣщо повече, той изпраща презъ времето отъ 1906 до 1911 година мнозина отъ питомцитѣ си и въ чужбина: трима въ Ирландия — настанени въ училища, отъ които единиятъ бива изпратенъ следъ това въ Канада, а другиятъ следва въ Дублинския университетъ по медицина, но презъ 1912 година се поминалъ отъ тифозна треска, третиятъ — въ висшо земледѣлско училище, двама изпраща въ Патагония (Аржентина), едного въ Швейцария, а после и въ Ирландия, дето е училъ медицина въ Дублинския университетъ. Нѣкои отъ разходитѣ, които сж правени за учението и изпращанието на горнитѣ питомци, не сж минати въ общата смѣтка.

Отъ краткото изложение на благотворителното дѣло на О' Махони се вижда, какви материални и морални жертви е положилъ той, за да осжществи откриването на сиропиталището. За тая цель сж се изисквали не само материални срѣдства — това е най-малкото, а преди всичко възвишени морални качества, върховни нравствени добродетели, висока интелигентность и образованость, за да се сътвори и изпълни едно такова добро дѣло, каквито голѣмитѣ филантропи г-жа и г-нъ Махони сж притежавали. *Тѣхното дѣло е не само мило, благородно, трогателно, но по свѣтлина и яркость то ще остане като единъ отъ бисеритѣ въ историята на нашата благотворителность — по замисъль и изпълнение.* И за това тѣ иматъ вѣчната благодарность на българския народъ.

Сведения за живота на г-нъ Махони, както и за основаване на сиротопиталището е далъ Борисъ Манушевъ въ брошурата си „Основанието на сиротопиталището Св. Патрикий въ София.“ Б. Манушевъ е билъ единъ отъ найревностнитѣ помагачи на г. О' Махони. Последниятъ пъкъ е издалъ едно малко, но красиво издание за сиротопиталището на английски езикъ.

Но заслугата на г. О'Махони къмъ българския народъ не се свършва само съ това. Преди всичко още съ стжпването си въ България презъ 1903 година той обикналъ страната и народа й и винаги е билъ единъ отъ нейнитѣ добри ценители. Презъ време на балканската война, обаче, той взема деятелно участие въ сждбата и интереситѣ на България. Запозналъ я основно, той можеше съ открито лице и съ сигурни основания да защищава нейнитѣ права.

Презъ 1912 година той напечатва на английски езикъ сърбскобългарския договоръ, заедно съ една карта на Македония — за спорната зона, и я разпраща въ Англия, за освѣтление на общественото мнение. Въ тоя договоръ отъ 29. II. 1912 г. и неговото прилсжение отъ сжщата дата, както се знае, Сърбия признава на България правата върху територията на изтокъ отъ Родопитѣ и отъ р. Струма, а България признава на Сърбия правата върху територията на северъ и на западъ отъ Шаръ-Планина.

Презъ 1914 година г-нъ О'Махони, като изпраща Сърбскобългарския договоръ въ Англия, сбръща вниманието на английското общество върху думитѣ на текста на точка 2 отъ секретното приложение къмъ договора: „Сърбия се задължава да не предявява никакви искания относително териториитѣ, разположени отвждъ чъртата, поставена на приложената карта“ т. е. източната граница на спорната зона.

Въ своята специална брошура *„Писма до Англия и Сърбско-българскиятъ договоръ“*, съставени съ помощьта на г-нъ П. М. Матеевъ[1]), бившъ агентинъ въ Одринъ и посланникъ въ Атина, издадена презъ 1915 година на български, г. О'Махони помѣства на първо мѣсто снимка отъ Битолското сиротопиталище, открито презъ 1908 година, когато Македония бѣше още подъ турско управление, и закрито отъ сърбитѣ презъ месецъ юлий 1913 година, а на следната страница дава извадки отъ речьта на Асквитъ, въ която британскиятъ тогавашенъ премиеръ защитава идеята за едно *„Обществено право“*, идея, изказана отъ Гладстонъ, още презъ 1870 год.: „Най-високото тържество на нашето време ще бжде прокарването на идеята за обществено право, като управляваща идея въ европейската политика“, идея, която озна-

[1]) Г-нъ Матеевъ е билъ постоянно въ връзки съ Махони, па дори и до сега.

чаза отхвърляние на милитаризма, като управляващъ факторъ въ отношението на държавитѣ и въ бѫдещето преустройство на европейския свѣтъ, идея до която едва сега се идва чрезъ Обществото на народитѣ. Г. Асквитъ, освенъ

г. О' Махони въ дебърска носия.

това, изтъква, че трѣбва да се помогне на всички ония народи (България, Полша и пр.), които сѫ изгубили свободата си или изобщо да се помогне на народи, които сѫ изгубили нѣщо. Въ края на тая извадка г. О' Махони се обръща къмъ българитѣ — това е презъ сѫдбоносната 1915 година — съ

следния въззивъ: „Българи, азъ ви моля, внимателно да прочетете горния откжслекъ отъ речьта на г-на Асквита, министъръ председателя на Великобритания, произнесена въ Дублинъ, столицата на Ирландия.

„Познавамъ г-на Асквита отъ 28 години насамъ и зная, че никога не е изневѣрявалъ на думитѣ си. Той изпълни обещанието си за моята земя Ирландия и ще изпълни сжшото спрямо васъ. Вашъ приятель: Пиерсъ О' Махони.

Своитѣ „Писма до Англия", първото, съ дата 17 октомрий 1914 година, той изпраща на Л. В. Харкортъ, министъръ на колониитѣ въ Лондонъ, въ което писмо изтъква, че несносното положение на Европа се дължи главно на незачитане на договоритѣ, особно презъ последнитѣ нѣколко години, както и на крайното незачитане на чувствата на народитѣ отъ съответнитѣ територии, защото днесъ националното самосъзнание изпжква като една извънредна голѣма сила, която не може и не бива да се пренебрегва. Като човѣкъ, който е живѣлъ повече отъ 10 години въ България, който познава основно българския народъ, О'Махони изтъква въ това писмо неразривната връзка между България и Македония въ национално отношение и какво е направила България за своитѣ сънародници въ Македония, като при това прилага статистика за училищата и църквитѣ, за ученици, свещеници и учители и че всичко това е онищожено отъ сърби и гърци и санкционирано отъ Букурещкия миръ. О'Махони апелира къмъ английския министъръ за справедливость, за ревизия на тоя договоръ и да се даде възможность на България да обезпечи независимото сжществуване и свободното развитие на нейната националность.

Следнитѣ писма II, III, IV и V сж сжщо отъ 1914 година. Въ тѣхъ О' Махони изтъква, че за нарушение на договоръ отъ страна на Германия, Англия й обяви война и си спечели вѣчна слава и че презъ 1913 год. България биде принудена да воюва съ Сърбия, тъй сжщо поради нарушение на договоръ, засѣга несправедливата руска политика по отношение на България и фаворизирането на Сърбия, която си взе, което си искаше отъ Македония, безъ да държи на договора, какъвто е подписала; подчертава, че „най-храброто, най-свободолюбивото, най-прогресивното, най-толерантното племе на Балканскиятъ полуостровъ" (стр. 10) е ощетено по най-жестокъ начинъ отъ съюзницитѣ си и Ромъния, па дори и отъ Турция, изоставено отъ великитѣ сили и Русия; засѣга арбитража на рускиятъ царь и решението на Сърбия да не се подчини на тоя арбитражъ, онищожението на цѣлата българска култура въ Македония — училища, църкви и пр.; засѣга и резултатитѣ отъ Карнегиевата анкета, които винаги сж били въ полза на България, като не забравя да изтъкне жестоката телеграма на гръцкиятъ кралъ Константинъ

и извадкитѣ отъ писмата на гръцкитѣ войници, отъ които извадки настръхватъ коситѣ на човѣка. Трѣбва да се признае, подчертава О' Махони, че „разсѫдъка на западна Европа бѣше замъгленъ отъ пожаръ и лъжи, тъй безсрамно рѫководенъ отъ Гърция и Сърбия презъ шестѣхъ седмици, презъ които България бѣше изолирана" (стр. 14). Че българското племе е най толерантното на Балканитѣ, О' Махони потвърждава съ факта, че 600000 души мохамедани живеятъ въ България и се ползуватъ съ еднакви съ българитѣ политически и религиозни права. Сѫщо евреитѣ и католицитѣ, отъ които за потвърждение печати и писма отъ тогавашния апостолически намѣстникъ, архиепископъ Менини и отъ директора на католишкото у-ще въ София.

Писма VI и VII сѫ писани въ началото на 1925 година. И въ тия писма се чувствува огорчението на великия филантропъ отъ неправдитѣ и жестокоститѣ, които се извършватъ спрямо България и че свѣтътъ се рѫководи по-вече отъ варварщина и грабителство, отколкото отъ човѣщина и правда. „Нарушението на договора въ интереса на нарушителитѣ", казва Лоидъ Джоржъ, е отиване направо въ пѫтя къмъ варварщината, което напълно противоречи на доктрината на общественото право. Ако трѣбва общественото право да се възстанови на Балканитѣ, не е достатъчно да се заповѣда една спирка въ пѫтя на варваризма, одобренъ въ Букурещъ. И отстѫплението така сѫщо ще трѣбва да се възвести и да се започне новъ походъ къмъ по-справедливъ по- благороденъ и честенъ край на общественото право" (стр. 30).

Отъ гореизложеното е ясно, че г. О' Махони е изобщо единъ голѣмъ филантропъ и смѣлъ ратникъ за правдата и доброто въ свѣта. Неговата любвеобилна душа се излѣ въ частность и за България, на която той даде извънредно много. Той живѣ между насъ по-вече отъ 10 години и ни опозна напълно. Ако въ нашитѣ домогвания нѣмаше правда и истина, той, като законоведъ, както самъ изтъква (стр. 28), не би се поставилъ въ положението на нашъ защитникъ — въ нашитѣ национални и териториални, въ нашитѣ морални и културни домогвания. Неговитѣ „Писма до Англия" го въздигатъ до положението на единъ втори Баучеръ за насъ. Неговото сиротопиталищно дѣло, неговитѣ чувства, неговата обичь къмъ българския народъ го представятъ като единъ отъ най-голѣмитѣ дарители и радетели за нашата просвѣта и култура. И за това неговиятъ образъ, както и оня на неговата съпруга ще сияятъ на вѣчни времена въ *златната книга* на дарителитѣ по народната ни просвѣта. Това е малката, скромната отплата, която душата на българина може да укаже на голѣмия филантропъ. Образътъ му, нарисуванъ

отъ художникътъ Ив. Мърквичка, краси салонитѣ на Министерството на народното просвѣщение.

Сега г-нъ О' Махони се е оттеглилъ вече отъ политическия животъ. Той е на около 76 год. и живѣе въ имението си въ Coolbaliintggart aughrim County Wicklow Jrelbnd (Ирландия), а г-жа О' Махони е починала въ София въ Червенъ кръстъ, тѣлото ѝ обаче е било пренесено въ Англия.

Следъ заминването на О' Махони отъ София неговъ замѣстникъ — директоръ на сиротопиталището бѣ Фридрихъ В. Питъ, който и до сега живѣе въ България като кореспондентъ на английския вестникъ „Дейли Майлъ", познава добре България и работи за нея*).

Вел. Иордановъ.

Георги Стефановъ

Изъ училищния и революционенъ животъ на гр. Ямболъ.

(По случай юбилея на Добри П. Чинтуловъ).

Сливенъ чествува презъ 1922 год. 100 год. отъ рождението, а на Благовещение т. г. 40 години отъ смъртьта на известния учитель, поетъ и патриотъ Добри Петровъ Чинтуловъ. Величавото дѣло, оставено отъ него, заслужава да не се изпусне нито една бележка, която е въ свръзка съ живота и деятелностьта на сѫщия, бунтовно-революц. пѣсни на когото раздвижиха скования националенъ духъ, запалиха революц. пламъ въ душитѣ на измѫчения българинъ и подготвиха толкова преданни родолюбци и пламенни революционери. Ще се възползувамъ отъ случая да предамъ и текста на едно училищно свидетелство, находяще се у мене и автографъ на сѫщия Ч., издадено на 5 априлъ 1860 год. въ гр. Ямболъ, тъкмо 10 год. преди създаването на българ. екзархия, въ оная тъмна епоха, епоха на апатия на роба, когато пò събуденитѣ българи сѫ били готови жадно да погълнатъ всѣка изказана мисъль за политическа, революционна и духовна свобода. Първиятъ подписавши свидетелството е Добри *Чинтуловъ*, род. отъ гр. Сливенъ, който въ сѫществующето тогава „Бълг. народно училище въ Ямболъ" е билъ главенъ учитель и е ималъ за колеги

---

*) Всички книжа, които г. Питъ ми предаде при написването на тия сведения за г. Махони и неговото сиротопиталище, се оставятъ на хранение въ Архава на възраждането при Народната Библиотека въ София.

ямболскитѣ граждани: Апостолъ Куртевъ *Даскалътъ* (подписалъ свидетелството на гръцки: А. К. Дидаскалосъ), Хаджи Георги Хаджи *Атанасовъ* (подписалъ на турски: Хаджи Йорги Веледи Хаджи Атанасъ, — синъ Хаджи Атанасовъ) и Ради Ивановъ *Колесовъ* (Коларовъ).

Учението въ Ямбол. училище е ставало въ малкитѣ килии въ метоха на черквата „Св. Георги" (по̀-после и въ съседната двуетажна паянтова кжща на дѣдо Стоянъ), въ II отдѣлъ на града, чисто българската часть на дѣсния брѣгъ на р. Тунджа — *Каргона.* Отдѣленията сж учили въ сжщия метохъ; имало е първоначално училище и при черквата „Св. Троица", пакъ въ Каргона, ржководено отъ Попъ Тодоръ, а презъ 1857 год. е била почната и въ 1860 год. завършена постройката на голѣмото двуетажно училище „Св. Георги", срещу черквата „Св. Георги" при Тунджа. Метоха на черквата е служилъ и за жилище на нѣкои не семейни вънкашни учители, какъвто по онова време е билъ даскалъ Никола отъ Карнобатъ; тамъ сж живѣли и вънкашнитѣ ученици, какъвто е билъ и притежателя на долното свидетелство, 17-годишния юноша отъ гр. Сливенъ *Георги Данчевъ*, починалъ на 28 февруарий 1921 г., въ своята преклонна близо 80 год. възрасть. — Понеже главниятъ учитель въ Сливенъ, известниятъ Михаиловски заминалъ за Търново и Сливенъ останалъ безъ учитель, Георги Данчевъ, заедно съ Иванъ Гюлмезовъ и др. ученици отъ Сливенъ заминали да учатъ въ Ямболъ при учителя Добри Чинтуловъ, който билъ по рано учитель въ Сливенъ и го познавали добре. Данчевъ училъ въ Ямболъ около 2 години и напусналъ училището на 15 IV 1860 год., преди свършване на учебната година, защото правителството искало трима способни ученици българчета, за да ги издържа като стипендиянти по медицина въ Цариградския университетъ. Избрани били три българчета, между които билъ и Данчевъ, който съ препоржчителни писма отъ сливенския мютисарифъ заминалъ за Цариградъ, но тамъ имъ казали, че мѣстата на стипендиянтитѣ били попълнени и можали да ги приематъ като слушатели, а за идната година имъ обещали да ги приематъ като редовни стипендиянти. Понеже на свои разноски не било възможно да живѣятъ въ Цариградъ, напуснали го и заминали за Браила, като се надѣвали, че тамошнитѣ родолюбиви българи ще могатъ да имъ издействуватъ, за да бждатъ приети въ медиц. факултетъ. Данчевъ не е могалъ да намѣри такъвъ влияателенъ българинъ и се завърналъ въ Сливенъ сжщата 1860 година. Презъ годинитѣ 1866—67 (хаджи Димитровото възстание) е билъ учитель въ голѣмото Ески-Джумайско турско-българско село *Върдунъ* съ заплата 50 лири турски годишно, жилище, отопление и

храна. Но защото съзналъ, че учителството ще повреди на здравето му, тъй като ималъ много работа, — той е училъ 70—80 деца, все момчета, та и пѣянето 3—4 часа въ черква много го уморявало, затова напусналъ училището и се е завърналъ въ родния си градъ Сливенъ, гдето съ спестенитѣ 75 лири отъ учителството, станалъ търговецъ.

Учительтъ Чинтуловъ, получилъ образованието си като семинаристъ въ Одеса (Русия), се установилъ първоначално за учитель въ родния си градъ Сливенъ, но по недоразумение съ общинаритѣ и защото въ Ямболъ му дали по-голѣма заплата, отишелъ е да учителствува тамъ. Михаиловски е учителствувалъ въ Сливенъ презъ 1854—59 год. и когато си заминалъ за Търново замѣстилъ го е Сава Доброплодни. Чинтуловъ свършилъ семинарията въ Русия въ 1850 година. Оженилъ се е въ 1857 год., на 35 год. възрасть, за дъщерята на Добри Желѣзковъ, първия основатель на фабрика за шаекъ въ Сливенъ, и като жененъ живѣлъ е въ Ямболъ съ младата си булка въ голѣмата кжща на учителя хаджи Георги въ Каргона, въ която сж живѣли 7—8 семейства. Чинтуловъ билъ затворенъ човѣкъ и затова по-голѣмата часть отъ времето си е прекарвалъ въ домътъ си съ любимия му чай. Голѣмъ ентусиазистъ, той е предалъ своя ентусиазъмъ на всички негови съвременници, които сж го познавали и които дори го надминали. Неговитѣ стихове:

Стани, стани юнакъ балкански,
отъ сънь дълбоки се събуди . . .

а сжщо:

Пламни, пламни ти въ насъ любовь гореща,
противъ турцитѣ да стоимъ насрѣща . . .

сж вдъхнали въ душитѣ и сърдцата на хиляди младежи пламенна любовь къмъ отечеството и сж ги накарали да захвърлятъ гръцкото четиво и да се залавятъ съ изучване на българското писмо и за пушката. Той е билъ вдъхновителя противъ еленизма и противъ турцитѣ. Въ негово време е изгоненъ отъ Сливенъ гръцкия митрополитъ Кирилъ.

Ямбол. община криела учителя Чинтуловъ съ открити обятия и сключила съ него контрактъ за 3 години по 100 лири годишно. Ето и условието между него и Ямбол. община:

Долоподписаниятъ удължавамся за да управлявамъ въ продължение на три години Българското въ Ямболъ върховно училише, като проподавамъ на ученицитѣ матерниятъ езикъ съсъ потрѣгнитѣ науки, за които ученицитѣ, что излизатъ отъ взаимнообучителното училище, ся покажатъ достойни.

За този мой трудъ Ямболската община ся обвързва да ми плати за тритѣ рѣчени години триста лири турски № 300, предплащани всѣки три месяца по 25 лири.

За удостовѣрение на рѣченото давамъ на представителитѣ на Българската въ Ямолъ община това съгласително което собственоржчно подписвамъ.

г- Ямболъ, 20 Септ. 1857 г.

(подп.) Д. Чинтуловъ.

На гърба на това съгласително е написано:

Тригодишното учителствуване на г. Д. Чинтуловъ сж непълни и споредъ направеното условие въ това получи тригодишната си плата, споредъ както показватъ и записитѣ ми дадени въ църковната епитропия.

Ямболъ. 1860 г. Септ. 20.

(следватъ подписитѣ).

Ямболци за следующитѣ 3 години му предложили по 150 лири заплата, сума огромна за онова време. Чинтуловъ, обаче, се счелъ за невъзможенъ въ Ямболъ, поради една писана отъ ученицитѣ му сатира противъ ямболскитѣ чорбаджии, считано отъ последнитѣ, че той я вдъхновилъ на ученицитѣ си. Той се помирилъ съ своитѣ съграждани и е отишелъ наново въ Сливенъ. Починалъ е на Благовѣщение 25 мартъ 1886 зод. въ родния си градъ, най-тържествено изпратенъ до вѣчното му жилище отъ цѣлото гражданство и ученицитѣ.

Всичкитѣ останали учители, негови колеги отъ Ямбол. училище, сж покойници отъ турско време.

Даскалъ Апостолъ е получилъ образованието си въ родния си градъ Ямболъ на гръцки, но е училъ и писалъ и по български (отъ него има запазени афтографи, като: „днесъ говори въ Ямболъ владиката Кирилъ и азъ го надумахъ“); той е бащата на бивш. дългогодишенъ секретарь на минист. съветъ Константинъ Апостоловъ (сега покойникъ).

Хаджи Георги е получилъ високо образование по турски и арабски въ Цариградъ, кждето баща му, ямболецъ, е билъ търговецъ; негови синове бѣха извеснитѣ по-после братя, всички съ цариград. образование, Атанасъ, Кръсто и Злати Г. *Паламидови*, които служиха все на просвѣтното дѣло (отдавна вече починали).

Кой е даскалъ Ради? Единъ бисеръ, една свѣтла личность въ тъмното минало на своя градъ, — минало, въ което едничката най-сяйна фигура си остава все пакъ той, революционера противъ Османската империя, забравенъ вече труженикъ, името на който доскоро все още живѣеше въ устата на нѣкои старци, но съ тѣхното изчезване и то чезне като далечно ехо. Ради Ив. Колесовъ е роденъ въ Ямболъ (Каргона) на 26 ноемврий 1837 год., починалъ е въ ранна възрасть въ родния си градъ на Петровдень 29 юний 1862 год., по всѣка вѣроятность отъ туберкулоза, добита въ Търновския затворъ, гдето е лежалъ 2 год. и 7 месеца презъ годинитѣ 1857—59. — Къмъ 16-та си година той остава да се учи въ Елена. Тамъ се запознава съ „Капитанъ" Никола, който тогава е подготвялъ възстанието въ габровско—търновско. Презъ 1857 год. отива въ Търново, за да участвува въ организацията на възстанието. Като най-интелигентенъ отъ „момчетата", — избранъ е билъ за неинъ секретарь.

Презъ юлий организираната чета полага клетва и заминава за Габровския монастиръ. На 29 юлий четата е била около монастиря. Даскалъ Ради съ своето краснорѣчие убедилъ игумена да имъ даде подслонъ и храна. Възстанието е пропаднало, поради нѣкакви предателства; четата се разбѣгва. Турцитѣ, чрезъ нѣкои търновски чорбаджии, писали на „капитанъ" Никола да иде въ Габрово, гдето го чакали „важни работи". Вмѣсто войводата, отива секретаря му Ради, да изучи, какви сж тѣзи работи. Тамъ бива хванатъ, предаденъ вѣроятно, отъ турцитѣ и битъ жестоко до примиране. Хвърленъ въ затвора, до като се свѣсти отъ боя, Ради поискалъ да го завиятъ съ единъ ямурлукъ, защото билъ втресенъ, и подъ ямурлука, презъ нощьта, той изгълтва списъка на четата, който билъ въ пазвата му. При обиска, който е станалъ на другия день предъ каймакамина, у Ради Колесовъ е намѣрено само едно тефтерче съ лични бележки.

По тази работа той е билъ осжденъ на 3 години затворъ, който, безъ нѣколко месеца, е излежалъ въ Търново. Не е билъ обесенъ поради застжпничеството на ямболския каймакаминъ, — последниятъ подкупенъ за това отъ нѣкои ямболски чорбаджии. Лично е ходилъ въ Търново и Чапжра Стоянъ отъ Ямболъ да ходатайствува съ пари да освободятъ даскалъ Ради Колесовъ.

Следъ завръщането на даскалъ Ради въ Ямболъ, за когото неговата душа е много копнеяла, и което завръщане за него и българитѣ е било цѣло събитие, нѣщо единствено по рода си на него време, той е учителствувалъ презъ годинитѣ 1860—62 въ училището „Св. Георги", като е оста-

валъ въ душитѣ на ученицитѣ и съгражданитѣ си незаличими спомени. Той е билъ човѣкъ съ веселъ нравъ, винаги щастливо настроенъ, много духовитъ и въ разговора си съ възрастни и юноши си е служилъ съ басни, притчи, примѣри и каламбури. Презъ 1862 год. се сгодилъ, но сгоденицата му умира една седмица преди него.

Презъ време на учителството си въ Ямболъ Колесовъ е билъ въ редовна връзка съ търновския революц. комитетъ, отъ гдето е получавалъ вестници. Основалъ е и въ Ямболъ такъвъ комитетъ отъ 4 души. Когато се е научилъ за арестуването на търновския комитетъ, той почувствувалъ зашемедяване и пада на легло. Следъ 2-3 дни полицията го потърсва да го арестува по заповѣдь на търновскитѣ власти, но го заварва смъртно боленъ. По настояването на ямболски видни граждани, той е билъ оставенъ да умре въ кжщи, пазенъ до последния му часъ отъ турски заптиета. Смъртьта му покрусила цѣлия български Ямболъ. Погребанъ е билъ задъ черквата „Св. Троица", гдето гробътъ му е забравенъ сега отъ всички. Въ двора на тая черква общината построи училище, което се именува „Ради Ив. Колесовъ". Училището, открито на 1 септемврий 1907 год., е първоначално.

У едно ямболско семейство се съхранява и до сега масленъ портретъ (рисуванъ отъ единъ зографъ) на даскалъ Ради. Последниятъ е представенъ седящъ на столъ предъ писмената маса, отрупана съ книги. Отъ страна на стола (подъ седалището) има написано нѣкакво стихотворение, славословяще живота на Ради Колесовъ, тази ямболска гордость, сега единъ отъ забравенитѣ труженици, които съ кръвьта и коститѣ си съзидаха основитѣ на онова, върху което ние днесъ живѣемъ. . .

Следъ смъртьта на Ради Колесовъ, у винаги немирнитѣ, клеветени отъ гърци и гонени отъ турци ямболци, патриотическия жарь не загасна, а още повече е билъ раздуханъ и борческиятъ имъ духъ повдигнатъ. Хората отъ революц. комитетъ въ града посрещаха Левски, Воловъ и др. апостоли-революционери, други действуваха съ оржжие въ ржка и за това нѣкои отъ тѣхъ бѣха заточени и страдаха за българското си име и немирния си духъ, а други овиснаха на бесилка.

Ето и свидетелството (автографъ на Чинтуловъ):

Свидѣтелство

Давамъ се на това свидѣтелство Георгій Дончевъ, родомъ българинъ отъ градъ Сливенъ на възрастъ 19 годинки, училъ е въ Ямболското училище

при способности — добри
при поведеніе — много добро
а поведеніе — правдивно
на предметитѣ — похвални:

Законъ Божій — — —
Полит. метеор. Географія — добри
Аритметика — изрядно
Славян. и Руски языцѣ — добри
и до нѣдѣ отъ Французски — ревностно
или Гръцки и Турска

Понеже упомянатото момче остава училище-то да да се заповѣда и другуго за пѣніе, за това му се дава отова свидѣтелство подписано отъ учителитѣ на реченото училище и подтвърдено съ училищнаятъ печатъ за да го покаже дѣто трѣба.

Ямболъ 5-го Августъ
1860 годъ

Надзиратель
Ученицитѣ.
Орданъ Александровъ

Д. Чилтуриевъ
Н. Д. Ботевъ
Д. А. Ивановъ

Изложбата на българскитѣ организации за физическо възпитание.

По инициатива на инспектората по физическо възпитание при Министерството на народното просвѣщение, последното организира — първа у насъ — изложба на българскитѣ организации за физическо възпитание съ цель да се пропагандира физическото развитие срѣдъ младежьта и да задълбочи чувството на такова възпитание у българския народъ.

На 10 Януарий т. г. сутриньта въ III-а Софийска прогимназия „Графъ Игнатиевъ" стана тържественото откриване на тази изложба. На тържеството присѫтствуваха Министъра на народното просвѣщение г. Н. Найденовъ, бившиятъ министъръ на просвѣщението г. проф. Д-ръ Ив. Шишмановъ, главниятъ секретарь на министерството г. Ал. Радославовъ, председательтъ на Учебенъ комитетъ г. Г. п. Василиевъ, главниятъ ин-торъ по физическо възпитание г. П. Трояновъ, Пом. кметътъ на Столичната община г. Дечевъ, столичния полицейски комендантъ г. Н. Карагьозовъ, председательтъ на Съюза на зап. офицери г. генералъ Вазовъ, много други официални лица, управителнитѣ тѣла на участвуващитѣ организации, много членове на сѫщитѣ организации и съмишленици.

Софийскиятъ митрополитъ г. г. Стефанъ отслужи благодарственъ молебенъ, следъ който държа слово за значението на тази изложба и за националниятъ културенъ подемъ, що допринасятъ учавствуващитѣ организаци въ изложбата.

Министъра на народното просвѣщение Н. Найденовъ откри изложбата съ речь, въ която между другото каза, че обществениятъ и политическиятъ животъ у насъ доказаха, че не е достатъчно само умственото развитие на младежьта, а наредъ съ това трѣбва да върви и нейното физическо възпитание.

Следъ речьта на Господинъ Министъра, представителитѣ на участвуващитѣ въ изложбата организации му изказаха благодарность за навременната и отъ голѣмо значение за националния подемъ инициатива.

Въ централната зала на изложбата сѫ представени множество таблици и диаграми за численностьта и ръста на нашитѣ организации за физическо възпитание. Споредъ тѣзи таблици, разнитѣ организации обематъ 72240 младежи и граждани, както следва: 1. *Българската национална спортна федерация* (*Б. Н. С. Ф.*) — има 27000 членове. Тая федерация е основана отъ 2 години, 2. *въ юношески туристически съюзъ* (*Ю. Т. С.*) — 1500) чл. — основанъ преди 16 години;

3. *въ съюза на българскитѣ гимнастически дружества („Юнакъ“)* С. Б. Г. Д. Ю.) — 14700 ч. — основанъ преди 28 години, 4. *Български младежи разузнавачи* (Б. М. Р.) — 5100 чл. — основана преди 2 години; 5. *Българско туристическо дружество* — граждани (Б. Т. Д.) — 3900 чл. — основано преди 27 години; 6. *Съюзъ на бълг. колоездачни дружества* (Б. К. Д.) — 3400 чл. — основанъ преди 24 години и 7. *Български народенъ морски сговоръ* (Б. Н. М. С.), секция морски и речни легиони — 3300 чл. — основанъ преди 4 години.

Отъ изложенитѣ диаграми се вижда, че най-бързъ е растежа на Б. Н. С. Ф., после на Б. М. Р. и Ю. Т. С., въ които болшинството членове сж младежи и юноши.

1. *Павилионътъ на Б. Н. С. Ф.* Дейностьта на тази организация се илюстрира отъ множество възпоменателни знаменца, размѣнени съ Турция, Сърбия, Румжния, Унгария, Австрия, Чехославия, Германия и Франция въ международнитѣ спортни състезателни срещи въ България и чужбина, съ купи, спечелени на състезания въ Букурещъ и София и възпоменателни, подарени отъ румжнски, чехословашки и други чуждестранни спортисти, дипломи и медали за участието на федерацията въ националния футболенъ тимъ съ Ирландия въ VIII-та Олимпиада въ Парижъ, снимки, спечелени рекорди и пр. Тукъ е изложена и великолепната купа, подарена отъ Н. В. Българския Царь Борисъ III, спечелена отъ футболния шампионъ на България за сезона 1924/1925 година — сп. кл. „Владиславъ“ — Варна и купата на Съюза на запаснитѣ офицери, спечеленъ отъ областенъ тимъ на Софийската спортна область.

Изложенитѣ въ павилиона уреди на Б. Н. С. Ф. изразяватъ спортоветѣ, които се практикуватъ. Тѣ сж: футболъ, лека атлетика, баскетъ болъ (мжжки и дамски), зименъ спортъ, тенисъ, боксъ и др.

2. *Павилионътъ на Б. М. Р.* Добъръ изразитель на възпитателната и практическа дейность, павилионътъ е изпълненъ съ най-разнообразни материи отъ ржчна работа, много художествени български бродерии върху възглавнички и други предмети, уреди за трудовата работа, богата книжнина, форми на морски и речни разузнавачи. Въ павилиона сж построени отъ младежитѣ разузнавачи три палатки, а срѣщу една отъ тѣхъ е вдигнатъ флага на разузнавачитѣ. На една отъ стенитѣ е поставенъ голѣмъ портретъ на Баденъ Пауелъ, а подъ него този на Чифъ П. Траяновъ и двамата въ разузнаваческа униформа. Въ павилиона сж изложени сжщо така и уредитѣ, които служатъ на организацията за непосрѣдственото физическо възпитание.

Организацията на Бълг. младежи разузнавачи има „Жамборе“ (съборъ) презъ 1925 година въ София, на който учавствуваха около 2000 разузнавачи. Направени сж 183 из-

лети съ 211 километра и лагери въ 236 дни съ 2950 разузнавачи.

3. Павилионътъ на съюза „Юнакъ“. Юнашката организация е изложила множество снимки отъ шестьтѣ събори въ България и излети въ Хърватско, Чехия, Ромжния и Русия, а така сжщо и възпоминателни награди и дипломи, спечелени въ състезанията чрезъ състезателни чети на разни видове гимнастика. Въ павилиона е развѣто и знамето на „юнашкия легионъ“, което бѣше свидетель на геройското участие въ Балканската война на „юнашкия легионъ“, комплектуванъ отъ юнаци доброволци. Въ отдѣленъ салонъ съюза „Юнакъ“ е изложилъ всички гимнастически уреди.

4. Павилионътъ на колоездачитѣ, Дейностьта на колоездачитѣ е изразена въ надбѣгванията въ България, обиколката на България и участието на българскитѣ колоездачи въ VIII-та Олимпиада. Обиколката на България — 1899 километра е измината за 85 часа, 46 минути. Най-голѣма скорость е постигната въ шосейнитѣ надбѣгвания — 29 километра за 1 часъ.

5. Павилионъ на морския сговоръ. Тукъ е изразена дейностьта на легионитѣ (морски и рѣчни). Най-добре е застжпано гребането, после плуването и много слабо вѣтроходство и моторенъ спортъ. Въ павилиона е донесена отъ Варненския легионъ лотка „Пиратъ“ и друга въ скелетъ. Тукъ сж изложени и спасителни пояси като и всички други спомагателни срѣдства за подготвително плувне. Павилионътъ е окрасенъ съ много снимки отъ Черно море, Дунава, Янтра и Марица.

6. Павилионьть на юношитѣ туристи. Тѣхната изложба е по-красива и по съдържателна съ Балкана, но и тукъ младитѣ туристи ни привличатъ интереса съ карта на България, върху която сж нанесени изработенитѣ хижи, пжтища и проекто-хижи въ всички кжтове на нашето отечество. Смѣлитѣ излети сж фотографирани и тѣ твърде добре ни изразяватъ богатитѣ морални и физически качества, които се печелятъ при туризма.

Напущайки изложбата на българскитѣ организации за физическо възпитание, всѣки родолюбецъ българинъ леко отдъхва, обвзетъ отъ хубави надежди за българската младежь, която строи по-сигурно бждеще на България.

А. Друмевъ

Изложби на Българския народенъ морски сговоръ и на дветѣ туристически организации (Б. Т. Д. и Ю. Т. С.) въ България. На първия день на Великденъ — 2 май

— бѣха открити въ помѣщението на III народна прогимназия „Графъ Игнатиевъ“ изложбитѣ на Българския народенъ морски сговоръ и на Българското Туристическо дружество заедно съ Юношеския Туристически съюзъ. Откриването стана въ присѫтствието на поканенитѣ лица, отъ главния секретарь на Министерството на народното просвѣщение Ал. Радославовъ, следъ когото говориха председателитѣ на тритѣ организации: проф. Ст. Консуловъ, Ил. Антоновъ и Др. Цоневъ, които изтъкнаха каква цель се гони съ уреждането на тѣзи изложби.

Изложенитѣ предмети сѫ наредени въ стаитѣ на прогимназията, като изложбата на Б. Н. М. С. е заела втория етажъ, а изложбата на дветѣ туристически организации е наредена въ 4 голѣми класни стаи на долния етажъ.

Изложбата на морския сговоръ обхваща отдѣлитѣ: морски брѣгъ, морска флора и фауна, солопроизводство, морелѣчение, търговска флота, организация на Б. Н. М. С. и морски спортъ.

Всѣки отдѣлъ е представенъ съ възможната пълнота и напълно задоволително. Посетителитѣ на изложбата иматъ възможность да видятъ какви голѣми богатства има и ни предлага нашето море и колко малко ние съумѣваме да ги използуваме. Всичко е представено нагледно — чрезъ образи и образци — така, щото всѣки, който не е ималъ възможность да види Черно-море, да може да си представи една вѣрна картина за него. Морското крайбрѣжие е представено съ много картини отъ наши художници, а въ една специална стаичка посетителтъ вижда живота въ морската вода и на морското дъно, кѫдето единъ водолазъ е представенъ какъ работи. Морскитѣ флора и фауна, особно последната е представена най-пълно. Тукъ сѫ представени препарирани екземпляри отъ всички видове риби, които живѣятъ въ Черно-море и чийто ловъ съставя единъ хубавъ поминъкъ за много отъ крайбрѣжнитѣ жители. Представени сѫ разнитѣ видове трѣви и уреди употрѣбявани отъ риболовцитѣ. Трѣбва да се съжалява само, за гдето ние тъй малко ценимъ предлаганитѣ ни естествени богатства и толкова малко правимъ за тѣхното най-рационално използуване. Освенъ морскитѣ риби, представени сѫ препарирани и всички видове птици (постоянни и прелетни), които живѣятъ и мѫтятъ по българското крайбрѣжие и по неговитѣ езера-блата, като се започне отъ най-едритѣ лебеди, пеликани, орли и други, та се стигне до малкия саблйоносецъ и други красиви морски птици.

Развитието на солопроизводството е представено въ диаграма по години, като сѫщевременно е представенъ и единъ моделъ отъ солницитѣ при Анхиало.

Въ отдѣлни диаграми е представено развитието на морелѣчението въ България и борбата съ маларията въ крайбрѣжнитѣ селища, като сѫщевременно чрезъ фотографически изгледи е представена и работата по пресушаването на блатата въ страната.

Търговската флота е представена чрезъ сравнителни таблици и образи, отъ които се вижда, че българската търговска флота е едва въ своето зачало, че въ сравнение съ нашитѣ съседи ние стоимъ много назадъ и че трѣбва да се работи още твърде много, за да можемъ да стигнемъ до положението да изнасяме българскитѣ произведения на чуждитѣ пазари съ български кораби.

Съ отдѣлна карта и диаграма е представено развитието на организацията на Б. Н. М. С. Представена е сѫщо и литературната дейность на сговора. Представено е чрезъ съответни карти достѫпа на българитѣ до тритѣ балкански морета — Черно, Бѣло и Адриатическо — и каква часть отъ тѣхнитѣ крайбрѣжия е била владѣна отъ българската държава при разни български царе. — Въ една отъ стаитѣ е изложено едно голѣмо дърво — наколецъ, извадено отъ Девненското езеро, върху каквито наколци сѫ строили своитѣ наколни жилища едни отъ най-първитѣ обитатели на нашата земя. Надъ него сѫ представени въ две картини (идеални) изгледъ на наколно селище и сцена отъ живота на наколни жители. На 3 голѣми картини е представенъ изгледътъ на гр. Варна презъ 1828, 1856 и 1878 години.

Изобщо изложбата на Б. Н. М. С. е много интересна и поучителна. Тя би трѣбвало да се уреди и въ другитѣ голѣми градове въ царството.

Въ общата изложба на двѣтѣ туристически организации — Б. Т. Д. и Ю. Т. С. — е представено развитието на туризма въ нашето отечество паралено. Това е постигнато, като сѫ изложени: карти и картограми, релефи и модели, диаграми и туристическа екипировка, к ртини (акварели и фотографии-репродукции) и туристически издания (списания и книги). Изложбата на туриститѣ е наредена съ вкусъ и умение и прави хубаво впечатление Посетителитѣ особно се спиратъ въ стаята, кѫдето е представено хижестройството. Тамъ тѣ виждатъ, какво сѫ могли да извършатъ досега възрастнитѣ и особено юношитѣ — туристи.

На една стенна карта е представено чрезъ малки цветни знаменца разпредѣлението на дружествата на Б. Т. Д. и клоноветѣ на Ю. Т. С. Отъ нея се вижда, че малко градове сѫ останали безъ туристически организации. На друга картограма е представено хижестройството — въ кои мѣста има построени хижи или туристически домове. Представени сѫ релефни модели на Витоша (2) и на Рила съ Осогово. Особно голѣмъ и грижливо изработенъ е релефа на Витоша,

изработенъ отъ председателя на софийското туристическо дружество М. Антоновъ. Той спира погледа на всѣкиго, като го кара да се покатери по стръмнинитѣ на Витоша (макаръ и мислено) и да стигне чрезъ хижитѣ „Алеко“ или „Златнитѣ мостове“ (недовършена) въ Черния връхъ. Модели на тѣзи две хижи сѫ представени въ сѫщата стая, кѫдето сѫ изложени сѫщо и моделитѣ на хижа „Скакавица“ въ Рила, „Юмрукчалъ“ и „Чумерна“ въ Стара-планина, „Безово“ въ Родопитѣ, „Плавилото“ въ Осогова планина и нѣкои помалки хижи и землянки. Изложенъ е моделътъ на „Дома на врачанскитѣ туристи“, който сега се строи надъ Вратца, картина на „Туристкия домъ на русенскитѣ юноши-туристи, до които сѫ поставени фотографически снимки на изграденото до сега, и които това лѣто ще бѫдатъ довършени, хижата на туриститѣ въ Търново не е представена. — Отъ направеното досега отъ възрастнитѣ и юношитѣ туристи въ тази посока се вижда, какъ членоветѣ на тѣзи две туристически организации сѫ могли, неподпомагани почти отъ никого, но въодушавени отъ любовь къмъ нашитѣ планини, отъ стремежа да създадътъ хубость за всѣки туристъ въ планината и — вѣрата въ навременностьта и полезностьта на тѣхното дѣло, сѫ успѣли да извършатъ истински подвизи, като сѫ построили тѣзи гиздави и удобни хижи въ кѫтове на нашитѣ планини и като не представатъ да мислятъ и да работятъ за построяване на още хижи въ други планински кѫтища. Тази тѣхна дейность заслужава подкрепата на всички родолюбиви българи и особно тази на Министерството на народното просвѣщение.

Хижестройството, увеличаването броя на дружествата (клоноветѣ) и на тѣхнитѣ членове, както и развитието на маркировката на пѫтищата изъ планинитѣ сѫ представени чрезъ диаграми и таблици. Въ една отъ стаитѣ сѫ изложени и всички предмети, необходими за пълната екипировка на единъ туристь, представени сѫ пълното лѣтно и зимно облѣкло на туриста, като сѫ облѣчени въ него два манекена. Прибавени сѫ и едни ски, съ които вече става по-възможенъ и зимния туризъмъ изъ нашитѣ планини. — Въ сѫщата стая е изложена и туристическата литература. Изложени сѫ всичкитѣ годишнини на списанията „Български туристъ“ (органъ на Б. Т. Д.) и „Младъ туристъ“ и „Организаторъ“ (органъ на Ю. Т. С.). И двѣтѣ организации полагатъ похвални усилия за качественото издигане на тѣхнитѣ органи и трѣбва да се признае, че двѣтѣ туристически списания правятъ много хубаво впечатление. Организациитѣ замислятъ и издаване на отдѣлни съчинения по туризма. До сега Б. Т. Д. е издало книгитѣ „Туризъмътъ въ България“ и „Витоша“, написана отъ туриста П. Делирадевъ.

Въ една отъ стаитѣ и вънъ въ коридора сѫ изложени многобройни и отъ различна голѣмина фотографически изгледи отъ всички кѫтове на нашето отечество — планини, долини, върхове, равнини, рѣки и морета. Гледайки тѣхъ, посетителтъ мислено пропѫтува изъ цѣлата страна и се наслаждава отъ нейнитѣ красиви гледки. Мнозина отъ постаритѣ посетители съ въздишка заявяватъ, че на тѣхнитѣ млади години не е имало туризъмъ и че сега тѣмъ е невъзможно да отидатъ дори и до Драгалевския монастиръ, а още по-малко и до Боянския водопадъ. Тѣ се надѣватъ, че скоро ще дойде на дневенъ редъ и въпросътъ за постройката на зѫбчеста желѣзница до Черния връхъ и че тогава и на тѣхъ ще се даде възможность да се наслаждаватъ отъ омайната гледка, която се открива въ всички посоки отъ този централенъ връхъ въ западната часть на Българската земя.

Една отдѣлна стая е отдѣлена за нашата най-висока и най-хубава Рила планина. Тукъ сѫ изложени многобройнитѣ акварели на учителя по рисуване въ Самоковското педагогическо училище Петъръ Францалийски, които представляватъ най-разнообразни изгледи отъ планината и то взети презъ разнитѣ годишни времена — зимнитѣ, обаче, като че ли сѫ по-красиви и по-привлѣкателни. Художникътъ е пропѫтувалъ цѣлата планина и той е нарисувалъ и ни е представилъ всичко — върхове, долини, езера, рѣки —, което се е харесало на неговата художническа душа. Трѣбва да се съжелява, че многобройнитѣ софийски художници отдѣлятъ толкова малко време, за да ни представатъ нашитѣ хубави планини чрезъ четката и платното.

Юношитѣ—туристи сѫ представили въ една малка картограма уреденитѣ до сега отъ тѣхъ задгранични екскурзии (до Букурещъ, Виена, Берлинъ и Силезия, Алпитѣ и Мюнхенъ и Цариградъ), а въ друга е представенъ пѫтьтъ на проектираната за това лѣто екскурзия до нѣколко високи върхове (и Гросъ Глюкнеръ, 3800 м.) въ Австрийскитѣ Алпи, до Мюнхенъ и Прага.

Изобщо уреденитѣ изложби отъ тритѣ организации на Б. Н. М. С., Б. Т. Д. и Ю. Т. С. сѫ хубаво наредени и многопоучителни, особено за учащитѣ се. Оценявайки добре ползата, която ученицитѣ биха извлѣкли отъ тѣхното виждане, Министерството на народното просвѣщение подкани директоритѣ на софийскитѣ училища да не пропуснатъ случая и да заведатъ своитѣ възпитаници да видятъ дветѣ изложби.

Желателно е споменатитѣ три организации да уреждатъ по-често своитѣ изложби и то не само въ София, а и въ другитѣ градове на Царството.

С. Поповъ.

Училищни постройки.

Презъ последнитѣ 7 години: 1920 до 1926 включително, въ Царство България сж построени всичко 769 училищни здания, а именно:

а) За първоначални училища 594

б) За прогимназии 69

в) За пълни основни училища 106

Всичко: 769.

Тѣзи училищни постройки привършени и предадени за използуване по години се разпредѣлятъ така:

Календ. години	Училищни постройки за:			
	първон. училища	прогимназии	пълни основни училища	Всичко
1920	60	7	3	70
1921	65	5	3	73
1922	108	12	13	133
1923	128	9	18	155
1924	100	11	31	142
1925	107	17	30	154
1926	26	8	8	42
Всичко:	594	69	106	769

Часть отъ горнитѣ училищни сгради сж построени съ заемъ отъ държавата, а именно: 188 съ такъвъ отъ 200 милионния кредитъ, а 23 отъ заема по закона за кооперативенъ строежъ на народни основни училища. Останалитѣ училищни здания, на брой 558, сж построени съ срѣдства на общинитѣ.

По окржзи построенитѣ училищни здания презъ въпросните календарни години се разпредѣлятъ както следва:

№ по редъ	Окржзи	Училищни здания:			
		първон. училища:	прогим-назии:	пълни основни училища:	Всичко
1	Бургаски	39	4	4	47
2	Варненски	23	3	2	28
3	Видински	38	3	5	46
4	Врачански	25	11	9	45
5	Кюстендилски	85	3	17	105
6	Мжстанлийски	1	—	—	1
7	Пашмаклийски	1	1	2	4
8	Петрички	58	1	6	65
9	Плѣвенски	55	3	—	58
10	Пловдивски	20	3	12	35
11	Русенски	18	1	7	26
12	Софийски	84	7	10	101
13	Гр. София	—	—	—	—
14	Ст.-Загсра	33	6	8	47
15	Търновски	36	9	12	57
16	Шуменски	43	10	7	60
17	Хасковски	35	4	5	44
	Всичко:	594	69	106	769

По броя на построенитѣ училища въ казания периодъ окржзитѣ се нареждатъ както следва:

Окржзи:	Училища:	Окржзи:	Училища:
1. Кюстендилски	105	10. Врачански	45
2. Софийски	101	11. Хасковски	44
3. Петрички	65	12. Пловдивски	35
4. Шуменски	60	13. Варненски	28
5. Плѣвенски	58	14. Русенски	26
6. Търновски	57	15. Пашмаклийски	4
7. Бургаски	47	16. Мжстанлийски	1
8. Ст.-Загорски	47	17. Гр. София	—
9. Видински	46		

За голѣмо съжаление въ столицата, която има найголѣма нужда отъ училищни помѣщения, за основнитѣ училища презъ разгледания седемгодишенъ периодъ не е построена нито една училищна сграда.

По окржзи, предаденитѣ училищни постройки презъ казанитѣ 7 години се разпредѣлятъ така:

№ по редъ	Окржзи:	Постройки:							
		1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	Всичко
1	Бургаски	4	6	5	4	5	13	10	47
2	Варненски	2	2	7	9	6	1	1	28
3	Видински	3	—	9	7	6	11	10	46
4	Врачански	4	4	9	6	13	6	3	45
5	Кюстендилски	15	13	24	24	17	11	1	105
6	Мжстанлийски	1	—	—	—	—	—	—	1
7	Пашмаклийски	—	—	—	—	1	3	—	4
8	Петрички	8	12	14	10	11	10	—	65
9	Плѣвенски	6	7	7	12	11	14	1	58
10	Пловдивски	2	3	6	6	10	7	1	35
11	Русенски	4	3	2	10	4	1	2	26
12	Софийски	11	8	17	20	17	24	4	101
13	Гр. София	—	—	—	—	—	—	—	—
14	Ст.-Загора	4	3	4	10	8	17	1	47
15	Търновски	2	7	13	4	10	16	5	57
16	Шуменски	2	2	11	17	13	14	1	60
17	Хасковски	2	3	5	16	10	6	2	44
	Всичко:	70	73	133	155	142	154	42	769

Построенитѣ 188 училищни здания съ заемъ отъ 200 милионния кредитъ сѫ:

а) За първоначални училища 144

б) За прогимназии 12

в) За пълни основни училища 62

Всичко: 188

По години, презъ които сѫ предадени за ползуване тия училищни сгради, се разпредѣлятъ така:

години	Строени съ заемъ отъ 200 мил. кредитъ:			
	първонач. училища	прогим-назии	пълни основни	Всичко
1920	3	1	—	4
1921	9	—	—	9
1922	20	—	7	27
1923	31	1	13	45
1924	30	4	25	59
1925	18	4	16	38
1926	3	2	1	6
Всичко:	114	12	62	188

По окрѫзи построенитѣ съ заема отъ 200 милионния кредитъ училищни здания се разпредѣлятъ както следва:

№ по редъ	Окржзи	Построени училища презъ годинитѣ:							
		1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	Всичко
1	Бургаски	—	—	1	1	—	3	1	6
2	Варненски	—	—	—	1	2	—	—	3
3	Видински	—	—	1	1	2	2	1	7
4	Врачански	—	—	2	4	9	3	1	19
5	Кюстендилски	—	—	—	—	7	4	—	11
6	Мжстанлийски	—	—	—	—	—	—	—	—
7	Пашмаклийски	—		—	—	—	—	—	—
8	Петрички	—	—	—	—	—	—	—	—
9	Плѣвенски	—	4	4	6	8	5	1	28
10	Пловдивски	—	1	4	2	7	2	—	16
11	Русенски	3	3	2	6	2	—	—	16
12	Софийски	1	—	7	9	8	1	—	26
13	Гр. София	—	—	—	—	—	—	—	—
14	Ст.-Загора	—	—	2	4	5	4	1	16
15	Търновски	—	—	1	1	4	5	1	12
16	Шуменски	—	1	3	5	3	5	—	17
17	Хасковски	—	—	—	5	2	4	—	11
	Всичко:	4	9	27	45	59	38	6	188

Заемътъ отъ 200 милионния кредитъ никакъ не е използуванъ отъ окржзитѣ: Мжстанлийски, Пашмаклийски и Петрички, а така сжщо и отъ гр. София. Най-много този заемъ е използуванъ отъ окржзитѣ: Плѣвенски (28), Софийски (26), Врачански (19), Пловдивски (16), Русенски (16), Старо-Загорски (16), Шуменски (17); по-слабо е използуванъ отъ окржзитѣ: Търновски (12), Кюстендилски (11), Хасковски (11); а най-малко — отъ окржзитѣ: Видински (7), Бургаски (6), Варненски (3).

Съобщава: **Д. Цонковъ**

Ученически трапезарии при основнитѣ у-ща въ България

Презъ учебната 1925—26 година при основнитѣ народни училища въ България уредени детски трапезарий е имало само при 40 училища, отъ които 37 градски и 3 селски. При тѣхъ сж вземали храна всичко 2629 деца, а именно:

	момчета:	момичета:	всичко:
Въ градове:	1,375	991	2,366
Въ села	160	103	263
Всичко:	1535	1094	2629

По окржзи трапезарийтѣ и децата при тѣхъ се разпредѣлятъ така:

Окржзи:	трапез.	момчета:	момичета:	всичко:
1. Бургаски	3	346	180	526
2. Варненски	4	258	194	452
3. Видински	1	70	80	150
4. Врачански	—	—	—	—
5. Кюстендилски	—	—	—	—
6. Мжстанлийски	—	—	—	—
7. Пашмаклийски	—	—	—	—
8. Петрички	—	—	—	—
9. Плѣвенски	1	23	21	44
10. Пловдивски	—	—	—	—
11. Русенски	15	143	133	276
12. Ст.-Загорски	3	216	145	361
13. Софийски	—	—	—	—
14. Гр. София	8	298	177	475
15. Търновски	4	152	146	293
16. Шуменски	1	29	18	47
17. Хасковски	—	—	—	—
Всичко:	40	1535	1094	2629

Тритѣ селски трапезарии сѫ 2 въ Варненския окрѫгъ и 1 въ Русенски.

Най-много трапезарии има въ Русенския окрѫгъ (15). Следъ него следва града София (8), после окрѫзитѣ: Варненски (4). Търновски (4), Бургаски (3), Ст.-Загорски (3), Видински (1) и Шуменски (1). Никакви трапезарии нѣма въ окрѫзитѣ: Врачански, Кюстендилски, Мѫстанлийски, Пашмаклийски, Петрички, Пловдивски Софийски селски и Хасковски.

Най-много ученици при трапезариитѣ има въ Бургаския окрѫгъ. По броя на ученицитѣ къмъ трапезариитѣ окрѫзитѣ се редятъ както следва:

окрѫзи:	ученици	окрѫзи:	ученици
1. Бургаски	526	6. Русенски	276
2. Гр. София	475	7. Видински	150
3. Варненски	452	8. Шуменски	47
4. Ст.-Загорски	361	9. Плѣвенски	44
5. Търновски	298		

При частнитѣ основни училища уредени ученически трапезарии има само въ града София три съ 413 ученици и въ града Русе една съ 33 ученика.

Съобщава: **Д. Цонковъ**

Уравновесяване умственото и физическо развитие.

Да бждемъ силни, не само морално, но и физически, е най-голѣмия дългъ на човѣка къмъ себе си, отечеството, семейството и цѣлото човѣчество. Това е индивидуаленъ и социаленъ дългъ, който трѣбва точно да се изпълнява.

Училището, което дава умственото и физическо образование трѣбва да подготви ученика така, че да може да издържа мжчнотиитѣ, опасноститѣ, нещастията въ живота. До сега, обаче, училището прекалено много се грижеше за умственото развитие, като отдѣляше много малко внимание за другата половина, именно физическото развитие. И като резултатъ отъ умственото претоварване, голѣма часть ученици излизатъ отъ училището съ интелектуална апатия. Само така може да се обясни, защо много отъ днешнитѣ ученици и излѣзли отъ училището младежи много малко се интересуватъ отъ наука и литература и ставатъ подържници на крайни идеи и вѣяния. А училището е длъжно да се бори съ мързела и да развие въ ученика любовь къмъ труда.

Мозъчната работа въ нашитѣ училища е така интензивна, че тя преуморява ученика до степень да бжде неспособенъ да понася продължителностьта на умственитѣ занятия, които често пжти докарватъ главоболие и отслабване на вниманието. Изключенията тукъ сж много малко. А силата на умственото напрежение се мѣри съ силата на вниманието. Отслабне ли вниманието, което зорко трѣбва да се бди, това е първиятъ сигналъ, че умственото напрежение е минало границитѣ и, че всѣка по-нататъшна умствена работа трѣбва да се прекрати, защото тя нѣма да даде положителни и трайни резултати. Съ помощьта на сравнението, ние по-лесно бихме могли да се увѣримъ въ това. Накарайте нѣкой работникъ да пренесе отъ едно мѣсто на друго нѣкоя тяжесть. Отначало той ще понесе по-леко тяжестьта, но ако ние увеличаваме разстоянието и държимъ смѣтка за времето, ние ще видимъ, че следъ първото усилие работникътъ не ще бжде способенъ да върши оная физическа работа, която той нормално е подържалъ. Да запазимъ силитѣ на този работникъ, ние трѣбва или да намалимъ тяжестьта, или да увеличимъ работницитѣ. И въ двата последни случаи ние постигаме цельта, като пренесемъ тяжестьта и запазимъ дееспособностьта на работника. Разбира се, че при умствената работа ние по-трудно бихме различили умствената умора и всѣко разсейване на уче-

ника сме навикнали да класираме като проявление на слабъ ученикъ, безъ да си даваме смѣтка, че отслабване на паметьта, въ повечето случаи, е симптоматично. Училището, действително, трѣбва да бѫде истински храмъ на науката, но то трѣбва така да бѫде нагласено, че ученикътъ да преминава полезно и приятно учението си въ неговата ограда. Въ такъвъ случай, ние можемъ да бѫдемъ сигурни, че и следъ училището, ученикътъ ще продължи развитието си или ще запази най-малко това, което е придобилъ въ училището. Тази ще бѫде най-малката му печалба. Цената на индивида се мѣри по усилието, на което той е способенъ, а най-малко по моралното и социално направление на това усилие. Гаранцията на тази цена се доказва и манифестира чрезъ работата.

Съ сѫщитѣ тѣзи грижи ние сме длъжни да се отнасяме и къмъ физическото развитие на ученика. За жалость, ние много малко се грижиме за здравето на нашитѣ деца и често даваме животъ на недоразвити сѫщества, които предаватъ физическитѣ си недостатъци отъ поколѣние на поколѣние. Физическото възпитание, направлявано разумно и методично може да отстрани тѣзи несъвършенства на атавизъма. Възпитательтъ трѣбва да вѣрва, че съ работа, грижи и предпазливость за умственото и физическо развитие, е възможно да се получаватъ добри резултати.

А каква е сѫдбата на детето? Днесъ може съ положителность да се допустне, че децата отъ сегашнитѣ поколѣния не сѫ винги добре дарени. Наистина, животътъ и умствената деятелность не познаватъ физическо усилие. Нѣщо повече, тѣ се стремятъ да го премахнатъ и по тази причина, ние неуравновесяваме нашитѣ функции, отъ които произлизатъ новитѣ болести и признаци на неизбежно израждане. Днесъ способностьта на децата за съпротива на болеститѣ е съвършено незначителна. Отъ даннитѣ, които ние имаме на Главната Дирекция на Статитстиката се вижда неустойчивостьта на детския и юношески организъмъ да реагира на една обикновена епидемия, каквато бѣше напримѣръ, „Испанската инфлуенца“ презъ 1918 година, която покоси живота на 6456 юноши отъ 10 — 15 годишна възрасть и 7882 младежи отъ 15 — 20 годишна възрасть или 3371 юноши повече, отколкото сѫ умрѣли презъ 1920 год. за възрастьта отъ 10 — 15 години и 3907 младежи повече, отколкото сѫ умрѣли презъ 1920 год. за възрастьта отъ 15 — 20 години. Независимо отъ това смъртностьта е твърде голѣма върху 15-та годишна възрасть, което значително се увеличава въ следващитѣ години, до като на 20-та год. възрасть тя се удвоява. Ние виждаме, че най-голѣмата смъртность е именно върху училищната възрасть. Въпрѣки човѣшкото физическо намаляване нормалнитѣ деца сѫ доста многобройни, но

наредъ съ тѣзи щастливи случаи сѫществуватъ и други, твърде много, различни. Училището е длъжно да бди за физическитѣ условия на децата и юношитѣ, защото здравето е най-ценното богатство и добриятъ учитель, както и добритѣ родители могатъ да претендиратъ за добъръ успѣхъ въ уроцитѣ и съвършено щастие, до като сѫ сигурни, че тѣхнитѣ ученици и деца сѫ напълно здрави. За последствията отъ недостатъчната физическа дейность, трѣбва да се прибави още и невежество за най-елементарно познание отъ хигиена и детското растене. И ние виждаме децата въ първокласната възрасть на срѣдното училище да сѫ гърбави, блѣди или съ други недостатъци.

Защо сѫ тия признаци на неестествено развитие още въ ранна възрасть? Ако влиянието на лошата наследственость се сочи като първа причина на неестествено развитие, липсата на тѣлесна култура е сѫщо една сериозна причина.

Физическото възпитание, освенъ физическитѣ си ефекти върху организъма е сѫщо така урокъ и за култивиране на волевата деятелность, куражъ, хладнокръвие и смѣлость. За ентусиазъмътъ на туриста, напримѣръ, не е достатъчна гледката на природата, която кара туриста да я адмирира повече, освенъ наблюдателнитѣ чувства. Той си поставя за удоволствие борбата съ пречкитѣ и трудноститѣ, поставени отъ природата на пѫтя на тѣзи, които искатъ да се радватъ на нейнитѣ хубости. Планината, каточели е спокойна и внушителна сила на природата, поставена срещу тая на смѣлия туристъ, който иска да я победи. Това е, което съблазнява човѣка за действие. Изправенитѣ скали, шумящитѣ води ни даватъ добра представа за чувство на сила, както природата ни дава единствено чувство на радость и почивка. Нуждни сѫ качества на воля, куражъ и постоянство, които сѫ качества на спорта отъ физическата култура.

Физическото възпитание ще научи още младежа да пази физическитѣ си и духовни сили, за да ги посвѣти въ живота за по-високи и благородни цели. Животътъ е върволица отъ трудности, които могатъ да се победятъ само отъ оня, който умѣе да запазва силитѣ си за всѣка нова борба, която се открива задъ всѣки стигнатъ хоризонтъ. Това е истинскиятъ смисълъ на живота. А тѣзи сили трѣбва да бѫдатъ чисти отъ физическа и нравствена поквара.

Въ научното, праволинейно физическо възпитание младежътъ култивира и други морални качества. Груповитѣ игри, които иматъ за девизъ: „единъ за всички и всички за единъ“ освенъ физическитѣ невидими сили, които се разхвърлятъ на цѣлия организъмъ, искатъ отъ учавствуващия да контролира самъ своитѣ действия преди тѣ да бѫдатъ изразени и следъ като тѣ сѫ се проявили. Съзнанието пъкъ,

че гонимата цель — победата — се спечелва съ общи усилия и, че въ всѣки успѣхъ на играта иматъ заслуга всички участвуващи, поставя играча извънъ неговитѣ нрави и груби привички, безъ които само е възможно идеално съгласуване на отдѣлнитѣ действия. Каква самонадеяность трѣбва да владѣе всѣки учавствуващъ въ играта и каква съобразителность е потрѣбна, за да се справи отдѣлната единица, въ момента, когато бѫде застрашенъ самъ отъ противника. Това сѫ качества на играта, която ги търси и създава въ всѣки груповъ спортъ въ урока по физическо възпитание. Участвуващия въ играта трѣбва добре да знае своитѣ права и задължения и точно да изпълнява заведения редъ и дисциплина, върху които е построена всѣка колективна игра и съставляватъ нейнитѣ закони. А другарството и честностьта сѫ гаранцията за сигуренъ успѣхъ.

Въ болшинството си нашитѣ ученици сѫ чужди на много отъ тия качества. Грижитѣ за физическото възпитание сѫ били крайно недостатъчни и ние можемъ да вѣрваме, че поукитѣ, които можемъ да извлѣчемъ отъ всѣкидневнитѣ наблюдения и факти ще привлѣкатъ грижитѣ ни и за физическото възпитание, което трѣбва да се уравновеси съ физическото развитие. Само така ние можемъ да имаме добре сложена морално и физически младежь, която въ дни на кризиси да погледне здраво и трезво на нѣщата и да излѣзе съ най-малко лоши последици отъ всѣко сблъскване на неговия духъ и тѣло. **А. Друмевъ.**

Балетната продукция на училището „Пешо Радоевъ“. На 7 мартъ т. г. въ „Свободния театъръ“ въ София, възпитаницитѣ отъ балетното училище на Пешо Радоевъ дадоха тазгодишната си балетна продукция, по който случай искаме да кажемъ нѣколко думи за успѣха на балетното изкуство у насъ.

Бѣше време, когато на наша сцена се поставяха пантомими съ едно смѫтно понятие и форма на балетъ, безъ обаче да притежаватъ неговата сѫщина, неговата душа. Тѣзи картини изчерпваха всички възможни разкошни обстановки и тѣлесни ловкости, а идеята, която направлява човѣшката мисъль, изразена и чрезъ тѣлеснитѣ движения въ тѣхъ, липсваше. Такива представления, които нѣмаха нищо общо съ балетното изкуство, внесоха едно превратно понятие въ разбиранията за художествения балетъ и ето защо на него до скоро се гледаше като на отрицателна проява на българскитѣ нрави. Това мнение намираше своето оправдание въ представляванитѣ пародии на балета отъ звани и незвани балетмайстори, които съчиняваха движенията отъ

личната си природа, безъ да познаватъ благородното му направление.

Родилъ се въ дълбоката древность, миналъ презъ религиознитѣ тържества на евреитѣ и египтенитѣ, балета влѣзе въ гръцкитѣ комедии и трагедии, макаръ да не е ималъ обща връзка съ главнитѣ действия, а е билъ само divertissment. Съ падането на Римъ балета замира и се възражда къмъ края на XV-то и началото на XVI-то столѣтие въ Италия. А когато въ Франция се появи и операта, балета влѣзе въ нейния съставенъ елементъ. Първитѣ опити отъ този родъ балетъ е направилъ Кинолтъ съ балета „Fêtes de Bacchus et de l'amour" (1671). Самостоятелното значение на балета предаде Новеръ, който въ 1763 година го отдѣля отъ оперната постановка съ балета „Médée et Jason", подчинявайки, обаче, балета на танца. Митологическитѣ балети отъ рода на „La fille mal gardée", „Arlequindes" и други дошли, до съвършенство презъ време на консулството. Въ XIX-я вѣкъ новъ животъ въ балета вдъхна Галеотти, който се опиталъ да върне балета къмъ чисто драматико-пластични принципи, но съ неговата ранна смърть е умрѣла и идеята му.

Желанието на новата школа за художествената гимнастика има за цель освенъ физическото развитие на девицитѣ, но и култивирането на едно чувствуване на тѣлото въ пространството. Такава е школата на известния педагогъ Жакъ Д'Алкросъ, който успѣ съвършенно да отдѣли балета отъ зависимото положение на операта и да направи отъ него независимо, самостоятелно драматично действие посрѣдствомъ мимика и грациозни тѣлесни движения. Училището на Менседикъ, Лабанъ, Дунканъ и други третиратъ балета освенъ отъ музикално гледище, но и отъ чисто педагогично и хигиенично гледище.

Балетното училище на Пешо Радоевъ, основано следъ войната, прави все повече и повече завоювания въ тази область. Последната негова продукция, дадена на 7 мартъ т. г. въ София бѣше една демонстрация на една система за художественно физическо възпитание на младитѣ девици и и не вече „Internadia" какъвто бѣше балета на миналитѣ епохи. Въ балетитѣ: „Vals et Pizzicatto", *Умиращото водно конче*", „*Митологическата сцена*" „*Менюетъ*", „*Палячо*" и други, движенията извикваха действията на живота въ такъвъ редъ, въ какъвто тѣ съществуватъ. Тѣзи балети носятъ характерната черта на хубавото съ силата и ние изпитваме естетическа наслада и отъ бодростьта на младитѣ балерини. Хармонията, ритмичностьта и редътъ на движенията бѣха приспособени къмъ своята срѣда и цель. Балетмай-

стора Пешо Радоевъ е използувалъ физиологическия ритъмъ за възпитанието на духа и тѣлото, чрезъ който е постигналъ пълна индивидуална свобода. Балеринитѣ: Нели Мжжкарова, Г. Ковачева и Лили Стоянова ни предадоха рѣдка пластичность и лекота. Тѣхнитѣ грациозни движения се извършваха съ единъ строгъ ритъмъ на тѣлото и безъ всѣко видимо напрежение. Останалитѣ балеринки: Л. Таракчиева, Вичева, Мустакова, Дудева и други предадоха съ едно изкуство динамичната красота на своитѣ балети. Балетната продукция на Пешо Радоевъ бѣше, наистина, една културна проява на българското изкуство.

А. Друмевъ.

Извлѣчение изъ годишния рапортъ на единъ селски главенъ учитель — Т. Новаковъ въ с. Драговищица, Софийско.

Учителскиятъ персоналъ е сжщиятъ отъ миналата година: 1. Тодоръ К. Новаковъ и 2. Стефана Новакова. Първиятъ се е ползувалъ презъ годината съ 11 дни отпуска за явяване на изпитъ за помощникъ училищенъ инспекторъ, а учителката Ст. Новакова се и ползувала презъ годината само съ 1 единъ день отпускъ.

Въ началото на учебната година се записаха 34 ученика и 35 ученички — всичко 69 деца. Презъ течение на годината 1 ученичка се помина; завършиха учебната година съ успѣхъ 33 ученика и 35 ученички — всичко 68 деца. Като констатирамъ отрадния фактъ — редозното посещение на ученицитѣ, смѣтамъ, че единствената причина за това сж дообѣднитѣ учебни занятия, които се водиха отъ 1 май насетне. Обикновенно ученицитѣ напущатъ въ края на учебната година, когато сж най-потрѣбни и за родителитѣ си, като помощници въ полската имъ работа. Това, обаче, се избѣгна съ въвеждане на полудневнитѣ занятия отъ 1 май.

Вънъ отъ това работата въ училището — качествено и количествено, не намалява, напротивъ, подиръ обѣднитѣ занятия презъ горещитѣ дни не даватъ никакви резултати. Ученицитѣ ги обзема една апатия, ленивость и разсѣяность; когато инакъ, освежени физически отъ полската работа, отъ природното разнообразие, което полето имъ дава, отъ свежия и чистъ въздухъ, — сутриньта на другия день, тѣ идватъ на училището съ подигната енергия, работятъ напрегнато, интензивно, и къмъ обѣдъ, съ настжпване на горещинитѣ, тѣ пакъ сж свободни. Тази смѣна на занятие, това разнообразие е присжщо на детската природа и презъ тия дни децата сж по жизнерадостни, бодри и весели. Този е

смисъла на § 97 отъ правилника за управлението на народнитѣ основни училища.

Отсжтствията на ученицитѣ въ сравнение съ миналата година сж почти сжщитѣ. Съвсемъ назначителни сж неоправданитѣ отсжтствия. Чл. 38 отъ закона за народното просвѣщение се наложи само спрямо двама отъ родителитѣ на децата и даде очакванитѣ резултати.

Издръжката на ученицитѣ въ всѣко отношение е отъ родителитѣ имъ. Въ училищния бюджетъ, по липса на приходи не бѣха предвидени никакви помощи за беднитѣ ученици, а това се явява една голѣма пречка за приложение принципа на задължителното образование.

Учение. Единственъ потикъ, както презъ миналитѣ учебни години си остава училищното помѣщение. То, съ своето мѣстоположение, просторность, хигиенично изложение и чистота подтиква къмъ работа — приятна и радостна, както за ученицитѣ, така и за учителитѣ.

Обучението се водѣше при следнитѣ отдѣления: I и II отд. въ една група и III и IV въ друга. Слѣтитѣ отдѣления сж единъ неджгъ въ нашето училищно обучение. Тѣ могатъ да бждатъ оправдани само отъ грубо материална гледна точка, ала не и отъ педагогическа. Премахването на слѣтитѣ отдѣления е крайно наложително. Въ III и IV слѣто отдѣление имаме презъ изтеклата учебна година 42 деца. Работата съ толкова деца въ две горни отдѣления добива университетски характеръ — предава се ново, безъ да може да се упражни, асимилира и се получи възпитателна стойность. Обучението въ такова отдѣление върви трудно, мжчително, и умората е постоянна спжтница.

Липсата на достатъчно книги въ детската и учителска библиотека, на учебни помагала, на добра и достатъчна училищна покжщнина се е чувствала всѣкога.

Поради гореизтъкнатитѣ причини резултата отъ обучението не може да прехвърли повече отъ кржгло *добъръ*.

Ученически беседи при училището тази година за пръвъ пжть се водиха. Единъ пжть въ седмицата, въ продължение на единъ часъ, всички отдѣления се събираха заедно и тукъ всѣко дете, което е научило нѣкой разказче, приказка, стихотворение или друго нѣщо — съобщава го на всички, като се произнасятъ върху него. По този начинъ се предизвикваха нови въпроси, поставѣха се нови проблеми и се разрешаваха отъ самитѣ деца или учителитѣ. Тукъ се хроникираха и важнитѣ събития, достжпни за децата, станали презъ седмицата въ селото, страната или свѣта. Съ тия беседи постигаме ценни резултати. Поощри се извънъ класното четене: Децата съ възбуденъ интересъ търсѣха книжки отъ детската библиотека или другаде, за да прочетатъ, научатъ и съобщятъ нѣща, та съ това да предизви-

катъ у другаритѣ си удоволствие и приятность. На второ мѣсто тия ученически беседи изиграха важна роля за умствения разтежъ на децата и за развитието на тѣхната самодейность.

Излети и наблюдения въ свръзка съ обучението по разнитѣ учебни предмети сѫ правени презъ цѣлата учебна година.

Селището ни е малко — едва съ 60 кѫщи и учителитѣ ни сѫ били постоянно въ съприкосновение съ родителитѣ на децата — ученицитѣ, относно тѣхното духовно и физическо отгледване. Презъ годината биде свикана една *родителско-учителска* среща, въ която се изтъкнаха успѣхитѣ на децата и особнитѣ грижи отъ страна на родителитѣ за възпитанието на сѫщитѣ.

Презъ изтеклата учебна година се основа при училището и *детско спестовна каса*, въ която ученицитѣ влагаха своитѣ парични спестявания. Отъ всички 68 ученика въ касата участвуваха 52 съ около 1150 лв. въ края на учебната година. Тя даде ценни възпитателни резултати — при 4 бакалници въ селото, съ толкова много изкушителни и привлѣкателни предмети, децата победиха себе си и всѣка сутринь 8—10 деца чакаха редъ съ спестовнитѣ си книжки въ рѫка, за да вложатъ въ общата ученическа каса спестяванията си отъ левъ два и по-вече. Имаше деца съ спестени 100, 150 до 250 лв.

За пръвъ пѫть се водиха и *ученически дневници* съ ученицитѣ отъ III и IV отдѣления. Всѣки день следъ занятия се отдѣляха 5—6 минути, презъ което време всѣко дете съ едно изречение или съ рисунка, въ специална тетрадка, отбелязва онова събитие или преживѣвание презъ деня, което е имало лично, отдѣлно за всѣки, важно значение — приятно или неприятно. Съ тѣзи ученически дневници се цѣлѣше да се развие остро мислене и съсрѣдоточване въ себе си — да анализира детето своитѣ преживѣвания, като отдѣля важното отъ маловажното.

По естествознание децата отъ сѫщитѣ отдѣления приготвиха една голѣма сбирка съ хербарии отъ клончета съ листа отъ горскитѣ и овошни дървета и други такива сбирки отъ стебла, семена и минерали. Тури се сѫщо началото за отгледване при училището въ саксии хубави цвѣтя и растения въ свръзка съ обучението. Правиха се биологични опити и нагледно се установи влиянието на топлината, свѣтлината, влагата и въздуха върху живота на дадено растение.

Моделирането, съ една дума рѫчната работа, презъ тази учебна година бѣше поставена още по-добре. На всѣко дете се приготви специална дъсчица за моделиране още въ началато на годината и по този начинъ се

осигури изработката на по-съвършенни работи и се пази по-голѣмъ редъ и чистота.

Драматизирането на четива, приказки, исторически събития и други, бѣше напълно застжпено въ всички отдѣления и презъ течение на цѣлата учебна година.

Дисциплина привидна, мжчителна, натрапена въ училището не е имало. Тя се е поддържала чрезъ обучението, навика, авторитета и любовьта на учителитѣ. Поради това, децата не сж бѣгали и не сж мразили училището. Тѣ сж го обичали, живота въ него имъ е билъ приятенъ и любимъ. Защо? — Защото очитѣ на училището сж били винаги обърнати къмъ нуждитѣ и развитието на детето, да бжде разбрано и задоволено — ето тайнитѣ нишки на училищната дисциплина.

Съобщава: *П. Петровъ*

Едно отъ голѣмитѣ французки училища: Ecole Normale superieure[1]).

Всички общества, които сж достигнали известна степень на развитие, се намиратъ въ даденъ моментъ предъ задачата за създаване на персоналъ, който ще ржководи и управлява, т. е. умствения елитъ.

Задачата се усложнява, когато този елитъ не се дължи на произхода, нито е посоченъ произволно отъ деспотична власть и когато трѣбва да се вербува и образува отъ методиченъ подборъ. Такъвъ е случая съ модернитѣ общества, еволюирали къмъ демократизация, които по-вече или по-малко сж провъзгласили принципа на личната заслуга. Въпросътъ е да се откриватъ въ всѣко поколѣние и за всѣка категория функции, лица достжпни да бждатъ водители на обществото.

Прогресътъ на науката и на техниката, създаде и друго усложнение. Въ известни, далечни епохи е било възможно, щото цѣлата висша класа на единъ народъ да има едно и сжщо образование; тогава единъ умъ е могълъ да обеме всичката наука на времето; индивидътъ, имайки едно общо образование, е могълъ лесно и бързо да усвои, за разнитѣ занятия, на които се е отдавалъ последователно, специалната компетентность, която сж изисквали отъ него.

---

[1]) Висше учебно заведение, което има за цель да подготвя учители и професори. Равнява се на университетъ, но постжпването въ него е много по-мжчно, защото става съ строгъ конкурсъ. Курсътъ е тригодишенъ.

Тѣзи времена минаха безвъзвратно. Презъ тритѣ или четири вѣка, науката, изкуството, социалнитѣ организации, получиха такова развитие, щото не биваше да се ласкаемъ отъ мисъльта да образуваме единъ еднороденъ елитъ, способенъ да задоволи всички нужди на обществото. Необходимо бѣ да се образуватъ специални елити и да се даде на всѣки отъ тѣхъ съответно образование предъ видъ дейностьта, която той ще развива.

Такъвъ елитъ е създавало и създава днесъ училището Ecole normale supérieure въ Парижъ. Въ сравнение съ другитѣ, това училище има особенъ характеръ. То дава нѣщо повече отъ специалисти съ строго научна подготовка. Предназначено преди всичко, да подготвя учители за срѣдно образование и професори, — то има за цель най-вече да формира най-добри представители на общата култура и да развива способностьта да се предава и разпространява тази обща култура.

Бихме могли да кажемъ, че Ecole normale, следва общото движение на модерната цивилизация, което изисква въ областьта на науката и практиката една все по-строга специализация, като запазва сѫщевременно и необходимото равновесие между специалнитѣ знания и общата култура.

Това училище, отъ което сѫ излѣзли едни отъ най-великитѣ хора на Франция, се отличава съ своята демократичность.

Има една чудесна страница отъ Мишеле, която ни разказва, какъ въ малката аудитория на тавана на лицея „Louis le grand“, му се е струвало, че вижда въ лицата на младитѣ слушатели, живитѣ физиономии на всички провинции, чието разнообразие съставя единството на отечеството. Мишеле би могълъ да добави, че въ аудиторията на Ecole normale е виждалъ образа на този френски народъ, комуто е посвѣтилъ една отъ най-хубавитѣ си книги. И наистина, Ecole normale отъ гледище на ученицитѣ си е било винаги най-популярното, най-демократичното, може би, отъ голѣмитѣ училища на Франция. Никѫде струва ми се, процентътъ на младежитѣ, принадлежащи на трудящитѣ се класи на нацията, въ сравнение съ общото число на учащитѣ, не е по-голѣмъ. Безспорно, въ училището сѫ влизали отъ време на време и членове на висшата буржоазия, на висши чиновници, на лѣкари, хирурзи, адвокати, финансисти, индустриалци. Но подбирането е било най-вече отъ дребната буржоазия, тази буржоазия, която се принася въ жертва, за да даде образование на единствения синъ: селски лѣкари, дребни чиновници, работници, занаятчии. Пастьоръ, ученикъ на това училище, е синъ на работникъ на кожи. Многобройни сѫ били винаги синоветѣ на учители, най-вече основни. Съ развитие и усъвършенствуване на стипендиитѣ

въ колежитѣ и лицеитѣ, т. е. съ раздаване на стипендии на най-способнитѣ деца на бедни семейства, видѣхме да проникватъ въ училището все по-демократични елементи, синове на селяни и надничари. Така, любимата доктрина на Поль Бурже, за постепеннитѣ етапи въ издигането на едно семейство въ обществото, се е потвърдявала не еднажъ. Прадѣдото работникъ или селянинъ, бащата основенъ учитель или дребенъ търговецъ, синътъ ученикъ на Ecole normale и — кой знае? — най-после, може би, членъ на Института. По такъвъ начинъ училището е способствувало за засилване живитѣ сили на господствуващата класа, чрезъ най-добритѣ елементи, които образованието е могло да извлѣче отъ народа.

Какъвъ е приноса на Ecole normale за дейностьта на французкия народъ? Научното възраждане на Франция следъ 1870 г. и реставрацията на университетитѣ, сѫ били най-ефикасно подготвяни стъ Ecole normale. Безъ да се спираме подробно върху значението на това училище, достатъчно е да споменемъ нѣколко имена на негови ученици. То е дало на философията: Викторъ Кузенъ, Тенъ, Бутру, Дюркхаймъ, ; на историята и географията: Огюстенъ Тиери, Фюстель дьо Куланжъ, Лависъ, Видань дьо Лаблашъ; на литературната и драматична критика: Сарсей, Жюль Леметръ, Фаге; на науката — Пастьоръ, чието име би било достатъчно, за да прослави училището; то е дало и цѣла редица математици, нѣкои отъ които гениални, които откриха нови пѫтища.

Освенъ науката, нѣма умствена дейность въ Франция, въ която училището да не е представено.

Въ литературата това сѫ романтици като Едмондъ Абу и Алфредъ Лебланъ; негови поети сѫ Луи Менаръ, Еженъ Манюель, Ернестъ Дюпюи. Споменахъ само умрѣли. Ако не би било тъй деликатно да се състави една листа отъ живитѣ, бихте видѣли, че отъ училището продължаватъ да излизатъ даровити хора, които се проявяватъ въ всички области на интелектуалната дейность.

Въ миналото, както и въ настоящето, училището брои много свои хора въ четиритѣ отдѣла на Института, най-вече научния. Мнозина отъ ученицитѣ му сѫ членове на Французката академия.

Както виждате, всички интереси, всички призвания мотатъ да бѫдатъ задоволени въ учебното заведение на улица „Улмъ“; всичко, което се учи, което се предава, което е предметъ на критическо издирване и методична конструкция, е застѫпено тамъ.

Характерното за това учебно заведение е, че въ него повече се говори за наука, отколкото за педагогия, Сѫществениятъ органъ винаги е билъ, не нѣкоя гимназия, клонъ

отъ училището, въ което ученицитѣ да практикуватъ, а библиотеката, тази чудесна библиотека отъ 400,000 тома за филоложкия отдѣлъ, — петь лаборатории, прославени отъ Сенъ—Каеръ—Девильи и толкова други за научния отдѣлъ. Тамъ за насъ е центъра на животъ, огнището на дейностьта.

Сѫществува ли специаленъ духъ въ това училище? И ако сѫществува, то какъвъ е той? Жюль Леметръ преди тридесеть години си задаваше тоя въпросъ и заявяваше, че е затрудненъ да отговори на него; при все това, той отговори, и азъ сѫщо ще си кажа мнението.

Днесъ, както въ всички епохи, училището е единъ малъкъ образъ на Франция. Всички религии, всички партии иматъ въ него своитѣ последователи; всѣки е свободенъ да изказва най-крайни, най-абсолютни мнения. Ученицитѣ горещо спорятъ помежду си, но при пълна толерантность. Освенъ любовьта къмъ свободата и толерантностьта, струва ми се, че най-характерното за този духъ, е надмощието на ума надъ въображението и чувствителностьта. Нуждата отъ разбиране, дефиниране, обяснение, е сѫществената нужда; страхътъ отъ смѫтното, тъмното, ирационалното, достига до последня степень.

Добре е отговорилъ единъ отъ директоритѣ на училището — Назаръ, на императрица Евгения, която полюбопитствувала да разбере, какво е учебното заведение, което управлява: „Madame, l'Ecole normale, c'est l'Ecole de précision de l'esprit français" (Госпожо, това училище е училище за върховното развитие на *френския духъ*).

И наистина, ако проследимъ трудоветѣ на най-виднитѣ хора, излѣзли отъ училището на улица „Улмъ", ще намѣримъ въпрѣки разликитѣ въ темпераментитѣ и талантитѣ, сѫщата нужда отъ ясность, точность и логичность.

(Извлѣчение изъ статията на Густавъ Лансонъ въ Revue de deux Mondes).

Съобщава: Д-ръ К. Берберова.

III Международенъ педагогически конгресъ въ Хайделбергъ.

Отъ 2 до 15 августъ 1925 година се състоя въ Хайделбергъ педагогическа конференция на *международния съюзъ за подновяване на възпитанието*, който, следъ прекратяване на войнитѣ, всѣки две години заседава ту въ една, ту въ друга държава. За пръвъ пѫть се срещнаха отъ тоя, да го наречемъ съюзъ — представители на тъй нареченото „ново

училище“ въ 1921 год. въ Кале, стотина души отъ различни културни страни. Когато за втори пжть се събраха въ Монтрьо, тѣ бѣха 300 души. Въ Хайделбергъ тѣхното число бѣ вече около 500 — мжже и жени отъ различнитѣ държави. Най-силно бѣха застжпени Германия и Англия съ повече отъ по стотина души.

Пъстротата, която произхожда отъ различието на народитѣ и отъ тѣхнитѣ езици се прояви най-вече при първата срѣща — на поздравленията въ кметската зала, дето представителитѣ на Хайделбергъ, на университета и Баденското управление поздравиха конгреса и изявиха благопожелания за добрия успѣхъ въ работата.

Между множеството отъ присжтствуващитѣ забележителни личности особно личеше младенчески свежата фигура на стария първомайсторъ на нѣмската реформена педагогия *Георгъ Кершенщайнеръ*, който, за голѣмо съжаление, не бѣ поканенъ да вземе участие въ реформата, макаръ че той именно можеше да каже нѣщо сжществено по темата на конгреса ; после характерната фигура на *Паулъ Гебсъ*, ржководитель на Обервалдското училище, симпатичниятъ Женевски педагогъ *Фериеръ*, основатель на международното бюро за новото училище и за възпитателнитѣ домове вънъ отъ градоветѣ; съ изящната физиономия французинътъ *Марколъ* (Marcolt), професоръ при унивирситетъ въ Монпелие. Изобщо, обаче, имаха надмощие дамитѣ, представени като се започне отъ самосъзналата се студентка до посивѣлитѣ ветеранки по реформеното педгогично движение.

Програмата на конгреса бѣ тъй наредена, че преди обѣдъ и вечерь се четѣше по една главна тема отъ нѣкой делегатъ, а следъ обѣдъ се разглеждаха малки реферати и въ отдѣлни заседания. За голѣмо съжаление, обаче, преводитѣ на рефератитѣ отнеха много време (говорѣше се на нѣмски, френски и английски), тъй щото за разисканията не остана достатъчно време, въпрѣки преимуществата на националния имъ езикъ. Въ случая се показа, колко е необходимъ единъ общонароденъ и общоразбираемъ езикъ при размѣната на международни мисли, макаръ и председателството иронично да отхвърли мисъльта на есперанто. Напрегнатата работа въ продължение на 14 дни на конгреса се прекжсваше чрезъ приятни излети въ близката и далечна околость на Хайделбергъ, които оставиха у посетителитѣ най-приятни спомени.

Поискаме ли да дадемъ едно заключение за *духовната работа* на конгреса, трѣбва да се вематъ подъ внимание две нѣща: *личнитѣ отношения*, които се завързаха между хората отъ различнитѣ раси и езици, както и *научната* или *практичната полза*, която можеше да се извлѣче отъ конгреса.

Въ отношение на първата точка конференцията има добри резултати. Люде, които по-рано не сж се виждали и сж се знаели само по книга или отъ слушане, имайки сега случай да свържатъ лично познанство и да стоятъ въ връзки и за въ бждеще, почувствуваха необходимостьта отъ едно разбирателство и сътрудничество между народитѣ. Много допринесе за това настроение и музиката, която сутринь и вечерь предхождаше общата работа.

Съ педагогично-научната работа, разбира се, въпросътъ стои малко по-другояче. Конференцията имаше да разглежда темата: *„Развитие на творческитѣ сили у детето“* — една тема отъ голѣмо значение за момента, която крие, обаче, най мжчнитѣ проблеми отъ свѣтогледенъ, психологиченъ и възпитателенъ характеръ. Въ интереса на работата би било да се разгледатъ по отдѣлно и разберат ясно основни понятия на темата, именно *„новото възпитание“* и *„творческа сила“*. Онова, което мисъ Беатри Емзаръ, бивша ржководителка на училището Letchwort (Англия), каза въ своя рефератъ *„Основи на новото възпитание“* не донесе нито за философията, нито за психологията, нито пъкъ за практично - педагогичното поощрение на понятието „ново възпитание“. Особно засегнаха темата двамата водители въ областьта на новото възпитание философътъ Едмондъ Холмесъ и психологътъ С. Г. Юнгъ. Последниятъ държа единъ вечеренъ рефератъ върху *„Значение на несъзнателното за индивидаулното образование“*. Много по-значително бѣ изнесеното отъ французина Е. Марколъ върху *„Основнитѣ понятия на новата психология и нейното значение за новото възпитание“*. Изхождайки отъ Щерновия персонализъмъ, засѣгащъ новитѣ периодични изследвания на новата нѣмска структурна психология, той дойде до едно интересно изяснение на творчеството като моментъ, въ който външниятъ свѣтъ на явленията и субективниятъ на духовния индивидуумъ се сливатъ и добиватъ образъ и форма. Но най-важно и най-ценно за обновяване на новото възпитание изказа единъ ученъ, и забележителното е, че той не е педагогъ — Мартинъ Буберъ въ своето отлично изложение върху „Възпитание и свобода“. Той изтъкна, че „развиването на творческитѣ сили“ въ смисълъ даване свобода на спонтанностьта е *единиятъ полюсъ*, а не *изключителниятъ принципъ* въ възпитанието; нѣщо повече, къмъ него трѣбва да се прибави втори принципъ — животъ даващата сила, възпитанието чрезъ елементи и отношения, природа и общество. Формулиране на новото възпитание като диалогизиране на отношенията между „азъ“ и „ти“; развитие на тритѣ стадии на възпитанието, като диалактично признание на другото сжщество, утвърдителното негово ржководене и конкретното взаимно разбиране (приятелство), както тър-

сене на творческото отъ особното състояние на културния упадъкъ и прѣходъ къмъ друга култура — дадоха на оратора поводъ за дълбоки изяснения, които тука на кратко мжчно може да се предадатъ. Независимо отъ двата важни научни реферати на *Фериеръ* и на *Хенрихъ Якоби* — първиятъ говори върху *„Психологичнитѣ типове у децата и въ рода“*, вториятъ — върху *„Освобождение на музикалния изразъ“* — днитѣ на конференцията бѣха изпълнени главно отъ съобщения върху училищната практика, която често не особно допадаше, понеже изпадна отъ педагогиченъ дилетентатизъмъ. Отъ тия реферати може да споменемъ като по-важни: съобщението „Pour la vie, Par la vie“ на г-ца Хамедъ (Xamaide), ржководителка на училището Decroly въ Брюкселъ, живото съобщение на Освалдъ Б. Повелъ върху възпитателния домъ (Landezerziehundsheim) Bedales въ Англия, което, както Обервалдското училище, е смѣсено — за момчета и момичета.

Презъ време на конгреса всѣки день бѣха представени нови *изложби отъ ученически рисунки* и ржчна работа отъ разни държави. Въ случая човѣкъ можеше да добие впечатление за педагогичната теория. Но по-вечето отъ тѣхъ не бѣха съ особно значение. *Изложбата на английскитѣ училища* се издига надъ всички други съ творчество. Изнесеното отъ австрийскитѣ училища бѣше по-вече дресура, отколкото свободно дѣло на фантазията. *Американцитѣ* изнесоха сжщо непосрѣдствени детски рисунки, но тамъ, дето училището започва да влияе, долавя се интелектуаленъ елементъ. Найрадостно настроение внесоха, безъ съмнение, *нѣмскитѣ изложби. Централниятъ институтъ за възпитание и обучение* въ Берлинъ даде единъ обширенъ прегледъ върху непринуденото творчество у децата въ общественитѣ училища, предизвика вниманието на съответнитѣ лица по рисуване отъ чужбина. Въ практическото поставяне на рисуванието въ училищата, нѣмцитѣ допринасятъ нѣщо сжществено и ценно къмъ *теорията* и *практиката* на новото обучение. Нѣмската секция на международния възпитателенъ съюзъ, която се организира въ Хайделбергъ, ще има за задача да представи въ рамкитѣ на организацията на нѣмското учебно дѣло, единъ ясенъ и правиленъ образъ отъ него и да разшири усилията на интернационалния възпитателенъ съюзъ отъ новото възпитание, което се дава на децата на заможни родители въ нѣкои нови у-ща, по отношение и на цѣлото обществено обучение въ Германия. Ние имаме нужда отъ подновяване на обучението преди всичко за маситѣ, за децата на народа въ града и селото. Това е великата проблема, която гори предъ очитѣ ни. Да се мисли и разсжждава сериозно въ международното общество по тоя въпросъ би

било една благородна задача за четвъртия интернационален конгресъ презъ 1927 година!

Изъ Franz Hilker: Berliner Lehrzeitnng 1926, № 4

Ваканционенъ курсъ при института Ж. Ж. Русо въ Женева. Поради голѣмия успѣхъ, който сѫ имали ваканционнитѣ курсове презъ 1924 и 1925 г. при института „Ж. Ж. Русо" въ Женева, и тази година се урежда при сѫщия институтъ ваканционенъ курсъ отъ 2 до 14 августъ. Курсътъ е предназначенъ не само за студенти и бѫдещи възпитатели, но за всички, които се интересуватъ отъ новитѣ насоки въ областьта на възпитанието. Въ курса ще се поставятъ на разглеждане въпроситѣ за детската психология и психоанализа, изучването на езицитѣ, възпитанието на анормалнитѣ деца и пр. Главнитѣ лектори ще бѫдатъ професоритѣ Клапаредъ и Бове, отъ Женевския университетъ, Пиаже, отъ университета въ Ньошатель, г-ца А. Дескьодръ, Д-ръ дьо Сосюръ и др. Предвиждатъ се въ курса и практически лекции, разговори и посещения на училища и международни институти. Нѣколко часа ще бѫдатъ предназначени за съобщения отъ страна на участвуващитѣ. Създаването на интернационалното бюро за възпитание, въ връзка съ института „Ж. Ж. Русо" и неотдавнашното пѫтуване на професоръ Пиеръ Бове въ Америка, ще дадатъ на предстоящия ваканционенъ курсъ особенъ интересъ.

Записването въ курса става срещу 50 швейцарски франка. За програма и сведения желаещитѣ могатъ да се отнесатъ до Institut J. J. Rousseau, 4, Rue Charles Bounet â Genève.

За да се види какви сѫ тия ваканционни курсове, ние даваме тукъ кратко извлѣчение отъ статията на проф. à l'Ecode des Rohes (France) M. Montassut, печатана въ списание „L'Fducation — Eévrier 1926, въ която се разглеждатъ въпроситѣ, застѫпени въ миналогодишния курсъ при института „Ж. Ж. Русо" отъ 11 до 22 августъ.

Курсътъ е билъ посетенъ отъ повече отъ шестдесеть различни народи. Студенти, професори, училищни директори и инспектори, възпитатели отъ всички видове училища сѫ били събрани въ сградата на този единственъ въ Европа и може би въ цѣлия свѣтъ институтъ, за да търсятъ насоки за своята бѫдеща дейность или подбуди за своитѣ сегашни цели и задачи. Не да изнесе нѣкаква доктрина или да представи пълна система на педагогията, не да даде удобни рецепти, практически способи за сполучливо обучение въ нѣкой класъ съ най-малко усилие, а да занимае слушателитѣ съ истинска наука, съ значителни наблюдения, повто-

рени и провѣрени опити, — такава е била цельта на ръководителитѣ на курса.

Отъ разнообразнитѣ разговори, придружени често съ демонстрации, се разкрива малко по-малко една проста и широка метода, една главна ориентировка, която, като запазва за възпитателитѣ оригиналностьта на тѣхната интуация, инициативата на тѣхната лична техника, въвежда ги въ истината.

Душата на този ваканционенъ курсъ е билъ професорътъ по експериментална психология въ Женевския университетъ, основательтъ на института г. Едуардъ Клапаредъ. „Голѣмо удоволствие е, казва г. М. Монтасю, да слушашъ този великъ учитель, когато той излага съ една почти фамилиярна простота такива сухи въпроси изъ областьта на психологията и умственитѣ функции, душевнитѣ свидетелства, психологическитѣ профили, или когато минава въ генетическата психология, обяснява умствената еволюция отъ животното до детето и отъ детето до юношата, сочейки какъ се ражда интелигентностьта и волята“.

Отъ уроцитѣ на проф. Клапаредъ слушателитѣ на курса извличатъ на първо мѣсто идеята, че експерименталната метода е обогатила и почти подновила старата психология, като я откжснала отъ чистата философия, за да я направи една наука, способна не само да анализира и да опише явленията, но да имъ опредѣли сжщо и размѣра. Тя я изправя съ своитѣ опити и доказателства срещу рационалнитѣ теории, на които твърде абсолютнитѣ утвърждения отговарятъ неопредѣлено на действителния животъ. На второ мѣсто — че експериментацията въ детската психология е мжчна и деликатна и иска отъ оператора спокойствие, благоразумие, предпазливость и сжщевременно такова внимание, отъ което нищо да не може да избѣгне.

Ето и две важни заключения, до които дохажда д-ръ Клапаредъ:

Умствениятъ животъ не е резултатъ отъ впечатленията отъ вънъ върху едно младо пасивно сжщество, което ги възприема, абсорбира, запазва и което бавно, чрезъ акомулация на възприятията на звуковетѣ, се довежда, сякашъ автоматически, до познанието. Локъ съ неговата сенсуална психология и Хербартъ съ неговата чувствена подготовка сж се мамили. Малкото дете нѣма прости чувства, ни прости рефлекси, то е още отъ рождение сложно сжщество, въ което се забелязва не пасивность, но движение, нужда да излѣзе отъ себе си, стремежъ на вънъ, и впечатленията у него служатъ само да урегулиратъ и корегиратъ това движение къмъ външностьта, на което изходната точка е вжтрешна.

Щомъ е така, щомъ мозъкътъ на детето е единъ сложенъ механизъмъ и единъ активенъ отъ само себе си органъ, това обстоятелство може да има за резултатъ важни за педагогията заключения. Тукъ вече не се касае до пълнене на една праздна глава съ енциклопедически понятия, но до управление и поддържане на дисциплиниране и възбуждане на една умствена енергия, която клони къмъ все по-пълно и по пълно познаване на външния свѣтъ.

Така че въ занятията на д-ръ Клапаредъ, както и въ тия на другитѣ професори, педагогическата новость се представя съ двойна гаранция на сериозни работи: на лабараторията и на истинското приложение.

Професоръ Пиеръ Бове, директоръ на института „Ж. Ж. Русо", пъкъ челъ лекции върху моралното възпитание и кризитѣ на юношеството. Той, разглеждайки моралното възпитание, сѫщо опредѣля изходната точка на детскитѣ постѫпки по-скоро въ природнитѣ подбуди на детето, отколкото въ духа и волята на учителя. Така че въ различнитѣ разглеждани въпроси въ института „Русо" се забелязва единство на принципитѣ и методитѣ. Колкото се отнася до воденето на детето къмъ добро чрезъ възпитанието или къмъ истина чрезъ образованието, пѫтьтъ, който трѣбва да се следва, е: 1) разпознаване, колкото е възможно, самоволнитѣ наклонности, инстинктивнитѣ сили, които тласкатъ детето къмъ действие; 2) контролиране това, което може да предизвика свободно разцъвтяване на детската активность; 3) констатиране отклоненията, извращенията на тѣзи сили, тѣхната опасность за индивида и за обществото, а сѫщо и тѣхното превръщане въ полезни и благодетелни сили. Отъ лекциитѣ на професоръ Бове могатъ да се извлѣкатъ важни идеи. Преди всичко идеята, че на практика е твърде трудно да различимъ „поправителното" („corrective") морално възпитание отъ „упѫтващето" („directive"), и че тѣзи две рѣдкости, които ни се струватъ противоположни, трѣбва постоянно да си помагатъ взаимно. Колкото за санкцията, наказанието и наградата, — чрезъ тия срѣдства детето ще изгуби наклонностьта да прави всичко, каквото иска, и ще се научи да обича всичко, което му се заповѣдва. То ще действува като свободно и отговорно сѫщество.

И въ лекциитѣ на г. Пиаже върху детската логика се прокарва основната теза на института: детето има свой собственъ манталитетъ, сложенъ, деятеленъ, различенъ отъ този на юношата.

Г-ца Дескьодръ е разгледала въпроситѣ, които сѫ предметъ на съчиненията ѝ: „Le dèveloppement de l'enfant de deux á sept ans" и „L'éducation des enfants anormaux".

Извънредно любопитни сж били и лекциитѣ на г. Бадуинъ, върху самовнушението (l'auto-suggesction) и на д-ръ Р. дьо Сосюръ върху психоанализата.

Резултатътъ отъ този курсъ не е могълъ да бжде другъ, освенъ едно чувствително обогатяване на духа, разширение на неговия хоризонтъ, сдобиване съ общитѣ идеи на педагогията, извлѣчени чрезъ експерименталната наука, които, намиращи приложение въ всички видове занятия, въ всички въпроси на възпитанието, ги освѣтляватъ и координиратъ.

Новата педагогика дава свобода на всички способности на духа. Тя приближава училището до живота и превръща класа въ ателие, въ което детето се упражнява въ самоволна и колективна работа. Така възпитанието става пълно, защото, като прибавя къмъ прогресивното напрѣгане познаване усилията на една неподтисната и непринудена воля, възбуждана, подържана и взаимно подпомагана въ една обща цель, тя осигурява на младостьта елементитѣ на нейната трояка култура — умствена, морална и социална.

Пан. Петровъ.

Учебното дѣло въ Чехославия презъ 1924|25 учебна година.

Споредъ официални сведения презъ тая учебна година въ Чехославия е имало:

17	висши училища	съ	23,973	студенти
355	срѣдни „	„	112,142	ученици
598	стопански търговски и занаятчийс. „	„	90,428	„
58	други спец. „	„	4,057	„
2511	допълнит. „	„	192,558	„
15713	народни „	„	1,794,046	„
1416	детски градини	„	80,252	„
72	училища за деца съ недостатъци	„	4,296	„
Всичко: 20,740	училища	„	2,315,762	„

(Prager Presse № 122 отъ 4. V. 1926)

Народното образование въ южна Сърбия. Въ съчинението „La Serbie du Sud depuis 1918“ издадено отъ „Association yougoslave pour la Societe des Nations“ (Belgrad 1926) се намиратъ следнитѣ данни върху развитието на на-

родното образование и културнитѣ институти въ южна Сърбия. Въ 1912 год., преди първата балканска война, е имало сръбски лицеи въ Скопие, Битоля, Велесъ и Солунъ; въ Призренъ е имало свещенически и учителски семинарь, а въ Скопие и едно педаг. у-ще. Презъ 1912—1913 година сѫ били открити изобщо 19 лицея въ Скопие, Битоля, Куманово, Кратово, Крива Паланка, Щипъ, Велесъ, Дойранъ, Гевгели, Прищина, Митровица, Нови Пазарь, Плевле, Призренъ, Тетово, Прилѣпъ, Ресенъ, Охридъ. Следъ мира презъ 1918 година е трѣбвало всички училища отъ ново да се преустровятъ. И сега следъ 7 годишна организаторска борба въ южна Сърбия (т. е. Македония, б. р.) има 731 първоначални училища съ 1551 учители и 56,320 ученици. Обучението за децата е задължително. Освенъ това има училища за 10,701 деца отъ албански произходъ. Презъ 1925 година държавата е изразходвала 4,375,000 динари за тия училища. Отъ сѫществуващитѣ 25 лицеи, 12 сѫ пълни. Изцѣло тѣ иматъ 149 класа (паралелки), 310 професори и 11,059 ученици. Въ Скопие — главния градъ на областьта — е откритъ и *философски факултетъ*, въ който сѫ следвали презъ 1925/26 год. 144 студенти и въ който се четатъ лекции по обща и сръбска история, география, филология, езикознание, история на изкуството и етнография. *Две педагогически училища* въ Скопие и Призренъ създаватъ учители и учителки при специално отношение къмъ изискване на страната. Две *православни духовни улилища* въ Призренъ и Битоля приготвятъ млади свещеници. Въ Скопие има едно *частно търговско училище*, което въ течение на годината е превърнато на държавно *висше търговско училище*. Подобенъ институтъ е основанъ и въ Битоля. Освенъ това има и специални и занаятчийски училища за двата пола. Постепенното подобрение на условията въ обучението намира отношение въ растящото число на ученицитѣ отъ южна Сърбия въ Бѣлградското военно училище. Презъ 1920 година тѣ сѫ били 5, 1021 — 6, 1922 — 13, 1923 — 23, 1924 — 26, 1925 — 30. Благотворителната организация на Сръбскитѣ сестри има 25 секции въ страната. Разпространени сѫ сѫщо и гимнастичнитѣ организации, и особно „Соколъ“, която организация брои 30 групи. Народни театри има въ Скопие, Щипъ, Тетово, Дебъръ и Битоля. Народниятъ театъръ въ Скопие, основанъ въ 1913 год., до 1925 година е далъ 1230 представления, отъ които 547 по оригинални творения и 579 — по преводи главно на Шекспирови и Молиерови пиеси. Още въ 1912 година въ Скопие е имало много сърбски вестници („Вардаръ“, „Народенъ гласъ“ и пр.), а презъ 1913 год. бѣ основанъ „Сърбски югъ“, въ 1918 — „Стара Сърбия“, презъ 1920 — „Привредни гласникъ“. Отъ списанията трѣбва да се отбележатъ „Южна Сърбия“, „Църква

и Животъ". Въ здравословно отношение освенъ 18-тѣ общи болници, служатъ и следнитѣ институти: въ Скопие модеренъ институтъ за тропически болести съ разклонения въ 14 села, които разклонения се посещаватъ два пжти седмично отъ лѣкаритѣ. Постоянната работа се върши отъ сестри, които сж минали специаленъ курсъ. Въ Битоля има две бактериологически станции, въ Ресенъ — една поликлиника, въ Призренъ — две хигиенични станции, сжщо и въ Щипъ, освенъ това и една лечебница за туберкулозни и една гинекологическа секция. Въ Струмица, Монастирово и Струга по една хигиенична станция, специално за малария, (презъ 1924 год. сж прегледани 40000 души, болни отъ малария. Амболатории за полови болести има въ Скопие, Битоля, Нови пазаръ и Митровица. Въ Печъ има *голѣмъ институтъ за обществена здравословность* съ секции за хигиенична пропаганда, зжболѣкарство, Рьондгеново отдѣление, гинекология и отдѣлъ за болеститѣ на дробоветѣ. Тоя институтъ започна своята дейность презъ октомврий 1925 год.

(Изъ в. „Prager Presse", № 159 отъ 11 юний 1926 г.).

Изложба на учебни пособия въ София. Естественонаучното дружество за учебни пособия при *Лайпцигския университетъ* устроява презъ предстоящата лѣтна ваканция *първа изложба на учебни помагала*. Изложбата ще се помѣщава въ III прогимназия „Графъ Игнатиевъ"; тя ще се открие на 18 юлий т. г. и ще трае три седмици.

Въ изложбата ще бждатъ застжпени следнитѣ отдѣли: *ботаника, зоология, анатомия, земледѣлие, биология, физика, химия, метеорология, етномология, микроскопия, география, стокознание, технология, лесовъдство, история, културна история.*

Ще бждатъ изложени и всички пособия, които се съдържатъ въ *нормалнитѣ списъци* на Министерството на народното просвѣщение.

На изложбата ще бждатъ представени и *филми* изъ областьта *на биологията*, спорта и пр.

Всички професори, учители, възпитатели въ България се считатъ поканени да посетятъ изложбата. Входъ свободенъ.

КНИГОПИСЪ

Сборникъ въ честь на Василъ Н. Златарски по случай 30 годишната му научна и професорска дейность, приготвенъ отъ неговитѣ ученици и почитатели, София 1925 г. 573 страници голѣма осмина, цена 250 лева.

Поменатиятъ по-горе сборникъ е единъ обемистъ томъ, който брои 573 стр. голѣмъ форматъ. Въ него сж взели участие 41 души не само наши, но и чужди писатели и учени. Той представя ценна придобивка въ нашата научна книжнина и е свидетелство на уважение и почить къмъ трудолюбивия и заслужилъ нашъ професоръ Златарски. Съ цель да запознаемъ учителството съ тая книга и да му я препоржчаме горещо, предаваме накратко тукъ съдържанието на тия студии, които представятъ интересъ за нашето учителство и четеща публика.

Сборникътъ е предшествуванъ отъ кратки биографични бележки за чествувания професоръ, като се излагатъ хронологично и изчерпателно всички научни работи на юбиляра, които до 1925 год. достигатъ 127 на брой. Всѣки който пожелае да изполъзува нѣкоя работа на г-на Златарски, може отъ тукъ да види, кога е издадена и кжде трѣбва да я търси.

Въ първата студия на сборника професоръ М. Арнаудовъ ни дава сведения за единъ опитъ на руския посланикъ Чариковъ да подигне въпроса за премахването на българската схизма, опитъ, направенъ презъ 1911 год. Отъ изнесеното въ статията се вижда, че дори и презъ 1911 год. този въпросъ сѐ още не е могълъ да бжде поставенъ на такава основа, щото да може да се разреши, безъ значително да ощети интереситѣ на българския народъ и на българската църква.

Въ работата си „Игинатий Лойола и Донъ Кихотъ" професорътъ при нашия университетъ П. Бицили разглежда въпроса за произхождението и характеристиката на „новото време". Иезуитскиятъ орденъ не е монашески орденъ за съзерцание и спасение на душата, но за служене на църквата. Лойола е билъ преди всичко деятель и практикъ. Мистицизъмътъ у него е срѣдство за възбуждане къмъ дейность и за направление на волята. Сервантесъ е

билъ запознатъ съ възгледитѣ на иезуититѣ и съ живота на Игнатий Лойола. Забелязва се еднаквость въ постжпкитѣ на последния и Сервантесовия герой Донъ Кихотъ. И двамата еднакво разрешаватъ известни съмнения отъ етиченъ характеръ. Донъ Кихотъ се повлиява отъ рицарскитѣ романи точно тъй, както раненият Лойола се повлиява отъ прочетенитѣ житиета. И единиятъ и другиятъ си избиратъ образецъ за подражание отъ прочетенитѣ книги. И у единия и у другия преходътъ отъ четенето на подвизитѣ къмъ самитѣ подвизи е непосрѣдственъ. Сервантесъ се смѣе на рицарскитѣ романи, но той не осмива рицарството. „Донъ Кихотъ" е идеализация на рицарството. Въ него се прокарва онова „свято безумие", което потиква хората къмъ приключения и опасности, — безумието на Коломба, Лойола, Кортеца. Тукъ се прокарва схващанието, че светостьта е неразлжчна отъ деятелностьта и борбата. Презъ срѣднитѣ вѣкове за висше благо се е считало съзерцанието — contemplatio. Новото време се открива съ преоценка на ценноститѣ. Сега се заговорва за нѣщо ново — за *призванието* — vocatio. Всѣко състояние, духовно и свѣтско еднакво се схващатъ като призвание, опредѣлено и указано отъ Бога. Деятелниятъ животъ не е прѣчка на душата, а неизбѣжно следствие на призванието. Въ това отношение както протестантизъмътъ, така и иеизуитскиятъ католицизъмъ си приличатъ. Съзерцателниятъ животъ — vita contemplativa — вече не се счита за висша жизнена форма и духъ на деятелность вѣе отъ дветѣ движения. Така че, ако се търси специфична черта, която да е свойствена на цѣлата култура на новото време, то тя не е нито рационализъмътъ, нито позитивизъмътъ, нито хуманизъмътъ, а *практическата и обществено полезната дейность*. Въ това и Фаустъ намира своето призвание и зарадъ това той за насъ добива значение на символъ на цѣлата наша култура. И тъй, новото време поставя деятелностьта надъ съзерцанието, волята — надъ интелекта, homo faber надъ homo sapiens. Сега лозунгътъ е творческо преодоляване на природата и търсене начинъ за повече обогатяване на повече хора, за усъвършенствуване на общественитѣ организации.

Въ студията си *„Нѣкои тегоби и данъци споредъ влахобългарскитѣ грамоти"* Ст. С. Бобчевъ, като говори за характера на влахобългарскитѣ грамоти — 271 на брой — споменува, че у насъ сж сжществували натуралнитѣ повинности или ангарии *подвода* — ангария съ кола и *сѣнокосъ* — сѣноберъ, както и данъцитѣ *кошарие* — плата за пасбище (*травнина*) и *горщина* — *шумъ* — данъкъ за горитѣ. Статията си авторътъ завършва съ следното заключение: Българскитѣ държавни наредби въ финансово отношение сж преминали отъ България въ дветѣ воеводства, още ко-

гато сѫ били тѣ съставна часть на Българската държава. Работата, ангарията и тегобитѣ били разпространени и въ заддунавскитѣ области. Данъцитѣ тоже били сѫщитѣ и носѣли еднакви имена. И ако нѣкой терминъ не е миналъ въ Влахо-Молдавия, то се дължи на влиянието на латинския езикъ, който отдавна билъ въ борба съ славянския.

Г. В. Вернадски въ „Забележки върху византийскитѣ покупателни грамоти отъ XIII в.“ ни дава твърде интересни сведения върху съдържанието и характера на документитѣ отъ тоя родъ. Тѣ ни говорятъ доста много за покупнопродажнитѣ отношения и схващания въ Византия отъ казаната епоха, които, може би, не сѫ били чужди и на българския животъ въ онова време.

Въ студията си „Де сѫ живѣли смолѣнитѣ“ професоръ Д. Дечевъ се старае да опредѣли, де е обитавало югославянското племе смолѣни. Той проследява мненията, изказани отъ Шафарика, Дринова, Иречека, Златарски и други учени по тоя въпросъ. Додето първитѣ трима поддържали, че смолѣнитѣ обитавали областьта на северозападнитѣ Родопи и горното и срѣдно течение на Места, область, която и сега е покрита съ разкошни иглолистни гори, Иречекъ отстѫпя по късно отъ това мнение и подържа, че смолѣнитѣ сѫ живѣли въ срѣднитѣ и източни Родопи, дето сега се намира селището *Смилянъ*, което вѣроятно крие спомена за тѣхъ. Дечевъ твърди, че първото мнение е по-основателно и приемливо, като привежда за това и исторически доказателства.

Въ работата си „Произхождение на Царь Самуиловия родъ“, професоръ Иорданъ Ивановъ изказва мнение, че този родъ не е български или славянски, както досега се е мислѣло, като се вземаше за основа известието на Скилициевата хроника (читирмата братя били синове на единъ велемощенъ между българитѣ комисъ), а е отъ *арменски* произходъ. Това предположение бѣ изказано за пръвъ пѫть още отъ Гилфердингъ, като вземаше предъ видъ известията на арменския историкъ Асохигъ. Въ 1919 год. сѫщото мнение изказа и сръбскиятъ ученъ Владимиръ Петковичъ, — че Самуилъ произхожда отъ една персийско-арменска колония отъ персийската область *Мокранъ*, преселена и настанена презъ първата половина на IX в. въ областьта на Охридъ. И, може би, отъ тамъ идатъ името *Мокъръ*, приписвано на тая фамилия, както и името на гр. Охридъ. Твърдението си, че Самуиловиятъ родъ не е отъ славянски или български, а отъ арменски произходъ, г-нъ И. Ивановъ гради на следнитѣ съображения: 1. Мнението на Стефанъ Таронски Асохигъ, който казва, че четирмата братя Комсадзаги (комитопули) били арменци отъ областьта Дерджанъ. Тѣ били доведени отъ императоръ Василий II съ наемна войска въ

Македония да воюватъ противъ българитѣ. Обаче тѣ се отметнали отъ императора и преминали къмъ българския царьскопецъ (Романъ) и поради храбростьта си достигнали до голѣми почести. Като приема за достовѣрно това твърдение, проф. Ивановъ го поправя само въ смисълъ, че преселването на тая фамилия не е станало презъ втората половина на X в., а още презъ VIII в. при Конст. Копронима и Левъ Хазаръ, така че презъ X в. тая фамилия е била вече полуасимилирана отъ българитѣ. 2. Старозаветнитѣ имена Давидъ, Мойсей, Аронъ и Самуилъ сѫ често употрѣбявани у арменцитѣ. 3. Името Рипсимия (Рипсимé) е любимо арменско име. 4. Явно арменски сѫ и имената у тази фамилия, окончаващи на янъ: Алусиянъ, Прусиянъ, Траянъ и Делянъ, а може би и Косара. Оженването на една Самуилова дъщеря за арменеца Ашотъ сѫщо говори за арменския имъ произходъ. 5. Богомилскитѣ тежнения у Самуиловия родъ сѫщо говорятъ за арменския имъ произходъ. Косара и братъ ѝ споредъ житието на Св. Ив. Владимира били богомили и месалияни. Тѣ убили Ив. Владимира зарадъ привързаностьта му къмъ православието. Заключителнитѣ думи на студията сѫ следнитѣ: Самуиловиятъ родъ произхожда отъ арменски колонисти изъ областьта Дерджанъ, преселени въ Балкан. полуостровъ като охрана срещу българитѣ. По-късно, когато България се разширила въ Македония, тия колонисти влѣзли въ границитѣ на българската държава, чрезъ женидби се сближили съ завареното население и получили българско национално съзнание. Следъ смъртьта на Ив. Цимисхия въ 976 год., когато пламнало българското възстание срещу Византия, Самуилъ и братята му, чието родово имение се намирало въ зап. България, се поставили начело на освободителното движение и основали нова българска династия.

Съ работата си г. Ивановъ допринася доста за уяснение на единъ още тъменъ въпросъ изъ нашата история. Съ нея обаче той още не отстранява всички възражения. На неговитѣ твърдения може да се възрази следното: 1. Ако се приеме свидетелството на Асохила, то то трѣбва да се приеме изцѣло, — че тая арменска фамилия, излѣзла отъ Дерджанъ, е преселена при Василия II именно презъ втората половина на X в. Но въ такъвъ случай мѫчно може да се обясни отъ една страна издигането ѝ до българския царски тронъ, а отъ друга славянизирането ѝ (Ив. Владиславъ, Мирослава, Гавр. Радомиръ). Самъ г. Ивановъ чувствува добре това и зарадъ туй, като възприема арменския произходъ на тоя родъ отъ Дерджанъ, заселването ѝ отнася не къмъ X. а къмъ VIII вѣкъ. за да ѝ даде време да се славянизира и проникне отъ български национални интереси. 2. Но ако тая арменска фамилия е преселена въ Македония въ VIII в., то по-скоро трѣбва да очакваме тя да се поддаде на визан-

тийско влияние и да се погърчи, тъй като около цѣлъ вѣкъ Македония е стояла подъ византийска власть и влияние, та ще бѫде по-скоро повлияна отъ гръцката култура и ще бѫде надъхана отъ византийски патриотизъмъ. 3. Презъ първото българско царство въ България сѫ сѫществували доста силни традиции и мощна българска аристокрация, която е заемала графскитѣ (комитски] и другитѣ отговорни длъжности въ държавата, та мѫчно е могла една чужда фамилия да се нареди между българското болярство. Прабългарскиятъ елементъ е билъ тъй силенъ, че дори до края на X и началото на XI вѣкъ между голѣмитѣ хора въ българската държава се подвизаватъ хора съ имена като Кракра, Елемагъ, Ибацъ и Драксанъ, които ни говорятъ за туранския елементъ, а славянскитѣ имена (Драгомужъ, Богданъ) сé още рѣдко се срѣщатъ. 4. Библейскитѣ имена отъ оная епоха могатъ да се обяснятъ не само съ арменски произходъ, но и съ религиозния прозелитизъмъ на онова време. Тия имена срѣщаме и въ Омортаговата династия. Борисовитѣ синове сѫ носѣли имена Яковъ, Гаврилъ, Симеонъ и Евпраксия. Имената Давидко и Мойсо и досега сѫ твърде разпространени въ Македония и извънъ нея, та не можемъ да ги обяснимъ у насъ само съ арменско влияние. 5. Любимото арменско име Рипсимия може да дойде и по църковенъ пѫть у насъ и да стигне и до Габрово. 6. Имена на янъ имаме и отъ по-рано. *Пресиянъ* и *Баянъ* арменски ли сѫ? Арменски имена ли сѫ Деянъ, Запрянъ, Огнянъ, Боянъ, Стоянъ? 7. Г-нъ Ивановъ взема имената на Алусиянъ, Траянъ, Делянъ и Прусиянъ за кръстни имена, когато арменскитѣ имена на *янъ* сѫ фамилни и отговарятъ на нашето *овъ* — Ивановъ, Петровъ. Нѣма у арменцитѣ кръстни имена на янъ. Срѣдъ една арменска фамилия такъва грѣшка не може да се направи и трѣбва да се предположи, че между Самуиловци е имало бащи Делъ, Прусъ, Алусъ и Трай, отдето сѫ произлѣзли имената на тѣхнитѣ синове. Подобни имена обаче арменцитѣ нѣматъ. 8. Привърженици на богомилство и месалиянство въ България презъ онова време е имало и между славяни и българи, та нѣма защо да ги търсимъ непременно между хора отъ арменски произходъ. 9. Арменецътъ Ашотъ, синъ на Григорий Таронита, зетъ на Самуила, не може да говори за арменския произходъ на Самуиловци, както жената гъркиня ларисчанка на Гавраилъ Романа — за гръцкия произходъ на тоя родъ. 10. Името Алусиянъ вече наистина е арменско, макаръ то у арменцитѣ да не е въ употрѣбление. Но трѣбва да се има предъ видъ, че Алусиянъ следъ пленението на Самуиловата и Ив. Владиславова фамилия е билъ изпратенъ за управитель на една арменска область и е билъ жененъ за богата и красива арменка. Не може ли да се допусне, че тукъ той си е прикачилъ това арменско

име въ угода на своитѣ арменци и своята жена? На едно мѣсто у Шлумберже се казва, че Алусиянъ се наричалъ още Спендостлавосъ или Светославъ. Ако попитате интелигентенъ арменецъ, що значи Алусиянъ, ще ви каже, че то значи „свѣтло“ (лус=луис=lux). Изглежда, че този безхарактеренъ и непостояненъ герой отъ нашата история е превелъ собственото си име Светославъ съ фамилното име Алусиянъ. Той е могълъ да направи тогава тази грѣшка, щомъ ние сега можемъ погрѣшно да вземемъ фамилнитѣ арменски имена на *янъ* за кръстни имена. Но тая грѣшка ни дава основание още веднажъ да подхвърлимъ на съмнение както арменския произходъ, така и арменското съзнание на Алусияна.

Въ статията си „Историкополитически елементъ въ гѫстотата на населението въ България“ професоръ Иширковъ, като изтъква малкото работници въ областьта на статистиката въ това направление (Кир. Поповъ, Мишайковъ), посочва на *слабата гѫстота* на населението въ България въ сравнение съ съседнитѣ държави. Това се дължи, казва той, на историческитѣ и политически условия, при които българскиятъ народъ е живѣлъ. Презъ първата половина на XIX в. българското население отъ различнитѣ покрайнини е било принудено да търси прибѣжище въ чужди страни. Следъ освобождението на България пъкъ се начва масово изселване на турското население. Ведно съ това започватъ да се преселватъ въ България бѣжанци отъ Македония и Одринско. Това е повлѣкло разрѣдяване на населението изъ българскитѣ земи. Особено чувствително орѣдѣло населението въ южна България, която и до днесъ е съ по-малка гѫстота, нежели северна България. Друго едно явление сѫщо тъй бие на очи. Додето навсѣкѫде гѫстотата на населението е най-голѣма въ низинитѣ и намалява колкото се издигаме нагоре, въ България земитѣ съ височина отъ 200—500 м. сѫ по-рѣдко населени отъ земитѣ съ височина отъ 500 –900 м. Причината за това се крие въ обстоятелството, че равнитѣ мѣста у насъ сѫ били заселени съ турци, изселването на които естествено понизява гѫстотата на населението въ тия земи. За сѫщото е влиялъ и турскиятъ режимъ. Презъ робството християнското население е бѣгало отъ равнитѣ мѣста, дѣто сѫ минавали пѫтищата, изъ които сѫ се движели войскитѣ, и сѫ се прикривали въ поплaнинскитѣ мѣста (съ височина отъ 500—900 м.). Като причина за по-голѣмата гѫстота на населението въ сев. България се сочи и на по-добритѣ ѝ условия за съобщение съ западна Европа.

Професоръ Г. Кацаровъ въ статията си „Единъ новъ паметникъ за религиозната история на стара Тракия“ ни съобщава за единъ образъ на богиня върху сребъренъ и

позлатенъ листъ, съхраняванъ въ музейната сбирка на казанлъшкото читалище „Искра“. Въ тоя образъ г-нъ Кацаровъ вижда многопочитаната у тракитѣ богиня Бендида, като божество на свѣтлината и водата. При смѣшението на култоветѣ, станало презъ II в. сл. Хр. тя била смѣсена съ богинята майка и култътъ ѝ затъмнилъ много други божества, което се вижда отъ съчиненията на Лукиана. Нейното изображение се носѣло на гърдитѣ като амулетъ. Въ гробоветѣ пъкъ тия пластинки се поставяли, за да се спечели застѫпничеството на богинята при приемането на покойника въ селенията на безсмъртнитѣ.

Василъ Славовъ Киселковъ въ статията си „Срѣдневѣковната Параория и Синаитскиятъ монастиръ“ слага отново на разглеждане въпроса за мѣстонахождението на Параория. Досега тя се търсѣше въ Сакаръ планина (Голубински и Иречекъ по-рано), въ Мънастирскитѣ връхове (Иречекъ по-късно и Сирку) и въ Бакаджикскитѣ височини (Шкорпилъ). Г-нъ Киселковъ изказва ново мнение, че Параория трѣбва да се търси въ Странджа планина. Доказателства за това взема отъ Ромиловото житие. Основанията му сѫ следнитѣ: такъва пространна пустиня, каквато се представя Параория, не може да бѫде нито Сакаръ планина, нито Мънастирскитѣ връхове, нито Бакаджицитѣ. Тия води, рѣки, вирове, и люти снѣжни зими, за които се говори въ житието, не могатъ да се търсятъ въ въпроснитѣ височини, които и презъ срѣднитѣ вѣкове не сѫ се отличавали много отъ сегашнитѣ, а трѣбва да се търсятъ въ нѣкоя по-висока и обширна мѣстность. А такъва мѣстность въ югоизточния кѫтъ на отечеството ни може да бѫде само Странджа планина. Въ нея не само има много следи отъ монастири и твърде много названия (на рѣки и села), които говорятъ за църкви и монастири, но и близостьта на селището Скопо или Юскюпъ, което сигурно крие въ себе си стария градъ *Скопелъ*, отдето скопелскиятъ кефалия споредъ житието е предупреждавалъ монаситѣ, че турски отряди се приближаватъ къмъ монастира, та братията да взематъ мѣрки за защита. Мнението, което изказва г-нъ Киселковъ е доста обосновано и заслужава напълно вниманието на тия, които се интересуватъ отъ тоя въпросъ.

Въ кратката си студия „Монахъ Храбъръ и Кирилъ“ професоръ Андре Мазонъ разглежда въпроса за идентичностьта между Св. Кирила и Монахъ Храбъръ. Това предположение за пръвъ пѫть бѣ изказано отъ Ханушъ въ 1859 год. възъ основа на родителната форма въ заглавието на това малко съчинение. Професоръ Илински въ 1917 г. подига отново сѫщия въпросъ. Споредъ тѣхъ заглавието „О писменехъ Черьноризьца Храбра“ трѣба да се преведе, за писмото на Черноризеца Храбъръ“, а авторъ на това писмо

не е другъ освенъ Св. Кирилъ. Така сѫ го тълкували дори и нѣкои стари преписвачи. Ето защо Илински приписва самото съчинение на Ив. Екзарха. Проф. Мазонъ обаче намира тая аргументация не твърде убедителна. Наистина, тая генетивна форма, казва той, не е била свойствена на старобългарския езикъ, но той мисли, че самото заглавие ни е предадено съкратено. Може би, то е било „О писменехъ чрьноризьца Храбра слово“ по аналогия на други подобни заглавия. Тая грѣшка по-късно не е била поправена, защото презъ XIV в. тоя изразъ вече не е будѣлъ съмнение, понеже тогава тая форма вече добила гражданственость. Ето защо професоръ Мазонъ намира, че трѣбва да е сѫществувалъ нѣкой монахъ Храбъръ, който е написалъ въпросното съчинение. Той не е нито Св. Кирилъ, нито Св. Климентъ, нито Ив. Екзархъ, а друго лице.

Проф. Ст. Младеновъ въ студията си „Старобългарската *влъхвъ* и новобългарската *влъхва*“ изказва мнение, че тая дума, която досега се смѣташе за чужда и се изкарваше отъ финотурански произходъ, не трѣбва да се държи на страна отъ индоевропейската етимология, а да се приеме въ нейната область, защото нейното значение се срѣща почти въ половината индоевропейски езикови челяди.

Въ работата си „Върху Месемврийскитѣ монастири“ П. Мутафчиевъ разглежда три грамоти на гръцки езикъ, засѣгащи миналото на българскитѣ земи, а имено нѣкои месемврийски монастири. Първиятъ документъ, приписванъ на Ив. Александра, е фалшивъ, явление не рѣдко въ оная епоха. Вториятъ, приписванъ на Ив. Шишмана, въ сѫщность е отъ Иванъ V Палеологъ отъ 1379 г. Третиятъ, приписванъ на Ив. Асѣна, е датуванъ отъ 1395 г.. когато тия земи сѫ принадлежали на Добротича. Въпрѣки това тѣзи грамоти по съдържание и форма сѫ твърде характерни за балканското срѣдновѣковие.

Г-нъ Н. Мушмовъ ни съобщава за намѣрени три сребърни монети отъ царица Ирина и царь Михаилъ отъ XIII в. Първитѣ две сѫ доста добре изработени и по стилъ приличатъ на венециянскитѣ, а по типъ — на монетитѣ на първитѣ сръбски владѣтели; третата монета се отличава доста отъ тѣхъ, по коронитѣ и положението на образитѣ. Отъ отсѫтствието на титлата *царь* при името на Михаила, авторътъ заключава, че монетата ще е била отъ български майсторъ и напомня монетитѣ на по-къснитѣ наши царе. Т. Светославъ, М. Шишманъ и др.

Въ студията си „Кавханъ и Исбулъ“ г-нъ П. Никовъ ни дава сведения за дейностьта на единъ български държавникъ отъ IX в., съвременникъ на Омортага, Маламира и Пресияна, сведения за когото имаме отъ три каменни надписа. Като разглежда подробно тия надписи, авторътъ ни дава следнитѣ

заключения: Ханъ Маламиръ е билъ малолѣтенъ, когато заелъ престола, затова баща му Омортагъ още приживе му опредѣлилъ за опекунъ и регентъ на държавата кавханъ Исбула, който произхождалъ отъ високъ боилски родъ. По това време Исбулъ вече билъ възрастенъ човѣкъ съ признати заслуги къмъ държавата и династията и човѣкъ съ тяжесть и авторитетъ. Може би, той е билъ сътрудникъ още на Омортага. Исбулъ продължилъ противохристиянската политика на Омортага, както и строителната дейность на последния, като построилъ единъ водопроводъ, съ който докаралъ вода въ старата българска столица. Кавханската длъжность е била една отъ най-важнитѣ длъжности въ българската държава и отговаряла на канцлеръ или пръвъ минстъръ на хана. Тая длъжность канстатираме при Симеона, и още по-късно при Гаврилъ Романа. Кавханътъ у насъ не е билъ само канцлеръ и пръвъ министъръ (византийскиятъ магистъръ), но и главенъ пълководецъ. Походътъ срещу смоленитѣ, който г. Никовъ поставя въ 837, а не въ 847 г., не ще да е ималъ за обектъ Византия.

Въ работата си „Любенъ Каравеловъ въ Будапещенската тъмница“ професоръ Б. Пеневъ ни съобщава за едно съчинение на Каравелова, написано на сръбски езикъ и озаглавено „Из мртвог дома“. Въ него той описва впечатленията си отъ 7 месечниятъ затворъ, прекаранъ въ будапещенската тъмница отъ 15 юний 1868 до 4 I 1869 г. Затворенъ е билъ по подозрение за сътрудничество въ убийството на сръбския князъ Михаилъ Обреновичъ. Въ това си съчинение — едно отъ най-хубавитѣ му такива — Каравеловъ описва тежкитѣ условия на затворническиятъ животъ и убийственото нравствено влияние, което упражнява той върху жертвитѣ си. Освенъ дето ни дава биографични данни, това съчинение ни разкрива още много възгледи на Каравелова върху политическия, националния, и социаленъ животъ, както и стремежитѣ му за създаване на югославянска конфедерация. За съжаление, едно отъ най-хубавитѣ произведения на Л. Каравелова остава до сега непреведено на български.

Въ работата си „Въ память на М. П. Погодина — изъ бележки по българското възраждане“ проф. М. Г. Попруженко ни дава сведения за единъ благороденъ руски ученъ М. П Погодинъ, който има заслуги въ дѣлото на нашето възраждане. Той е билъ въ тѣсна дружба съ Юрия Венелина и подъ негово влияние последниятъ систематизиралъ своитѣ материали и приготвилъ историята си „Древнитѣ и сегашни българи и отношенията имъ къмъ руситѣ“ въ 1829 год., която е била напечатана съ срѣдства на Погодина. Съ съдействието на Погодина била уредена командировката на Венелина въ България презъ 1830 г. Погодинъ ималъ тѣсни връзки съ българскитѣ младежи, които се учели въ Русия и се

интересувалъ отъ тѣхнитѣ бждещи планове за работа въ България. Едно горещо негово жалание е било да се отвори специално училище въ Одеса или Кишеневъ за българскитѣ младежи, желание, което не могло да се осжществи. Познавайки добре българския църковенъ въпросъ, Погодинъ използувалъ влиянието си, за да освѣтли руското правителство по тоя въпросъ, та да бжде разрешенъ той въ полза на нашия народъ.

А. Протичъ въ статията си „Югозападната школа въ българската стенопись презъ XIII и XIV в.“ намира, че презъ второто българско царство въ България се установили две школи за църковната живопись: Търновска и югозападна. Центъръ на първата била Търново, а втората се покровителствувала отъ севастократори, деспоти и крале, които въ различни времена владѣяли северозападнитѣ български земи. Югозападната школа се създала презъ XII. в., когато на западъ царувало сравнително политическо спокойствие. Тя траяла въ продължение на два вѣка. Мѣстнитѣ владѣтели се чувствували доста независими и гледали да изтъкнатъ собствената си личность при произведенията на изкуството. Въ развитието на религиозната живопись отъ това време авторътъ съглежда и влияние на ония гръцки художници, които латинската империя прокудила отъ Цариградъ изъ другитѣ балкански държави. Може би, тѣмъ се дължатъ източнитѣ влияния, предимно арменско, въ произведенията ни отъ това време, както и характерниятъ за тогавашното византийско изкуство *реализъмъ*, изразенъ въ грижливо изучване на модела, наблюдение на живота и жажда къмъ ефекти съ употрѣба на скжпъ каменъ материалъ; използуване на орнаменти, пейсажи и церемонии отъ битовия животъ. Традициитѣ на монастирското изкуство отслабватъ. При старата драперия сега се създаватъ нови типове. Всичко това внася съвременость, представителность и индивидуалность. Растителнитѣ, животинскитѣ и човѣшкитѣ форми се третиратъ по-свободно. Творения на тая школа намираме въ Софийската църква Св. Георги, въ църквата на с. Беренде (Царибродско) отъ Ив. Асѣна II, Боянската църква отъ 1259 г. и Земенската църква отъ XIV в. Въ последнитѣ две църкви ясно се съзира използуването на отдѣленъ моделъ: образитѣ на царь Константинъ и Ирина, и на севастократоръ Калоянъ — въ Боянската и Деяновата жена Доя — въ земенската църква. Забелязваме сжщо и наченки отъ барокъ. Авторътъ дори съглежда зараждане на единъ стилъ, който може да се нарече срѣдновѣковно българско рококо. Турското завоевание спира създаването на индивидуално изкуство у насъ, като не унищожава само главната художествена тенденция — да се пресъздаватъ светитѣ образи по портретни модели, за което ни свидетел-

ствуватъ Кремиковскиятъ и Погановскиятъ мънастири и други църкви въ югозападна България.

Въ твърде интересната студия „Раичевата българска история“ Люблянскиятъ ученъ Н. Радойчичъ ни разправя, кои сѫ изнасяли сведения за българското минало преди Раича, кои автори и книги е използувалъ този историкъ за своя четиритоменъ трудъ, озаглавенъ „Исторія разныхъ славянскихъ народовъ, наипаче Болгаръ, Хорватовъ и Сербовъ, изъ тмы забвенія изятая и во свѣтъ историческій произведенная“ въ Віеннѣ, 1794-5; и какъ е разпредѣлилъ материала си. Обстоятелството, че въ самото начало на труда си почва съ историята на българитѣ, е карало нѣкои да го обвиняватъ, че е проявилъ пристрастие къмъ тѣхъ като българинъ. Обаче въ действителность, макаръ и българинъ (по баща произхождалъ отъ Видинъ), той е билъ проникнатъ отъ югославянски патриотизъмъ. Искреното разположение на Раича къмъ българитѣ е потикнало мнозина да правятъ изводи отъ неговото велико дѣло. Пръвъ изводъ направилъ Анастасий Нешковичъ въ 1801 г. и неговата книга претърпѣла три издания. Въ 1842 г. А. С. Копиловски направилъ сѫщо преводъ на българската история отъ Раича, но преводътъ му останалъ въ рѫкописъ. Въ 1844 г. Петъръ Сапуновъ превелъ книгата на Ан. Нешковича на български езикъ. Така Раичевата история, направо или въ преработка, е давала сведения на българитѣ за миналото имъ и е съдействувала за събуждането на българския народъ до онова време, когато по-подготвени хора подели разработката на българската история по-нататъкъ.

Въ работата си „Бележки върху учителното евангелие на епископъ Константина“ г-нъ Юрданъ Трифоновъ ни съобщава, че епископъ Константинъ още като пресвитеръ съставилъ 51 беседи върху недѣлнитѣ евангелия, като се възползувалъ отъ съкратени гръцки тълкувания, а една съчинилъ самъ. Преведенитѣ тълкувания снабдилъ съ свои встѫпления и заключения, поради което последнитѣ иматъ историческо значение. Съставено е било учителното евангелие презъ периода отъ 889—893, следъ което беседитѣ сѫ били събрани и наредени за четене. Константиновитѣ беседи сѫ били говорени, а не били писани за четене само. Слушателитѣ му били миряни, хора съ семейства и домове. Тѣ обаче били запознати съ християнството, а нѣкои познавали добре не само евангелието, но и нѣкои отци на църквата и били доста просвѣтени. Между слушателитѣ му имало и духовни лица, а нѣкои отъ тѣхъ били, вѣроятно, ученици на св. Методия. Проповѣдитѣ си държалъ вѣроятно въ Плиска, но не въ църква, а вънъ следъ богослужение. Г-нъ Трифоновъ отхвърля мнението, че Констан-

тинъ билъ Брѣгалнички епископъ и че беседитѣ му били държани въ Солунъ.

Въ работата си „Влияние на българската черква въ Маджарско“ Г. Фехеръ изказва мисъльта, че отъ прабългарскитѣ заемки въ маджарския езикъ българскиятъ народъ получава съвсемъ друга картина за своитѣ прадѣди. Още въ V в. сл. Хр. прабългаритѣ имали значителна духовна и материална култура, съ която сѫ могли да влияятъ върху маджаритѣ и върху други народи. Дори и когато се славянизирали, влиянието имъ надъ маджаритѣ не престанало. Каква роля сѫ играли българитѣ при покръстването на маджарския народъ, не може да се долови, но съседството на видинското, браническото, бѣлградското и срѣмско български епископства не сѫ могли да не укажатъ какво да е влияние. Доста дълго време срѣдъ маджарскитѣ земи сѫ сѫществували църквитѣ въ Срѣмъ, Банатъ и особено седмоградско, което тогава имало доста голѣмо търговско и стопанско значение съ своето гѫсто население и богатитѣ си солници. Въ прамаджарското секелско рунно писмо освенъ старотурски знакове (може би, заети отъ прабългарскитѣ) се намиратъ и нѣколко глаголски и кирилски букви. Г-нъ Фехеръ ни изнася, че при Самуила били завързани съ Маджарско дипломатически сношения, скрепени съ оженването на Гавраилъ Радомира за дъщерята на маджарския князъ Геза и сестра на Св. Стефана. Напусната отъ мѫжа си, тая княгиня се върнала въ Унгария и тукъ добила Петъръ Деляна, доказателство, че последниятъ не ще да е билъ отвежданъ като пленникъ въ Византия. За маджарската кръвь на Деляна говори и титлата *банъ*, която му е дадена въ еднъ надписъ, намѣренъ въ базиликата на Плиска.

Б. Филовъ въ студията си „Портретътъ на Ив. Александра“ ни съобщава, че автентични портрети на наши царе ние имаме само отъ Константинъ Асѣна Тихо и отъ Ив. Александра. Манасиевата хроника въ Ватиканската библиотека съдържа доста образи на царе отъ първото българско царство, но всички тѣ сѫ конвенционални, та за портрети не могатъ да се взематъ. До насъ сѫ стигнали 6 изображения на Ив. Александра: 1 Фреската въ „Костницата“ на Бачковския монастиръ; 4 изображения негови въ Манасиевата рѫкописъ (произведение отъ неговото царуване) и едно изображение въ Кързоновото евангелие, пазено сега въ Британския музей. По всичко личи, че тѣ сѫ автентични образи на Ив. Александра. Въ първитѣ 5 образа той е представенъ по-младъ, а въ шестия — по-старъ и съ раздвоена брада.

Чертитѣ и изразътъ на лицето му доста съответствуватъ на характера му, както ни е даденъ въ историята.

Завършва сборникътъ съ студиитѣ „Князъ Рошъ у пророкъ Иезикилъ“ отъ Ант. Флоровски, „О типахъ историческаго

истолкованія“ отъ Г. В. Флоровски, „Пограниченъ български окопъ между р. Дунавъ и Черно море“ отъ К. Шкорпилъ и „Доисторія болгарской живописи“ отъ А. Грабаръ.

Ив. Ст. Поповъ.

Юбилеенъ сборникъ по миналото на Копривщица (20 априлъ 1876 год. — 20 априлъ 1926 год.) Съставилъ и наредилъ проф. архимандритъ Д-ръ Евтимий. София, 1926 г. 770 голѣми страници, цена 150 л.

Това е единъ обемистъ томъ отъ 770 страници, издаденъ отъ Копривщенското дружество „20 априлъ 1876 г.“ въ София по случай 50-годишнината на Априлското възстание. Едновременно съ тоя томъ е издаденъ и „Копривщенски албумъ“, съдържащъ около 150 снимки по миналото на Копривщица. Сборникътъ е снабденъ съ предговоръ отъ съставителя проф. архимандритъ Д-ръ Евтимий, който изтъква, че голѣмата роль на Копривщица при националното ни възраждане, както въ чисто културно, тъй и въ революционно отношение, оправдава появата на сборника, че добре е за отечествената история, по примѣра на другитѣ наши градове, да се изнесатъ на свѣтъ особноститѣ на бурно развилата се въ Копривщица нѣколко десетилѣтия преди възстанието културно просвѣтна дейность. Какво е значението на Копривщица въ нашето минало, той подкрепя съ две ценни мнения: кириархътъ на Пловдивската епархия въ една своя речь нарекълъ Копривщенци „най-ценниятъ бисеръ въ короната на Пловдивската епархия въ нейното твърде отдавна минало“. Още по-важно е мнението на *Леди Страндфордъ*, която посетила Копривщица непосрѣдствено следъ възстанието, зачудила се на оная интелигентность и съзнателность каквито тя забелязала у представителитѣ на църковно народната община и на въпроса, колко души неграмотни имате въ селото, Тодоръ Д. Каблешковъ отговорилъ: „нито единъ“. Благосъстоянието на село Копривщица по онова време — преди възстанието — е било толкова високо, че тамъ е имало дори санитарна градска служба, и Леди Страндфордъ не се стърпѣла да сравни Копривщица съ едно „англійско градче“. Отъ тоза градче сж излѣзли хора, които достигнали да бждатъ членове на съвета на Цариградската патриаршия, които често държели подъ свое влияние въ Одринъ и Пловдивъ митрополититѣ, които играли главна роль при възраждането на просвѣта и книжнина, при възстановяване и подържане на общонародни светини, като Троянския и Рилския мънастири, при съгражданието на много църкви и при вдигане на Априлското възстание, а следъ освобождението заеха важни и отговорни длъжности въ

управлението на българската държава. Село Копривщица се е отличавало съ своя интензивенъ народно-религиозенъ духъ, който е проникналъ даже въ организацията на около 15 цвѣтущи еснавски организации. Въ областьта на просвѣтното дѣло разнитѣ течения сѫ се състезавали чрезъ хвърчащи листове, а обществениятъ животъ е билъ тъй развитъ, че сѫ се появили на свѣтъ и мѣстни рѫкописни вестници. Интелигенция и народъ (еснафството) по онова време сѫ отивали рѫка за рѫка и въ разбирателство, затова е имало и по-съзнателна общественость и родолюбие. Въ центъра на всичко това е лежалъ стремежа къмъ образование, не само на момчетата, но и на девицитѣ: всички свършили училището ученички сѫ били завеждани отъ учителкитѣ и предавани съ пѣсень на родителитѣ. И затова сѫ се развили и популяризирали възвишени принципи и идеи, които създадоха Копривщенскитѣ училища, дружества и домашни огнища, дето се закърмиха съ идеализъмъ такива личности като Л. Каравеловъ, Т. Каблешковъ, Г. Бенковски, Ст. Чомаковъ, митрополитъ Доротей, Найденъ П. Стояновъ, Найденъ Геровъ, Иоакимъ Груевъ и др.

Сборникътъ е подѣленъ на три части: I — спомени и биографии, II — статии и III — материали.

Въ първата часть Варнено-преславскиятъ митрополитъ Симеонъ изтъква личностьта на Д-ръ Стоянъ Чомаковъ — върлиятъ противникъ на цариградската патриаршия при черковната борба.

М. Ив. Маджаровъ пише за единъ отъ виднитѣ копривщенски търговци — неговиятъ дѣдо попъ Михаилъ, ползуващъ се съ голѣма почить всрѣдъ паството си, а между домашнитѣ и роднинитѣ си е билъ нѣщо като идеалъ и съ голѣмо съзнание е изпълнявалъ своя дългъ, — С. С. Бобчевъ пише за бележития магистратъ Георги Груевъ; Рада Кирковичъ — за първата учителка въ Копривщица — Ивана хаджи Гергова, Ив. Г. Говедаровъ — за дѣдо Тодоръ Мирчовъ, единъ отъ нѣкогашнитѣ копривщенски благодетели — человѣкъ съ възвишенъ характеръ, религиозна съвесть и голѣми добродетели, като въ статията е помѣстена и фотограф. снимка на изображението му въ църквата Св. Никола. Груйо Генчевъ дава интересни спомени за легендарния Тодоръ Лулчевъ Каблешковъ — човѣкътъ съ огнения темпераментъ, сѫщо и Елисей Мановъ. Особенно ценни и интересни сѫ и споменитѣ на Никола Бѣловеждовъ, написани живо и съ темпераментъ, тѣ ни разкриватъ недавнашното минало и живота, мѫкитѣ и вълненията на тоя скроменъ народенъ деецъ.

Въ втория дѣлъ — статии — сѫ дадени работи отъ Д-ръ Делиделвовъ — бележки за историята на Копривщица, отъ проф. Г. И. Кацаровъ — Изъ старата история на Ко-

привщенската область, отъ проф. Б. Пеневъ — Битовитѣ повести на Каравелова, проф. А. Иширковъ — Градъ Копривщица. зап. генер. Дим. Кацаровъ — Преминаване на руситѣ презъ Срѣдна гора и освобождение на Копривщица; Г-нъ Л. Доросиевъ е далъ едно обстойно и пълно изложение на учебното дѣло въ Копривщица преди освобождението, а Лука Н. Ослековъ дава така сѫщо обстойно описание на Копривщица въ географско и историческо отношение, Бончо х. Боневъ — характеристика на поета Димчо Дебеляновъ и пр.

Въ третия дѣлъ — материали — сѫ напечатани непубликувани до сега писма на Тодоръ Л. Каблешковъ и Н. П. Стояновъ отъ Вл. Тодоровъ Хиндаловъ — документи по Априлското възстание и отъ проф. А. Евтимий обилни и много интересни материали по миналото на Копривщица.

Сборникътъ, изпъстренъ и съ много илюстрации, и, както се вижда отъ предаденото съдържание, съ ценни статии и материали, е едно отлично по замисълъ и изпълнение дѣло и прави честь на редакцията, Желателно е сборникътъ да намѣри широко разпространение всрѣдъ нашето общнство.

Вел. Йор.

Книга на мѫдростьта, мисли и изречения за рѫководството въ живота, отъ Е. Казъ. II издание. Издава Ст. Атанасовъ, София, ул. „Н. Рилски 30“, 1926 г. стр. 319. малъкъ форматъ цена 40 лева.

Тая книга, която се състои отъ мисли и изречения за рѫководство въ живота, извлѣчени изъ съчиненията на писатели, философи и моралисти изъ всички времена и народи, е снабдене съ предговоръ отъ самия авторъ и отъ нашия писатель и поетъ К. Величковъ. Първиятъ казва: „Съ тая сбирка отъ мисли, изречения и правила, заети отъ писатели, мѫдреци, моралисти и политици отъ всички времена, имали сме предвидъ да съставимъ една възпитателна книга, която би могла да служи за рѫководство въ частния и обществения животъ. Съ нея сме искали да принесемъ полза както на възпитатели и учители, така и на широката бублика.“

„Учителитѣ ще намѣрятъ въ нея скѫпоцененъ материялъ, който, усвоенъ чрезъ размишление благотворно ще въздействува както върху тѣхъ самитѣ, така и на дѣлото, което имъ е възложено. Отъ нея ще извлѣкътъ полза, вънъ отъ училището, всички, които отдѣлятъ малко време за прочитъ, всички, които чувствуватъ, че човѣкъ е надаренъ съ способности да се усъвършенствува и че трѣбва постоянно да се старае да проникне въ своя дългъ и да го изпълнява.“

„Отъ това сближение на мѫдри умове и повечето пѫти на велики умове отъ всички времена и народи, излиза идеята, че макаръ и да има различни цивилизации, вѣрвания и системи, все има пълно съгласие по ония велики въпроси, които интресуватъ човѣчеството и съставятъ основата на живота. Човѣкъ въ сѫщность, въ своя вѫтрешенъ миръ, е всѣкѫде и всѣкога еднакъвъ; има истини и начала вѣчни, основата на нравственостьта е навредъ една и сѫща".

А. К. Величковъ (въ изданието отъ 1904 година) казва: „Често за да се похвали една книга, казва се, че ще стане настолна. Това е една честь, която се пада на твърде малко книги. Никой нѣма да си позволи да я оспори за „Мисли и изречения". Бихъ искалъ да мисля, за честь на нашата читаеща публика, че всѣки книжовенъ човѣкъ ще иска да я има. Не искамъ и да говоря за учителитѣ, които ще намѣрятъ въ нѣя мощно и скѫпоценно помагало, за да изпълнятъ своята трудна и сложна задача,

„Мисли и изречения" е едно истинско съкровище, въ което не можемъ да погледнемъ, безъ да пожелаемъ да станемъ по̀добри. Ние усѣщаме всѣка минута нужда отъ вѣренъ и мѫдъръ приятель. Такъвъ приятелъ е за всички тая книга. Когато и да се обърнемъ къмъ него, ще го намѣримъ готовъ да ни помогне съ полезенъ съветъ, съ мѫдро назидание, съ вѣрно правило. Имаме предъ себе си една постоянна пѫтеводна свѣтлина".

Книгата съдържа следнитѣ отдѣли: човѣкъ, време, животъ, душа самопознание, щастие, дългъ, характеръ, мѫжество, постоянство, безконечность, богъ, изкуство, красота, добрина, себелюбие, обичь, трудъ, истина, книги, правда, общество, прогресъ, цивилизация, сърдце, доблесть и пр.

Не можемъ да не цитираме нѣколко малки примѣра:

Ценостьта на човѣка не се мѣри споредъ неговото възпитание. (Г. Лебонъ)

Добродетелтьта е побѣда на волята надъ природата. (Кантъ).

Добродетельта е здраве за душата (Жуберъ).

Човѣкъ е роденъ за да работи, както птицата — да хвърчи. (Чанингъ).

Животътъ не е ни удоволствие, ни мѫка, но една трудна задача, съ която сме натоварени и която сме длъжни да довършимъ съ честь за себе си (А. Токвилъ)

Онзи, който не е билъ полезенъ презъ живота си другиму, живѣлъ е напраздно. (Декартъ).

Бездеятеленъ животъ — преждевременa смъртъ (Гьоте)

Ако не съмне рано, ти подрани (бълг. пословица).

Учитивостьта не струва нищо, а може да купи всичко (Монтегю)

Направи добро, па го хвърли въ морето; ако рибитѣ не видятъ, господъ ще види. (Бълг. послов.).

Който мѫдро мълчи, умно говори. (Бълг. посл).

Държавата е честита, когато злитѣ не могатъ заповѣдатъ въ нея (Питакъ)

Който не обича отечеството си, не може да обича нищо (Джонсонъ).

Знанието смирява великия, възгордява обикновения човѣкъ (Ничше).

Като се грижимъ за щастието на другитѣ, ние намираме своето собствено (Платонъ).

Чуждитѣ похвали звънтятъ, нашитѣ смърдятъ (Нѣмска пословица).

Добритѣ думи сѫ отрова, горчивитѣ цѣръ (Конфуций).

Дето старъ се не почита, тамъ за добро недей пита (Бълг. посл.).

Всѣки прахосникъ е неприятель на обществото; всѣки спестовенъ човѣкъ е общественъ благодетель. (Адамъ Смитъ).

Баща на славата и на блаженството е трудътъ. (Еврипидъ).

Зло търпи, зло не струвай (Бълг. посл.).

Българскитѣ собствени имена, — произходъ и значение, отъ проф. Д-ръ Густавъ Вайгандъ. София, книгоиздателство Т. Ф. Чипевъ, 1926 год. 72 малки страници, цена 12 лева.

Тая малка книга, приходътъ отъ която е опредѣленъ за бежанцитѣ, е предназначена отъ автора за българския народъ и се издава по български. Тя съдържа българскитѣ собствени имена, наредени по азбука и въ видъ на речникъ, та който би пожелалъ да знае произхода или значението на името си, много често съкратено до неузнаваемость, трѣбва да го подири въ сборника, въ който, освенъ това, сѫ дадени и датитѣ — на празднуването — споредъ християнския календаръ.

Както писателитѣ обръщатъ особно внимание на това, какъ по-изразно и звучно, па и съдържателно да нарекатъ своето творение, тъй и родителитѣ трѣбва да се грижатъ да даватъ на децата си при тѣхното кръщене имена, които да сѫ благозвучни и да изразяватъ добритѣ имъ пожелания. „Българскиятъ народъ, казва проф. Вайгандъ, „е извънредно богатъ съ собствени имена, а чудно е и разнообразието на формитѣ имъ. Не сѫ рѣдкость имена, които изхождатъ отъ единъ и сѫщъ коренъ по седемдесеть и повече начина. И той различава: 1. *наследени имена*, изворитѣ на които изхождатъ отъ гръцки и еврейски имена, въведени и

разпространени съ приемане на християнството, или пъкъ може да произхождатъ отъ старитѣ славяни — общославянски имена: Богданъ, Бориславъ, Владимиръ и пр., които въ живия езикъ, се употрѣбяватъ обикновено скжсено, или пъкъ най-сетне, може да произхождатъ отъ старинни прабългарски имена — Омортагъ, Кубратъ, Асѣнъ, Крумъ, Аспарухъ и пр. 2. *Народни образувания.* Тѣ сж по-интересни, отколкото наследенитѣ. Въображението на народа е създавало въ миналото, а създава постоянно и до день днешенъ, имена възъ основа на известни качества или характерни черти у човѣка въ сравнение съ растения, животни, по рѣдко и съ минерали: Аглика, Божура, Борика, Цвѣтко, Пауна, Вълканъ, Сребро, Златанъ. По нѣкога тия сравнения не може да се откриятъ: Лоза, Смилъ и пр. Ммого имена сж произлѣзли и отъ глаголи: Любенъ, Найденъ, (отъ „найда"), Стойко (отъ „стоя") и пр. Но имена се даватъ и поради външни обстоятелства, като времето на раждането и пр.: Зора, Първанъ, но собствени имена може да произлѣзатъ и отъ обращения: дѣдо — Дѣдовъ, отъ географски имена: Нигрица, Струма, и пр.; при образуване на собственитѣ имена играе роля и тъй наречената *народна етимология* т. е. стремежа на народа да придаде на чуждитѣ и неясни за него думи и имена такава звукова форма, че тѣ да станатъ разбираеми за него: отъ Киприянъ — Кипре, Кипра; Сусана — Сусамка. 3. *Форма на имената.* Народътъ употрѣбява имената не само въ нормалната имъ форма, но често ги употрѣбява съ срички, които имъ придаватъ умалително или ласкателно значение: Ангелъ — Ангелчо; звателна форма: Димчо и пр.; прекжсната форма Хараламби — Ламби; Матей — Мато, Мачо; Атанасъ — Начо и пр.

Бележитиятъ Лайпцигски професоръ Вайгандъ, който направи толкова много за България и нейната национална кауза, който написа Българска граматика, Българско нѣмски и Нѣмско български речникъ, който ржководи българския семинаръ при Лайпциския университетъ отъ нѣколко десетилѣтия насамъ, и съ тая малка книжка внася свѣтлина въ българскитѣ собствени имена и дава идея за осмислянето имъ.

Вел. Иор.

Книга на откровенията. Избрани стихотворения отъ Димитъръ Бабевъ. София, книгоиздателство „Хемусъ", 168 страници.

Авторътъ, добре познатъ като единъ отъ известнитѣ наши поети и съ своитѣ по-предишни книги „Наши писатели", „Приказки за живота и смъртьта"; „Френски поети" антология,

„Нѣкога и Никога“, а тъй сѫщо и съ своето списание „Листопадъ“, което стѫпи вече въ седмата си годишнина, е събралъ въ въпросната сбирка най-хубавитѣ си стихотворения подъ заглавие „Книга на откровенията“. Тя съдържа: 1. Пѣсень на пѣснитѣ ми, 2. Юношески стихотворения, 3. Опиянение, 4. Слънчогледи, 5. Усилни години, 6. Броеници, 7. Мизийски балади. Мѣстото тукъ не ни позволява да правимъ обстоенъ анализъ на тая хубава въ всѣко отношение сбирка, но не може да не изтъкнемъ, че Бабевъ е единъ отъ малцината поети, у които поетичното творчество е върховенъ култъ на душата. Достатъчно е да споменемъ неговата великолепна „Молитва преди боя“:

Отче нашъ,
Пази, закриляй ни, когато влѣземъ въ боя;
Кръвьта на всички ни, ахъ, тя е кръвь и твоя
И въ страшния пожаръ на кървавата брань
Око ти, Господи, дано проникне тамъ
И който въ бой умре, предсмъртния му часъ
Съ цѣлувка осѣни,
Че майчина цѣлувка далечъ ще е отъ насъ и пр.

Сбирката е наградена отъ Съюза на писателитѣ съ премия и е една отъ най-хубавитѣ и най-ценни книги, излѣзли презъ тая година.

В. И.

Библиотека „Иванъ Вазовъ“. Отъ тая библиотека, появата на която бѣ отбелязана въ „Учил. прегледъ“, кн. 1 и 2 т. г., сѫ излѣзли вече 10 нумера: 1. Епопея на забравенитѣ, 2. Единъ кѫтъ отъ Старапланина, Юмручалъ, Мургашъ, 3. Грамада, поема изъ шопския животъ, 4. Чичовци, галерия отъ типове и нрави български въ турско време, кн. първа, 5 Чичовци, книжка втора (продължение на кн. 4), 6. Поля и гори, стихове, кн. първа, 7. Поля и гори, кн. втора. 8. Хаджи-Ахилъ, портретъ, 9. Въ царството на самодивитѣ, лирико-фантастична поема, и 10. Митрофанъ и Дормидолски. Цената на излѣзлитѣ до сега 10 книжки е 70 лева. Отъ къмъ цена, както и съ своя малъкъ (джобенъ) форматъ, библиотеката се явява като много достѫпна и ефтена, и всѣки може да си я набави. Тя трѣбва да краси дома на всѣки българинъ, защото съдържа творчеството на най-великия български писатель и поетъ Иванъ Вазовъ. Но което е и по-важно, тая библиотека, която ни поднася трепетитѣ, вълненията и преживяванията на народния поетъ, изразени въ живо, вдъхновено слово, ще крепи и засилва духа на българина и ще го насочва къмъ красиви и благородни национални и общочовѣшки чувства въ живота.

В. И.

Юбилеенъ сборникъ на „Росица“. клонъ на Ю. Т. С. 1916—1926 г. стр. 32, 4⁰. „Росица“, Севлиевскиятъ клонъ отъ Юношеския туристки съюзъ, е празднувалъ на 3 и 4 май т. г. своя десетгодишенъ юбилей. По този случай клонътъ е издалъ единъ малъкъ, но хубавъ сборникъ, за чието издаване редакционниятъ комитетъ на Сборника пише: „за да дадемъ изразъ на онова, което е направила „Росица“ въ изминалото десетолѣтие, ние поднасяме на обществото и младежьта този скроменъ „Юбилеенъ сборникъ“.

Мисълта да се празднуватъ бележити годишнини отъ живота и на отдѣлнитѣ дружества е много хубава, защото по този случай тѣхнитѣ членове си даватъ отчетъ за това що сж извършили и що сж постигнали презъ изминалия периодъ отъ време, премѣрватъ така да се каже своитѣ сили, начъртаватъ си нови планове за бждаща дейность и се стремятъ да ги изпълнятъ. Това празднуване дава импулсъ за нова по-интенсивна дейность, която пъкъ донася по-хубави и по-ценни резултати. Севлиевскитѣ ученици отъ смѣсенитѣ непълна гимназия и педагогическо училище — членове на „Росица“ — сж решили тъкмо за тази цель да празднуватъ десетгодишнината отъ основанието на тѣхния клонъ отъ Ю. Т. С., да си дадатъ смѣтка за извършеното и да се опитатъ да издадатъ единъ малъкъ литературенъ сборникъ.

Равносмѣтката на тѣхната туристическа дейность стои надъ всѣка похвала. Клонътъ „Росица“ се е издигналъ до положението да бжде единъ отъ първитѣ въ Юношеския съюзъ. „Росица“ има повече отъ 400 души членове, млади и вдъхновени чеда не само на родния туризъмъ. Израстнали всрѣдъ една красива природа, която открива предъ тѣхнитѣ очи една отъ най-хубавитѣ гледки въ нашето Отечество, наслаждавайки се постоянно отъ обширната гледка на Срѣдния балканъ съ неговитѣ най-високи върхове, които тѣ иматъ възможность да наблюдаватъ въ всѣко време (ясно, облачно, лѣтно, зимно, при слънчево и лунно освѣтление), имайки възможность ощо като деца да се вмъкнатъ въ пазвитѣ на балкана при посещаването на Батошевския и Троянски монастири и да се любуватъ на най-красивитѣ гледки, които се откриватъ на тѣхния омаенъ взоръ, скитайки изъ лозята и нивята на своя роденъ градъ и кжпейки се въ водитѣ на тѣхната мила Росица, младитѣ севлиевчета не сж могли да се не закърмятъ съ любовь къмъ природата и у тѣхъ не е могло да се не развие желанието да се изкачатъ по високитѣ върхове на балкана, който постоянно ги мами съ неговитѣ най-разнообразни и красиви изгледи.

Днесъ 400 млади севлиевци и севлиевки сж си дали обетъ да изучатъ своето Отечество и тѣ се не спиратъ предъ нищо въ своитѣ инициативи. Въ своя 10-годишенъ животъ

клонътъ е направилъ 126 излети въ всички посоки на Родината.

Освенъ излетна дейность, „Росица“ е уредила за своитѣ членове 40 беседи и реферати, 30 вечеринки и забави и 1 научна конференция. Клонътъ е създалъ и своя отдѣлна библиотека, археологическа сбирка и колекция отъ растения и животни. За културната дейность на „Росица“ единъ отъ нейнитѣ членове се изразява така: „Въ изминалитѣ десеть години, организацията („Росица“) бѣ една школа на общественo възпитание и солидарность, на организаторски духъ, на дисциплина и другарство. И служейки на тѣзи начала „Росица“ вършеше дѣлото не само на туризма, но преди всичко дѣлото на младежьта и на обществото“.

Членоветѣ на „Росица“ не сѫ се задоволили само да празднуватъ своя 10-годишенъ юбилей съ тържествено заседание и литературно-музикална вечерь, които сѫ били масово посетени отъ севлиевското гражданство. Тѣ сѫ се спитали да приготвятъ и издадатъ единъ юбилеенъ сборникъ, който, за тѣхна честь, е излѣзълъ доста сполучливъ. Въ него сѫ помѣстени 11 статии и 2 стихотворения, написани отъ сегашни и бивши членове на „Росица“. Като се има предъ видъ, че тѣ сѫ дѣло на млади хора, които за пръвъ пѫть се явяватъ съ литературни работи, трѣбва да се признае, че тѣхнитѣ първи опити сѫ задоволителни.

Въ „Юбилеенъ сборникъ“ сѫ помѣстени следнитѣ статии: „Десетгодишнината на „Росица“; „Нашиятъ юбилей“; „На младитѣ“; „Културната дейность на Росица“; „Нѣкога“; „Четата на „Росица“; „Споменъ“; „Въ сѣнката на балкана“; „Любовь“ (стихотворение); „Къмъ тѫжа“; „Природата като възпитатель; „Морето и туризма“; „Планинитѣ и човѣкътъ“; „Нашиятъ маршъ“ (стихотворение) и последно“ за 14 починали членове на „Росица“.

Въ сборника сѫ помѣстени и 8 фотографически снимки отъ които една изобразява градъ Севлиево, друга — изгледъ отъ Витата стѣна, трета „Балкана зиме“, четвърта — група излетници въ Валкана, и т. н.

За второто десетолѣтие „Росица“ си поставя за цель да построи туристка хижа въ Балкана, да залесява оголѣни мѣста, да запазва природни хубости, да маркира пѫтиша, да построи домъ паметникъ — музей въ града и др.

Желанието е, щото и другитѣ клонове на Ю. Т. С., когато празднуватъ бележити годишнини отъ своя животъ, да издаватъ такива юбилейни сборници.

С. Поповъ.

Сава Н. Ивановъ. Метеорология стр. 132, Варна, 1926, ц. 25 лева.

Българскиятъ Народенъ морски сговоръ развива въ последнитѣ години една усилена литературна дейность, която се изразява въ издаване на списание и книги, които иматъ за цель да разпространяватъ и популяризиратъ знания по Морезнание. Въ началото на тази година сговорътъ е издалъ въ отдѣлна книга „Метеорология" лекциитѣ, които лейтенантъ Сава Н. Ивановъ е челъ въ корабоначалническия курсъ въ Варна презъ тази учебна 1625/86 година.

Въ тази книга се засѣгатъ въпроситѣ които иматъ за задача да изучаватъ физическитѣ явления, които се наблюдаватъ въ атмосферата на нашата земя. „Метеорология" се подраздѣля на 7 глави: 1. предметъ на метеорологията; съставъ и височина на атмосферата; 2. Температура на въздуха; 3. Влажность на въздуха; 4. Атмосферни остатъци. Атмосферно налѣгание; 6. Вѣтрове и 7. Предсказване на времето.

При съставянето на своитѣ лекции, авторътъ на „Метеорология" е използвалъ по-важнитѣ съчинения по метеорология отъ руската и нѣмска литература, а така сѫщо и написаното на български езикъ. Г-нъ Ивановъ разглежда изчерпателно всички въпроси, които се отнасятъ до явленията, що ставатъ въ земната атмосфера, и които иматъ такова решаваще значение за климата и живота на всичкитѣ организми по нашата земя.

Тѣзи бележки иматъ за цель да обърнатъ вниманието на всички, които се интересуватъ отъ разнитѣ метеорологически явления, длъжими главно на сгрѣването на въздуха и произходящитѣ отъ него промѣни въ земното стопляне, изпаряване на водитѣ и образуването на разнитѣ видове атмосферни осадъци[1]), а така сѫщо и — на вѣтроветѣ, като е пропусналъ да засегне и въпроса за оптическитѣ явления както това правятъ нѣкои други автори на съчинения по метеорология[2]).

Г-нъ Ивановъ е отдѣлилъ една голѣма часть (38 страници, четвъртина отъ цѣлото) отъ своята книга на въпроса за подсказване на времето, който въпросъ рѣдко се засега отъ другитѣ автори. Той е събралъ и съобщилъ даннитѣ отъ народната метеорология, като е групиралъ въ една глава признацитѣ, които могатъ да ни послужатъ за предсказване на времето, като е посочилъ и тѣхното значение.

---

[1]) Г-нъ Ивановъ пише неизвестно защо „остатъци", руситѣ казватъ „осадки", френцитѣ — „Précipitations," нѣмцитѣ — „Niederschläge".

[2]) Напр. A. Berget въ неговата хубава „Météorologie".

Авторътъ се спира върху: атмосферното налѣгане (данни на барометра), температурата (данни на топломѣра), облацитѣ (видове и положение), влажностьта на въздуха и валежитѣ, вѣтроветѣ (посока и сила), свѣтовитѣ и звукови явления, растенията и животнитѣ (птици, насѣкоми, риби, млѣкопитающи и др.) и човѣка.

Въ главичката „Общи упжтвания" авторътъ дава 15 съвети, които трѣбва да се спазватъ при предсказване на времето и която завършва съ следния съветъ: „Докато сте млади и неопитни въ това дѣло (предсказването), хиляди пжти поглеждайте къмъ небето, само сто пжти предскажете времето тихичко на себе си и веднажъ съ гласъ — на хората!"

Последнитѣ страници сж посветени на: 1. Признаци за установило се „добро" време; 2. Признаци за установило се „лошо" време; Признаци за промѣна на времето отъ „добро" къмъ „лошо" и 4. Признаци за промѣната на времето отъ „лошо" къмъ „добро".

Трудътъ на г. Ивановъ е придруженъ съ 9 диаграми, 10 картички за разпредѣление на температурата (изотерми), налѣгането и вѣтроветѣ (изобари), валежитѣ, като е далъ и отдѣлна карта за разпредѣление на валежитѣ въ България за десетилѣтието 1900 — 1910 г., и една синоптична карта на Европа.

Предлаганата „Метеорология" наг. Иванова може и трѣбва да се използва най-пълно отъ учителитѣ по физика и география, защото въ нея сж засегнати много въпроси, които тѣ сега иматъ малка възможность да следатъ въ чуждата научна литература.

С. Поповъ

Какъ трѣбва да изпитваме и преговаряме. Хр. Николовъ, Габрово, печатница „Модерно искуство" цена 6 лв.

Учебната работа „изпитване", авторътъ на горната брошура разбира не въ смисъль изпитване за поставяне оценка на ученика, а въ смисъль да се повторятъ или упражнятъ усвоенитѣ вече знания по даденъ учебенъ предметъ, за да могатъ по-обстойно да се задържатъ въ паметьта на ученика. Мѣстото, следователно, на изпитването иде следъ като се разкриятъ знанията, които сж предметъ на даденъ урокъ. Това изпитване или повторенне може да дойде въ самия процесъ на разработката на урока, при така нареченото „частично схващане" на преподаденото, но може да дойде и следъ единъ малъкъ или голѣмъ промежутъкъ отъ време. Когато изпитването или повторението на знанията, дадени съ единъ урокъ, става веднага — непосрѣдствено следъ разработването — тогава изпитването да се

изисква въ свръзана речь отъ ученицитѣ. Тъй изпитването е по целесъобразно, знанията се долавятъ по-ясно и запамятяватъ въ една стройна цѣлость. Изпитването следъ известенъ промежутъкъ е по-лека и по-приятна работа за ученицитѣ, защото тѣхното съзнание се е отморило отъ първитѣ впечатления и претрупаность. Това изпитване наричаме повторение ни миналия урокъ, което въ прогимназията извършваме въ първитѣ 10—15 минути преди да почнемъ разработването на новия урокъ. Изпитваното на миналия урокъ въ първоначалното училище не бива да правимъ, защото ще отнемемъ времето за новия урокъ, а и децата тукъ се по-бързо изморяватъ.

Другиятъ видъ изпитване — следъ по продължително време — е така нареченият преговоръ или общъ прегледъ на изученото отъ известна область. Задачата на това общо повторение на изученото е „да се засилятъ следитѣ, останали въ мозъчнитѣ центрове и закрепятъ връзкитѣ на заедность“ между отдѣлнитѣ части. При тоя преговоръ реда, по който се е изучавалъ първоначално материала трѣбва да се измѣни, като се подбератъ нови ржководни точки, за да се удадатъ сравненията, обобщенията и изводитѣ. При всѣки преговоръ учительтъ е длъженъ да внесе една новость въ прегрупиране на знанията, ако иска да буди интересъ и разнообразие въ училищната си работа при годишнитѣ преговори и прегледи. Това сж набързо, бѣгло скицирани мислитѣ на автора. Тия свои разсждения той подкрепя съ множество примѣри за постжпъка при разнитѣ учебни предмети.

Съ тая малка брошура авторътъ дава едно разяснение на много важния въ дидактично отношение въпросъ за изпитванията на общитѣ преговори и годишни прегледи на изучения учебенъ материалъ. Добре е всички учители да прочетатъ тая малка брошура.

П. Петровъ

Сборникъ

на просвѣтното министерство въ Турция (Меарѝфъ векялетѝ меджмуасѝ). Кн. I, мартъ 1925 год. стр. 101 + 4 картини. Кн. IV, юлий 1925 год. стр. 116 + 16 картини.

Книга I съдържа следнитѣ глави и статии: 1. *Рапорти*: Рапортъ отъ проф. Джонъ Дюве. Рапортъ отъ г. Масарошъ по основаване на етнографски музей въ Турция. 2. *Преводи:* Educationae Tests. Една реорганизационна програма въ Франция. 3. *Министерски наредби*: Три окржжни писма. Наредба

и правилникъ за преводно и авторско право. 4 *Закони:* Законъ за учителитѣ по срѣднитѣ учебни заведения. Законъ за преминаване на всички научни и учебни заведения подъ ведомството на министерството на просвѣтата. Законъ за учителитѣ по основното образование.

Книга IV съдържа: Рапортъ отъ г. Масарошъ по основаване на народенъ музей въ Ангора. 2. Конференцията по педагогията на спорта въ Прага отъ Селимъ Сжррж. 3. Нуждата отъ народни читалища въ Турция отъ Селимъ Сжррж. 4. *Просвѣтни*: Резолюцията на конгреса на инспекторитѣ по основното образование. 5. *Наблюдения и проучвания*: Народното възпитание въ Германия. Университетскиятъ локалъ въ Парижъ. 6. *Просвѣтата въ Европа*: Училищната организация на Чехословакия (основно и срѣдно образование). 7. Изявленията на проф. Джонъ Дюве. 8. *Наредби*: Наредба за инспекторитѣ по министерството на просвѣтата. Наредба за правоспособность на учителитѣ въ срѣднитѣ училища. Наредба за добавъчно възнаграждение на учителитѣ въ далечнитѣ вилаети. Наредба за държане въ изправность на училищнитѣ уреди и библиотекитѣ въ училищнитѣ институти. 9. *Закони*: Законъ за учителска пенсия. Законъ за опредѣляне на училищнитѣ такси въ лицеитѣ. Бюджетътъ по министерството на просвѣтата за презъ 1925 год. 10. Литературни. 11. Животътъ въ турскитѣ училища: Девическиятъ учителски институтъ въ Цариградъ. Приложенитѣ къмъ дветѣ книги картини сж хубави и ясни. Напечатани върху луксозна хартия, тѣ даватъ разни училищни изгледи: трапезарии, музикални салони, гимнастически зали, химически лаборатории, амфитеатри за сказки и пр.

Съобщава: **Влад. Тодоровъ.**

Съчинения на Т. Г. Влайковъ, томъ II. Разкази и повести. Плѣвенъ, кооперативна печатница „Изгрѣвъ" 1926 г. 304 страници голѣма осмина, цена 60 лева. Съдържа: 1. Леля Гена, повесть, 2. Детенцето на кака Дона, разказъ, 3. Чичо Стайко, разказъ, 4. Раоай, повесть, 5. Стрина Радовица се вълнува, очеркъ, 6. Неприятятъ гость, разказъ и 7. Новата повесть, напечатана до сега, Житието на една майка.

Легенда на Св. София отъ Стоянъ Загорчиновъ, повесть. София 1926 год. 241 стр., цена 40 лева.

Библиотека музика, уреждана отъ Никола Абаджиевъ, професоръ въ Музикалната академия въ София. Излѣзли до сега книги отъ тая библиотека: 1. Моцартъ отъ Камилъ Белегъ, 2. Паганини отъ Ж. Г. Продомъ и 3. Книга за Вагнера отъ Едуардъ Шюре. Цена на всѣка книга 25 лева.

Das Deutsche Buch, Monatsschrift für die Neuerscheinungen deutscher Verläger, VI Iahrg 1926 $^{5}/_{6}$ Heft. Verlag des Börsenvereins der Deutschen Buchhändler zu Leipzig.

Literarisches Zentralblatt fur Deutschland, 77 Jargang. № 9 (15 mai 1926), № 10 (31 mai 1926). Verlag des Börsenvereins der Deutschen Buchhändler zu Leipzig.

Wöchentliches Verzeichnis der erchienenen und der vorbereiteten Neuigkeiten des deutschen Buchhandels, сѫщото издателство, № 21 — 26.

Македонски прегледъ, списание за наука, литература и обществен животъ, издава Македонскиятъ наученъ институтъ, год. II. кн. 1626 г.

Иванъ Евсратиевъ Гешовъ. Възгледи и дейность. Издава Българската академия на наукитѣ, София. Придворна печатница, 1926 год., 197 стр. голѣма осмина, разкошно издание, цена 50 лева.

Списание на Българската академия на наукитѣ, кн. XXXIII, клонъ историко-филологиченъ и философско-обществен.

Църковенъ архивъ, кн. I и II. Годишно безплатно приложение къмъ седмичното издание „Църковенъ вестникъ" (години XXV и XXVI на сѫщия). Стъкмилъ Д. Мишевъ. София, Държавна печатница, 1925 год., 191 стр., голѣмъ форматъ, цена 100 лева.

Сборникъ Д-ръ Петъръ Беронъ по случай стогодишнината на рибния букваръ 1824—1924. Подъ редакцията на Д-ръ Хр. Негенцовъ и Н. Т. Балабановъ. София, 1926 год. Държавна печатница, 150 стр., голѣмъ форматъ, разкошно издание. Издава М-вото на нар. просвѣщение.

На борцитѣ въ Дрѣновския мънастиръ, по случай 50 години отъ Априлското възстание 1876—1926 год. Отъ Ал. Н. Жековъ. Съ предговоръ отъ проф. М. Арнаудовъ Нізгновъ. 150 стр.

Библиотека книга, № 5: Димчо Дебеляновъ, отъ Цв. Минковъ, 48 стр., малакъ форматъ, цена 12 лева.

Сѫдебни речи, отъ А. Ф. Кони, превелъ отъ руски езикъ Георги Ст. Георгиевъ, н-къ на бюро за сѫд. статистика при М-вото на правосѫдието. Книга първа (цена 50) и втора (60 лева).

Съдържание

на кн. 5 и 6 на „Училищенъ прегледъ“ 1926 година — за месецъ май и юний.

I. ОФИЦИАЛЕНЪ ОТДѢЛЪ

Прилагане закона за поощрение на родната литература и изкуство:

стр.

1. Докладъ отъ секцията по литература 649
2. „ на драматичната секция 656
3. „ по детската литература 660
4. „ на музикалната секция 663

Окржжни

I. Отдѣление за основнитѣ училища.

Окр. № 6449 отъ 24.III.1926 г. — искатъ се сведения за броя на ученицитѣ отъ народнитѣ и частни основни у-ща къмъ 25 мартъ с. г. 664

„ 6809 отъ 29.III. с. г. — искатъ се сведения за построенитѣ основни училища презъ календарнитѣ 1920—1926 г. 665

„ 6951 отъ 30.III. с. г. — учители и ученици ще отбиватъ трудовата си повиность презъ ваканц. месеци . . 666

„ 8053 отъ 8.IV. с. г. — учителитѣ да устроятъ презъ първия учебенъ день следъ Великд. ваканция беседа за значението на застраховка отъ градушка за нашетв земледѣлие 666

„ 8908 отъ 19.IV. с. г. — влоговитѣ книжки не трѣбва да се прилагатъ къмъ отчетитѣ, а завѣрено банково извлѣчение отъ тѣхъ 667

„ 9312 отъ 24.IV. с. г. — за касиери на учил. настоятелство може да се назначаватъ и лица, непредвидени въ чл. 85 на закона за народното просвѣщение . . 668

II. Отдѣление за срѣдн. и висши у-ща и университета.

Окр. № 5246 отъ 11 мартъ 1926 год. — гимнастичнитѣ салони да се отстжпватъ за използуване и отъ извънучилищнитѣ

стр.

организации („Юнакъ", „Бълг. национ. спорт. федерация" и „Бълг. млад. разузнавачи") 673

Окр. № 5647 отъ 17.III. с. г. (къмъ № 4408 отъ 27.II. с. г.) — запрещението на учебното пособие по руски езикъ „Цвѣты" се отнася до III издание, книгоизд. Паскалевъ . . 674

„ 8308 отъ 10.IV с. г. — за сътрудничеството между разнитѣ извънучил. организации за физич. възпитание . 674

„ 8542 отъ 14.IV. с. г. (къмъ № 25146 отъ 12.X.1925) — приемния изпитъ на ученици, свършили прогимназия, остава въ сила и ще бжде приложенъ за учебната 1926/1927 675

„ 8764 отъ 17.IV. с. г. — въ централното техническо училище за изкуство и индустрия въ Франция за въ бждеще ще се приематъ чужденцитѣ само като слушатели и безъ конкурсния изпитъ 675

III. Бюро за културнитѣ учреждения и фондоветѣ.

Окр. № 5989 отъ 19.III.1926 год. — препоржчватъ се изданията на Българ. туристична библиотека 669

„ 6563 отъ 25.III. с. г. — да се дава пълно съдействие на братя Владигерови, които ще даватъ концертъ отъ собствени композиции на народни мотиви — изъ България специално за ученицитѣ 669

„ 7249 отъ 31.III. с. г. — да се запознаватъ ученицитѣ съ целитѣ и стремежитѣ на Българския морски сговоръ, както и да се образуватъ отъ ученици при морския сговоръ 671

„ 8050 отъ 8.IV. с. г. — да се дава пълно съдействие на младитѣ приятели на въздържателната идея — алкохолизма и пр. 672

„ 9098 отъ 21.IV. с. г. — за 50 годишнината на априлското възстание (20 априлъ 1876—20.IV.1927) . . 672

IV. Счетоводство.

Окр. № 1573 отъ 19.III.1926 — за отпуснатъ кредитъ за премиитѣ на уволненитѣ по чл. 128 отъ закона за народн. просвѣщение 676

„ 1851 отъ 2.IV. с. г. — съ което се изпраща преписъ отъ решението на Върх. смѣтна палата по приложението на чл. 141 отъ закона за бюджета, отчетностьта и предприятията 677

„ 1886 отъ 3.IV.1926 — за заплатитѣ на прислужницитѣ въ прогимназиитѣ отъ 1.IV. т. г. ще се изплаща по бюджета на учил. настоятелство 678

„ 2569 отъ 12.V. с. г. — платежнитѣ заповѣди по бюджета за 1925/26 година следъ 30 юний 1926 г. не се изплащатъ 678

стр.

Окр. № 2913 отъ 20.V. с. г. — за отопление учрежденията съ камени въглища 679
„ 2914 отъ 21 с. м. — изпраща се окр. № 1415 отъ 2.IV. 1926 г. на Върх. смѣтна палата. 679
„ 2915 отъ 21 с. м. — дългове за минали години отъ държавни учреждения. 681

V. Общи.

Окр. № 4435 отъ 27.II.1926 г. — по мѣроприятията, чрезъ които учащата се младежь би се запазила отъ странично влияние и би се поставила изключително подъ контролата на училището 681
„ 6980 отъ 31.III. с. г. — за освобождение на трудовата повиность и начина на отбиването ѝ 687
„ 8582 отъ 15.IV. с. г. — за избиране членове на окржж. училищни съвети 688
„ 8583 отъ 15.IV. с. г. — за агитационната седмица на Бълг. национ. спортна федерация 691

II. НЕОФИЦИАЛЕНЪ ОТДѢЛЪ

Статии:

1. Проф. Ж. Радевъ: Географска и етнографска България въ нейнитѣ исторически граници 692
2. Н. Начовъ: Ботьо Петковъ (продължение и край) . . 716
3. Ал. Н. Жековъ: Недьо Жековъ при уредбата на учебното дѣло въ Лѣсковецъ и на богословското у-ще въ Петропавловския мънастиръ 754
4. Д-ръ Сл. Чаушовъ: Йоханъ Фридрихъ Хербартъ (по случай 150-годишнината отъ рождението му). . . . 805
5. Д-ръ Б. Н. Щумпфъ: Съвременни схващания за физич. и нравствено възпитание 813
6. Д-ръ Ст. Г. Тончевъ: Новитѣ американски методи за здравна просвѣта на народа 832

Критика и рецензии

Проф. Г. И. Кацаровъ: Старокласическиятъ свѣтъ отъ проф. Д-ръ Хансъ Ламеръ 847
Проф. Ст. Младеновъ: Ромънскитѣ номади отъ Т. Капиданъ. 848
Проф. Б. Цоневъ: Въ Америка, впечатления отъ В. Узуновъ. 856
Вел. Иордановъ:
1. Нѣмската драма отъ Ф. Арнолдъ 858
2. Приказки отъ Балканскитѣ земи отъ Августъ Лескинъ. 860

стр.
3. Българско-нѣмски речникъ отъ проф. Г. Вайгандъ и Нѣмско-бълг. речникъ отъ Ал. Доричъ . . . 862
4. Кюршнеровъ всеобщъ разговоренъ речникъ („Kürschners Univarsal — Konversations Lexikon) . . . 864
Ж. Ч.: Какъ е уредено промишленото допълнително (чиращко) образование въ Австрия и Германия и какъ трѣбва да се уреди у насъ 864
П. Петровъ: Ржководство по преподаване на граматиката въ основнитѣ училища 869

Хроника и съобщения

Праздникътъ св. Кирилъ и Методий на 24 май 1926 год. въ София. Съобщава Вел. Иор. 872
50-годишнината отъ смъртьта на Хр. Ботевъ. Тържествата въ Калоферъ на 2, 3 и 4 юний 1926 год. Съобщава: Вел. Иор. 878
Пиерсъ О' Махони и неговото благотворително дѣло въ България. Съобщава: Вел. Иор. 883
Изъ училищния и революционния животъ на гр. Ямболъ. Съобщава: Георги Стефановъ 896
Изложба на българскитѣ организации за физическо възпитание. Съобщава: А. Друмевъ 903
Изложба на бълг. народенъ морски сговоръ и на дветѣ туристически организации (Б. Т. Д и Ю. Т. С.) въ България. Съобщава: Сава Поповъ 905
Училищни постройки. Съобщава: Д. Цонковъ . . . 910
Ученически трапезарии при основ. у-ща въ България . . 915
Уравновесяване умственото и физич. развитие. А. Д. . . 917
Балетната продукция на у-щето на Пешо Радоевъ. Съоб. А. Д. 920
Извлѣчение изъ годишния рапортъ на единъ селски главенъ учитель — Т. Новаковъ въ с. Драговищица, Софийско. Съобщава: П. Петровъ 922
Едно отъ голѣмитѣ французки у-ща — Ecole Normale supérieure. Съобщава: Д ръ К. Берберова . . . 925
III Международенъ педаг. конгресъ въ Хайделбергъ презъ 1925 год. 928
Народното образование въ южна Сърбия. Съобщава: В. И.
Ваканционенъ курсъ по френски езикъ при института „Ж. Ж. Русо" въ Женева. Съобщава Пан. Петровъ . . . 932
Учебното дѣло въ Чехославия. 935
Изложба на учебни пособия въ София. 937

Книгописъ

Сборникъ въ честь на Василъ Златарски по случай 30-годишната му научна и професорска дейность. Съобщава: Ив. Ст. Поповъ 938

		стр.
Юбилеенъ сборникъ по миналото на Копривщица. Съоб. Вел. Иор.		950
Книга на мждростьта отъ Е. Казъ, II издание.	Вел. Иор.	952
Българскитѣ собствени имена отъ проф. Г. Вайгандъ	Вел. Иор.	954
Книга на откровенията отъ Д. Бабевъ .	Вел. Иор.	955
Библиотека Ив. Вазовъ	Вел. Иор.	956
Юбилеенъ сборникъ на „Росица“, клонъ на Ю. Т. С.	С. Поповъ	957
Метеорология отъ Сава Н. Ивановъ . .	С. Поповъ	959
Какъ трѣбва да изпитваме и преговаряме отъ Хр. Николовъ. Съобщава: П. Петровъ		960
Сборникъ на просвѣтното министерство въ Турция. Съобщава: Вл. Тодоровъ		961

УЧИЛИЩЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ излиза всѣки мѣсецъ, освенъ презъ юлий и августъ, най-малко въ 10 печатни коли.

Абонаментътъ на списанието, заедно съ приложенията, които ще се издаватъ тая година, е: въ България 300 лева, за г. г. учителитѣ 200 лева, а въ чужбина 400 лева.

Абонаментътъ се изплаща въ предплата и се внася съ вносенъ листъ въ Българската земл. банка въ приходъ на фонда „Училищенъ прегледъ", както е изложено на втората страница на първата корица. Поради това, абонаментъ, изпратенъ въ Министерството, нѣма да се приема.

Ржкописи, изпращани въ редакцията на „Училищенъ прегледъ", трѣбва да бждатъ написани на чистъ, ясенъ и четливъ почеркъ или на машина, иначе не ще бждатъ разглеждани.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 108067841